

СУЧАСНІСТЬ

ГРУДЕНЬ 1989 — Ч. 12 (344)

РІД

*Стоїмо над прірвою,
і тому мусимо триматися за руки...
Єдність! Єдність! Єдність!*

Володимир Яворівський

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО, СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

ГРУДЕНЬ 1989
Ч. 12 (344)
РІК ВИДАННЯ ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ
МЮНХЕН

«SUČASNIST» — DEZEMBER 1989
MÜLLERSTR. 33, RGB.
8000 MÜNCHEN 5

Редакція:

Тарас Гунчак, *головний редактор*
Лариса Онишкевич, *література*
Богдан Певний, *мистецтво*

Редакційна рада:

Марта Богачевська-Хом'як, Юрій Божик, Вольфрам Бургардт, Василь Витвицький, Роман Ільницький, Всеволод Ісаїв, Анатоль Камінський, Анджей С. Камінський, Ізраїль Клейнер, Іван Кошелівець, Юрій Луцький, Василь Маркусь, Джеймз Мейс, Кирило Митрович, Богдан Нагайло, Володимир Нагірний, Ліда Палій, Мирослав Прокоп, Роман Рахманний, Ярослав Розумний, Богдан Рубчак, Франк Сисин, Роман Сольчаник, Данило Гусар-Струк

Видас: Українське товариство закордонних студій «Сучасність».

Усі матеріали до редакції просимо надсилати на адресу:

Sucasnist
744 Broad St., Suite 1116
Newark, NJ 07102-3892
Tel.: (201) 622-0545 Fax: (201) 622-1933

Редакція не приймає матеріалів, не підписаних автором, і застерігає за собою право скорочувати статті й правити мову.

Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.

Усі права застережені. Передруки і переклади дозволені тільки за згодою автора й видавництва. Передруки матеріалів з України дозволені за поданням джерела.

Резюме статтів цього журналу друкується і реєструється в: Historical Abstracts.

Gemäss dem Gesetz über die Presse vom 3. X. 1949 (§ 8, Abs. 3) und gemäss der Verordnung zur Durchführung dieses Gesetzes vom 7. II. 1950 wird mitgeteilt:

Inhaber und Verleger: Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien
«Sucasnist» e. V. München.

Geschäftsführer und für den Inhalt verantwortlich: Z. Sokoluk.

Anschrift für alle: Müllerstr. 33, Rgb.
8000 München 5
Bundesrepublik Deutschland.

Tel.: (089) 26-37-73 Fax: (089) 26-58-89

Druck: Kalyn Press
450 Seventh Ave.
New York, NY 10123

ISSN 0585-8364

Зміст

*УСТАНОВЧИЙ З'ЇЗД НАРОДНОГО РУХУ
УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ*

- 5 *Тарас Гунчак*: Незабутні три дні в Києві.
7 *Володимир Мокрий*: Рух на Україні.
11 *Кореспондент «Літературної України»*: Установчий з'їзд НРУ.
13 Три доби побоювань і надій.
21 *Микола Чубук*: Причини, наслідки і перспективи.
27 Вітальне слово Олесея Гончара.
31 *Володимир Яворівський*: Що ж ми за народ такий?
39 Співдоповідь Володимира Черняка.
43 Виступ професора Михайла Швайки.
46 *Іван Драч*: Домінанта української душі за 72 роки.
51 Співдоповідь Михайла Брайчевського.
57 Співдоповідь кандидата юридичних наук Сергія Голлового.
62 Виступ Михайла Гориня.
67 Співдоповідь Дмитра Павличка.
72 Співдоповідь Івана Дзюби.
82 Виступ Євгена Сверстюка.
88 Співдоповідь Сергія Плачинди.
93 *Георгій Петрук-Попик*: Виступ на Установчому з'їзді Народного руху України 9 вересня 1989 року.
96 Виступ Левка Лук'яненка на Установчому з'їзді НРУ.
100 Виступ народного депутата СРСР Сергія Конєва.
103 Виступ професора Ореста Влоха.
107 Виступ Павла Мовчана.
112 Виступ Василя Барладяну.
114 Виступ академіка І. Юхновського.
116 Виступ першого секретаря Подільського райкому Компартії України м. Києва І. Салія.
119 Доповідь голови мандатної комісії Юрія Цекова.
127 Виступ відповідального редактора *Газети виборчої*, діяча «Солідарности» Адама Міхніка.
129 Виступ завідуючого ідеологічним відділом ЦК Компартії України Леоніда Кравчука.
136 Співдоповідь кандидата технічних наук Олександра Бураковського.
140 *Вячеслав Чорновіл*: Виступ на Установчому з'їзді НРУ 10 вересня 1989 року.

- 146 *Йосиф Зісельс*: Єврейські організації і Народний рух України.
- 149 Виступ народного депутата СРСР, полковника Вілена Мартиросяна.
- 153 Виступ робітника Олександра Волкова.
- 156 «Не можна однією рукою голосувати за демократію, а другою — знищувати її» — Інтерв'ю з Л. Кравчуком провів *Тарас Гунчак*.
- 167 Програма Народного руху України за перебудову.
- 193 Статут Народного руху України за перебудову.
- 204 Організаційний комітет Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову.
- 205 Розподіл делегатів з'їзду по регіонах.
- 210 Резолюції Установчого з'їзду Народного руху України.
- 224 Проти антисемітизму.
- 225 До народу Української Радянської Соціалістичної Республіки.
- 228 До всіх неукраїнців на Україні.
- 230 Резолюція Установчої конференції НРУ у справі взаємин з українською еміграцією.
- 233 До російського населення України!
- 235 Керівні органи Руху.
НА ШЛЯХУ ДО УСТАНОВЧОГО З'ЇЗДУ НРУ
- 238 Звернення учасників комсомольських зборів групи 50 З-С Полтавського інженерно-будівельного інституту до студентства Полтавщини.
- 240 Про роботу щодо протидії спробам створення так званого Народного руху України за перебудову.
- 243 Звернення до депутата Верховної Ради СРСР Р. Братуня.
- 245 *В. Пилипчук*: Вношу пропозицію.
- 247 Резолюція спільного засідання Товариства «Рідне слово» та Полтавського осередку НРУ за перебудову.
- 253 Деклярація Львівської регіональної організації НРУ.
- 262 Неформальні видання про діяльність Народного руху України.
Поступ Руху.
- 279 Рух сьогодні.
- 305 Карпатське відділення НРУ.
- 306 Вчена рада ухвалила.
- 307 Фонд незалежної української преси.
- 309 Зміст журналу *Сучасність* за 1989 рік.
- 320 Про авторів

УСТАНОВЧИЙ З'ЇЗД НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

НЕЗАБУТНІ ТРИ ДНІ В КИЄВІ

Почалась моя подорож до Києва від простенького запрошення Івана Драча приїхати на установчий з'їзд Українського Народного Руху за Перебудову. Не гаючи часу, купив я квиток і вже 7-го вересня був у Києві, де мене зустріли мої милі друзі Люба Голота та Павло Мовчан. Було це над ранком, але сон мене не брав — схід сонця застав я з розкритими очима. Цілий день 7-го вересня пройшов у зустрічах з друзями, яких я маю вже чимало в Києві. Після неспокійної і короткої ночі прийшов вже сьогодні історичний день — 8-го вересня.

Повезла мене на з'їзд Раїса Іванченко. На площі перед будинком Політехнічного Інституту вже було багато людей, а в алеях стояли автобуси які, привезли делегатів з різних сторін України. Пройшовши контроль служби порядку з'їзду, побачив я як відбувалась реєстрація делегатів. Перед очима будинок перетворювався в людське муравище — настрої був підвищений, хоч можна було відчутти нотки непевності. В такій напрузі пройшов ранок, а в полудень відбулось урочисте відкриття з'їзду.

Варто б згадати, що розрядила почуття якоїсь непевності музика, якийсь монтаж бадьорих козацьких мелодій. Коли прозвучали перші акорди, відразу змінився в людей настрої і почали з'являтися національні прапори. Оце я вперше побачив, який сильний вплив має музика на людину. В оцій піднесеній атмосфері прозвучали слова голови оргкомітету Володимира Яворівського, який відкрив з'їзд. Відтак пішли промови, і то які промови. Це були промови наболілого серця, які, одначе, були рівночасно глибоко змістовними та аналітичними. Сьогодні, вже з перспективи трьох місяців, можу спокійно твердити, що виступи головних промовців на з'їзді були тріумфом українського інтелекту. Я слухав ці промови і дивувався, що такі великі особистості могли вирости в радянській системі.

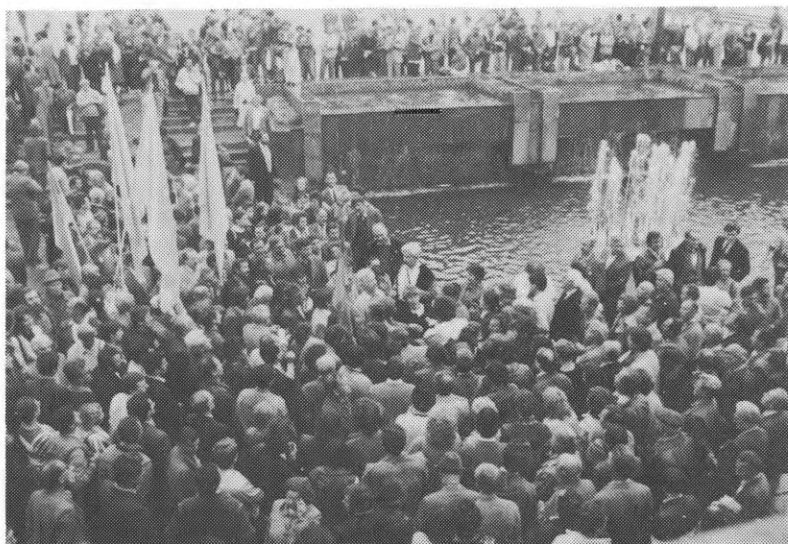
Установчий з'їзд мав також дуже своєрідний політичний та психологічний виміри. Знаменний політично був він тим, що брали в ньому участь представники майже всіх народів Радянського Союзу. Мав я відчуття, що повторюється з'їзд народів, який також відбувався в Києві у вересні 1917 року. Коли взяти до уваги головні проблеми обидвох з'їздів, то історія дійсно повторюється. Звичайно проблеми Установчого з'їзду багато складніші ніж проблеми З'їзду народів 1917 року.

Установчий з'їзд проходив під гаслом єдності як внутрішньо-

української, так і міжнаціональної. Присутні вітали всіх неукраїнців, мешканців України, а також представників інших республік, представників польської Солідарности (Адама Міхніка і Володимира Мокрого) скандуванням слова "єдність". В цей час я відчув, яким центральним є питання України, її суверенности, для всіх народів Радянського Союзу, як рівнож для сусідів України. Психологічно з'їзд був часом братання тих, що вистояли під тяжкими ударами брежнєвщини, і тих, які виживали, зберігаючи свою особисту і національну гідність.

Мабуть, найважливіше те, що Установчий з'їзд виявив життєдайні сили, які здібні повести народ до нового відродження України як рівноцінної держави. З'їзд і створення Народного руху за перебудову, без сумніву, зворотний пункт в історії України. Це добре відчули учасники з'їзду, вітаючи себе з великим святом України. З'їзд породив Рух, перед яким світле й велике майбутнє. Відзначаємо цю світлу подію виданням цього числа *Сучасности*.

Тарас Гунчак

Учасники З'їзду перед будинком Політехнічного інституту

РУХ НА УКРАЇНІ

Володимир Мокрий

Над Дніпром, у Паладі культури Київського політехнічного інституту, 8—10 вересня ц. р. відбувся установчий з'їзд Народного руху України за перебудову. У зборах взяло участь 1109 делегатів з усіх областей України. Вони представляли кількасоттисячну громаду активних членів Руху, до якої, крім українців, належать представники усіх національних меншостей, що живуть на Україні, а також українських меншостей з усіх республік Радянського Союзу. На з'їзді були також присутні українці зі США, Канади, Англії, Франції, Чехословаччини, Югославії, Румунії, Польщі (українські студенти, що редагують часопис *Зустріч!*), а також представники народних фронтів Литви, Латвії, Естонії, Білорусії, Російської Федерації, Грузії, Вірменії, Молдавії, кримських татарів, "Солідарности" з Польщі.

Народний рух України є рухом відродження. Він постав з думкою про оборону інтересів усіх загрожених народів, що населяють землі нинішньої Української РСР. Доказом цього є, між іншим, надрукована у київській газеті *Вільне слово* (ч. 4, 1989) резолюція, прийнята 2 вересня ц. р. на 40-тисячному вічі у Києві, в якій читаємо:

Нинішня Верховна Рада УРСР призначена, а не обрана. Вона не репрезентує інтересів народів України. Тому, враховуючи надзвичайну важливість змін у виборчому законодавстві, пропонуємо скористатися у цьому випадку механізмом загальнореспубліканського референдуму для прийняття Закону про виборчу систему УРСР і зміни в Конституції, що впливають з його положень.

Якщо апаратні законопроекти будуть прийняті без історичних змін, закликаємо до громадської непокори, бойкоту виборів і загальнореспубліканського страйку.

Програма Народного руху України істотно відрізняється від програм фронтів прибалтійських республік, де всі ініціативи впливають безпосередньо з литовського, латвійського чи естонського національного коріння, яке сталінсько-брежнєвська система заморозила, скалічила, але не підтягла так, як українцям, русифікованим з залізною консеквенцією ще царською Росією. В результаті цієї відвічної русифікації нині з 50 мільйонів українців понад 5 мільйонів називає російську рідною мовою, а багато з них, хоч і вважають себе українцями, навіть в рідній хаті розмовляють по-російськи, і то не тільки в Донбасі чи Полтаві, але і в Києві. Цьому

навіть не можна дивуватися, бо на Україні є міста чи регіони, як, наприклад, Донецьк, де немає жодної української школи, хоч живе там 100 тисяч українців. Але навіть ті російськомовні українці, котрі, подібно до шахтаря з Донбасу, який виступав на з'їзді, уболівають, що не спроможні говорити рідною мовою, зберегли історичну пам'ять, а значить і свідомість того, що їх предків царська Росія позбавляла української мови. Свідченням цього може служити горезвісний Емський указ, виданий 1876 року Олександром II, який забороняв друкувати і поширювати книжки українською мовою. У ньому, зокрема, сказано: "В училищах как Царства, так и Прибалтийских губерний, стараться вести преподавание на русском языке... Ништо так не соединяет побежденные народы с победителями, как язык".*

Тому що русифіковано не тільки українців, але й усі народи, які живуть на Україні, нині Народний рух України виступає на захист національної ідентичності усіх без винятку народів, що населяють Україну — українців, євреїв, татарів, вірменів, поляків, білорусів, росіян, циганів, болгарів, німців, румунів, угорців та інших. Усіх діячів Руху, незважаючи на національне походження, об'єднує спільно пройдена школа сталінського тоталітаризму, що функціонував під маркою інтернаціоналізму і вбивав кожного індивідуума. Для врятування тих індивідуумів і забезпечення гідної участі в цивілізованому розвитку України всіх її народів та національних меншостей, що проживають на території республіки, має служити створена на з'їзді Рада народів, яку очолив народний депутат СРСР, командуючий полком військ зв'язку у Рівному вірменин Вілен Мартиросян. Як одна з найважливіших і найбільш гуманних ініціатив Руху, Рада народів сприятиме відродженню на Україні не до кінця знищеної ще мозаїки національних культур, природна симбіоза яких могла б плодоносити у кожній ділянці життя, як це є у Швейцарії, Канаді чи США. Від успішного розв'язання національних проблем як у республіках Прибалтики, на Україні, так і в цілому Радянському Союзі, залежатиме, як скоро будемо жити в Європі уже з відкритими кордонами, але без загрози втратити свою ідентичність. Такий підхід до національних проблем знайшов загальне схвалення членів і прихильників Руху, завдяки чому створено спільну платформу для дій у справі рятування навколишнього середовища, виходу з господарчої кризи, а також економічної і політичної незалежності України.

Чорнобильська трагедія усвідомила делегатів, що слід віддавати перевагу екології над економікою. Під бурхливі оплески

* "У навчальних закладах як Царства, так і Прибалтійських губерній, старатися вести навчання російською мовою... Нішо так не об'єднує поневолені народи з переможцями, як мова".

делегати з'їзду прийняли резолюцію про створення на Україні без'ядерної зони. Щоб звернути увагу світової громадськості на трагічну екологічну ситуацію України, вирішено скликати у Києві міжнародний форум на тему Чорнобиля.

Під час нарад, присвячених рільництву і господарству, запропоновано створити Українську селянську партію, підготувати закон про землю, власність, новий закон про підприємства, про запровадження вільного ринку, а також закон про економічну самостійність республіки і перехід від державного союзу до союзу держав.

У дискусії про політичне майбутнє України взяли участь представники різних орієнтацій, серед яких були прихильники повної самостійності України без будь-яких зв'язків з Росією, як, наприклад, колишній довголітній політв'язень радянських тюрем, голова Виконавчого комітету Української Гельсінкської Спілки Левко Лук'яненко, який запропонував поступовий перехід до цілковитої незалежності парламентарно-правовим шляхом. Більшість діячів Руху, підкреслюючи той факт, що СРСР був створений без волі народу, висловились за укладення договору — договору цілком суверенних держав у рамках федерації.

На з'їзді велися дискусії і про майбутнє профспілкового руху. Делегати сходилися на тому, що повинні бути створені незалежні професійні спілки з широкою участю робітників у керівництві підприємствами. Вони домагалися також ліквідації будь-яких форм цензури, свободи совісті і віровизнання, скасування всякої монополії влади, легалізації українських Церков — Католицької і Православної, децентралізації і демонополізації усього культурного життя, відокремлення політики від науки і повернення їй незалежного і національного характеру, створення Українського Олімпійського комітету, а також повернення українському народові його давньої національної символіки. Вирішено прийняти синьожовті кольори найдавніших племен на Україні (що вказують синій обрій неба над жовтим колоссям пшениці) та знак князів — тризуб (золотий тризуб, що зображує пікуючого орла).

Особливого значення набув на з'їзді той факт, що вперше всі ті проблеми обговорювали разом як колишні дисиденти, члени неформальних організацій, наприклад, Української Гельсінкської Спілки, представник Української Католицької і Української Православної Церков, які від 1946 року перебували у підпіллі, так і діячі офіційних організацій — Спілки письменників України, Товариства української мови імені Тараса Шевченка, а також народні депутати СРСР, включно з ліберально-реформаторськими діячами Компартії України. Усі орієнтації мають своїх представників у керівних органах Руху, головою якого став відомий український поет Іван Драч, його заступником росіянин, народний депутат

СРСР Сергій Конєв, а генеральним секретарем Михайло Горинь — довголітній політв'язень, а нині член Української Гельсінкської Спілки.

Дуже добре сталося, що у ті історичні для України хвилини поряд з представниками багатьох республік, які підтримують Народний рух України, була восьмичленна делегація "Солідарности", до складу якої входили голова "Солідарности" Гданського регіону Богдан Борусевич, послы Збігнєв Янас, Адам Міхнік, Володимир Мокрий, Францішек Сак та Христина Мокра (член "Солідарности" комбінату в Новій Гуті), редактор *Газети Виборчей* Єжи Яхович і Богуміла Бердиховська — член комісії до справ національних меншостей при голові незалежної профспілки "Солідарність".

Нашу делегацію приймали широ і сердечно, особливо під час пресової конференції, що відбулася напередодні відкриття з'їзду. На ній ми вручили господарям "українські" екземпляри *Газети Виборчей*, а також *Тигодніка Повшехнего*, *Знаку* і видавництва Люблінського католицького університету, значки і плякати "Солідарности". Гарячими апльодисментами зустріли делегати дворазові виступи Адама Міхніка і Володимира Мокрого під час з'їзду і на його закінченні — на вічу коло пам'ятника Тарасові Шевченкові.

Перший установчий з'їзд Народного руху України не випадково закінчився "Заповітом" Тараса Шевченка, що його відспівав серед міліцейських автомашин багатотисячний "хор", який зібрався біля пам'ятника Великому Кобзареві, при схилених синьо-жовтих прапорах. Серед них видніли національні прапори інших республік, а також біло-червоний з написом "Солідарність". 10 вересня, на закінчення національного свята України, яким став з'їзд Руху, до пам'ятника Т. Шевченкові українців привело непереборне прагнення поклонитися своєму безсмертному Кобзареві, який втілює мрії українського народу та його віру у воскресіння України. Прощалися ми зі своїми приятелями над Дніпром з переконанням, що, як сказав Адам Міхнік, Україна на наших очах якраз воскресла.

Я, натомість, який вперше в житті побував на Україні, ставши біля пам'ятника Тарасові Шевченкові, якому у великій мірі завдячую свою українськість і внутрішню свободу, попросив, щоб усі ми, думаючи про зустріч у вільній Польщі і у вільній Україні, мали завжди перед очима хрест святого Володимира у Києві, який запровадив на Україні християнську віру, а також три хрести у Гданську, що нагадують про тричі розп'яту, але не вбиту надію. Надію для всіх нас і для кожного зокрема.

УСТАНОВЧИЙ З'ЇЗД НРУ

Установчий з'їзд Народного руху України за перебудову, в якому взяло участь 1109 делегатів, пізно ввечері 10 вересня закінчив напружену триденну роботу. Як і передбачалося програмою, делегати вирушили до пам'ятника Тарасові Шевченку, щоб уклонитися великому синові українського народу.

Нелегко, часом у гострих суперечках і емоційних перепадах проходив з'їзд (було висловлено багато думок, які часом виключали одна одну), але камертоном його роботи стало для всіх привітальне слово видатного радянського письменника Олесь Гончара, який закликав до консолідації, націленості на діло. Тому при заслуханні й обговоренні доповіді про діяльність оргкомітету і завдяки НРУ, низки програмних співдоповідей з екологічних, економічних, аграрних, соціальних, міжнаціональних та інших проблем, з якими виступили голова оргкомітету, народний депутат СРСР В. Яворівський, голова Товариства української мови імені Тараса Шевченка Д. Павличко, перший секретар правління Київської організації СПУ І. Драч, народні депутати СРСР С. Конєв (Дніпродзержинськ), М. Куценко (Кременчук), В. Мартиросян (Рівне), В. Черняк (Київ), а також делегати І. Дзюба, С. Плачинда, М. Попович, С. Головатий, М. Брайчевський, О. Бураковський та ін., якраз і панувала атмосфера вболівання за справу. Об'єктивно виваженими й конкретними були звіти голови редакційної комісії Ю. Цекова, на демократичних засадах працював секретаріат на чолі з В. Брюховецьким. І хоч належного ритму роботи досягти не вдалося, плідність її вилилася в обговоренні та прийнятті Програми, схваленні Статуту Народного руху за перебудову.

Дуже важливо, мабуть, і те, що перший з'їзд НРУ, перейшовши пороги деякої неузгодженості, прийняв низку резолюцій, спрямованих на втілення в життя засад гуманізму й демократизації суспільства, декларованих XXVII з'їздом КПРС, XIX Всесоюзною партконференцією і З'їздом народних депутатів СРСР, а також — Декларацію та Відозву до народу України. Ці документи мають послужити реальній консолідації національностей, які населяють Україну, на шляху до створення суверенної правової держави, рівноправної в Союзі РСР.

З'їзд вітали представники народних фронтів та інших неформальних об'єднань з Прибалтики, Закавказзя, Москви, Ленінграда, Білорусії, Молдавії та інших регіонів Союзу, зарубіжні гості.

Прямим, відкритим голосуванням з-поміж п'яти претендентів на голову Руху обрано Івана Драча. У конкурсі на заступника

голови Руху перемогу здобув народний депутат СРСР Сергій Конєв. Обрано керівні органи НРУ.

У роботі з'їзду взяв участь і виступив завідуючий ідеологічним відділом ЦК Компартії України Л. Кравчук. Були також присутні відповідальні працівники ЦК Компартії України, керівники ряду республіканських міністерств і відомств, творчих спілок.

Роботу з'їзду висвітлювали журналісти, які представляли союзні, республіканські, обласні та міські засоби масової інформації, а також зарубіжні агентства і видання.

Кор. «ЛУ».

Делегати З'їзду перед урочистим відкриттям З'їзду 8 вересня 1989 р.

ТРИ ДОБИ ПОБОЮВАНЬ І НАДІЙ З'їзд НРУ

Так що ж ми за народ такий?

День перший. Ми чекаємо початку. Звучить музика і півтори тисячі делегатів і гостей з'їзду стоячи слухають "Козацький марш". Це була хвилина, коли стало ясно: на Україні створюється дійсно нова політична структура. Шлях, пройдений за останній рік людьми, що відмовились жити по-старому, в умовах безсловесності і нехтування людською особистістю, став реальністю, перевершивши всі можливі оцінки. Ці люди: народні депутати і письменники, осередки НРУ і групи підтримки депутатів, екологічні і культурологічні об'єднання і просто виборці...

Із вступного слова класика української літератури О. Гончара: "...земля Шевченка й Гоголя [...] вона має народжувати для світу повноцінних, здорових людей — обдарованих трударів, мислителів і поетів! Якщо після поколінь розстріляних, депортованих, замучених по тюрмах та концтаборах, народ іще зберіг себе, якщо наш дух не занепав і воля до життя не зникла, якщо сьогодні на зміну тим, що були, стають до дії, до праці нові покоління роботящих, безстрашних, здатних піднятися до найвищої єдності душ, то віряться: такому народові — жити!"

На тій же піднесеній ноті прозвучала доповідь В. Яворівського, народного депутата СРСР, голови оргкомітету з'їзду. Рефреном звучало питання, винесене на початок цієї статті. І з відповіді на нього випливало — якими ми повинні бути. Тоді вперше зал почав скандувати слово "Єдність".

Основні моменти виступавших із співдоповідями: В. Черняк: а) однопартійність — історичний нонсенс, б) від держави союзу — до союзу держав, в) розбити монополію на істину, владу, власність. Д. Павличко: а) сталінська система російського шовінізму, нав'язування поняття "російський— радянський" ослабляє російський народ, б) замість імперських амбіцій деяких письменників, надії на саперні лопатки, давайте будувати понтонні мости. Голова Російського товариства в підтримку української культури Сергеев (Львів): а) за державність української мови, проти інтерфронтів, б) адміністративно-командна система із столицею у Москві не виражає інтересів ні російського, ні українського народів.

А як реагував зал? Слава Богу, банальне твердження "в єднанні сила" знайшло зміст. Не побоюєсь стверджувати: кожний

Передруковуємо з *Голосу*, інформаційного бюлетеня республіканського депутатського клубу України, ч. 4, 17 вересня 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — *Ред.*

учасник з'їзду розумів, що без єдності робітників і інтелігенції, народів різних республік нам не звільнитись від диктатури апарату, який судорожно чіпляється за владу. І тому з'їзд скандував "Єдність". Були, звичайно, традиційні — "Слава", "Ганьба", але перше слово звучало домінантою усі три дні.

На площі перед актовим залом Київського політехнічного інституту, де тисячі людей слухали трансляцію з'їзду, народний депутат В. Гришук урегулював скандал: три дні спокійно стояли омонівці проти людей з жовто-блакитними прапорами.

Під час перерви відбулося друге засідання Республіканського депутатського клубу України. Крім оргпитань розглядався альтернативний проект Закону про вибори і було вирішено скласти звернення до М. С. Горбачова (публікується у цьому номері "Голосу").

Дні другий і третій. Розглянуті і прийняті програми і статут НРУ, проведені вибори керівних органів Руху, прийняті резолюції з актуальних питань життя республіки; продовжувались дебати по доповіді.

Із виступу голови товариства єврейської мови Бураковського: а) продовжується виїзд євреїв за кордон: антисемітизм поміняв форми, намагається перекласти вину на "український націоналізм", б) необхідне створення міжнаціонального центру, належить мати в КДУ кафедру єврейської мови і літератури. Зал відповів овацією.

Виступає Л. Лук'яненко, один із тих людей, перед якими ми схиляємо голови. 26 років радянських концтаборів: жменька заповзятих готувала наш теперішній прорив до демократії. Його основні тези: ліквідація імперії, як основного зла сучасності, відміна 6 статті Конституції СРСР, свобода друку, — зал сприйняв з повним розумінням. Але коли комплекс проблем України був означений терміном "російська окупація", відповіддю була могильна тиша.

У другій половині дня обстановка дещо змінилась. Ряд виступів гостей, членів УГС, УКЦ містили заклики "Геть", хоча всі промовці намагалися бути об'єктивними і збалансованими. Реакція ж залу "радикалізувалась", часом ставала неадекватною.

З жалем ми дізналися, що народні депутати СРСР А. Ярошинська і В. Челишев зняли свої підписи під зверненням до М. С. Горбачова, в якому лише згадувався НРУ. Причини: неоднозначна реакція їх виборців на національне питання.

Увечорі цього ж дня (9.09) республіканське телебачення вус-тами свого ведучого виступило з наклепницькими твердженнями, що у відсутності прямої трансляції з'їзду винуваті представники керівництва НРУ. Я був у пресцентрі в цей момент і бачив вибух обурення присутніх. Якщо врахувати, що на Держтелерадіо було сказано "Хто піде на Рух, тому нема чого робити на студії", то даний виступ телебачення закономірний.

І дійсно, на третій день два тележурналісти, що були представниками "Вечірнього вісника", були позбавлені акредитації на з'їзді. Помилка. Формально ці журналісти не винуваті, а в принципі — кожен знає з ким має справу.

Вибори керівних органів Руху були реальними. Головою НРУ вибрано І. Драча (серед багатьох кандидатур В. Яворівський зняв свою), заступником — народний депутат СРСР С. Конєв (Дніпро-дзержинськ). Раду представників очолить В. Яворівський, раду колегій — В. Черняк, секретаріат — М. Горинь, раду національностей, у яку увійде однакове число представників від кожного із народів України, — очолив В. Мартиросян, раду народних депутатів — Ю. Сорочик.

Відзначимо дві резолюції. Одна закликала до створення страйкових комітетів, якщо не буде опубліковано альтернативний проект закону про вибори. Друга підтримувала національну символіку, підкреслюючи, що її "нікому не нав'язують". Ох символіка, символіка! Я особисто впевнений, що в демократичній Українській республіці народ вибере символіку сам, головне — створити таку республіку. Лінії розмежування смертельні...

Знамена в світлі прожекторів на п'єдесталі пам'ятника Т. Шевченку, ніч, заключний мітинг. Виступають В. Яворівський, Д. Павличко, І. Драч, один із лідерів "Солідарності" А. Міхнік, азербайджанський поет А. Абдула, інші оратори. І знову виникає відчуття доброї волі, єдності, люди вірять.

Статус акредитованого кореспондента "Голосу" зобов'язує підвести підсумок. Майже 1100 делегатів першого з'їзду Народного руху України, з них 228 комуністів. Представники рухів і фронтів Прибалтики, Білорусії, Москви, Ленінграду, республік Закавказзя. Привітання, телеграми, 140 кореспондентів, з них — десятки зарубіжних колег від Америки до Японії.

Представник Вірменії розповів жарт про слона, який якщо полетить, то вже полетить... Чи полетів слон? Ніби так. Аналіз потребує окремої розмови. Побоювання і надії залишаються.

В. Солопенко

9 вересня 89 р.

Москва, Кремль
Президія Верховної Ради СРСР
тов. Горбачову М. С.

ЗВЕРНЕННЯ ГРУПИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ СРСР ПРО ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ НА УКРАЇНІ

Ми, народні депутати СРСР, запрошені на установчий з'їзд Народного руху України за перебудову провели паралельно друге

засідання Республіканського депутатського клубу і, обмінявшись думками про ситуацію на місцях, прийшли до глибокої впевненості у тому, що напруженість на Україні зростає і первопричина тому — негнучкість, а іноді і навмисна провокаційна діяльність республіканського партійно-державного апарату, що приводить не до консолідації всіх здорових сил, а до конфронтації.

Апарату вигідно сьогодні настроювати групи людей одна проти одної, розповсюджуючи про ті чи інші самодіяльні рухи навмисну дезінформацію. Зокрема, Рух представили у пресі (і небезуспішно) як бандерівську, націоналістичну організацію, в той час як приводу для цього не давали ні програма Руху, ні його формування (із української, російської, білоруської, єврейської, угорської, болгарської, грецької і багатьох інших національностей), ні його дії, ні з'їзд, що працював навкруг вісі багатонаціональної єдності. Ідея інтернаціональної єдності, яка в інших республіках виникла як вторинна, тут стала первинною, об'єднуючою.

Далеко не все сьогодні однозначно в Русі і не з усіма виступами на з'їзді можна було погоджуватись. Але відсутність єдності компенсувалась доброю волею делегатів до єдності. Преса ж, якою монополює користується керівний апарат, намагалась перекрутити факти і залякати населення можливими національними конфліктами, тим самим провокуючи їх.

В даний момент загостренню ситуації в республіці, її політизації послужили надруковані проекти республіканських законів про вибори, окремі, напевно відомі Вам, пункти яких були сприйняті виборцями як реакційні, як ті, що сприяють зіткненню різних шарів суспільства, щоб дестабілізувати становище в республіці і звинуватити в дестабілізації демократичні перетворення, а часто (на повний голос, у пресі) і Вас особисто, протиставляючи Вам інших членів Політбюро.

Ускладнюється і становище народних депутатів СРСР, яких, з одного боку, запрошують до колективів для зняття напруженості і передстрайкових ситуацій, з іншого боку — їх же звинувачують у виникненні таких ситуацій. Почастішали випадки навмисної компромітації народних депутатів СРСР у пресі, але намагання відповісти через ту ж пресу наштовхуються на опір, а засоби масової інформації або замовчують діяльність депутатів, або ж регулярно ображають тих, хто проявляє активність.

Авторитет вищих представників влади в республіці упав до нуля і продовжує падати. Підірвана віра не тільки в окремих представників влади чи її нинішній апарат, але і в оновлений соціалізм. Відчувши, що вибори можуть стати останнім випробуванням для республіканської застійної системи управління, влада готова і до таких кроків, які непередбачено вплинуть на ситуацію і напевне загострять її. На багатьох мітингах і зборах трудових колективів

приймаються резолюції, де вимагають відставки В. В. Щербицького і В. С. Шевченко.

Народні депутати СРСР:

В. Гришук, В. Яворівський, В. Черняк, Г. Вакарчук, Ю. Щербак, Н. Куценко, Р. Братунь, Л. Сандуляк, Ю. Сорочек, П. Таланчук, В. Захаров, В. Мартиросян, Р. Громяк, С. Рябченко, Н. Тернюк, С. Конєв, Р. Федорів, Е. Козін, А. Назаренко.

РЕЗОЛЮЦІЯ

ПРО ЕКОЛОГІЧНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР

Багато нас, а землі у нас мало. Народи України складають понад шосту частину населення Радянського Союзу, а територія наша становить менше трьох відсотків нашої держави. Екстенсивне виробництво, нерозсудлива експлуатація природних ресурсів є основою того, що наша республіка виробляє понад п'яту частину валового національного продукту Радянського Союзу. Природно, що гіпертрофований розвиток гірничо-добувної та важкої промисловості, чорної та кольорової металургії, вугле- та нафтохімічної промисловості, інтенсивне сільське господарство призвели до необхідності створювати надпотужну енергетику. Тому не дивно, що близько 40% атомної електроенергії Союзу на наших землях.

Застарілі технології та обладнання, брак належних очисних споруд призвели до того, що на Україну припадає майже 30% викидів загальносоюзних відходів. Напевно ми посідаємо перше місце не тільки в Радянському Союзі, але і в Європі по кількості нагромаджуючої технічної праці на душу населення.

Наша республіка стоїть на порозі екологічної кризи.

Якщо до токсичних речовин промислового та сільськогосподарського походження додати мільйони кюрі триваложивучих радіонуклідів, які в трагічні квітнево-травневі дні 86 р. набагато десятиліть густо засіяли наші шедрі ниви й ліси, багаті й чисті колись ріки та озера — можна з глибоким сумом констатувати, що ми ледь-ледь утримуємося на крихкому березі екологічної пірви.

Щороку десятки тисяч гектарів української ріллі гине від ерозії, підтоплення, ушільнення та засолення, замулюються і перестають існувати сотні річок. Ґрунти перенасичуються надлишками різноманітних токсичних хімічних сполук, що систематично потрапляють в продукти харчування та питну воду, а відтак — до нашого організму. Повітря перенасичене отруйними газами, кіптявою, пилом. Карпати втрачають своє неповторне зелене вбрання, ріки міліють, степи вивітрюються, надра землі зубожіють.

Все це є наслідком нестримної і неконтрольованої гонитви центральних міністерств та відомств за освоєння багатомільярдних

коштів, впровадження науково необґрунтованих, але престижних з точки зору вищого чиновництва, проєктів при дивній і неприпустимій підтримці такої діяльності вищими урядовими чинами республіки.

Антропогенне навантаження на природу України сягнуло вище всяких розумно обґрунтованих меж. З'їзд наполягає на наданні республіці повного суверенітету в створенні законодавства з охорони природи та гарантованого забезпечення якості навколишнього середовища в будь-якій місцевості України шляхом гармонійної організації продуктивних сил та дбайливого використання природних ресурсів.

Виходячи з того, що кожний громадянин нашої країни має гарантоване право на чисте повітря, чисту воду, чисті продукти харчування, інші речовини, необхідні для його життя і здоров'я, Рух надає важливого значення відновленню та збереженню рекреаційного потенціалу країни.

Одним із першочергових завдань з'їзд вважає проведення заходів щодо збереження найбільшого багатства України — ґрунтів, у зв'язку з чим домагатиметься через органи Руху збереження земельного фонду, зменшення ступеня розораності ріллі, поновлення лісового фонду, мережі річок. З'їзд виступає за істотне підвищення культури землеробства, розвиток сільського господарства, яке вироблятиме екологічно чисту продукцію.

Для забезпечення прогресивного зменшення негативного антропогенного навантаження на навколишнє середовище, з'їзд наполягає на негайній та неухильній реконструкції основних галузей промисловості, переорієнтуючи її на енерго- і ресурсозберігаючі, наукоємні технології.

Маючи на увазі необхідність звернення до мінімуму негативних наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, з'їзд вважає за необхідне провести широку ретроспективну дозиметрію в регіоні радіонуклідних забруднень та забезпечити проведення заходів, що гарантуватимуть радіологічну безпеку всього населення. З'їзд пропонує оголосити 26 квітня Днем національної жалоби і застереження, в який проводити траурні мітинги в усіх регіонах України без попередніх принизливих прохань на дозвіл.

З'їзд вважає ганебним зволікання з вирішенням питання про надання відповідних пільг та відселення людей з надміром забруднених селищ. Треба рішуче усунути екологічне безправ'я людей. Кожна людина повинна мати право на отримання повної екологічної інформації про якість місця свого проживання. Існуючі заборони на приватне користування радіометричною та аналітичною апаратурою для контролю середовища існування та продуктів харчування повинні бути скасовані.

З'їзд наполягає на докорінному покращанні охорони здоров'я

на Україні, яке мусить забезпечувати прогресивне зростання середньої тривалості життя, зменшення захворюваності та дитячої смертності й надавати пріоритет профілактиці захворювань.

З'їзд пропонує створити Українську національну комісію у справах радіологічного захисту населення та інших комісій з нормуванням гранично припустимих концентрацій радіонуклідів, нітратів, отрутохімікатів й інших токсичних сполук антропогенного походження в продуктах харчування, питній воді, в навколишньому середовищі: повітрі, водоймах, ґрунтах тощо.

Через високу екологічну та загальну культуру усіх громадян України — до чистої природи, до високої духовності!

КОМУ ЦЕ ПОТРІБНО?

16 вересня 1989 року довжелезний список добровільно-примусових заходів часів застою (овочеві бази, поїздки до колгоспів, суботники, масові виходи на демонстрації, кроси, забіги і так далі — всього не перелічиш) несподівано поповнився новим винаходом — добровільно-примусовим мітингом міжнародної дружби. Після "багатолюдного" мітингу 29 липня, на якому за найсміливішими оцінками було близько 60-ти учасників, вирішили більше не ризикувати. Від імені міськкому було віддано вказівку на підприємства про добровільно-примусове виділення людей на мітинг на Республіканський стадіон. Важко знайти логічне пояснення таких дій. Якщо мітинг спричинений загостренням міжнародних відносин у місті — навіщо примушувати людей приходити? Вони прийдуть самі. Якщо ж такого загострення немає — навіщо його симулювати? Але не будемо створювати враження, що ми не розуміємо, в чому тут справа.

Успішно завершено Установчий з'їзд Народного руху. Народні депутати СРСР від України звернулись до М. С. Горбачова з листом про необхідність зміни республіканського керівництва. Опубліковано альтернативний проект закону про вибори на Україні. І ось реакція.

Всього на мітингу виступило більше десяти промовців. Багатьох слухати було навіть кумедно. Все той же запліснявілий набір штампів: "Спливають і такі сили, котрі використовують всі можливості для досягнення своїх, по суті — контрреволюційних, намірів" (Єльченко); "...Ми переконались, що стиль і методи доктора Гебельса знайшли своє продовження" (Ми хайлюк) і т. ін. І заради того, щоб виступати подібного гатунку промови, було зібрано понад 50 тисяч чоловік. Як же це вдалося? Робітникам пообіцяли відгули. Школярів зняли з уроків. По команді зібрали курсантів та офіцерів. Найбільш упертим пообіцяли, що виступатимуть Щербак та Яворівський. Прального порошку та сигарет, що правда, не обіцяли, але

коштів на мітинг не пожаліли: і транспорт в обидва кінці, і запрошення на чудовому папері з фіксованим сектором та рядом, і летючки великим тиражем, і потужна акустична апаратура.

До речі, про апаратуру. Не встиг народний депутат Яворівський стати до мікрофону, як з динаміків пролунав заглушливий свист, так знайомий цим стінам — ніби Блохін промазав по пустих воротах. Звичайно, в цивільних секторах дехто свистів. Звичайно, хлопці з військовою виправкою засували пальці в рот, але і зрежисована нашими "кваліфікованими" пропагандистами фонограма свисту перекривала все.

Кому ж потрібен весь цей фарс?

Редакція

ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У КИЄВІ ВІДБУЛАСЯ УСТАНОВЧА КОНФЕРЕНЦІЯ
КИЇВСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

Микола Чубук

Коли я замислююся над першопричинами створення Народного руху України за перебудову (НРУ), над його витокami, то неодмінно приходжу до висновку: народився він від застою. Від того перебудовного застою, що квітне в апартаментах командно-адміністративного апарату, у мисленні й діяннях учорашніх "виконробів" деконструктивності і деформованості, а нині активних поборників усього нового й прогресивного. Та все це слова... Архітектори застою натужно засвоюють навіть перебудовну лексику, тож годі покищо говорити про радикальність змін.

Отже, яка ситуація склалася на Україні? Перебудова пробуксовує в економічній і соціальній сферах. Небаченої гостроти набула проблема екології. Невиправдано зволікається вирішення справи державності української мови. Потребує негайного захисту й духовний світ України. Демографічна криза, моральне спустошення, численні правопорушення... Це — складові частини "букету ароматів" застійної атмосфери. Щоб його розвіяти, а то й освіжити простір, потрібен був свіжий вітер змін. Бюрократичний апарат за ці перебудовні роки набув виняткової здатності самовідроджуватися, а отже, після недавніх скорочень його кількість, навпаки, зросла. Як і вміння еластичніше змінювати тактику й стратегію, переходячи поперемінно від оборони до наступу. Чому так діється?

Партія проголосила перебудову. З найвищих офіційних трибун було сказано про передачу влади Радам народних депутатів. Одне слово, треба перевернути, образно кажучи, піраміду догори. Серед апарату середньої і нижчої ланок для цієї роботи бажаючих знаходиться дуже й дуже мало. Влада народів віддається неохоче, бо повсюдно діє кляновий, добре відпрацьований механізм егоїстичного самозахисту, оборони кабінетних фортець, діє тиск і спротив перед усім прогресивним, новим і незвичним. Це закономірне породження в умовах ситуації, коли перебудова партійної системи, ідеології відстала від процесу демократизації, що охопив усі сфери життєдіяльності суспільства.

А саме таким постав перед очима можновладців бюрократії Народний рух України за перебудову. І одразу ж став подраз-

ником ідилічного спокою. Проєкт його програми, що появився друком у *Літературній Україні*, було піддано нищівному методичному обстрілові у засобах масової інформації республіки, частогусто нехтуючи елементарними правилами етики, порядности й законности. Ініціативна група, до якої входили переважно члени Співки письменників України і науковці з Інституту літератури імені Т. Шевченка, звинувачувалася у всіх існуючих і неіснуючих гріхах. До чести їм, вони вистояли, вдесьте і всоте доводячи доведене, відкриваючи давно відкрите. Через таку, м'яко кажучи, недемократичну атмосферу доброзичливого обговорення проєкту Програми не відбулося. Багато людей, котрі звикли думати і діяти за вказівкою "згори", потрапили у неприємну ситуацію, якщо не більше. За межею гласности опинилася, на жаль, і преса, яка мала б бути справжньою трибуною мас, а не навпаки.

Але життя розвивається за своїми законами. Тисячі людей писали листи до редакцій, Інституту літератури і Співки письменників, рішуче обстоюючи ідею створення НРУ. Критиків заради критики виявилася абсолютна меншість. На заводах, в наукових установах, різних організаціях створювалися первинні осередки Народного руху України за перебудову. І от настав день, коли їхні представники зібралися на свою першу, установчу конференцію.

Зібрання громадськості — активістів і прихильників НРУ — відбулося у приміщенні Республіканського будинку кіна. У залі зібралися 442 делегати і 180 запрошених осіб, що представляли майже 200 первинних організацій Кісва і області, які об'єднують у своїх лавах понад 20 тисяч "рухівців". У роботі конференції взяли участь представники 23 областей України, гості з Литви, Латвії, Грузії, з Москви.

Відкрив конференцію голова координаційної ради ініціативних груп доктор філософії Мирослав Попович. У кількох словах він розповів громаді про порядок денний роботи конференції, закликавши її учасників до діловитости, толерантности, взаєморозуміння в ім'я вищих цілей і завдань, які, власне, й зібрали у залі аудиторію небайдужих людей. Потім він надав слово поетові Іванові Драчеві, котрий виступив із промовою "Рух сьогодні".

Вочевидь, будуть різні оцінки її значення для потреб і актуальности нинішніх завдань Руху. У ній не розкривалося чітко розробленої програми, не наводилися конкретні форми і методи діяльности цієї громадської організації. (На що, до речі, й нарікали критики проєкту Програми). Іван Драч і тепер не подав готових рецептів. Та, на мою думку, він зробив більше — через екскурс у минуле, у витоки народних змагань у 20-ті і на початку 30-их років за утвердження української державности, рідної мови, національної культури на українській землі, показавши їх відгомін у болях і тривогах нашого часу, він окреслив філософську концепцію

новоутвореної громадської організації, вказавши на основоположні шляхи її розвитку і головну роль в суспільстві.

Зі словом "Про підсумки обговорення програми" виступив доктор філологічних наук Віталій Дончик. З сумлінністю дослідника він аргументовано й послідовно на численних прикладах публікацій у пресі довів абсурдність звинувачень на адресу ініціаторів Руху, водночас підкресливши його масовий характер і жагуче прагнення людей сприяти перебудові. Незрозумілим і абсурдним є той факт, що Україна, маючи 3 відсотки загальносоюзної території, виробляє 25 відсотків сільськогосподарської продукції для спільного столу, перебуваючи у кризовому становищі стосовно чистої води, продовжує забудовуватись атомними електростанціями. Ніби не було Чорнобиля. Більше того — про нього воліють якнайшвидше забути. Але не тільки його лекції, ще тривожніше нагадують про себе наслідки радіації — для здоров'я людини і землі.

Неабиякий творчий потенціал, справді шире зацікавлення у благодатних змінах в усіх сферах життєдіяльності суспільства, масштабність і глибину мислення засвідчили переважним чином виступи промовців під час обговорення "Напрямків діяльності Київської регіональної організації Народного руху України за перебудову". Найсерйознішою заувагою до авторів проєкту програми було те, що вони не виробили структурних основ організації, форм її діяльності, співпраці з партійними і радянськими органами. Не в усіх виступах прозвучали конструктивні думки з цього аспекту, але все ж були висловлені конкретні пропозиції і приклади. Скажімо, робітник заводу "Ленінська кузня" Валерій Кравченко розповів про те, як діє осередок Руху в цеху, де він працює, як добивається від керівництва скорочення зайвих людей в управлінському апараті, підрахували також, що за умов розумного господарювання всіх працюючих на дільниці можна скоротити на третину. А відтак зростає заробітна плата, появиться більше можливостей для вирішення соціальних потреб. Вчителька з Броварів (районний центр поряд з Києвом) Марія Овдієнко ознайомила присутніх з тим, як їхня група збирає кошти на будівництво музею народної творчости знаного українського скульптора Івана Гончара. Ентузіясти з Обухова (районний центр на Київщині) дбають про належне вирішення екологічних проблем. Про це повідомив учасник Руху Анатолій Сирота. Свої міркування з приводу організаційних структур Руху висловив ватажок університетської молоді Києва Микола Томенко (до речі, він очолює найчисельнішу і соціально найактивнішу первинну організацію).

Більшість виступів наскрізно пронизували проблеми політичних і економічних реформ, побудови правової держави, коли демократизація і гласність будуть нормою. Питання ставилися досить радикально. Підкреслювалося, що життя відпустило нам дуже мало часу

для їх вирішення, і водночас без цього майбутнє втрачає всякий сенс.

Ерозія бездуховности, мовного нігілізму, байдужости до правдивої історії рідного народу, національної культури, що вразила великий масив населення республіки, несе в собі загрозу, аналогічну економічній кризі чи екологічній катастрофі. Людина безкультурна, людина-невіглас не може повноцінно творити прогрес, бути активним рушієм перебудови, в основу якої покладено вищі цілі демократичного суспільства. На жаль, люди, котрі зобов'язані за своїм суспільним становищем це розуміти і всіляко сприяти гармонійному розвитку особи, чомусь не надають значення цій важливій сфері людського буття або просто не хочуть.

"Українській мові на території УРСР держава повинна забезпечити не тільки право, але й практику пріоритетного функціонування у всіх сферах виробничого, духовного і адміністративного життя", — сказав у своєму, як завжди глибоко виваженому, публіцистично заостреному виступі поет Дмитро Павличко.

Час вимагає, час диктує зміни. Не розуміти цього і не можна, і небезпечно. Активний обмін інформацією у всіх сферах життєдіяльності суспільств різних економічних структур і політичних формацій стало закономірною нормою міжнародних зв'язків. А до цього прагнуть усі, хто усвідомлює відповідальність перед своїм та іншими народами, перед майбутнім.

Отже, ті виступи і вчених, і керівників науково-виробничих галузей, котрі, до речі, одразу збагнули раціональне зерно в ідеї створення громадської політичної організації, якою і є нині Рух, зумовлені щирим прагненням дати поштовх економічному й соціальному розвитку України, забезпечити їй належне місце серед інших радянських республік у спільному європейському домі.

На конференції зібралися небайдужі люди, про що свідчили їхні емоційні виступи, часом позбавлені розважливости й виважености оцінок. Але в цьому немає нічого як дивного, так і поганого. Люди вчаться дискутувати, відстоювати власну думку, може, вперше в житті. І якщо вони навіть помиляються, треба ставитися до цього шляхетно. Люди думають — а це найважливіше!

У радянському суспільстві донедавна представників релігії, віруючих вважали ледь не вторинними людьми, часто забуваючи, що вони такі ж повноправні громадяни країни, як і всі інші. Нині все змінилося. Серед цієї категорії населення є вже народні депутати СРСР.

Я це згадав, абсолютно не вдаючись до аналогії, тому що для декотрих офіційних представників присутність на конференції членів Української Гельсінкської спілки та Українського культурологічного клубу видається ледь не катастрофою Народного руху. (Особливо, якщо згадати виступи Вячеслава Чорновола, Юрія Бадзя та інших

на мітингу, що відбувся наступного дня після конференції і в якому взяло участь понад 20 тисяч киян та гостей столиці).

Народний рух України за перебудову тому й має таку назву, що представляє всі верстви населення республіки, він є спілкою партійних і безпартійних. У кількох принципових справах НРУ рішуче розмежується з керівництвом Гельсінкської спілки та подібними їй організаціями. Але не відмовив їм у співпраці. За умови, якщо їхні дії будуть на користь перебудові, на добробут українського народу. Рух консолідуватиме всі сили, якщо вони нестимуть позитивний, будівничий заряд.

Терпимість до різних поглядів і позицій, пошуки діалогу і взаєморозуміння стало основою НРУ у контактах з різними людьми. Треба вміти відстоювати свою позицію, звісно, силою слова і аргументованістю переконань. Для багатьох апаратників це нині є однією з найголовніших проблем. Вони відучилися слухати, а відтак звідки взятися талантові дискутувати, без чого в політиці не обійтись. Тому вони й досі уникають публічних виступів, якщо там нестандартна ситуація.

На конференції, що тривала майже дванадцять годин, було обрано склад координаційної ради, до якої увійшло 78 осіб, а також зформовано організаційну групу підготовки до республіканського з'їзду, що має відбутися восени цього року. Було зачитано також резолюцію конференції. Після її закінчення учасники конференції, стоячи, заспівали "Вічного революціонера" на слова Івана Франка і "Думи мої, думи мої..." Тараса Шевченка.

★

5 липня відбулося перше засідання новообраної координаційної ради, на якому обговорювалися справи дальшої роботи. Щоб показати, наскільки об'ємно і розмаїто вона плянується, я назву комісії, що були утворені. Це — екологічна, аграрна, економічна, права і законодавчої ініціативи, виборча, соціальної справедливості, міжнародних стосунків, культури та освіти, молодіжна і організаційна.

Очолив Київську регіональну організацію Народного руху України за перебудову народний депутат СРСР, лавреат Державної премії УРСР імені Тараса Шевченка письменник В. Яворівський. Було обрано також чотирьох його заступників. Ними стали член-кореспондент Академії наук УРСР, доктор технічних наук, заступник директора Інституту надтвердих матеріалів АН УРСР професор П. Кислий, кандидат юридичних наук, працівник Інституту держави і права С. Головатий, доктор філософських наук, голова Українського філософського товариства М. Попович, старший інженер відділу АСУ Київської обласної лікарні С. Одарич. Відпові-

дальним секретарем обрано кандидата технічних наук, працівника Інституту хемічної автоматики Г. Антонюка. Редактором друкованого органу Київської регіональної організації — газети *Рух* — став письменник А. Шевченко.

...Нова громадська організація об'єднує у своїх лавах представників різних професій — від колгоспників і робітників до академіків. Їх усіх гуртує велика ідея оновлення суспільства на справжніх демократичних засадах. Щоб кожна людина відчула в собі рух — рух до внутрішньої свободи, до прагнення жити розкуто, творчо самовиявляючись, самоутверджуючись, глибинно переконуючись у своїй значимості і неповторності, розуміючи важливість своєї праці на рідній землі, в ім'я свого народу. І ні в кого не питати на це права!

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Наші спільні друзі, ініціатори Руху, виявили мені часть, запропонувавши сказати слово на відкриття з'їзду. Слово моє — це слово пошани, приятні й привіту до вас, учасників Першого всеукраїнського установчого з'їзду Народного руху України за перебудову, за докорінне оновлення життя.

Щось важить уже навіть те, що зібралися ви вдома, що не довелось вам шукати притулку в сусідів, скажімо, десь у Молдавії, або подаватися у Литву, як довелось це нашим білоруським сябрам, котрі змушені були проводити свій з'їзд у Вільнюсі, бо на рідній білоруській землі для її синів і дочок не знайшлося місця. Українському Рухові, виходить, поталанило більше, адже, незважаючи на недавні шквали телевізійних та газетних атак, делегатам з'їзду стало можливим зібратися все ж у себе в Києві, і за це спільно подякуймо колективу Політехнічного та його ректорові Петру Михайловичу Таланчукові.

Тут, гадаю, зібралися не ті, кого привели сюди амбіції та якісь "неблагородні цілі", не ті, кому нібито сняться бюрократичні просиджені крісла (як це деколи чуємо в чиновницьких коментарях), з трибуни з'їзду, сподіваємось, до народу промовлятиме сама безкорислива правда життя, пекучі його проблеми, високі почуття громадянської відповідальності, розуміння обов'язку, справжнє вболівання за долю перебудови, за наше спільне майбутнє.

Тільки традиційна схильність до ярикування здатна й сьогодні так безапеляційно, самовпевнено, в дусі дрімучо-застійницьких часів осуджувати будь-який вияв живої, недогматичної думки, зображувати зростаючу громадянську активність людності республіки як щось підозріле, а патріотичну, цілком природну діяльність на захист зневаженої рідної мови й культури, на підтримку національного відродження народу витлумачувати як діяльність, неодмінно спрямовану проти когось, ну, звісно ж, передусім проти людей інших національностей. Старі пісні! Умільців сіяти підозри, культивувати ненависть, нацьковувати одних на інших у нас ніколи не бракувало, *divide et impera* — відоме ще з римських часів, але не такі ми наївні, щоб і в наш цивілізований вік не навчитись читати підтексти, щоб і далі вишукувати образ ворога там, де його нема, де натомість постають перед нами гуманістичні, такі ясномовні, самим життям надиктовані істини: взаємодовіра, взаємопідтримка, братерська вселюдська єдність перед лицем майбутнього.

Передрук з газети *Літературна Україна*, ч. 37, 14 вересня 1989 р.
Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

Наука терпимості допомогла відчутно зменшити міжнародну ядерну напругу, досягти діалогу між Сходом і Заходом, то невже ж ми в себе не порозуміємось, не знайдемо конструктивних шляхів, щоби бодай наблизитись до розв'язання своїх внутрішніх проблем?

Загостренням ситуації нічого не досягти, і це мають збагнути не лише молоді гарячі голови, а й солідні володарі кабінетів, яким би слід частіше запитувати себе: чому в нас так багато покривджених? Ось, скажімо, з новин найсвіжіших. Це добре, що шановні наші керівники останнім часом вдарились у культуру, приміром, на Дні літератури й мистецтва до Казахстану офіційні керманічі вирушають у таких кількостях, що за ними й артистів не видно, хотілось би тільки, щоб ці керманічі і в себе вдома були уважніші до потреб культури, толерантніші до творчої інтелігенції, не підбурювали проти неї людей непоінформованих, бо чого варте хоча б оце безпрецедентне цькування народних депутатів, які без дозволу тих, хто на Україні монополює володіє пресою, посміли висловити у московському виданні свої "нестандартні" думки про характер наступних виборів у республіці. З якою категоричністю, як безапеляційно відома вам виборна особа відчитує в газеті всіх, хто з нею не згоден, хто сміє пропонувати альтернативний виборчий проект, не схвалюючи офіційного, що його потім на київським багатотисячним мітингу буде названо "троянським конем застою"...

Відомо, що в партії є здорові, конструктивні сили, які й стали ініціаторами Перебудови, але не бракує в ній і спринтерів кар'єризму, чемпіонів показухи, зокрема й таких, котрі, зовні визнаючи перебудовні гасла, насправді віддають перевагу дню вчорашньому, науці брежневській, де, згадаймо, основними предметами були: підступність, цинізм і демагогія, що в своїй безсовісності не мала меж. Стиль застійництва живучий, він досить агресивний, і хіба часом не він найчастіше спричинює ті напруги, які раз у раз виникають у різних суспільних середовищах?

Формуючись у винятково складних умовах, Рух має бути максимально вимогливим до себе, вдумливо виважувати кожне слово і кожен крок, дорожити єдністю — тоді ніякі інсинуації йому не страшні. З-поміж багатьох проблем — національних, соціальних, економічних, — мабуть, чи не найпекучіша нині є проблема відвернення екологічної катастрофи. Бути чи не бути? — ось про що йдеться. Зустрічати третє тисячоліття народіві нашому судилося від знаком Чорнобиля. Бюрократична централізація, відомча сваволя, технічна непідготовленість, дегуманізація науки, відсутність гласності, відсутність реального суверенітету республіки — хіба не цим найперше пояснюється Чорнобиль? А ті нові потенції Чорнобилі, всі оті АЕС — Ровенська, Хмельницька, Ново-Українська та інші, що їх по-крутійськи, потайки замишляють розширювати до безпам'яті, — хто скаже, чим вони можуть обернутися для цілих регіонів?

Україна експортус колосальну кількість електроенергії, а нам кажуть: треба продавати ще більше, треба валюти, треба ставити нові й нові реактори. Доки ж Україна, сама знемагаючи в дефіцитах, буде електричним донором для зарубіжжя?

Депутатські запити поки що нічого не прояснили. Білорусія прийняла на Верховній Раді республіки величезну програму допомоги потерпілим, а до нас приїздять зі своїми термосами та бутербродами високі втішальники, титуловані світила і, опустивши очі в землю, шось там тлумачать непевне, суперечливе про нові допустимі норми берів, розказують десь у Народичах свої казочки враженим цезієм дітям та нелікованим, кинутим напризволяше старим.

Відомства нікого не бояться. Не страшить їх і та грізна сталева валькірія, що замахнулась на когось мечем із своєї Відьминої гори. Хоча, здається, скорше личило б їй зі своїм бутафорним мечем стояти не біля Дніпра, а десь у прип'ятській зоні, поряд із саркофагом, і, подібно до загадкового сфінкса, що тисячі літ стереже піраміди серед гарячих єгипетських пустель, стерегти б і їй серед атомної мертвизни, серед радіоактивної пустелі скосне зло, стерегти той страхітливий саркофаг, що став промовистим гербом чиновницької епохи, епохи великого скудоумія, несмаку, марнотратства і непрошених знушань з природи і людей.

Іноді здається, що довготривала виснажлива боротьба з відомствами уже не залишає нам шансу, що всі наші можливості вичерпано. Просили, благали, тисячі петицій пішли до центру — і що? До наших волянь глухі. То що ж зостається? Змиритись? Віддати АЕС і всю Україну з її Дніпром, з містами й селами, національними святинями, з життям живих і ненароджених? Чи, може, вдається до іншого, вирішального способу, до якого при потребі вдаються цивілізовані народи, — я маю на увазі народний, всенародний референдум, який спитав би 50-мільйонну людність республіки, що вона думає про подальшу долю Чорнобиля і про всі ці нав'язувані нам, розташовані в густонаселених пунктах АЕС, що їх потайки збираються розширювати, нарощувати. Оскільки відомствам потурають і в центрі і в керівництві республіки, оскільки ніхто їх не береться отямити, то, може, якраз таке всенародне опитування, проведене, скажімо, за участю Руху, асоціації "Зелений світ" та інших громадських організацій республіки, могло б виявити справжню волю народу, всіх, хто живе й трудиться на цій землі.

Думається, що й новообраний український соціалістичний Парламент мав би забезпечити собі право накладати вето, коли виникає доконечна потреба, захистити від руйначів людину і її довколишнє середовище.

Товариші! Ми різні, ми не однакові, але мета наша спільна — побудова правової держави, федерації оновленої, Союзу такого,

звідки справді нікому не хотілось би вийти. Тільки спільними зусиллями можемо звершити перебудову країни, зусиллями людей різних поглядів, думок, темпераментів, залучивши до сконсолідованих дій усіх, здатних до чесною співпраці, партійних і безпартійних, людей різних національностей і віроісповідань, усіх, хто відчув себе господарями країни і прагне її вдосконалювати. Адже держава правова тим і відрізняється від держави тоталітарної, режимної, що вона має усунути будь-які дискримінації, значно поглибити нашу демократію, правова — це та, де не буде корупції, злочинності, де спецкостоломи за одну лиш безневинну репліку не ламатимуть людям ребра, держава правова — це та, де ніхто не розглядатиме республіку як свою вотчину, де пануватимуть не просто закони, а закони справді демократичні, де нині існуюча напівгласність стане гласністю повною, де стане-таки реальністю народовладдя, де найвищий, спільно вироблений народами Союзний договір стане надійним гарантом справжнього суверенітету республік і прав кожної людської особистості. Певне, тільки правовій державі буде під силу приборкати супергігантів, надмогутність тих збюрократизованих відомчих структур, чие верхоглядне планування розорило країну, хто господарювати не вмів інакше, як по-хижацькому, знищуючи природу, завдаючи найтяжчих, може, й генетичних ушкоджень багатьом націям та народностям країни. Україна з найбільш потерпілих.

Декому ситуація, мабуть, і уявляється так, що Україна має народжувати мутантів. Ні! Земля пісень, земля нашого болю, нашої любові, нашої духовності, земля найродючіших у світі чорноземів і ще недавно чистих, блакитних, сонцесяйних рік, земля Шевченка й Гоголя, вона не для мутантів, не для восьминогих нещасних лошат, вона має народжувати для світу повноцінних здорових людей — обдарованих трударів, мислителів і поетів! Якщо після всього, що Україна зазнала, якщо після поколінь розстріляних, депортованих, замучених по тюрмах та концтаборах, народ іще зберіг себе, якщо наш дух не занепав і воля до життя не зникла, якщо сьогодні на зміну тим, що були, стають до дії, до праці нові покоління роботящих, безстрашних, здатних піднятися до найвищої єдності душ, то віряться: такому народові — жити!

Вітаю всіх вас, хай вам щастить!

ЩО Ж МИ ЗА НАРОД ТАКИЙ?

Володимир Яворівський

То що ж, усе-таки, ми за народ такий, запитуємо себе багато століть, запитуємо й нині. А у відповідь чуємо хіба що: "...Нашо нас мати привела? Чи для добра? чи то для зла? Нашо живем? Чого бажаєм? І, не дознавшись, умираєм. А покидаємо діла..." І діла, і наші понижені храми, і зацьковані змалечку комплексом другосортності душі наших дітей, і нашу, порослу лободою й чортополохом, історію. Уже вкотре полишаємо напризволяще, сподіваючись хіба що на шасливий випадок, що, може, й нам поталанить, якщо доля наша буде в доброму гуморі. Та — як зурочено вже кілька століть. Оскільки ми мовчимо, то на наше запитання — хто ж ми такі? — відповідають за нас сусіди. Близні й далекі.

Одні кажуть, що ми занадто повільні, ба, навіть ледачі. Таки повільні, бо — великі. Та й куди нам було поспішати? Якщо нас ніхто не чіпав, ми неквапливо вилізли на піч — цей багатотисячовий полігон нашого характеру. Оралі землю, складали повільних пісень і згадували минуле. Ми таки ледачі, бо нам нікуди було поспішати. У майбутнє? У нас його ніколи не було, хіба що замріє в імлі проблеск надії і знову погасне, як привид. Ми не поспішали, бо у нас завжди було більше минулого, ніж майбутнього.

Інші кажуть, що ми занадто сентиментальні й мрійливі. І це правда, бо мрія — єдине, що рятувало нас від занепаду і байдужості. Ми змушені були постійно вигадувати себе. То в слові, то в пісні, то в малюванні, то в Сковороді, то в Шевченкові, то в Софії, то в соборі без жодного цвяшка, то в опішнянському глекові, то під пензлем Катерини Білокур. Ми — сентиментальні, бо в нас завжди було багато неба і землі — є де ширяти уяві. Ми сентиментальні, бо мрійливість — це не політика, бо за це нас не переслідували і не саджали до тюрем. Ми сентиментальні, бо — великі.

Кажуть, що ми народ занадто домашній. Правда. Ми рідко відлучалися від свого дому. Вряди-годи ходили під Царгород, Варшаву, Москву та до Криму по сіль. Це вже в двадцятому столітті лиха доля розвіяла нас, як мак, по Америках, Канадах, Австраліях. Та все одно більшість залишилася дома, навіть коли нас мільйонами вивозили до Сибіру. Бо ми — великі. Ми таки домашні, бо допомагали іншим навести лад у їхньому домі, забуваючи про свій, власний.

Кажуть, що ми співучі. Так, половина з нас завжди співала, щоб не чути було, як друга половина стогне. Ми — співучі, бо мусимо співати, щоби світ знав, що ми іще є. Зрештою, нам дозволяли

співати. По-перше, ми це завжди робили красиво, а по-друге, коли людина співає, тому, хто слухас, це нічим не загрожує. Тому й особливо ми прославилися кобзарями — незрячі і руки зайняті кобзою, хай співає.

Кажуть, що ми — сепаратисти. А якими нам бути, коли нас століттями пропускали крізь сепаратор, з кожного покоління відбираючи "вершки" для Петербурга і Варшави, для Відня і Москви. Тим, які залишалися дома, було легше від того, що ними керують все-таки "свої" розумовські чи безбородьки, ворошилови чи брежневи...

Кажуть, що ми "самостійники". І то правда. Вистояли під татаро-монголами, під турками, під поляками. Вистояли в тридцять третьому і в тридцять сьомому. Вистояли під фашизмом. Вистояли під чорнобильською блискавкою. Що там іще? Вистоїмо! Ми не лише самостійники, а й самосійники, бо нагадуємо спориш — чим більше нас топчуть, тим глибше входить наш корінь у землю. Одначе ми "самостійники" особливі: за всю нашу довгу історію — ми лише кільканадцять років мали відчуття своєї державності, були господарями своєї долі, але й за це заплатили за найжорстокішим рахунком: за роки хмельниччини — розквітлася Катерина, за літа ленінського відродження — виставив кривавий рахунок Сосо Джугашвілі, в миру — Сталін. Отакі "самостійники — самозастійники".

Кажуть, що серед нас багато перевертнів, більше, ніж дозволено на душу населення в інших народів. Куди дінешся — правда і це. Історія й доля так несамовито нас перевертали в своєму казані, що тільки найсильніші встигали стати з голови на ноги, а решта такими й залишалися до гробової дошки. Так що ми самостійники в перевернутому стані. Хоч би хтось із сусідів підійшов та сказав: станьте, нарешті, на ноги, посполиті, доброді! й товариші! П'ятий рік ми вже дивимосся на світ іншими очима, а ви й досі стоїте на голові! Встаньте, скільки можна? Інші вже перемогли атрофію й ідуть далі!

Кажуть, що ми націоналісти. Теж правда. Причому унікальні націоналісти. Без мови, без історії, без суверенної республіки, без національної свідомості, без землі (тільки отрусна хімікатами й радіацією територія), без власної історичної символіки, без власних виходів на міжнародну арену, без національної інтелігенції, без... а втім — все одно "націоналісти", бо хочемо все це мати. Ще кілька років тому були "нормальним" народом, а сьогодні, під приливну хвилю перебудови захотіли й собі. Не загони міліції особливого призначення, не концтабори на півночі та в Сибіру, а — демократії. Ні, таки націоналісти.

Годі! Наш портрет допише час. Або у вигляді чергового доносу на цілий народ, або у вигляді жорстокого, але чесного пророцтва

("Загинеш, згинеш, Україно, не буде й сліда на землі..."), або в могутньому самовіродженні народу, який так важко, з тріском у суглобах, випростується сьогодні й запитує кожного стрічного: що ж ми за народ такий, що йшли і йшли від Володимира Великого, а прийшли до Володимира Васильовича? Від княгині Ольги, яка послала сусідам голубів із запискою, до Валентини Семенівни, якій підсовують "подметные письма" під двері на захист росіянина Іванова і вірменина Гдляна.

Допише час. Таки допише, якщо не випаде перо з його знесиленої від лейкемії з Чорнобиля руки.

А поки що — ми є. Повільні, ледачі, сентиментальні й мрійливі, домашні й співучі, сепаратисти і самостійники, перевертні й націоналісти — всілякі, бо нас багато. Вдома і по світах.

То які ж ми насправді, якщо багато хто на планеті довідався про нас тільки після квітня вісімдесят шостого, після Чорнобиля?

Так, ми — всілякі.

Ось телеграма, яку я отримав з Києва на З'їзд народних депутатів СРСР:

"Сотні років рабства наклали на народ України глибокі сліди, які не дали нам вчасно включитися в нове життя країни і вибрати в Верховну Раду СРСР людей перебудови. На З'їзді нашу делегацію очолюють люди застою. Наша національна культура розчавлена. Наша рідна українська мова повністю витіснена із сфери в урядових колах. Це призвело до повного духовного зубожіння народу. З'їзд відбувається в атмосфері загального замовчування кричущих катастрофічних проблем нашої республіки. На території України, яка складає 2,7 відсотка території СРСР, сконцентровано понад тисячу шкідливих хімічних підприємств, що отруюють усе живе навколо, а Україна використовує з їх продукції лише сім відсотків. На території України працює тринадцять енергоблоків, планується довести їх до двадцяти трьох.

Атомні відходи звозяться до нас із багатьох зарубіжних країн та союзних республік. Саме лише перевезення атомних хімічних відходів небезпечно для життя людей. У Чорнобилі будується новий завод по переробленню ядерних відходів. У Хмельницькій області будується велетенський завод по переробці шкідливих відходів хімічної промисловості, який буде обслуговувати не лише європейську частину Союзу. Під Білою Церквою, в Сквирі, знову відведена величезна територія під поховання атомних відходів. Тисячі гектарів плідючих земель забрала в нас АЕС союznego підпорядкування, енергією якої користувалися сусідні країни та союзні республіки. Століттями ця територія буде пустельною, буде наганяти страх і моторошність на випадок стихійного лиха, повеней, ураганів. У цьому страшному горі нас залишив напризволяще наш республіканський уряд та й уряд всесозний, наче

проблеми Чорнобиля вже не існує. Міністерство охорони здоров'я України розв'язало цю проблему, піднявши максимально допустиму дозу радіації в десятки разів. Благаю вас, Володимире Олександровичу, від мільйонів онімілого українського народу — прорвїться на трибуну і скажіть про це.

Коваленко Ганна Володимирівна. Київ-212, Героїв Дніпра, 6, квартира 74".

Не прорвався, не пустили свої ж таки. Вже згодом я довідався, що літня українська жінка всі свої зароблені гроші тратить на... цупкий папір і фломастери, пише від руки екологічні плакати з цифровими викладами і простоює з ними на Хрещатику, біля входів у метро. Міліція забирає в неї плакати, цькує і погрожує, а Ганна Володимирівна знову пише їх і виходить на вулицю.

Отож ми і — такі.

Та після З'їзду, на Мінський райвиконком, у розірваному конверті я отримав лист від киянина Бобка (правда, без імені та без адреси). Ось фрагмент його:

Последний наш тебе совет
От имени рабочих:
Ты рухом не мути нам свет
И не ищи охочих.
Надо историю учить,
Писака неудавшийся.
Всегда вас били, будем бить,
Оуновцев зарвавшихся.

Далі в автора здали нерви, і він перейшов на прозу: "Я хохол і работяга. Если призовут таких, как вы, вешать, то я всегда готов, как пионер... Запомни сам и прочти своим желтопузым бандеровцам-петлюоровцам. Киев. 17 июля 1989 г. Бобко".

І це — також ми.

На мітингу в Донецькому 23 липня цього року кандидат технічних наук з Донецького політехнічного Звягінцев назвав прохання перейменувати Ворошиловський район міста на Шевченківський "оголтелым украинским национализмом", а службовець однієї з шахт — назвав це "великоукраинским шовинизмом". Це тоді, коли в мільйонному Донецьку досі немає жодної української школи і, мабуть, не буде найближчим часом, бо на запит групи народних депутатів СРСР з цього приводу перший секретар Донецького обкому партії товариш Винник навіть не відповів.

Зачитаю одну з директив Денікіна від 12 серпня 1919 року, опубліковану в газеті *Новая жизнь* ч. 109 в Єлисаветграді:

Объявляя государственным языком на всем пространстве России язык

русский, считаю совершенно недопустимым и запрещаю преследование малорусского народного языка. Каждый может говорить в местных учреждениях: земствах, в присутственных местах и в суде по-малорусски.

Частные школы, созданные на частные средства, могут вести преподавание на каком-угодно языке. В казенных школах, если найдутся желающие, могут быть учреждены уроки малорусского народного языка в его классическом образце...

Равным образом не будет никаких ограничений в отношении малорусского языка в печати.

Що ж, страйкарі донецьких шахт, які своїми гумаками зачорнили мармурові плити перед будинком обкому, але не витоптали троянд, — не ставлять у своїх вимогах державність української мови. Не ставлять. Не вина це їхня, а — біда. Одначе вони, товаришу Винник, уже вимагають відкликати Вас із Вашим колегою, головою облвиконкому Кучеренком з народних депутатів СРСР та з Ваших посад, вимагають демократичного закону про вибори і відміни шостої статті Конституції СРСР. Тих псевдошахтарів, яких Ви виставили для розмови з Горбачовим у Донецьку, і які ганьбили свій народ на увесь світ ("Дайте колбасы, и мы забалакаем на украинском языке..."), справжні шахтарі ненавидять також. У Макіївському страйкомі мені про це говорили відверто.

Так що і такі ми. Навіть, якщо нас десятиліттями денаціоналізували, вбивали не лише національну, а й елементарну свідомість. Бачите, все одно в нас пробуджується гідність. Я казав уже: ми, як спориш. Там, під донецьким, російсько-українським жаргоном-покручем — все одно живе душа нашого народу.

Так, ми повільні. Дуже повільні, бо неймовірно стомлені. Лише в двадцятому столітті над нами було здійснено всі можливі експерименти. І економічні, і екологічні, і фізичні, і політичні, і — духовні. Гвалтівна колективізація, яка розчавила аграрний талант нашого народу, яка довела нас до нечуваного штучного голодомору (на землі, де й телеграфний стовп може коржі родити!), ми були відкинуті до випадків людоїдства. Це — також правда про нас. Ми пережили сотні економічних реформ, але кожна з них лише вишиковувала нас у довжелезні черги. І тому ми звикли запитувати — хто останній, забуваючи запитати — хто ж, усе-таки, перший? Гідромеліоратори й хімізатори, обібравши нас до нитки, обіцяли нам земний рай, а ми — голодні, з порожньою казною, без річок, без землі, без повітря. На злиденних наших базарах новоявлені, ядерні, мародери продають яблука та самосійну картоплю з тридцятикілометрової чорнобильської зони.

Ціла черга висуванців-лобод (згадайте *Собор* Гончара), за кілька грамів золота на груди з Москви — продали і нашу землю, і

наше повітря, і нашу воду і нас усіх, гамузом. А тепер — і майбутнє наших дітей.

Отакий ми народ, якщо посереднього, не позначеного ні богом, ні природою партійного лідера Шелеста, який одважився назвати, що продукує республіка, та не дуже забороняв говорити рідною мовою, — вважаємо й нині національним героєм.

У двадцятому столітті ми пішли за комуністами, бо повірили в ідею соціалізму, за якого зможемо залишитися нацією зі своєю культурою, мовою, матеріальним достатком, своєю вірою і правдою, своєю історією й державністю.

Отакий ми народ, що нас нищили голодом, мільйонами вивозили в концтабори, розстрілювали в казематах, змушували продавати один одного, готували з нас яничарів, а ми й сьогодні віримо — він можливий, соціалізм з людським обличчям. Віримо й готові ще потерпіти, аби лише з-за сталінсько-брежнєвської маски проступили живі й рухливі його риси. Тому саме комуністи, недоцьковані, не пересаджені до тюрем, не загнані в психушки українські письменники заснували Народний рух України за перебудову. Заснували тоді, коли стало очевидним, що перебудова на Україні йде шляхом удосконалення застою, що скрипуча командно-адміністративна система малоросійського взірця знову залишить нас на задвірках історії, а сама відрепортає до Москви, що і перебудова, і відродження України — це вже реальність, з якою пора "кончат" і розпочинати репресії проти тих, хто занадто випростався.

Кажуть, що ми все робимо в останню чергу. І все ж ідея Народного руху України за перебудову народилася вчасно. Спершу думалося про фронт. Але... такий ми вже народ, що якби стали створювати народний фронт, то у нас би був перший український, другий український, третій... І тоді треба було б вводити котрийсь із білоруських. Таки — Рух. Після вічної мерзлоти, застою і стагнації — таки Рух. Як виклик економічній, політичній, духовній, національній атрофії українського суспільства, в якому разом з нами задихаються мільйони росіян, євреїв, угорців, поляків, білорусів, молдаван, гагаузів, греків, кримських татар, болгар, німців, вірмен... Нам просто нічого ділити в нашому спільному домі. Нічого, крім спільних наших бід і смутків. Відроджена, демократична, духовна, багата, економічно розвинена, екологічно чиста Україна їм потрібна так само, як і нам. І ніхто нас не спровокує на ворожнечу, бо вирішити все це зможемо лише разом. Для України ми всі однакові, тим більше, що ми однаково скривджені. Великодержавною брехнею, чиновницькою бездушністю, знеосібленням національного обличчя кожного з нас, дефіцитами й примарністю нашого майбутнього.

Рух уже народився. Під гуркіт ортодоксальної критики й тотального шельмування. Ми всі так обліті брудом, очорнені, що

схожі на шахтарів, які вийшли з лави. Це — символічно, це об'єднало нас більше, ніж поплескування по плечу. Рух уже народився і народжує вже інший народ. Але він водночас ще тільки народжується. З переламаних ребер комуніста Кагарлицького, з переборення страху й отупіння людей. Хто б міг подумати іще кілька років тому, що тихий поет з Тернополя Петрук-Попик буде здатен на мужність для багатьох незвичну, що велика група одеситів поїде до Кишинева не по імпортному дрантя, а щоб створити Одеську організацію Руху.

Так, у Русі сьогодні є всього: є крикуни й демагоги, є люди "зі страху", які сміливішають лише в натовпі, є оплачувані провокатори, але є й ті, які заплатили за нинішню гласність літами ув'язнень і понурого мовчання, є й неврастеніки, здатні ділити факел і людей лише на "ганьба!" і "слава", але є й сотні особистостей, які заради Руху й справжньої перебудови своє, і без того відоме ім'я, свою чесну славу підставили Дерімовим і Десятниковим для регулярного заробітку. Бо Рух — відкритий для всіх. Так, сьогодні він трагічно різний, але таким є сьогодні наш народ. Іншого ми не маємо і не шукаємо. Хай він збереться в Русі і таки відчує, що він — великий і сильний. Кручений, згорблений, мудрий, упосліджений чиновниками, зневірений, крикливий після довгого мовчання, розумний і стоїчний, але — народ. Таким він нам дістався в кінці двадцятого століття, після безкарного гульбища командно-адміністративної орди. Комусь би знову хотілося пропустити його через сепаратор, одібравши для себе на цей раз "надійних", покірних і мовчазних. Стоїмо над прірвою і тому мусимо триматися за руки.

Запитують, як Рух ставиться до партії? Безглузде на сьогодні запитання. Як чесні, мислячі люди можуть ставитися до комуністів Гончара і Мартиросяна, Павличка і Салія, голови страйкому шахти імені Засядька Авер'янова і Драча, Кислого і Дончика, голови виконкому Львівської міськради Котика і Загребельного? Та особливих симпатій і особливої покірності від Руху чекає саме партійний апарат, що й сьогодні хоче говорити за всю партію, говорити не перед тисячами людей, котрі пильно вдивляються в очі промовцю, а зі сторінок *Правди України* взірця суслівських стереотипів. Що ж, Рух платить апарату навзаєм. Та ми ладні забути про наші образи, заради діла й поступу, заради того, щоб одійти від прірви, до якої нас цей апарат привів. Не партія, а саме він, апарат, що перегнав живий, динамічний інтелект та сміливу енергію партії у розфасовані догми, в чиновницьке свавілля, власну безкарність, черпаючи для себе енергію в спецроздільниках.

Кажуть, Рух багато мітингує. Що ж, надто багато накопичилося, нанімувалося за літа мовчання. Він вийшов на мітинги, щоб не допустити бункерного, а точніше — дачного закону про вибори, за

яким можна стати депутатом, не виходячи з урядової дачі. В законі, здається, не вистачає лише однієї статті: керівники республіки обираються депутатами довічно. А що ж ви накажете нам робити? Пити горілку, як у часи передзвону золотих зірок на грудях сірого партійного апаратника, що очолив державу і на похмілля послав наших дітей до Афганістану? А як у нас нема іншої влади, крім влади сказаної прилюдно правди. Та ми іншої й не шукаємо. Краше знаки оклику в кінці кожного виступу на мітингах, як гумові кийки в руках новоявлених загонів політичної поліції.

Отакий ми народ. Вели нас кудись і вели, обіцяли гори й кисільні береги, а ми йшли. Мільйонами, натовпом. Не помітили, коли збочили й зупинились. І стояли довго. Тепер починаємо рухатися. Під свист, тюгукання, а то й постріли в спину тих, хто окопався назавжди. Час нас розсудить, ми терплячі.

Молодий Шевченко тут, у Києві, записав у програмі кирило-мефодіївців: "Тоді скажуть всі народи, вказуючи на те місце, де на карті буде значитися Україна: ось камінь, що його не берегли будівничі, йому бути наріжним". Цьому каменеві бути наріжним, а не могильним. Надто довго він був забутий.

То ж слава нашій тихій, терплячій матері-Україні. Буде слава у неї, буде вона і в кожного з нас. Вистачить на всіх.

СПІВДОПОВІДЬ ВОЛОДИМИРА ЧЕРНЯКА

Мета Народного руху України у сфері економіки полягає в тому, щоб сприяти економічному відродженню спотвореної і сплюндрованої союзними і нашими, республіканськими, міністерствами й відомствами, України, сприяти зростанню добробуту її населення, сприяти створенню гуманної, цивілізованої економіки кінця ХХ сторіччя. Народний рух України сповідує принцип пріоритету екології над економікою, виступає за соціалізацію економіки, за поворот її обличчям до реальних потреб людини. Ми виходимо з того, що зміни в економічній системі неможливі без змін політичної системи. Ми виходимо з того, що економічна реформа потребує чіткого правового супроводження, бо економіка, політика і право пов'язані в єдиний тугий вузол. Основні ж цілі і шляхи їх досягнення викладені в програмі. Тому я не витрачати часу на повторення того, що вже написано. Торкнусь лиш деяких концептуальних і практичних аспектів проблеми.

Основні причини кризи, в якій опинилась наша економіка, наше суспільство, — це одержавлення всього і вся: засобів виробництва, людини, партії, ідеології, науки, культури. Держава перетворилася на монстра, який душить усе живе. Це надмонополізація, надцентралізація. Отже, для того, щоб лікувати хворобу, треба впливати не на симптоми, а на причину. Якщо ми хочемо вивести нашу економіку із стану кризи, треба ліквідувати ті причини, які її породили.

Вихід із кризи можливий на основі роздержавлення засобів виробництва, людини, партії, ідеології, культури. У сфері економіки ми стоїмо перед необхідністю денационалізації засобів виробництва, принаймні, передачі й продажу їх трудовим колективам, а ще — і перед необхідністю децентралізації управління економікою на рівні підприємств територій республіки.

Потрібно розбити монополію на власність, монополію на владу і монополію на істину. В цьому я бачаю вихід із кризи. І, мабуть, потрібно розпочати з того, щоб розбити монополію на істину. А це неможливо доти, доки в нас не буде незалежної преси.

Увесь світ захоплюється нашою гласністю. Я думаю, що світ це може робити, але нам це не личить.

У нас — напівгласність, дозована гласність, неповна, хоч нам потрібна повна гласність. Але і цього замало, бо нам потрібна не гласність — нам потрібна свобода слова. Без цього ніякі зміни в суспільстві неможливі.

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 39, 28 вересня 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

На передній край перебудови зараз висунулося два питання. Це питання про власність і питання про владу. Я впевнений у тому, що Народний рух України зробить свій вагомий внесок у розв'язання цих питань. І від цього залежатиме наше майбутнє.

Особливість поточного моменту полягає в тому, що дуже повільно, суперечливо, болісно відбувається перехід від старої системи господарювання до нової системи. Ми живемо у своєрідний перехідний період, а основним питанням цього періоду є питання — хто кого? Ось як зараз історією поставлено питання — якщо взяти економіку, суспільство, культуру, науку — хто кого? Або прихильники перебудови подають її противників, або навпаки.

Потрібно змінити не тільки систему нашого господарювання, а й модель нашого суспільства. Всі ми — полонені сталінської моделі. Проблема полягає в тому, щоб вирватись за її межі, бо всі ми — заложники неправильних, неефективних і злочинних рішень. Зламати командно-бюрократичну систему — ось завдання, яке ми повинні розв'язати, хоч, до речі, я не зовсім згоден з такою назвою: у нас не адміністративна система, а авторитарна система. А тому зараз ідеться про те, щоб створити державний правовий механізм подолання авторитаризму, обсолютизму і деспотизму.

Що зараз відбувається в країні? Горбачов лібералізує авторитарну систему, а Рижков модернізує адміністративно-командний апарат управління. Адже на сесії Верховної Ради піклувалися про те, щоб дібрати сильних міністрів. Хоч потрібно міняти не міністрів, а систему. І чим будуть сильніші міністри, тим гірше, тому що вони довше протримають цю систему!

Існує єдиний спосіб перемогти відомства. Це — знищити їх, бо вони непотрібні. Слід зняти бюрократичний зашморг із нашого суспільства, з шиї нашої економіки.

У нас здійснюється *апаратна* перебудова. Я думаю, що гаслом дня може бути: від апаратної перебудови до перебудови апарату. Без цього перебудова приречена. Та поки що відбувається не демократизація, а лібералізація в країні.

На Україні у нас демократизацію розглядають як дестабілізацію. А тих, хто виступає за демократизацію, називають екстремістами.

Головне зараз, повторюю, — вирватися з полону сталінської моделі. Суть перебудови полягає в десталінізації економічного, політичного, суспільного і духовного життя.

Який же шлях виходу? Вихід із кризи можливий тільки на основі економічного, політичного й ідеологічного плюралізму. І знову ж — вирішальне значення має зміна політичної системи.

Ми бачимо, що нездійсненність реформи політичної системи гальмує економічну реформу. Політичний плюралізм... Як правило, кажуть так: можливий плюралізм думок, поглядів, позицій, але не

політичний плюралізм. Але давайте поміркуємо: якщо є люди, які дотримуються різних поглядів, різних позицій, то вони повинні об'єднуватись для того, щоб захищати, відстоювати свої погляди, позиції. Це неминуче приведе до створення громадських політизованих організацій. Отож теза про те, що в нас можливий тільки плюралізм думок, поглядів, позицій, — порожня фраза, бо плюралізм поглядів і позицій — це перший крок на шляху до політичного плюралізму. Тому — я вже вів про це мову — завдання полягає в тому, щоб розбити монополію на владу.

Інколи кажуть так: партія безконтрольна, треба поставити партію під контроль. Це правильно. І кажуть так: треба прийняти закон про партію. Вважаю, що це буде якраз юридичне увічнення монополії партії на владу. Нам потрібен не закон про партію, навіть не закон про партії. А нам потрібен закон про громадські організації, які вступають між собою в конкурентну політичну боротьбу.

Хоч як це комусь не подобається, а ми зараз втягуємось у смугу політичної боротьби. Бо відсутність такої — це аномалія. Нонсенс. Однопартійність — це історичний нонсенс нашої країни.

Нарешті, економічний плюралізм. Це — різноманітність форм власності й різноманітність форм господарювання. Економіці нашої потрібен увесь спектр форм власності — від суспільної до приватної. Йдеться про такі форми власності, як державна, кооперативна, індивідуальна, приватна, республіканська, муніципальна, тобто — власність Рад народних депутатів. Йдеться про принцип плюралізму, форм власності і про принцип їх рівнопріоритетності та конкурентності різних форм власності між собою. Тільки в цьому випадку наша економіка зможе вийти з тієї глибокої ями, в якій вона опинилася.

Отже, ми стоїмо перед необхідністю перебудувати передусім систему відносин власності. Нам зараз потрібен закон про землю — передати землю тим, хто обробляє її. Ми стоїмо перед необхідністю радикальної земельної реформи. Не оренда нам потрібна, а радикальна земельна реформа, закон про землю... Нам потрібен закон про власність, який би став юридичною основою багатоманітності форм власності і конкурентності їх між собою, нам потрібен закон (*новий закон*) про державне підприємство, який би розкріпачив державний сектор, зняв з нього кайдани і пута. Нам потрібен, мабуть, єдиний закон про підприємства. У нас зараз три закони: закон про державне підприємство (об'єднання), про кооперацію і про індивідуально-трудова діяльність. А потрібен єдиний закон, який би наблизив статус державного підприємства до статусу кооперативу. І, мабуть, питомо вага державної власності, іншої, звичайно, ніж зараз, повинна складати не більш, як 50 процентів і дати можливість іншим формам власності зайняти належне їм, гідне місце.

Нам потрібен закон про органи державного управління тому, що реформа блокується зверху, душиться. Я вважаю помилкою спробу здійснити реформу на підприємстві, не міняючи по суті системи відносин підприємств і об'єднань із міністерствами, відомствами, комітетами, Держпланом. Тому ми зараз стоїмо перед необхідністю поставити цю систему відносин на зовсім іншу основу.

І, нарешті, нам потрібен закон про економічну самостійність республік.

Економічний суверенітет республіки — суверенітет на її потужності, ресурси. Тому я вважаю, що нам потрібно піти далі цим шляхом, потрібно перейти від державного союзу до Союзу держав. Потрібно розвивати, поглиблювати ринок. Це єдиний послідовний демократ, який здатен подолати бюрократизм — різні форми використання зв'язків із зовнішнім ринком. Я вважаю, що нам треба оголосити нашу республіку зоною вільного *підприємництва*. Тобто — від вільних зон, від вільного ринку до вільної України.

ВИСТУП ПРОФЕСОРА МИХАЙЛА ШВАЙКИ

Для того, щоб бути вільним, тримати свободу, треба звільнитися від політичної та економічної залежності. Тепер ми багато говоримо про почуття господаря — якими господарями є ми на своїй землі, чим це визначається, чим вимірюється? Чи самі ми визначаємо, що робити? Що виробляти? Відомо, що тепер плани чи, вибачте, державні замовлення визначаються в центрі, у Москві. Отже, тут ми не є господарями. Чи народ розпоряджається багатством, виробленою продукцією? Наша свобода тут дорівнює 5 відсоткам. Відомо, що союзні відомства мають підприємства, які виробляють 95 відсотків продукції у нашій республіці. Чи розподіляємо ми створені багатства? Понад 90 відсотків продукції розподіляється в центрі, отже, наша свобода тут також дуже обмежена.

Чи народ привласнює створене, результати своєї праці? Привласнюємо в межах 1/4 національного доходу, в той час як у капіталістичних країнах — 70 відсотків. (У царській Росії, як відомо, понад 55 відсотків привласнювали). Без відома уряду, народу, без дозволу місцевих Рад союзні відомства нерідко забирають від підприємств понад 90 відсотків прибутків. Цього не буває навіть в Африці.

Дуже важливо, товариші, також врахувати, хто оцінює нашу працю і які критерії оцінки. Але про це я скажу трохи пізніше.

Адміністративна система, яка за природою є унітарною, намагається уніфікувати всі свої елементи, прагне мати єдину систему управління, єдину державну власність, одну партію, одну мову, одну церкву, єдину систему управління, єдину фінансову, кредитну, грошову систему. Їй потрібне все єдине. Вона виявляє велику нетерпимість до структур, підпорядкованих інакше, ніж їй цього хочеться. Тобто — не за допомогою диктату. Особливу нетерпимість вона виявляє до структур, побудованих за допомогою зворотних зв'язків, що йдуть знизу вгору з великим числом ступенів свободи. А відсутність зворотних зв'язків, як вчить кібернетика, приводить до руйнування системи.

Здійснений адміністративною системою перехід од різноманітності до одноманітності в усіх сферах життя завдав країні шкоди, яка значно більша, ніж та, що є наслідком повеней, землетрусів, навіть Чорнобиля. Усі елементи управлінської системи настроюються лише на створення вигод для центру в правлінні та надання йому абсолютної влади. Молотов, наприклад, писав: "У цьому, власне, і полягає соціалізм — управляти державним господарством".

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 43, 26 жовтня 1989 р.
Зберігаємо правопис оригіналу. — *Ред.*

Для того, щоб бути вільними, треба повністю ліквідувати відомчу форму управління, державну форму власності й надати повну свободу народові українському в тому, що він хоче виробляти і як він хоче жити. Гарантом економічного суверенітету нашого народу повинна стати нова система виробничих відносин, що не допускає будь-якої політичної чи юридичної несправедливості, нерівності, диктату, панування. Така система економічних відносин передбачається як двоярусна. Нижча форма — це відносини обміну, які деформовані, не забезпечують еквівалентності, а вища форма — це господарський розрахунок. Саме через те, що ціни, фактично, є фікцією, ми не можемо реалізувати продукцію нашої праці. Ціни наші занижені, встановлені з таким розрахунком, щоб знецінити результати нашої праці. Через занижені ціни на сільгосппродукцію республіка втрачає близько мільярда карбованців, на вугілля — близько півмільярда, через завищені ціни на техніку сільськогосподарську, будівельні матеріали тощо ми втратили минулого року понад 3 мільярди карбованців. Через те, що неточно оцінюються результати нашої праці, виходить, що працівник на Україні виробляє національного доходу лише на 73 відсотки, в той час як у Росії, приміром, 117 і так далі. Виходить, що праця кипить лише за хутором Михайлівським.

Ми не можемо, товариші, звести баланс. Україна ввозить продукції на 49 мільярдів карбованців, а вивозить на 43. Тобто, ми проїдаємо, виходить, продукції на 6 мільярдів! Знову ж таки через що? Через оці ціни, через неправильну оцінку результатів нашої праці.

Дві третини працівників на Україні зайняті в галузях, де виробництво національного доходу є вдвічі меншим, ніж в інших галузях народного господарства. Через це ми посідаємо сьоме місце з виробництва національного доходу.

У загальній сукупності продукції засоби виробництва становлять 70 відсотків. Це визначає, скільки завезеної продукції витрачається на заміну й ремонт основних фондів, заміщення спожитих, а також — палива, енергії, сировини і так далі. Отже, що ми від цього маємо? Лише втрати, бо прибуток, як я вже говорив, перекачується у центр.

Суверенітет неможливий без створення власної фінансової, грошової кредитної системи, власної банківської системи. Англія та інші країни від банківської справи отримують не менше доходів, ніж від економіки. А які ж наші доходи від цієї справи? Що потрібно нам для того, щоб створити таку незалежну грошову кредитну фінансову систему? Треба випустити власні гроші — створити свою грошову систему.

Чого буде вартий республіканський господарський розрахунок, коли в республіку ввіллється на 10-20 мільярдів карбованців

знецінених грошей з інших республік? Відрегулювати реалізацію продажу і далі буде практично неможливо.

Часто фетишизують, обожнюють грошову систему і кажуть, що своя грошова система — це неприпустимо. А такі гроші вже ходять. Взірець — гроші, які випускаються в господарстві для внутрігосподарських розрахунків. Формами таких грошей є і чеки. Вищі форми грошових відносин, скажімо, у нас у Львові — це акції, що давно вже застосовуються. Отже, справа тут не в амбіціях, а справа в тому, що ми втрачаємо величезну кількість нашого національного доходу.

Друге, товариші, питання надзвичайно важливе, — це створення власної кредитної системи. Доти, доки Держбанк Союзу РСР розподілятиме, а не мобілізуватиме — розподілятиме, підкреслюю, ресурси без взаємозв'язку з їх наявністю, ми ніколи не збалансуємо економіку. Досі в нас, у республіці, ніхто не веде обліку таких кредитних ресурсів.

Банківські установи володіють правом не лише створювати гроші, а й капітали. Сума ця, сума наших втрат від того, що ми не маємо такої власної банківської системи, перевищує десятки мільярдів карбованців. Отже, я хотів би, товариші, щоб ми в програмі Руху відобразили особливий пункт про те, щоб управління позичковим фондом і справою створення ресурсів кредитних, як і капіталу, перебувало у повній компетенції народу України, щоб створений був Український банк.

І останнє. Чи можна розв'язати проблеми села за допомогою оренди? Не можна. Цифра, яка наводиться, що нібито 70-80 відсотків охоплено вже орендою, товариші, не відповідає дійсності. Навіть одного господарства, чи підрозділу немає, які б перебували на повній оренді. Відбувається, фактично перефарбування фасаду. Ми, велика група науковців, проводили обстеження п'яти районів на Львівщині, і обстеження показало, що це чергова штучна кампанія...

Вихід який? Лише передача землі селянам. Доти, доки селянин не буде власником, доки він не розпоряджатиметься результатами своєї власної праці, ми стоятимемо в чергах.

ДОМІНАНТА УКРАЇНСЬКОЇ ДУШІ ЗА 72 РОКИ

Іван Драч

"... Лютували шаблі, і коні бігли без вершників, і Половці не пізнавали один одного... Дехто простягав руки, і йому рубали руки, підіймав до неба вкрите пилом і потім обличчя, і йому рубали шаблею обличчя, падав до землі і їв землю, захиляючись передсмертною тугою, і йому рубали по чім попало і топтали конем... Степові пірати зчепилися бортами, і їх кружляв задушливий шторм степу. Був серпень нечуваного тембру"...

І досі лютують ідеологічні шаблі, і досі коні бігають без вершників, хай і називаються вони космічними ракетами, а їхній темпоритм визначають комп'ютери, і досі Половці, тобто ми з вами, не впізнаємо, або не хочемо впізнавати один одного. І доки не впізнаємо, доки будемо віддаватися на волю шабель, так вигідно буде всім, хто стоїть супроти нас, будемо посміхом у людях, посміховищем у народах, тяглом будемо в поїздах їх бистроїзних... *глузуванням будемо аж до космічного потойбічного реготу...*

"А згадується мені, згадується батько Половець і його старі слова... *тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду...*"

І досі лунає з *другого*: "...ненька Україна кривавими сльозами обливається, а ти гайдамачиш по степах із ножем за халявою"...

І досі лунає з *третього* боку: "Рід наш роботящий, та не всі в роду путячі... Є горем горьовані, свідомістю підкуті, пролетарської науки люди, а є злодюги й несвідомі, вороги й наймити ворогів. От і бачиш сам, що рід розпадається, а *клас стоїть, і весь світ за нас, і Карл Маркс*"...

"В степу під Компаніївкою одного дня серпня року 1919 стояла спека, потім віяв рибальський майстро, ходили високі, гнучкі стовпи пилу, *грего* навівяв тривалого дощу, навіть зливи, а поміж цим точилися криваві бої, і Іван Половець *загубив трьох своїх братів*, — одного роду, — сказав Герт, — та не одного з тобою класу"...

Того Івана Половця, *який загубив трьох своїх братів*, або задушили голодом у 1933 році, або знищили гітлерівські чи сталінські людомори, і стоїмо ми, його *діти, внуки і правнуки*, і

Передруковуємо з газети *Літературна Україна*, ч. 38, 21 вересня 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

часто не впізнаємо одне одного, і лютують шаблі, і ракети бігають без вершників, і чорнобильське сонце палить з неба, і радіоактивний пил устає за машинами та тракторами, як за чередою, і в наших дітей і внуків немає майбутнього, окрім чорнобильського, і великий червоний півень, як лискуча силосна башта, кукурікає шоранку, щоб ми нарешті збудилися і впізнали одне одного, а ми ще досі перепитуємо своїми ураженими голосами, чи весь світ за нас і Карл Маркс.

А того Герта, комісара Іванового, або перемололи в катівнях беріївських, або розстріляли як космополіта в 1949 році, і його віра в світову революцію і всесвітнє пролетарське царство була всього-на-всього ще однією ілюзією на шляху довгого і кривавого історичного шляху народів.

"Я їхав у червоному поїзді до зупинки Вітчизна" — цей давній польський афоризм має непроминальну цінність. Коли ми офіційно стверджуємо примат загальнолюдських цінностей над всілякими іншими — класовими, расовими, ідеологічними, ми повинні бути послідовними і достосувати цей священний постулат до української ситуації.

Нижній і веселий, задерикуватий і смішний, потоптаний і незнищений, самоіронічний і жартівливий, самопоїдаючий (бо "малорос") і всезнищувальний (бо "громадянин вільного інтернаціонального світу") — в ньому вся гама, вся розкутість молодшої незалежної ні від кого радянської республіки. Він дихає на повні груди, але відчуває, що груди ці треба розширювати і виправляти. Він весь належить ейфорії свободи і непідлеглості. Нічого не боїться. Нічого не цурається. Сміється з мішухів, але ще більше висміює себе самого, бо вірить, що сміх — то здоров'я. Повірив, що не лише сам так може найкраще здійснитися як людина, але й повірив, що саме так найкраще здійсниться його доба. Вірив на повну силу, тому такою великою ціною і заплатив за повноту віри. Інші так не вміли. Або не могли. Або не хотіли. Тому зуміли перетривати (а були ж і геніальні особистості — такі, як Тичина і Довженко) навіть такі народовинищувальні акції як сталінський голодомор 1933 року.

Може, як ніхто, він картав усе лихе в своєму народі, але ж він і вірив у нього — попри все.

Вустами редактора Карка казав:

— А все-таки вклоняюсь тобі, мій героїчний народе! Твою кров'ю ми окропили три чверти пройденої нами путі до соціалізму. Почалося з волинців та ізмаїльців у Петрограді, продовжується у посьолках Донеччини, в шахтах і на тихих чебрецевих ланах...

І, звертаючись до своєї жорстокої доби, доскіпувався з усією очайдушністю романтика:

— Невже я зайвий чоловік тому, що люблю безумно Україну?

Цей градус освідчення вже був близький до того самоспалення, що видихнуло вічні слова:

я так її,
Я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю...

Поляки теж не цуралися громадянської війни, а тепер їхні діти і їхні внуки з усіх сил намагаються відродити нову Польщу. Російські секретарі правління Спілки письменників Союзу, які недавно називали Солженіцина "літературним власовцем", приходять до думки, що вони всього-на-всього сучасники Солженіцина — великого російського письменника, який узяв на себе планетарний тягар. Газети московські не цураються Зінов'єва з його "зияючими вершинами", намагаються одні перед одним взяти інтерв'ю в найзапекліших антирадянщиків, і СРСР нічого від того не стається. А Україна ніяк не може вийти із громадянської війни. "І брати Полівці не впізнавали один одного..." Так і досі вони не впізнають. В одних українців найзапекліші вороги — українські буржуазні націоналісти. В других українців найзапекліші смертельні вороги — більшовики, кагебісти, східняки і т. п. Наче сама Україна живе не серед народів, які всі намагаються єднатись, а існує у вигляді космічного, біологічного, кровожерного елемента, де брат має їсти брата і насолоджуватись сподіяним. Скільки це буде тривати? Кому це вигідно? Хто за цим стежить і не нарадується? Коли Івана Дем'янюка, "Івана Грозного" з Освенціма, судили в Ізраїлі, на суд привели цілі школи, цілі покоління і показували: оце в клітці за ґратами Україна, Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко. І хіба ми почули якесь спростування з приводу поєднання катівського ремесла і високого покликання людини, хіба ми почули бодай людську занепокоєність суверенного уряду республіки на чолі з Щербицьким і Шевченко на захист самого імені України? Так юні покоління єврейських дітей упевнились на майбутнє, що українець — це кат, а ми маємо зупиняти планетарні сили антиукраїнської пропаганди своїми мізерними зусиллями у вигляді антисемітських анекдотів. Руська православна церква святкує 1000-ліття хрещення Русі-України звідти, де у 988 році можна було похрестити лише бурою ведмеда, забувши при цьому білорусів з їхнім княжм Полоцьком взагалі, а ми радуємось — не нарадуємось що до русифікаторських методів, дуже об'єктивних, звичайно (через армію і залізницю, через суди і діловодство), ще йде активно русифікація самої душі Народу, і дивуємось тим захисникам УКЦ і УАПЦ, які ще не перевелись, — адже там хоч дихає українська мова, українське слово.

"Ибо когда я молюсь на незнакомом языке, то хотя дух мой и молится, то ум мой остается без плода. Что же делать? Стану молиться духом, стану молиться и умом; буду петь духом, буду петь и умом" (Первое послание к коринфянам Апостола Павла, гл. 14, с. 14-15).

Коли на останньому київському мітингу виступали народні депутати СРСР, а серед них і новий перший секретар міськкому партії А. І. Корнієнко, поруч недалеко на плацу на виду сторопілого київського населення робили своєрідну руханку (від слова — рух), щоб не застоялись, київські загони омонівців. Вони були присутні про всяк випадок. Як про всяк випадок сиділа в жовто-блакитних машинах київська міліція, і колір цих машин не дратував начальство, а посилював його певність у своїй правоті і ідейній переконаності. А я найбільше думав про те, що ото мої діти, *хлопці віку мого Максима, готові розрубати саперними лопатками дівчат віку моєї Мар'яни*, — і ото була моя найбільша печаль, найбільша біда душі моєї скорботної, найлютіша мука вересня 1989 року.

Ось перед нами послання з того світу від Олександра Довженка через Василя Стуса, який передав його в останній приїзд до Києва сьогodenним страстотерпцям. Цих слів Довженка ви не знайдете в опублікованих щоденниках і тепер: "21.IX.44? Прийшов до мене герой-партизан з учителів. Вихвалявся, як легко і приємно йому вбивати людину, коли вона ворог. «Нічого не стоїть. Скільки завгодно. Одного націоналіста я повісив униз головою і палив на повільному огні і різав з нього шмаття м'яса».

Я трохи не спитав його: і жарив теє шмаття і глитав?.. «А він, гадюка, — очі героя засвітилися жорстоким огнем, і великий рот його, схожий на шліну, з білими зубами, заходив ходором, — він, гадюка, так і вмер, кричучи "слався, Україна". От гадина. Скільки я їх перемучив!..»

Я побачив, що йому скучно на вищих партійних курсах, де він зараз вчиться. Йому хочеться мучити. Звір покуштував м'яса і понюхав отруйної пари крові. І кров кличе убогу його двоного душу... Ні, не стануть люде кращими ніколи!"

Хіба цей моторошний запис у щоденнику геніального режисера не пояснює нам правду про сталінсько-беріївську дияволіаду — злочини творилися не лише у дерманських криницях! Кров страшна була по обидва боки — виходьмо з крові...

Або ще один запис, так потрібний сьогодні і теж скорочений в публікації: "30.VI.45. Об'єднались всі вкраїнські землі. Буде єдине стадо і єдин пастир. Усі тепер будемо однаки. Не будемо вже польським бидлом, ні румунським, ні чесько-угорським. Не будемо зневажати галичан за те, що вони добрійші і культурнійші від нас. Галичане не будуть боятися нас за те, що ми великі й жорстокосердні, несаможостельні люде, не європейські й не азійські,

"отдєльнії", як казав той дядько. Узнаємо Закарпатську Україну, про яку у нас не було написано ні однієї книжечки, ні одного малюночка, ні одної вісточки. Жили ми поруч тисячу літ, не сказавши одне одному слова, ми принаймні "великі" Українці. Одягнемо прекрасну Буковину, мальовничу слов'янку, в церабкопівський бушлат землянистий, пацюкового покрою, вишлемо м'якосердечне і сльозливе, обвинуватимем покараних і вишлем до Сибіру, і будемо тихенько ненавидіти одне одного і топити, перевиконуючи план при всякій нагоді. І буде нас, брати мої, по чужих далеких східних країнах. (Все підкреслене не потрапило ще до читача).

Хіба возз'єднання українських земель в пащі сталінсько-беріївського крокодила не є одним з найкарколомніших політичних парадоксів, де стільки крові і горя, і наша Перебудова і Гласність дають нам змогу бачити не Золотий Вересень, а Чорний Вересень — і будуть свічки горіти знаком жалоби по убієнних і висланих, а Довженко не стільки бачив, скільки напропорочив.

Закінчую свій виступ власним віршем, в якому багато муки і багато надії:

І я почув, як дише в горлі осінь
Тим вересневим сонцем самоти,
Яке я тоскно відчуваю досі,
Як, може, в серці відчуваєш ти.

І я почув, як осінь в сурми свище,
А я не встиг збудити землю цю,
Лиш розкутурхав чорне попелище,
Де грали океани чебрецю...

Хіба проблемам, зібраним на хуторі,
Твердіти й досі, провінційно скніть?!
Надірвешся — казали мені мудрі,
Це справа не років, хіба століть...

Та вже тисячоліття нами котять.
Та вічність чорна б'є без каяття.
Що ж нами вродить? Нами й заскородять!..
Нема народу — то пощо життя?!

СПІВДОПОВІДЬ МИХАЙЛА БРАЙЧЕВСЬКОГО

(З Установчого з'їзду Руху)

Виникнення держави як одної з форм соціальної організації визначається розвитком суспільної структурності; потребою в інституції, здатній рішуче протистояти зростанню ентропії з її тенденцією до одноманітності та хаосу. В цьому виявляє себе закономірність історичного поступу, властива для будь-якого народу.

У середині та другій половині XIX ст. на базі позитивістської концепції історичного процесу виникла думка про поділ народів на дві категорії: "державних", які спромоглися створити у себе політичну систему публічної влади, і "общинних", не здатних до державних форм суспільного життя, а відтак приречених існувати в умовах первісно-общинного ладу. Останні, як правило, ставали жертвою експансіонізму перших, схильних нав'язувати їм своє панування.

Східних слов'ян, у тому числі й українців, прагнули зарахувати до другої категорії, посилаючися на те, що всі форми державного устрою тут були принесені чужинцями — хозарами, норманнами, монголами; далі — поляками та росіянами, що раніше здужали стати на державний шлях еволюції. Тим увічнювалася теза про неминучість іноземного панування над нашим народом, переконання, що сам він неспроможний забезпечити собі власними силами нормального поступування — за умов все глибшого ускладнення соціальної структури, — а відтак іманентно потребує чийогось протекторату.

Звичайно, така історіософська концепція не має під собою жодного реального ґрунту. Посилання на історичний досвід не може вважатися за аргумент, а тим більше — його довільна інтерпретація. Політична доля України справді виявилася надто драматичною. Наша країна протягом майже всієї своєї історії була офірою більш сильних сусідів. Але з цього аж ніяк не випливає, що наш народ не мав власної державності і мусив забезпечувати стабільність соціального розвитку за допомогою чужинців. Факт іноземного панування над Україною у післямонгольський час може засвідчити лише надзвичайно складну політичну ситуацію в Східній Європі, не більше.

Державна організація виникає на певній стадії соціального розвитку — при переході суспільства від первісно-общинного ладу до класової структури — рабовласництва чи феодалізму. Власне, завданням держави і є забезпечення нормальних стосунків між

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 41, 12 жовтня 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — *Ред.*

шойно сформованими антагоністичними класами. Реалізація тої місії потребує застосування санкціонованого насильства. Без цього суспільство ризикує перетворитися на сукупність ворожих елементів, що перебуватимуть постійно в стані "війни всіх проти всіх".

Отож і українська (ширше — східнослов'янська) державність зародилася в епоху визрівання у наших предків феодальної системи відносин (II–IX ст. н. е.). Важливою ланкою в тому процесі було Антське царство (II–VII ст.), яке об'єднало південну групу східнослов'янських племен. Воно було знищене аварською навалою, але причини, які викликали його до життя, не зникли, тому протягом VII–IX ст. сформувалася нова держава набагато масштабніша, — Київська Русь.

Сучасна наука вважає Київську Русь спільним коренем державності трьох східнослов'янських народів. Але не слід забувати, що основною територією її формування послужила Середня Наддніпрянина; білоруські та великоруські землі були втягнуті в той процес пізніше. Оформлення білоруського регіону (Полоцьке князівство) припадає на першу половину XI ст. "Старший брат" виявився наймолодшим за віком — парадокс, що виглядає досить повчальним.

Київська держава загинула внаслідок монгольського нашествия. Але прямим спадкоємцем її було Українське королівство, створене Данилом Галицьким. Воно обіймало основний простір Лісостепу, Прип'ятське полісся, Прикарпаття, Поділля, Дністрянське пониззя, Волинь. В 60-ті роки XIV ст., однак, більша частина України, сплюндрована наїзниками, потрапила до складу Литовської Держави, в рамках якої зберігала досить широку політичну та економічну автономію. Київське велике князівство (яке можна б іменувати другим Українським королівством) в XV ст. було втіленням української державності. Ліквідація його 1471 року викликала глибокі зрушення в політичному становищі України.

В кінці XV ст. на широкий історичний кін виходить нова соціальна сила — козацтво. Запорозька Січ бере на себе функцію української державності і створює унікальну для середньовіччя політичну організацію — козацьку республіку з послідовно демократичним устроєм.

Люблінська унія 1569 р. докорінно змінила ситуацію в Східній Європі. Литва, а разом з нею Україна та Білорусь були поглинені шляхетською Польщею. Відтоді починається активна національно-визвольна боротьба проти магнатського панування. Раз у раз вона переростає в збройні конфлікти (повстання К. Косинського, С. Наливайка, Я. Остряниці, Т. Трясила, П. Бута та ін.) і знаходить завершення в часи Хмельниччини. Внаслідок війни 1648–54 рр. козацька республіка виходить за географічні межі так зв. "Запорізьких вольностей" і, поширивши свою юрисдикцію на

Волость, остаточно оформляється як демократична держава з республіканським методом правління (гетьманщина). Приєднання цієї держави до Росії, здійснене на основі широкої автономії, не відбулося істотно на її характері та соціальній природі.

Але протягом другої половини XVII і майже цілого XVIII ст. російський царизм уперто, крок за кроком вів наступ на суверенні права українського народу та його державність (Переяславські статті 1659 р., Московські статті 1665 р., Андрусівське перемир'я 1667 р., Глухівські статті 1669 р. і т. д.). Аж ось у сімдесятих роках XVIII ст. розігрався фінал: 1774 року остаточно ліквідовано гетьманщину, а наступного, 1775 року, зруйновано Запорозьку Січ — останній форпост української державності. На півтора століття Україна опинилася в становищі колоніальної країни — разом з численними іншими народами, що "на всіх язиках мовчали", "благоденствуючи" під крильцем царату аж до 1917 р.

Відродження української державності почалося допіру після Лютневої революції 1917 р., коли у великих і малих містах збанкрутілої імперії замість царських установ почали виникати органи народоправства — ради. В тому числі й в Україні. 6 квітня на Всеукраїнському національному конгресі було створено Центральну Раду, як орган державного будівництва в масштабах цілої України. У складі Ради були Мала Рада, що зосереджувала законодавчу владу, і Генеральний Секретаріат — виконавчу.

В умовах загостреної класової боротьби новостворювані ради далеко не всі і не зразу стали на більшовицьку платформу. Петроградська, наприклад, протягом певного часу була в руках меншовиків та есерів. Так і Центральна Рада за своїм складом була буржуазною. Більшість в ній складали есери та есдеки (соціал-демократи); значний вплив мали й ліберально-буржуазні партії (поступовці, соціалісти-федералісти та ін.).

На початку своєї діяльності Центральна Рада не ставила питання про відокремлення України від Росії, домагаючися лише політичної автономії та забезпечення національних інтересів українського народу (I універсал від 10. VI. 1917 р.). Розвиток революційних подій, однак, зумовив полівіння Центральної Ради, що знайшло відбиття в III універсалі (20. XI. 1917 р.). Цей акт проголосив ліквідацію приватної власності на засоби виробництва, восьмигодинний робочий день, демократичні свободи (слова, друку, спілок та організацій, зборів і т. д., а також — утворення Української народної республіки (УНР). Нарешті IV універсал (9. I. 1918 р.) ствердив відокремлення України в незалежну державу.

Цей процес був нагло перерваний німецько-австрійською окупацією — відповідно до умов Брестського миру. Окупанти 29. IV. 1918 р. зігнали Центральну Раду і натомість створили маріонетковий уряд гетьмана П. Скоропадського. Після вигнання окупантів

за межі країни Центральна Рада (в особі Директорії) відновила свою владу, але не здужала її втримати. Від того почалася агонія Центральної Ради, яка втратила довір'я народу.

Перемога була на боці Радянської влади. Ще в грудні 1917 р. на противагу УНР був скликаний Перший всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові, який проголосив створення Української радянської республіки. В результаті громадянської війни, ускладненої іноземною інтервенцією, була утверджена Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР, пізніше — УРСР).

У грудні 1922 р. УСРР увійшла до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), об'єднавшись з Російською федерацією, Закавказькою федерацією та Білоруською республікою. Створення СРСР було урочисто проголошено Першим всесоюзним з'їздом Рад 30. XII. 1922 р.

Утворенню СРСР передувала гостра дискусія щодо принципів об'єднання та співвідношення компетенції загальносоюзних та республіканських органів влади. Й. Сталін відстоював принцип автономізації, що, по суті, означав ліквідацію державності усіх народів, які входили до складу СРСР. Українські лідери натомість висунули ідею конфедерації, відповідно до якої союзні республіки мали повністю зберегти свій суверенітет. У результаті дискусії було ухвалено середній варіант — федерацію рівноправних республік в єдиній союзній державі. Але Сталін не відмовився від своєї концепції і після смерті В. І. Леніна поступово впроваджував її в життя. Внаслідок того Україна (як і решта республік) втратила свої права, в кінцевому рахунку вони були зведені нанівець.

Перспективи української державності тісно пов'язані з дальшою долею Союзу РСР. У нас прийнято з проблемою радянської федерації зв'язувати лише національне питання. Тим часом не менш важливим є аспект державний: якою мірою утверджена Конституцією СРСР федерація здатна забезпечити політичний розвиток союзних республік.

Національне питання, проголошене в нашій країні розв'язаним навіки й остаточно, виявилось чи не найбільочішим і наповненим драматичними колізіями, що часом переростають у трагічні. Алма-Ата, Нагірний Карабах, Сумгаїт, Мінськ, Тбілісі, Фергана і т. д. наочно показали, що під не дуже надійним флером формально декларованої і бюрократично ствердженої ідилії приховані глибокі суперечності й конфлікти, що чекають лише на зовнішній поштовх.

Нині, здається, всім ясно, що союз республік, як він склався на останню чверть поточного століття, дуже далекий від ідеалу і потребує ґрунтовної перебудови. Поступове і наполегливе розширення прав загальносоюзних інституцій і відповідно — таке ж неможлиме обмеження прав республік перетворило замислену В. І. Леніним федерацію на фікцію, суспільні можливості якої дорів-

нюють нулю. Такою історико-політичною фікцією є, зокрема, українська державність, теоретично втілена в УРСР, а фактично позбавлена жодних реальних прерогатив перед нічим не стримуваним диктатом загальносоюзних відомств. Живовидячки існувати далі така ситуація не може: продовження і поглиблення національних (а по суті державних) конфліктів неминуче.

І справі не можуть зарадити часткові зміни, поточнення, удосконалення діючих політичних та правових настанов. Потрібний тотальний перегляд наявної системи, по суті, відмова від звичної системи і конструювання нової, майбутньої моделі. Іншої альтернативи не бачимо.

Насамперед перед нами постає питання про життєвість, доцільність і необхідність подібної колосальної федерації, що становить шосту частину земної кулі. Колись цим колосом дуже пишалися і поважали його за величезне осягнення людства. Нині панує зовсім інша тональність. Історичний досвід показує, що найкращі умови матеріального життя демонструють якраз маленькі держави: Бельгія, Нідерланди, Швеція, Норвегія, Данія, Ісландія, Греція і т. д. Саме там маємо найвищий життєвий рівень. Та й досвід наших прибалтійських республік у період їхньої державної незалежності виглядає дуже повчальним. В період громадянської війни та іноземної інтервенції, коли перед народами нашої країни стояло питання бути чи не бути: зберегти свою відроджену в революційному вогні державність або впасти офірою імперіалістичних хижаків, проблема об'єднання сил була вирішальним аргументом на користь політичного та військового кооперування.

Але з тих пір чимало води збігло з євро-азійських річок. Розвалилася колоніальна система: колись загарбані народи — великі та маленькі — здобули незалежність. Теза, що тільки завдяки об'єднанню радянських республік в єдиний централізований Союз ми вистояли в ході світової війни, викликає застереження. Закономірно виникає питання: а чому ж не загинули і зберегли себе Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Албанія, Югославія, Фінляндія, Данія, Норвегія і т. д.? Навіть ті країни, що були союзниками Німеччини і програли війну, посівши місце на лаві переможених?

Після завершення війни ситуація змінилася докорінно. Вироблена система політичної безпеки та стабільності, репрезентована ООН та її інститутами, виключає насильницьку інкорпорацію дрібних країн великими і сильнішими. І якщо в наш час благополучно існують не лише традиційні малюки на кшталт Люксембургу, Андори чи Сан-Маріно, а й такі крихітки, як Острів Маврикія чи Барбадос, і ніхто їм не загрожує, і ніхто їх не збирається завойовувати, — то ж чому не можуть існувати, як цілком незалежні держави, Україна з її 50 млн. населення чи маленька Естонія? Чим 50-

мільйонна Україна з її невичерпними ресурсами гірша від 50-мільйонної Англії, а 4-мільйонний Азербайджан — від 4-мільйонної Норвегії? Чому радянські республіки можуть існувати лише в умовах об'єднання і деспотичної централізації, утримуючи на своєму горбі гігантський паразитичний апарат загальносоюзних відомств, офіруючи свій державний суверенітет центральній юрисдикції та не маючи можливості розпоряджатися власними багатствами?

Можна твердити, що майже всі найсерйозніші і найпекучіші проблеми (економічні, екологічні, національні тощо) знаходять коріння в існуванні могутнього Центру — містичної потвори, що не має ані територіального, ані демографічного втілення — уособлення знівисної бюрократії, протиставленої і глибоко ворожій народним масам.

Нині ні для кого не є секретом необхідність розпуску сталінсько-брежнєвського Союзу і заміна його (якщо це буде визнано за доцільне) об'єднанням незалежних держав, кожна з яких на свій розсуд має вирішувати проблеми власного державного устрою та напрямки політичної діяльності. За сьогоденішньою термінологією йдеться про заміну федеративного устрою конфедерацією. Певний досвід подібної інтеграції вже нагромадило людство — починаючи від ООН і кінчаючи регіональними об'єднаннями на кшталт Європейської співдружності чи РЕВ.

Якщо буде визнано необхідність створення замість СРСР у його нинішньому вигляді новим об'єднанням на ґрунті повної добровільності і нічим не обмеженого суверенітету, то умовою *sine qua non* маємо визнати принципову неприпустимість існування не тільки "сильного", а й взагалі будь-якого центру. Не повинно бути Конституції СРСР. Не повинно бути загальносоюзного уряду. Не повинно бути загальносоюзних міністерств та відомств і т. д. Замість усього того потрібний лише один координаційний орган, створений на суворо паритетній основі.

Вважаємо, що лише на цьому шляху — на шляху справжнього відродження національної державності — ми зможемо нарешті вийти з тої кризи, до якої занурила нас горезвісна командно-адміністративна система з її гаслом "сильного" Центру.

СПІВДОПОВІДЬ СЕРГІЯ ГОЛОВАТОГО, кандидата юридичних наук

(З Установчого з'їзду Руху)

Шановна громадо!

Понад два з половиною століття Україна, придавлена російським абсолютизмом, була колонією, об'єктом економічної експлуатації й національного гніту, полігоном русифікаторської політики царської Росії.

Лютнева революція в Росії 1917 року спричинила могутнє організоване й стихійне піднесення українських народних мас за соціальне та національне визволення. Воно явило собою справжню українську революцію. Підготовлена капіталістичним розвитком, українським національним рухом та гнітом російського імперіалізму, *українська революція* вирізнялася у загальному процесі російської революції як *національна*, першочерговим завданням якої було національне та соціальне визволення шляхом створення національної держави.

Період від лютого до листопада 1917 року є, власне, переломний у змаганнях українського народу за національне визволення. Вирішальним його поштовхом була Жовтнева революція в Петрограді.

1917 рік для України — це віха в її історії. Це саме той час, коли прагнення українського народу до незалежності набули матеріальної форми і практично здійснилися у спробах відродити потоптану російським царизмом українську державність, що існувала свого часу як Козацька республіка. 17 березня 1917 року функцію української державності бере на себе Українська Центральна Рада, а 25 грудня у Харкові проголошується Радянська влада на терені Української Народної Республіки.

Відродження української державності відбувалося не на голому місці. Її рушійними силами та складовими чинниками виступали певні українські національно-демократичні та суспільно-поступальні сили, що вже на добу російських революцій набули організаційного оформлення. Відштовхнувшись від бунтарсько-політичних ідей генія України — Тараса Шевченка, через культурництво старих "громад", через політичний лібералізм і радикалізм Михайла Драгоманова, через революційні ідеї Івана Франка, український національний та суспільно-політичний рух у перші десятиліття ХХ сторіччя вже мав організовані плюралістичні форми. Ними були

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 42, 19 жовтня 1989 р.
Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

близько двадцяти українських партій з різними політичними платформами.

На західноукраїнських землях функцію української державности взяла на себе Західно-Українська Народна Республіка, проголошена 18 жовтня 1918 року заснованою у Львові Українською Національною Радою. У цій частині України національний та громадсько-політичний рух теж набув плюралістичних форм й існував у вигляді близько десяти політичних партій.

Усі політичні інституції, поява й розвиток яких і на Великій, і Західній Україні передували спробам відродити українську державність, цілком виправдано можна вважати першопчатковими складовими плюралістичної політичної системи майбутньої Української держави.

Тривалі тяжкі роки сталінщини в зародку знищили плюралістичне спрямування в побудові політичної системи України. Це був результат політики і практики суцільної уніфікації всіх ділянок суспільно-політичного життя в країні. Роки стагнації й застою у свій спосіб позначилися на розвитку політичної системи Союзу РСР у цілому і України зокрема.

Політичній системі, яка пройшла через скрижалі сталінського та брежнєвського свавілля й нині існує в Україні, притаманні такі риси:

— втрата економічної, політичної, юридичної самостійності, визначальної ланки політичної системи — держави, української національної держави — за рахунок надмірної концентрації влади центру;

— змішування функцій партійних та державних органів;

— зосередження господарсько-управлінських функцій у руках партійно-політичного керівництва;

— гіпертрофована роль виконавчого апарату;

— надмірне одержавлення суспільного життя;

— обюрокращення державних структур, фактичне відсунення переважної більшості дорослого населення республіки від реальної участі у вирішенні державних суспільних справ;

— низький рівень соціальної активності й творчості мас, чим суспільство було привчене до моноваріантності та статичності мислення;

— пристосування діючої політичної системи не до організації суспільного життя в рамках законів, а передовсім — до виконання вольових розпоряджень та вказівок керівних осіб;

— відсутність у політичній системі достатньої гнучкості;

— неспроможність запобігти зростанню стагнаційних явищ у господарському та суспільному житті республіки;

— ігнорування такого елемента політичної системи, як індивід чи громадянин.

Таким чином, маємо суспільну кризу, можливість якої доне-

давня заперечувалася соціалістичною теорією. На часі — необхідність реформи політичної системи Української РСР. Така реформа має бути *комплексною* і охоплювати всі рівні та структурні елементи — державу, партію, громадські організації, трудові колективи, громадян.

То які ж *основні напрямки реформи політичної системи України*?

Прийдешнє століття і нове тисячоліття ми не повинні зустріти догмами, де немає місця безпосередній людській живій істині. Якщо брати ядро політичної системи Української РСР — *національну державу*, — то конче потрібно передовсім позбутися стереотипу розуміння нашого суспільства як суспільства наростаючої одноманітності, або такого забобону, за яким юридизація між-національних відносин, національно-державного будівництва та міжреспубліканських стосунків може завдати збитків ідеям та цінностям інтернаціоналізму. Тому наріжним каменем національно-державного будівництва в Українській РСР є питання *самостійності республіки*, розв'язання якого неможливе без такого розмежування повноважень союзної республіки та союзних органів, яке б ні на йоту не зазіхало на суверенітет республіки. На сьогодні є більш аніж досить пропозицій стосовно такого розмежування, зокрема: наповнення існуючого Союзного Договору новим змістом, випрацювання Закону про федерацію, Закону про союзну республіку, і, нарешті, — укладання нового Союзного Договору. Але майбутнє — за тим варіантом, який насправді забезпечить суверенітет республіки.

Завдання у досягненні істинного суверенітету Української РСР невіддільні від реалізації *ідеї правової держави*. Засади, на яких має бути побудована правова держава в Україні, викладено в проєкті Програми Руху. Не принижуючи значення жодної з цих засад, хотілося б особливо наголосити на проблемі досягнення справжнього народовладдя, що є нездійсненим без демократизації виборчої системи. Проте, як не прикро, але винесені на всенародне обговорення в республіці законопроєкти про вибори народних депутатів Верховної Ради УРСР та до місцевих Рад народних депутатів є свідченням того, що нинішнє республіканське керівництво пішло у зворотний бік від ідеї досягнення справжнього народовладдя. Крім того, зміст зазначених законопроєктів висвітлює явну недосконалість законодавчого механізму в республіці. Адже ці документи були випрацьовані все тим же горезвісним апаратом, тоді як ідея правової держави вимагає того, щоб вони випрацьовувалися самим депутатським корпусом. Як витвір апаратного мислення, позбавленого творчого, оригінального самобутнього пошуку, ці проєкти, як і все існуюче законодавство республіки, тобто — Конституція, галузеві кодекси (кримінальний, цивільний, про працю тощо) є водночас віддзеркаленням

шаблонної законотворчості. Тож хіба на Україні вже не стало правників та законотворців з іншим фахом, кому б не боліло майбутнє України, котрі б змогли створити свою власну оригінальну правову систему, включно з виборчою, побудовану з урахуванням національно-історичних особливостей розвитку української державності та самобутності розвою українського суспільства? Невже ми, українці, такі невдатні, що не подужаємо створити свою власну українську демократію? Таку, що спиралася б на здобутки демократії загальнолюдської?

Важливою ланкою реформи політичної системи в Українській РСР є зміна функцій та вдосконалення існуючих суспільно-політичних інституцій, а також формування нових. На передній план у цьому питанні висувається *місце та роль партії* в політичній системі республіки. Незважаючи на те, що в багатьох партійних рішеннях останніх років порушувалось питання про розмежування функцій партії та держави, політичне життя нашої республіки свідчить про малопомітні зміни в цьому напрямку. Прикладів — досить на різних ділянках державного та суспільно-політичного життя. Чому, наприклад, такими суто державними проблемами, як статус української мови як державної, правовий захист інших національних мов у республіці, проблема національної символіки, укладання державної програми розвитку української культури тощо, займаються більше партійні органи, ніж сама держава?

Останнім часом у республіці з'явилось чимало нових громадських інституцій у вигляді клубів, самодіяльних об'єднань, організацій та масових рухів. Це — позитивний набуток розвитку політичної системи України. Істотною їхньою ознакою є відмінність від традиційних, формальних елементів політичної системи, які здебільшого є філіялами або територіальними відділеннями загальносоюзних громадських та суспільно-політичних інституцій типу комсомолу, профспілок, творчих спілок та й самої партії. Що ж до нових, неформальних утворень, таких, приміром, як Товариство української мови імені Тараса Шевченка, асоціація "Зелений світ", Українська асоціація захисту історичного середовища (УАЗІС), товариство "Меморіал" та інші, то вони своїм юридичним статусом є суто республіканськими формуваннями, які не підпорядковуються загальносоюзним структурам. Усі ці інституції та й власне сам Народний рух України за перебудову, організаційне оформлення якого має завершити наш з'їзд, — все це можна розглядати як паростки майбутнього *громадянського суспільства України*. А саме створення громадянського суспільства є чи не найпершочерговішим завданням революційної перебудови, успіх якої неможливий без забезпечення свободи та незалежності особистості.

Уся ця ідея перебудови спрямована саме на людину, індивіда, громадянина. Без особистої незалежності громадянина не буде

вільного суспільства. Ще в Декларації прав людини й громадянина, ухваленій Установчими Зборами Франції рівно 200 років тому, було записано, що "мета будь-якого політичного союзу — це забезпечення природних і невіддільних прав людини". А, як відомо, глибинне завдання кожної народної революції полягає в тому, щоб *розкріпачити* людину, *захистити її свободу*, закласти підвалини нової політичної організації суспільства, заснованої на розвитку демократичних інститутів, пробудженні політичної ініціативи та самодіяльності людей. Це ж завдання стояло і перед українською народною революцією в 1917 році, про яку Михайло Грушевський писав так: "Велика революція, пережита нами, була не тільки увільненням від царської деспотії, але й від уз того бюрократичного формалізму, що завданням своїм ставив полонити всяку ініціативу, гальмувати всяку діяльність людини і громадянства. Воно, се громадянство, навикши ходити як віл у ярмі, ще не може відразу навикнути до самодіяльності й ініціативи, далі все жде всього згори. Щоб йому звідти щось виразно дозволили (по старому принципу — що не дозволене, то, можливо, й заборонене), до чогось закликали, щось задекретували. Тим часом новий лад, власне, чекає від громадянства, щоб воно якскорше, не гаючися, само організувалося відповідно новим принципам свободи й самодіяльності, приноровляючися до обставин місцевого життя, до вимогів даного моменту, аби скріпити новий свобідний устрій і забезпечити його від усяких лукавих замислів явних і тайних ворогів свободи і демократизму".

Таке саме завдання стоїть і перед революційною перебудовою, яка визнає людину вирішальним чинником реформи політичної системи. Тож зробімо все, щоб в оновленому суспільстві, до якого прагне Рух, людина здобула свободу! *А вільна людина збудує вільну Україну!*

"Так! Всі наші серця б'ють в один удар, всі наші думки летять в однім напрямі, всі наші душі дріжать одним дріжанням, всі наші груди розсаджує одно бажання, у всіх наших головах в'ється та нуртує одна думка — що встане Україна! Встане вольна та свобідна, встане ясна та велична, встане мочуча та світла, сильна та часна, — в славі і хвалі, в блеску і величі. Встане! З вінцем тріумфу, вінцем звізд на горнім чолі, встане та понесе у руках горюче сонце, величне сонце шастя народу!"

Слава Україні!

ВИСТУП МИХАЙЛА ГОРИНЯ

Шановні делегати і гості, товариство! Перед тим, як зачитати свій виступ, хочу повідомити, що 20 вересня цього року минає 60 років одному з лідерів національного відродження українського народу і української державності Іванові Світличному, який став інвалідом в концтаборах і прикутий зараз до ліжка. Я пропоную послати йому від імені з'їзду телеграму до Львова, де він перебуває в лікарні. Ось її зміст: "Іванові Світличному. Установчий з'їзд широко вітає Вас, шановний, із шістдесятиріччям і зичить Вам здоров'я та довгих років життя. Ми пам'ятаємо, що біля витоків національного відродження 60-х років стояли Ви, пане Іване, віддаючи йому свій талант і вогонь серця. Народний рух України з Вами".

Ми сьогодні зібралися тут, щоби обміркувати наше становище та пошукати шляхів виходу з кризи, яка поставила нас на грань катастрофи. Народам світу треба було пережити штучно викликаний на Україні голод, найжорстокішу другу світову війну, концтабори Біломор-каналу, Воркути, Колими, Бухенвальда й Майданека, аби зрозуміти, що роками пропагована тоталітарним режимом СРСР і фашистською Німеччиною філософія ненависті, знецінення особи, народу, перетворення їх на знаряддя для досягнення злочинних цілей можуть привести людство до катастрофи.

У пошуках виходу з кризи післявоєнна демократична думка звернулася до відродження гуманістичної теорії цінності особи як вінця творіння, а її процвітанню як основної мети. Замість пропаганди міжрасової, міжнаціональної і міжкласової ненависті, перманентної боротьби на чільне місце стала ідея братства між людьми і між народами. Саме ці принципи лягли в основу "Загальної декларації прав людини" ООН, міжнародних пактів про економічні, культурні, громадянські і політичні права, Конвенції про попередження злочинів геноциду і покарання за нього, Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам, які в 70-80-х роках були підтверджені учасниками Гельсінкської та Віденських нарад. Вони проголошували найвищим досягненням людства створення такого світу, в якому люди будуть вільні від страху і злиднів — цих двох найважливіших атрибутів рабства, матимуть свободу думки, слова, переконань, совісті, таємницю листування, особисту недоторканість, право на отримання і поширення інформації незалежно від кордонів, право на утворення асоціацій, профспілок, приватних шкіл, право на зібрання, демонстрації і мітинги, страйки, право вибору

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 41, 12 листопада 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

місця проживання, виїзду з країни і повернення до неї — з цього, далеко не повного переліку прав, вирисовується постать вільної людини, у розпорядження якої надаються всі блага соціального поступу.

Різким контрастом є образ людини, який склався на основі сімдесятирічної практики соціалістичного будівництва. У нас особа стала рабом. Від неї відібрали власність, право на вільний вибір місця проживання, підпорядкували жорсткому контролю за допомогою паспортної системи. По суті, позбавили перерахованих вище політичних прав. Масовий терор породив панічний страх, який став мотивацією поведінки морально скалічених громадян. Він розтоптав особистість, навіть зруйнував інстинкт самозбереження, замінивши його безоглядним рабським послухом. Як у тому народному анекдоті: "Нас будуть вішати? А мотузки брати з собою чи виділить профком?" У цьому — весь сенс виховання терором: послух і страх. Саме він був одним з найбільших злочинів тоталітаризму. Жертви терору — в могилі, а нащадки живуть, але тінь убісних переслідують їх на кожному кроці. Цей страх повис важкими кайданами на наших ногах і душі, не даючи змоги йти в ногу з часом і піднятися вгору над сьогоднішнім, аби визначити подальші віхи нашого поступу.

Вороги демократизації, національного відродження вміло використовують інерцію страху як інструмент владарювання. Вони його вміло підживляють мікрорепресіями, але коли народна воля вимагає радикальних змін, тоді ми маємо Тбілісі.

Не робімо собі ілюзій щодо всесилля перебудовних процесів згори. Репресивна машина не демонтована. Сьогодні вона працює у чверть сили, але, збагачена досвідом боротьби з народом, на завтра вона може бути пущена на повний хід. Вовки ніколи не стануть ягнятами. Та оптимізм вселяє думку, що згуртованій громаді вони не страшні. Саме в громаді, в Русі, ми повинні вийти на нову, вищу орбіту громадянської поведінки, де мотивами наших вчинків будуть імперативи сумління і переконання. Рухові потрібні одержимі, а не фарисеї, що ставлять свічку Богові і дияволу. Сама наша активність розриває тугий вузол стосунків, зав'язаних терором, і забезпечить нам особисту і національну свободу.

Чотири роки перебудови не перетворили Радянський Союз на правову державу, Україну — на суверенну республіку, а її населення — на вільних громадян, захищених законом і рівних перед ним. Половинчастість і суперечливість політики демократизації, постійне загравання з її злочинним минулим, хитання верхів між законом і беззаконням, повернення до права сили, прийняття нових антидемократичних законів завдали відчутного удару народній ініціативі. Активних учасників Руху переслідують за громадянську діяльність, ув'язнюють на 15 діб, влаштовують напади і нещадно

б'ють. Тільки за останні місяці тяжко побитий юрист Роман Гладиш з Івано-Франківська, письменник Микола Кагарлицький з Києва, філософ Володимир Мулява з Вінниці, робітник Володимир Ружчак з Самбора на Львівщині. При загадкових обставинах були убиті Роман Левицький з Івано-Франківська та художник Мечислав Павловський зі Львова. Це — не поодинокі випадки. Це — вже система. Погроми мітингів у Львові, в Криму, напади загонів міліції, партпрацівників на греко-католицькі храми Галичини, їх пограбування, розгром дитячо-юнацького спортивного табору "Пласт" у Городоцькому районі на Львівщині, насильне, з допомогою міліції і партактивістів відкриття в селах Західної України російських православних церков усупереч волі греко-католицьких громад довершує картину організованого владою масового порушення законних прав громадян.

Стаття 7 пакту про політичні та громадянські права передбачає захист особи від приниження її гідності. У нас же людину можуть зняти з літака чи поїзда, звинуватити в перевезенні наркотиків, схопити на вулиці, кинути в машину і відвезти за 100-150 кілометрів від міста, щоб висадити в степу чи лісі. Навіть втиснути в чавунну урну від сміття під загальний регіт знахабнілих міліціонерів, як це сталося з татариним Сервером Зайтулаєвим з Криму. Такий собі "пароконівський жарт" сучасних можновладців і їхніх слуг, прояв необмеженої сваволі одних і незахищеності перед нею других. Деколи подібні жарти переростають на тяжкий злочин.

На повідомлення про звинувачення у Львові вірменського громадського діяча Паруйра Айрикяна про перевезення наркотиків його батько не витримає і помер від інсульту. Навіть на цьому невтїшному тлі повсюдного беззаконня неймовірним було запроторення до психіатричної лікарні в цьому році правозахисника й педагога Анатолія Ільченка з Миколаєва та поета Степана Гури з Цюрупинська, що на Херсонщині. Виявляється, діють, діють психушки як інструмент репресій всупереч заповненням міністрів охорони здоров'я та внутрішніх справ. І не так вже й рідко вдаються каральні органи до послуг психіатрів.

У листі на моє ім'я російський поет і народний депутат Євген Євтушенко повідомив, що по Союзу таких випадків близько п'ятдесяти. В числі їх я міг би назвати колгоспника з Турківського району на Львівщині, батька одинадцяти дітей, якого таємно від сім'ї схопили міліціонери, відправили до психлікарні, а через тиждень випустили. Районна та обласна Феміда виправдала це насильство і навіть не вибачилась перед жертвою.

Всесвітньовідомими стали факти боротьби українських греко-католиків за легалізацію своєї церкви. Зібрано близько п'ятдесяти тисяч підписів, проведено кілька багатотисячних мітингів і демонстрацій, три місяці в Москві віруючі домагаються легалізації

УКЦ, продовжуючи "ланцюжкову голодовку", але право на свободу совісті, релігії, гарантоване 18-ю статтею декларації, 50-ю Конституції УРСР, не можуть реалізувати навіть масовими вимогами і протестами. І весь цей каламутний потік офіційного баззаконня освячує засоби масової інформації, які перебувають у руках партії і під її контролем. Замість того, аби забезпечити рівний доступ до неї всім громадянам, партократія відводить їй роль дубинки, якою глушить окремих активістів чи й цілі організації. Через ряди газетних шпіцрутенів пройшли Товариство української мови, культурологічний клуб, а зараз під обстрілом Народний рух, — не кажу вже про Українську Гельсінкську Спілку, яку цькують газетчики всіх рівнів: від районки до центральної *Правди*.

Стара практика ігнорування закону можновладцями, яка має сиву бороду і сягає своїм корінням царських часів, спирається на їх ставлення до епохи сталінізму-брежнєвізму. Вони не розірвали зі злочинним минулим, не відмежувалися від нього і навіть добровільно записали на своє ім'я частину їхніх злочинів. Це стосується концтаборів і політв'язнів у них. Перебудова не ліквідувала політичних концтаборів, не звільнила повністю і не ліквідувала політв'язнів та борців проти тоталітаризму. Радянський уряд не визнав своєї вини у фабрикації політичних процесів, не вибачився перед своїми жертвами, а тих, кого випустив на волю, пропустив через принизливу форму помилування і звільнив з тавром злочинця та піддав остракізму з боку владоможців. Усупереч запевненню уряду в таборах і досі перебувають Віктор Баранов, тяжко хворий Павло Кампов та Богдан Климчак. У таборі Кампов осліп, прикутий до ліжка тяжкою хворобою серця, але й досі трактується як небезпечний злочинець. Яке жорстоке безглуздя, яка політична сліпота!

Здається, Україна випила повну чашу концтабірного соціалізму. За 70 років існування УРСР через концтабори, в'язниці та психлікарні і заслання пройшло кілька мільйонів українських громадян. Сумнозвісний ГУЛАГ очолив справжню індустрію смерті, яку обслуговували сотні тисяч вишколених злочинців. Це управління постачало найдешевшу рабську силу, яка була важливим фактором виконання сталінських п'ятирічок, дешевого і дострокового завершення будов комунізму. Та знайшлися адвокати і в цієї практики. Максим Горький прославив Біломор-канал, Михайло Шолохов проспівав гімн колективізації Дону. Але той, хто переконаний у силі морального закону, мабуть, не сумнівається, що суспільство, побудоване на кістках рабів, замішане на їхній крові, має невтішну перспективу.

Воно вимагає ломки існуючих структур і створення нових, в яких гарантією прав людини була б свобода народу. Міжнародні документи чітко окреслюють права народів. Згідно з вищенаведеними пактами і конвенціями всі народи мають право на

самовизначення. Відповідно до цього права вони вільно визначають свій політичний статус, так само вільно забезпечують свій економічний і соціальний розвиток. Народ — єдиний господар своєї землі, природних багатств і ресурсів, вільно розпоряджається ними для досягнення своїх цілей. Ніхто не має права позбавити народ засобів існування, що йому належать, але це стосується вільного народу. Український народ позбавлений права на землю, ресурси, які знаходяться у віданні союзного уряду.

Трагедія, що розігралася на Україні за останні 60 років, була поглиблена тим, що уряд СРСР провадить щодо нашого народу варяжу політику. Тільки варяг міг піддати на розтерзання цвіт української інтелігенції 29-30 року. Тільки варяг в особі Постишева міг цинічно відмовитися від допомоги голодуючим, яку запропонували західноукраїнські селяни і Віденський комітет на чолі з кардиналом Ініпером. Кілька десятиріч уряд СРСР вів справжню війну проти нашого народу. Депортація західноукраїнського населення в Сибір до 10 відсотків — це війна проти нашого народу. Масові розстріли українських політв'язнів у Львові, Тернополі, Вінниці, словом, чи не в усіх містах і містечках Галичини, Поділля, які здійснювала стрімголов тікаюча радянська адміністрація, — це війна проти нашого народу. Партийна бюрократія тонко підмітила, зафіксувала в поняттях той летаргічний народний стан. Хіба не промовистіші за всілякі факти такі пари: підняти народ, мобілізувати народ, націлити народ. І народ піднімався, виконував, звітував і дякував. Знекровлений, здесяткований, чи міг він бути суб'єктом історії? Упродовж десятиріч він був об'єктом експериментів владоможців, і коли нам кажуть, що 1939 року Східна й Західна Україна об'єдналися під благословення вождя всіх народів, то це хіба не насмішка над мільйонами тих, які лягали в сиру могилу після вересневих подій? І це пережив наш народ, що мав свою державу, конституцію, яка гарантувала права на самовизначення.

Перебудова сколихнула народну свідомість. Ми свідки пробудження особистої національної гідності. І зріс інтерес до минулого, об'єктом розбору стала доля нації і національної держави. У дискусіях обговорюються різні варіанти державності, але для більшості незаперечним є факт: тільки суверенна Українська держава прискорить і забезпечить народові права, про які тут йшлося. Та олімп сердиться і кидає фразу: хто думає про відокремлення, той грається з вогнем. Хто грається з вогнем? Запитання риторичне.

Нова політична платформа з національного питання наводить на думку, що йдеться не про демонтаж збанкрутілої всесоюзної структури, а про косметику існуючої. А народ по-старому жити не хоче. І наше завдання — завдання Руху — домогтися достойного життя українського народу у Вільній Українській державі.

СПІВДОПОВІДЬ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

Демонстрації, страйки, "інтерфронти" і "єдності" російськомовного населення в Литві, Латвії, Естонії та Молдавії не тільки не зустрічають осуду з боку високих партійних та урядових чиновників, а навпаки — до явищ явно великодержавницьких, шовіністичних виявляється з центру поблажлива увага, а інколи й симпатія. Деякі центральні газети й програми Центрального телебачення створюють заохотливу атмосферу для тих, хто виступає проти впровадження в наше життя демократичних принципів національної політики. Метрополістична поведінка "Інтерфронтів" демонструє фальшивість національної політики застою, свідчить про те, що хвалена національно-російська та російсько-національна двомовність у республіках зобов'язувала тільки так зване місцеве населення.

Могутні інсценізації незадоволення справедливими рішеннями й вимогами тої чи тої республіки нагадують утаємничену й ганебну діяльність "Союза русского народа" на початку століття, коли рятувати самодержавство кинулися дворянські ультрапатріоти, звироднілі антисеміти й люмпени, щедро оплачувані з каси його величності Миколи II. Мабуть, лідерам "Інтерфронтів" у Прибалтиці ніхто ще не платить за їхню реакційну службу, однак аналогія недавно створеної в Черкасах "Єдності" із "Союзом русского народа" напрошується сама собою, адже ця організація не посоромилась через газету запрошувати трудящих, які підтримають її дії, приходити за матеріальною допомогою (див. *Черкаська правда* за 7 серпня 1989 р.).

Знаємо: заспівувачами шовіністичної мелодії серед російськомовного населення республік, як правило, виступають не росіяни, а люди інших національностей, дуже часто за походженням українці, покручі й перевертні, озлоблені тим, що їхнє відступництво від рідної мови і культури не знаходить підтримки серед "аборигенів". Саме один з таких ренегатів, директор фабрики в Естонії, як відомо, заявив, що на території "його заводу" нема й не буде місця для естонської мови. Ще раз і ще раз переконаємося в справедливості ленінських слів: "обрусевшие инородцы всегда пересаливают по части истинно русского настроения".

Та було б наївно думати, що шовіністична ідея Дубровіних і Пуришкевичів усохла й вивітрилася з російської землі. Засіяна білими царями, полита червоним вином (а чи кров'ю?) з келиха

Передрук з газети *Літературна Україна*, ч. 37, 14 вересня 1989 р.
Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

"вождя всіх часів і народів", вона пишно зросла, і її залізнi пагони стали арматурою командно-адміністративної, монархічно-культiвської влади.

Російський народ, за висловом підступного тирана, "первый среди равных", одначе не був ніколи вільним ні в колоніальній державі Романових, ні під неокolonіальними режимами пореволюційної доби. Проти його волі абсолютний диктатор, до речі, недоучка не московської, а тбіліської духовної семінарії, граючи на почуваннях національної гідності великоросів, зробив політику російського великодержавництва примусовою релігією для своїх катованих, заляканих, а тому лицемірних підданих. Не з любові до російського народу Сталін і його тасмні канцеляристи придумали й возвели в ранг незаперечної істини доброту й благодество російських імператорів, під скіпетр яких начебто бігли навалом "нешасливі народи", відмовляючись від своєї політичної незалежності і культурної саmобутності.

Догмати про "старшого", наймудрішого, найшляхетнішого брата потрібні були узурпаторові, щоб давні механізми підкорення служили і йому, і щоб розкручений царями маховик російського великодержавного мислення працював без скрипу, досконало, діючи заспокійливо на амбіції великого, та все ж поневоленого російського народу.

З цією ж метою було ототожнено Комуністичну партію Росії з ВКП(б), а потім з КПРС, російську Академію наук з Академією наук СРСР, систему російського духовного життя з різними всесоюзними органами і всесоюзними засобами масової інформації. З цією ж метою поняття "російського" нав'язувалося як поняття "всесоюзного", а сам російський народ проти своєї волі ставав уособленням всього "радянського". Тут начало начал русифікаторської орієнтації Сталіна, який розумів, що командувати державою набагато легше, коли в ній панує один національний дух, гармонізований з режимом єдиної політичної волі. Звідси починається коріння русофобії, в суті гидотного почуття, бо несправедливою щодо нації, яка стала жертвою власної величавої і нужденної імперської минувшини, а ще більше — офірою спекулятивних комбiнувань можновладців сталінського покрою.

Ні російський робітник, ні російський селянин, який, безперечно, живе у важчих умовах, ніж будь-який інший селянин Рядянського Союзу, ні російський інтелігент жодних дивідендів з купонів великодержавної політики Сталіна не настриг. Що більше — та політика, власне, ослаблювала й досі ослаблює російську націю, розкидаючи її по республіках, вишукуючи в ній своїх лицедійних проповідників та захисників. Чим довше Сталін був при владі, тим більше цементуючою силою начебто соціалістичної держави ставала не ідея рівності націй і загального братерства, а націоналістична ідея

об'єднання навколо "великої Русі". Соціальний мотив спільності відмирав, і ясна річ, необхідно було придумувати різні добровільні зверху, а насильницькі за характером методи винародовлення й руйнації етносів. Депортації й перемішування народів, не кажучи вже про знищення малочисельних національностей Півночі, мали на меті витворювати для одного вождя і для одної держави один народ. Потрібно було поспішати, бо фашистська ідея одного фюрера, одного рейху, одного народу, яка приваблювала сталінських зодчих унітарної країни, зазнавала краху на світовій арені, де розпадався колоніалізм і кожного дня виникали незалежні держави.

Так звана нова історична спільнота — радянський народ — є не що інше, як сусловська химерна ідеологічна категорія, що має приховану ціль відстоювати й оправдувати уніфікацію та злиття народів СРСР в подобизну нації, певна річ, із уже вибраною, зрозумілою, добровільно російською мовою, з територією єдиної і неподільної Росії. Неможливо збагнути, чому ця антиленінська теза потрапила до нової партійної платформи з національного питання, чому вона серйозно трактується тепер, коли стали такими очевидними її притаєні великодержавні підтексти.

Валуєвсько-сталінська ідеологія метрополії, щільно й протягом десятиліть масована словесами про безкорисливу дружбу народів, у наші дні почала раптом задихатися під машкарою. Вона змушена знімати підроблене обличчя й показувати справжній лик. Ми побачили його у багатьох з'явах і, між іншим, у виступах не будь-кого, а деяких російських літераторів, що свідчить про надзвичайну напнутість, а може, обірваність національного нерва наших колег.

Цитую за *Литературной Россией* від 30 грудня 1988 року. Говорить Анатолій Буйлов (відбувається пленум правління СП РРФСР): "Ведь империя-то наша рушится, трескается по швам, а мы говорим о том, что журнал давай тот, другой... Все мимо опять же. Рытхеу так страстно выступал, особенно Шесталов. Но ведь они предали свой народ!" Це реакція на бідкання й майже зойки письменників перед загрозою цілковитого знищення їхніх малочисельних націй. А це вже говорить Олександр Проханов, намагаючись теоретично реагувати на увесь комплекс перебудовчих подій і процесів: "... опыт разрушения централизма, однажды истребленного вдруг, в одночасье, породившего хаос, гражданскую войну, распад территорий, кровопролитие в семьях и последующий за ним жестокий, железный принцип тоталитарной организации, вернувший стране общность территории и правительства страшной ценой террора и концлагерей — этот опыт невозможно забыть". Тут нічого не треба додавати. Сталінізм, на думку автора вищенаведених слів, реставрував найсвятіше, що було

знищено Жовтневою революцією, а саме: "общность территории и правительства"; а тому послаблення центральної влади веде знову нас до терору і концтаборів. Так, веде й вестиме доти, допоки серед росіян і неросіян торжествуватиме анахронічна і згубна ідея великої Росії у формі СРСР.

"... я уверен, что одним из следствий... выздоровления (мова йде про стабілізацію, яка наступить після начебто перебудовної «хвороби», а говорить новий редактор *Нашего современника* Станіслав Куняєв) будет объединение на новом этапе и новом уровне всех народов вокруг России". (*Лит. Россия* за 8 серпня 1989 р.). Чи не правда, цікаво? Шлях до здоров'я всіх народів — це, виявляється, ще більша, ніж дотепер, любов до Росії. А чи Росії потрібне це об'єднання, чи не краще було б для неї, коли б вона своє здоров'я відчувала в своєму єстві, народжувалася сама із себе, як матрешка із матрешки, і була б сильною нутром національним, а не порожнею, яка завжди була й буде посередині кола народів, що взяли за руки не з радості, а з необхідності утриматися на ногах.

Валентин Распутін на З'їзді народних депутатів заявляє: "Вам нужны великие потрясения, нам нужна великая страна". Вам — це означає всім, кого досі в кошмарах лякає ніч із "чорними воронами" і розстрілами в підвалах НКВС, вам — це означає всім, хто сьогодні встає на оборону своєї потоптаної мови й культури, всім, хто прагне бачити новий Радянський Союз як гроно суверенних народів і держав! Що й сказати, царський міністр Столипін висловлювався чесніше і ясніше: "Нам нужна великая Россия".

На щастя, серед опонентів Столипіна був Ленін, який мріяв не про велику Росію, бо в його розумінні вона була "тюрмою народів". Він хотів бачити на її місці сім'ю вільних націй і, якщо йому не вдалося втілити в життя свою мрію, це ще не означає довічної перемоги лицьованої на пролетарському копилі імперської ідеї.

Правоту цього підтверджує масова підтримка росіянами української мови в статусі державної мови на території УРСР. "На 72 году нашей революции (а для всех бывших национальных окраин она была и остается не только социалистической, но и национально-освободительной — не знать и не понимать этого марксисты-ленинцы не имеют права) и под флагом революционной перестройки декретировать в качестве государственного язык бывшей метрополии на территории бывшей колонии было бы сомнительным комплиментом и перестройке и русскому языку". Це пише Л. Зверев, начальник Одеського матроського клубу в журналі *Родина*, ч. 6 за 1989 рік.

Нам нема чого ховатися із своїм найзаповітнішим бажанням, тим паче, що від його здійснення залежить наша будучина — демократія чи терор. Хочемо незалежності України, хочемо мати не

паперову, як сьогодні, а справжню державність, хочемо бути вільним народом з усіма атрибутами суверенності. Ми не закликаємо до виходу з Радянського Союзу, а до перетворення СРСР в сузір'я вільних держав, об'єднаних справжньою волею націй. Сподіваємося знайти опору для своїх устремлень та демократичних ідеалів у спільності дій з усіма радянськими народами і передовсім з росіянами. Добре усвідомлюємо — український націоналізм як крайня реакція на шовіністичні утиски й урази не спроможний нам нічого запропонувати, крім сліпої ненависті й злоби. Усвідомлюємо так само, що з російським народом нам жити во віки віків по сусідству і, як досі українська історія перепліталася з російською, так і завтра вона не буде інакшою, але в майбутніх переплетіннях наших доль ми хотіли б бачити не ворожнечу і кров, а збратаність і взаємодопомогу, як це нерідко бувало на рівні контактів і дружби між представниками наших культур.

Рух, до якого входять не тільки українці, а й росіяни, євреї, поляки, білоруси та інші представники національних меншостей республіки — і цю інтернаціональну структуру він прагне зміцнювати й розвивати, — може стати значною силою в запобіганні катастрофи міжнаціональних уособиць на Україні, якщо нас почує ще більше росіян, якщо разом з ними будемо вирішувати болісні, а то й просто при добрій волі й спокійному розумі нетрудні питання нашого національного відродження.

Ми хотіли б, щоб росіяни проїнялися нашими болями так само, як їхніми боліннями наповнюємося ми, сприймаючи від усієї української культури пошану до стражденної декабристської, революційно-демократичної і совісливої донедавна катрупленої в ГУЛАГу сучасної Росії. Нагадати хотілося б слова Дмитра Лихачова: "... великий народ, народ зі своєю великою культурою, зі своїми національними традиціями, зобов'язаний бути добрим, особливо коли з ним поєднана доля малого народу". Ми не малий народ, та все ж апелюємо до великої російської доброти.

Іменем Пушкіна, який прокляв Катерину II за те, що закріпачила Україну, іменем Чернишевського, який в часи заборони українського слова визнав право за українською літературою на гідне місце між письменствами Європи, іменем Менделєєва, який заснував у Петербурзі українське культурне товариство, іменем Платонова, який відчував Україну аж до щонайглибинніших болів Василя Стефаника, іменем Сахарова, який обстоює легалізацію української католицької церкви, звертаємося до вас, росіяни: подайте нам руку в цей великий і тяжкий час!

Хай ніхто й ніде не уповає на закривавлені саперні лопатки генерала Радіонова. Думаймо про понтонні мости, які для наших народів над безоднею ворожди й озлобленості тільки ми і тільки разом з вами можемо збудувати!

СПІВДОПОВІДЬ ІВАНА ДЗЮБИ

Шановні товариші!

Мені запропоновано виступити на тему "Національне відродження України та проблеми міжнаціональних відносин" — що я й роблю.

Виступаю від власного імені і не претендую на те, щоб висловлювати погляди Руху чи якоїсь групи. Питання це величезне і складне, і дати його ґрунтовний аналіз тут неможливо, тим більше, що я не є ані соціологом, ані політологом. Єдине, що обіцяю: говоритиму з цілковитою одвертістю, не озираючись ані на офіціоз, ані на непримиренну опозицію.

Національне відродження. Чи маємо його на Україні? Мені здається, поки що це — наше бажання і наша надія. Якщо під національним відродженням розуміти здобуття політичного, економічного і культурного суверенітету або всенародні зусилля до цього, — то нам ще дуже й дуже далеко до нього. Проте деякі передумови можливого національного відродження з'явилися і нагромаджуються на наших очах.

Це — зростання національного самоусвідомлення, яке насамперед концентрується навколо проблем мови, історії, культури.

Це — зростання творчої енергії і громадянської активності в цих сферах.

Це — дедалі глибше усвідомлення потреби політичної, економічної і культурної емансипації України, а особливо — гостре відчуття екологічних загроз.

Усе разом це веде до народження нового відчуття — раніше великою мірою втраченого — спільності історичної долі українців, та загроженості цієї долі, а водночас — спільності історичної долі всіх громадян України різних національностей. Останнє теж є дуже важливим фактором, що може відіграти велику позитивну роль у майбутті України.

Проголошена керівництвом партії і здійснювана ним — хоч і непослідовно, з відступами — політика революційного оновлення, демократизації і гласності створює сприятливіші, ніж будь-коли, умови для того, щоб оті паростки національного відродження, — які вже не раз пробивалися з мерзлого ґрунту і не раз витоптувалися державним котком, — нині, нарешті, могли вкорінитися і розвинутися. Якщо цей процес триватиме, то українське національне відродження зможе стати реальністю.

Доля таких надій на національне відродження прямо пов'язана з долею перебудови. Крах її став би крахом усіх наших надій. І

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 40, 5 жовтня, 1989 р.

втратаю навіть того, що ми маємо. Бо реальною альтернативою перебудові є не мирний саморозпуск держави — на що дехто розраховує з трагічною засліпленістю, — а встановлення диктатури під приводом врятування Радянської влади. Як ви знаєте, в деяких республіках уже створюються комітети по врятуванню Радянської влади від народів цих республік.

Отож, хто хоче добра Україні, всім народам Союзу, зрештою, всьому людству, — той мусить працювати на перебудову, а не проти. І ні в якому разі не надавати вибухового характеру тим силам, які перебудова вивільняє.

Справа національного відродження має бути розрахована на роки й десятиліття конструктивної праці, а не на вибуховий момент. Потрібні витримка, діловитість, розсудливість. Потрібні раціональні стратегія і тактика просування вперед. У нас же в політику перенесено пристрасті футбольного стадіону і критерій футболу 50-х років: "Хто вище б'є, той краще грає".

Це не тільки безплідно, а й дуже небезпечно — особливо за умов загострення міжнаціональних відносин, яке нині являє одну з найбільших загроз для справи перебудови.

Ми погано знаємо історію, забуваємо її уроки. Хочу звернути вашу увагу на один із уроків історії. Зі школи пам'ятаємо вирази: "чорна сотня", "чорносотенство". І думаємо, що то була просто така собі купка покидьків суспільства. Ні, товариші, це був могутній рух соціальних низів, майже народний, гостро патріотичний, — вміло керований майстрами соціальної та національної демагогії. Його завданням було врятувати від революції царську імперію, спрямовуючи протест і гнів народу не проти режиму, а проти "подстрекателей", тобто революційної інтелігенції, "жидомасонов" та "угнетающих русский народ инородцев". Чи не є ми сьогодні свідками народження нового чорносотенства? У всякому разі, всі три головні ідеї чорносотенства знову "плавають" у повітрі. І чи не стоять за цим ті, хто позбавив народи найнеобхіднішого, а вину хоче звалити на перебудову та її ентузіастів?

Що можемо ми протиставити роздмухуванню міжнаціональної ворожнечі? Перш ніж висловити свої власні міркування з цього приводу, хочу підкреслити, що політична ситуація та морально-психологічна атмосфера в кожній республіці, кожному регіоні — свої, особливі.

Якщо судити тверезо, то сьогодні на Україні немає реальних міжнаціональних конфліктів (коли під ними розуміти протиборство етнічних груп, а не окремих особистостей). Думку про них нам підкидають іззовні. І, на жаль, останнім часом цю думку підкидає читачеві частина республіканської преси під виглядом боротьби з українським націоналізмом. Не знаю, чи це робиться навмисне — задля психологічного тиску і "профілактики", чи за давньою

звичкою — до всіх республік, до всіх регіонів застосовувати один і той самий шаблон.

І все-таки в перспективі загроза виникнення міжнаціональних конфліктів може бути й на Україні, — якщо зростатиме дія негативних факторів, які виявляються вже тепер.

Які це негативні фактори?

По-перше, вплив загальної обстановки в країні — в Союзі. Міжнаціональні конфлікти в інших регіонах, особливо ті, що набирають кримінального характеру, спричинюють жертви, — кидають тривожне світло на національну проблематику взагалі, створюють навколо неї зловісний ореол; зокрема, ставлять у надзвичайно складне моральне становище людей, які на Україні виступають за мову, за культуру, за національне існування свого народу: багато хто починає дивитися на них, як на потенціальних призвідців ускладнень і ворожнечі. Така маячлива містифікація реальних проблем і потреб не тільки образлива для конкретного українця, а й небезпечна для всього суспільства. Я вже не кажу про те, що політичне керівництво в центрі і в республіці, стривожене подіями в інших регіонах, виявляє специфічну пильність щодо України. Не знічів'я ж народилося прислів'я доби соціалістичного інтернаціоналізму: "Якщо в Москві стрижуть нігті, то в Києві відрубують пальці".

Другий негативний фактор — це безвідповідальні дії тих нечисленних, але дуже різючих для ока елементів, які висувають авантюристичні, позбавлені реального змісту, а то й провокаційні гасла типу "Геть окупантів!", оживляють забуту лексику на кшталт "москалів", і подібного; кричать про вихід із Союзу РСР як нібито відому їм волю українського народу. Мені важко розрізнити, де тут дитяча забава, де політична дурість, а де мудро скерована провокація. У всякому разі, надати нашому рухові такого вузького спрямування і такого злобного характеру — це найпростіший і найнефективніший спосіб скомпрометувати й угробити його, приректи на поразку будь-який національний поступ.

Третій фактор, який працює на міжнаціональні ускладнення, — це національна деморалізованість, національне самозаперечення, самоїдство частини українців та неприязнь коли не до всього українського, то, принаймні, і особливо до української мови з боку частини, хай і незначної, росіян. А поряд з цією активною неприязню маємо ширший спектр незацікавленості, зневаги, незнання, підозри.

Четверте — це непродумані пропагандистські акції в засобах масової інформації, що не враховують ідеологічного і психологічного фону в республіці. Наше суспільство так довго воювало з націоналізмом і під прикриттям цієї боротьби так уперто викорінювало національне самоусвідомлення, що сьогодні треба постійно

пам'ятати про ті катастрофічні для національного існування народу перекося як у масовій свідомості, так і свідомості окремих людей. Це ж незаперечна реальність нашого життя, що в увяленні декого вже саме користування українською мовою не в газеті чи по радіо, а в повсякденному побуті, та ще й мовою літературною — прикмета націоналіста або й бандерівця. Тож хіба важко зрозуміти, на який щедро зрошуваний ґрунт падають і постійні, надто розширювальні нагадування про бандерівців, і смачно запроваджені останніми днями термін "необандерівці"? Мабуть, пропагандистські акції проти націоналізму треба вести грамотніше і тактовніше, на конкретних фактах, без необґрунтованих узагальнень, не плутаючи грішне з праведним, не кидаючи тінь на всю націю і не ображаючи національної гідності, — інакше антинаціоналістична пропаганда буде антиукраїнською пропагандою, якою вона фактично і була — значною мірою — протягом доброго півстоліття.

Та головне джерело можливих національних ускладнень — це все-таки наявні і не розв'язані ще об'єктивні політичні, соціально-економічні, екологічні, культурні, мовні проблеми.

Це — фіктивність національно-політичного суверенітету Української РСР, як і її економічного суверенітету. Це — нераціональна, несучасна і невідповідна до природних, геополітичних та інших умов України, а головне — поза волевиявленням її населення сформована економічно-господарська структура. Це — замаскованість, містифікованість картини економічних і фінансових розрахунків республіки з Центром та іншими республіками. Це — занепад національної культури та мови, зведення їх до ролі доповнюючих, факультативних. Це — ліквідація всіх форм національно-культурного життя багатьох етнічних груп, які віддавна жили на Україні, — а потім ігнорування упродовж десятиліть їхніх специфічних інтересів.

Навколо цих та низки інших об'єктивних явищ та проблем і розростаються оті "поля" ідеологічного збудження, де можливе виникнення міжнаціональних загострень. Хоч розв'язання цих проблем саме і потребує не загострення стосунків, а консолідації сил, не роз'єднання, а об'єднання.

Особисто я не бачу сьогодні на Україні реальних проблем, які з об'єктивною неминучістю вели б до роз'єднання і міжнаціональної ворожнечі. До цього могло б привести тільки або масоване нав'язування спотвореного, неадекватного розуміння цих проблем, або таке ж масоване чи, може, інспіроване висування проблем штучних, надуманих.

Це, звичайно, не означає благодатної гармонії. Реальні суперечності між національними інтересами різних етнічних груп були, є і, мабуть, довго будуть. Але їх завжди можна розв'язати при наявності доброї волі — шляхом розумного компромісу. Певна річ,

процедура компромісів не може поширюватися на сферу самого існування нації на своїй землі, на її суверенні права на цій землі.

Але візьмімо ось для прикладу таку суперечність, навколо якої останнім часом розгорялися пристрасті: суперечність між фундаментальним для педагогіки і для національної культури принципом навчання рідною мовою — і правом батьків обирати мову навчання своїх дітей. Це питання стало предметом відчутної конфронтації. Я не буду тут входити в історію питання, в юридичні та моральні тонкощі, в аргументацію обох сторін — скажу лише, що оскільки воно набуло гостроти, то вихід можливий тільки в компромісі, і компроміс цей бачиться мені таким: держава підтверджує право батьків на вибір мови навчання (яке, до речі, вона сама підкинула цим батькам з не зовсім чесним наміром), але водночас заохочує школу з рідною мовою навчання і створює умови для того, щоб через деякий час така школа стала самозрозумілою в суспільстві.

Отже, що може зробити наш Рух для того, щоб не допустити роздмухування міжнаціональної ворожнечі, щоб розвивати взаєморозуміння та співпрацю між націями і етнічними групами, підвищувати культуру міжнаціонального спілкування?

Насамперед, звичайно, сприяти конструктивному розв'язанню тих об'єктивних проблем, частину з яких було названо.

Сприяти виходові Української РСР на рівень справжнього суверенітету — це докорінним чином оздоровить і міжнаціональну атмосферу в республіці. Якщо Українська РСР, поряд з іншими республіками, стане справді суверенною соціалістичною союзною державою — з економічною самостійністю, зі своїм політичним центром, зі своїм вагомим представництвом у союзних структурах влади, з міжнародною репрезентацією та системою прямих міжнародних політичних, економічних, культурних зв'язків, — тобто, коли вона стане повноважним суб'єктом політичної, економічної та соціально-культурної творчості, — докорінно зміниться самоусвідомлення і самопочуття населення, і не тільки українського: кожен житель, незалежно від національності, відчуватиме себе громадянином цієї Республіки. Цей патріотизм, ширший за національний, буде однак з ним гармоніювати, як і з патріотизмом загальнорадянським, який теж сповниться нового змісту. Водночас українська мова і культура, ставши нарешті мовою і культурою державної нації, надихані її відродженою енергією, позбувшись накинутаго провінціалізму та другорядності, — здобудуть належний престиж і місце в суспільстві без якихось примусових заходів чи пресингу. Це вирішальним чином зніме моменти національної напруженості в суспільстві.

Виходячи з такої перспективи, яка, на мій погляд, не має альтернативи (а коли має, то тільки згубну для нас), Рух — знов-

таки, на мій погляд, повинен твердо заявити, що майбутню Україну ми бачимо як суверенну — політично, економічно і культурно суверенну — державу, що входить на підставі нового Союзного Договору в реформований Союз Радянських Соціалістичних Республік. Така заява могла б мати неабияке політичне значення і відіграти свою роль у заспокоєнні розпалених пристрастей. Варто також обдумати пропозицію про те, щоб замість нинішньої подвійної конституційності на території кожної республіки діяла одна конституція: своєї республіки, — а в межах усього Союзу діяв Союзний Договір.

Водночас Рух, на мою думку, повинен підкреслено висловитися за цілковиту рівноправність громадян республіки всіх національностей, за реальні гарантії їхнього національно-культурного розвитку, включаючи школу, пресу, театри рідною мовою та всі інші форми культурної діяльності; за право на різні форми культурно-національної автономії та територіальної організації, — та за співробітництво всіх етнічних груп, широке спілкування і взаємодію.

У зв'язку з цим Рух повинен заявити, що він об'єднує у своїх лавах громадян республіки всіх національностей і прагнутиме виражати їхні узгоджені інтереси.

У зв'язку з політичними спекуляціями навколо питання про так звану "русофобію", було б, на мій погляд, доцільно, щоб Рух заявив приблизно таке: ми розвиватимемо традиційну дружбу між українським і російським народами, категорично відкидаємо будь-яку недоброзичливість щодо російського народу з будь-чийого боку, боротимемося з виявами антиросійських настроїв, — але водночас розраховуємо на те, що російське населення на Україні розумітиме і підтримуватиме нас у наших національних потребах, так само поборюватиме вияви антиукраїнських настроїв і зі свого боку сприятиме створенню в республіці обстановки, в якій українська мова і культура зможуть вийти із свого фактично — коли не юридично — дискримінованого становища. Щодо цього за приклад усім росіянам на Україні хай стануть ті, які, чи то об'єднавшись у наявні вже Товариства друзів української мови і культури, чи то в індивідуальному порядку підтримують нашу мову і культуру, підтримують рух за наше національне відродження. Українці у своїй більшості не були і не будуть невдячними.

З огляду на те, що ті, хто інспірує страйки проти права молдавського народу захищати своє національне існування, підкидають нам версію про територіальні претензії молдаван до України (і версію цю можна зустріти вже і в центральній пресі — наприклад у "репліці" кореспондента *Правди* Георгія Овчаренка "Плюралізм по-кишиневски" від 30 серпня ц. р.: оратори "грозили оттяпать от братской Украины кусок территории"), — з огляду на це можна було б завірити молдавський народ, що Рух підтримує його

законні права, а можливі територіальні питання, якби вони справді виникли, легко було б розв'язати шляхом прямих переговорів між урядами Молдавської РСР і Української РСР. Водночас хочеться висловити жаль з приводу того, що частина українців у Молдавії виявилася глухою до потреб молдавського народу і приєдналася до тих, кому легше страйкувати, ніж примиритися з мовами іншого народу на його ж землі.

Ми можемо висловити задоволення, що чума новітнього антисемітизму в його організованих і цілеспрямованих формах не знаходить поширення і підтримки на Україні. Але водночас є підстави для тривоги. Це і вияви побутового антисемітизму, і — на наш сором — принциповий антисемітизм окремих людців, і факти розповсюдження самвидавівської продукції "Пам'яті" та інших організацій — у тому числі таких давно спростованих наукою антисемітських фальшивок, підробок під нібито історичні документи, як горезвісні "Протоколи сионських мудрецов", так званий "Катехизис єврея в ССРСР", легенди про так званий "Институт невест Сиона" та ін. Рух повинен закликати своїх членів активно протистояти будь-яким формам антисемітизму, допомагати єврейським культурним і освітнім організаціям. Водночас варто звернутися до євреїв із закликом не вірити періодично поширюваним провокаційним чуткам про підготовлювані єврейські погроми, протистояти наклепам на український народ як нібито зоологічних антисемітів, допомагати нам відроджувати свою мову і культуру.

Оскільки на нас, українців, дехто намагається перекласти коли не всю вину, то бодай частину вини за поневір'яння кримсько-татарського народу, ми повинні принципово висловитися за відновлення автономії чи іншої форми самоврядування кримських татар на своїй землі, куди вони мають право повернутися. І добиватися здійснення і цього права, і національного самоврядування.

Для того, щоб піднести організацію національно-культурного життя етнічних груп на державний рівень, варто, мабуть, обдумати питання про можливість створення спеціального республіканського Комітету з обраних представників малочисельних етнічних груп. Мабуть, не виключена і перспектива двопалатної системи республіканського парламенту, — якщо це буде визнане за доцільне громадською думкою.

В плані ідеологічному та соціально-психологічному важливо, на мою думку, подолати традиційну містифікацію понять "націоналізм" та "інтернаціоналізм", дати їм чітке наукове означення і наповнити конкретним змістом. Тим самим відновити їх у якості наукових термінів, оскільки й досі вони виявляються зведеними до ролі пропагандистських наліпок та використовуються для зручності

політичного начальства. Особливо це стосується поняття "інтернаціоналізм", над яким цинічно збиткувалися, яким безсоромно прикривали не тільки фальш внутрішньої та зовнішньої політики, а й найкривавіші злочини проти цілих народів. І сьогодні ще в нас нерідко націоналістами називають тих, хто хоче мінімального: елементарного національного існування свого народу, а інтернаціоналістами нерідко нахабно називають себе ті, хто цього права ні за ким, крім себе, не визнає. Отже, треба дивитися не на слова, а на діла. Інтернаціоналіст — це той, хто поважає всі народи, їхні мови та культури, не чинить їм перешкод і для себе не хоче більшого, ніж для інших. А націоналіст — це той, хто несе в собі ворожість до інших, хто прагне утвердитися над іншими, хто хоче, щоб усі були такими, як він.

Коли хочемо працювати для національного відродження свого народу — не допускаймо в свій гурт агресивності і озлобленості, будьмо толерантними, доброзичливими і терплячими. Будьмо справедливими.

Якщо йдеться про боротьбу з націоналізмом, то варто згадати мудру пораду В. І. Леніна: з націоналізмом кожної нації повинні боротися комуністи насамперед цієї нації. А не іншої, навіть братньої, — бо це підриває довіру до мотивів такої боротьби. Ця порада особливо актуальна сьогодні, коли організовується мало не посполите рушення (поки що ідеологічне рушення) на республіки Прибалтики. В пресі подекуди лунають заклики, що ніби мають на меті гальванізувати синдром Мініна і Пожарського. Чи не краще було б виявити натомість братерську повагу до колективного розуму комуністів Литви, Латвії та Естонії, до партійного та радянського керівництва цих республік?

А вертаючись до наших справ, скажемо, що найкраще було б, якби наш Рух сам боровся з виявами націоналізму в його середовищі. Якщо йому це виявиться не під силу, то це буде з великим успіхом використане проти нього.

На закінчення хочеться висловити кілька міркувань про майбутню конструктивну роботу Руху задля національного відродження України.

Було б безпідставною амбіціозністю гадати, що Рух зможе сам "потягти" всю цю грандіозну роботу — поза державними структурами чи навіть усупереч їм. Так може думати хіба той, хто уявлення не має про обсяг роботи. Отож давайте не конфронтувати з державними структурами, а, вимагаючи їх оновлення, взаємодіяти з ними: допомагаючи їм, критикуючи їх, підправляючи, вимагаючи від них, а водночас вислуховуючи їхню критику та їхні претензії та побажання. Зрештою, змінюється характер держави, змінюється і її політика щодо національних потреб українського народу, — так що не треба зашкарублим скепсисом

маскувати свої лінощі або й свою нездатність до конкретної "чорної" праці.

Багато стимулів для нашої праці дають і платформа ЦК КПРС "Національна політика партії в сучасних умовах" (за всієї непослідовності і недостатності цього документа: але ж ідеться про проект!), і проект Закону Української РСР про мови та зміни до Конституції Української РСР у частині надання українській мові статусу державної, і підготовлювана нині за дорученням ЦК Компартії України концепція розвитку української національної культури. Тут є нам про що думати і до чого підключати свою енергію — якщо така знайдеться.

Водночас варто, мабуть, подумати і про специфічні сфери роботи саме Руху. Треба здійснювати існуючі та намічвані державні програми, але треба виявляти і свої ініціативи, треба працювати і на тих напрямках, де недостатньо задіяні інші сили, на тих больових точках, які особливо про себе нагадують.

Можливо, варто розробити свою, альтернативну програму соціально-культурного розвитку села, роботи на селі, взявши, зокрема, під свою опіку сільську школу.

Допомогти Степанові Колеснику очолити роботу по врятуванню забутих і загublених сіл.

А укласти Білу книгу про сотні затоплених сіл і затоплені праукраїнські терени навколо Дніпра — цю зниклу українську Атлантиду?

Білоруси не тільки на повен голос заявили про трагедію причорнобильської землі, а й вживають конкретних заходів для допомоги десяткам тисяч людей. У нас же все спокійніше. Може, й тут міг би виявити себе Рух — конкретними програмами допомоги, постійним контролем над ситуацією?

Треба шукати доріг і до робітництва, не для організації страйків, а для того, щоб допомогти йому у розв'язанні соціально-економічних проблем, у поліпшенні побуту, умов праці, техніки безпеки, — та й ширше залучати його до справ національно-культурного розвитку, відповідати на ті запити, які вже сьогодні є і часто-густо не знаходять задоволення й підтримки.

Особливої уваги Руху потребує справа проголошеного державою розширення мережі україномовних дитячих садків та шкіл.

Варто б узяти під контроль справу книжкової торгівлі і тиражування українських видань, яка подекуди ведеться так, наче там засіли свідомі обструкціоністи української культури. Як розцінити ту ситуацію, коли, з одного боку, працівники книготоргівлі мало не в один голос говорять про відсутність попиту на українську книжку, а з другого — знаємо десятки фактів, коли тираж українських видань зникає безслідно за день-два і ніхто тиражу не збільшує?

А поліграфічні потужності України? Вони виконують здебільшого замовлення центральних видавництв, на шкоду республіканським, проте відрахувань з прибутку республіка не одержує.

Проблем безліч, і роботи неозоре поле. Чи зможемо ми прокласти хоч кілька помітних борозен на ньому? Чи виправдаємо назву: Народний рух України за перебудову. Тут кожне слово має свій точний і високий зміст. І їх треба виправдати. Тож працюймо — хто в Русі, хто на своєму робочому місці, але задля спільної мети, хто і там і там, — але так, щоб нам не соромно було зустрітися через рік чи два.

ВИСТУП ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА

Дорогі люди! Поділяю з вами радість нашого великого свята і маю надію, що до наступного з'їзду ми визріємо до того, щоб доповідь на тему "Духовні джерела відродження" поставити на перше місце і відкриємо з'їзд нашою давньою українською молитвою.

Ми живемо в неспокійному світі відчуження людини від своєї суті. Криза людини, духовна криза людства — нині найбільша тривога світу. Людина змаліла і заплуталась у надпродукції речей, ідей і арсеналів зброї — і свої витвори вона почала ставити понад свого Творця.

Звичайно, ми в авангарді людства — "в області" революцій, руйнування традицій, самознищення. Ми перші дали світові Чорнобиль. Ми перші переживаємо кризу людини — і саме ця криза вимагає перебудови і нового мислення.

На вітрині мод зарясніло слово "духовність". Воно вже стало легким, як полова. Одні для заповнення духовного вакууму заводять духовний оркестр і агітмузей у приміщенні храму. Ті почали давати служителям культу громадські доручення. Ті несуть своїх дітей до церкви охрестити, але потім не вчать їх жити по-християнському. Ті збирають матеріал про пришельців з космосу та цікавинки з індійської культури. Інші, зрештою, прикладають духовні зусилля в науковій та мистецькій праці — і теж наче входять у сферу духовного...

Але чому ці похвальні заняття не виробляють того високого етичного ідеалізму, офірної любові, безкорисного служіння ідеалам, які породжувала висока віра, що йшла від Нагірної проповіді Христа?

Будівельні камінці вторинного походження можна цінувати, збирати, шліфувати, але храму з них не збудуєш. Згадаймо давній переказ про двох будівників. Одного чоловіка з тачкою, наповненою камінням, запитали: "Що ти робиш?" — "Та от, звеліли возити каміння — вожу". "А що ти робиш?" — запитали іншого, такою ж. — "Я будую собор Святого Петра".

Собор святого Петра в Римі стоїть завдяки тому — другому. Всі великі собори минулого — це, передусім, пам'ятки високого духу. Всі великі творіння Данте, Рафаеля, Сервантеса, Шевченка — це теж творіння не пера і пензля, а творіння духу. Всі безумно одважні пошуки невідомої землі, експедиції Колумба і Магеллана йшли від одержимості духом і великої віри у великого Бога.

Передруковуємо з газети *Літературна Україна*, ч. 42, 19 жовтня 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

Без віри, що гори рушить, малі люди будуть надити рибку на міліні й гризтись за привілеї, і ніколи не знатимуть: "Хто моря переплив і спалив кораблі за собою, той не вмре, не здобувши нового добра" (Леся Українка).

Де і коли люди відірвались від джерел? ХХ вік визрів як епоха глобальних доктрин, експериментів, винаходів. Запаморочливі відкриття змінили образ світу. Люди заметушилися в силовому полі науки — і свіфтівський дивний острів Лапуту раптом піднявся вгору в образі гордого самовдоволеного божества, яке нібито все може. Виявилось, що на зворотному боці того ідола — чорна діра. Виявилось, що запаси духовних і моральних сил людини занадто слабкі супроти цього ідола. І в цьому моральна криза нашої епохи. Напівдикун, засліплений блискітками напівцивілізації, зневажив свій справжній скарб.

Суєтні люди і сірі воли науки підхопили легенду про всемогутнього ідола і запишались. Великі ж вчені забили тривогу.

Володимир Вернадський: "Демократія — свобода думки й свобода віри, якій особисто я надаю не меншого значення, але яка здається зараз, — може, тимчасово історично — втрачає свою силу в духовному житті людства".

"Науковий розвиток не може йти без зв'язку з живою роботою думки одночасно в філософії і релігії".

Тейяр де Шарден: "Всього пробувати, все доводити до кінця, прагнути до осягнення найповнішої свідомості — це найвище право моральності, обов'язкове у всесвіті, який підлягає духовним перетворенням.

...Моральність динамічна мусить бути звернена в майбутнє — в пошуках Бога.

...Бог пронизує всесвіт, який треба виповнити своїм зусиллям — і це неодмінний мотор всього дальшого розвитку життя. до піднесення Духу на землі... що спричинює духовний розвиток Землі".

Антагонізм науки й віри — це неіснуюча проблема, вигадана догматиками, які не знають ні науки, ні віри.

За всієї відмінності сприймання феномена духу французом Шарденом, українцем Вернадським і звичайним селянином, який у зв'язку із зеленими святами знав, що Святий Дух зійшов на простуватих рибалок і митників та дав їм силу апостолів, — за всієї відмінності вони однаково розуміли головне: Дух дає нам силу, сенс і перспективу. Зрештою, це міг би зрозуміти кожен: адже наша ера відкрилася найбільшою духовною революцією саме через діяльність тих апостолів, яким Євангеліє заяснило і — вперше в історії — заговорило різними національними мовами.

Ми втратили це розуміння не лише через фетишизацію науки і людську слабкість перед світом речей. У нас держава організувала

духовну розруху і руйнувала духовну культуру протягом трьох поколінь. Морально стероризована, духовно ослаблена людина, приглушена тотальною пропагандою бездуховного матеріалізму, звикала до примітивного, кон'юнктурного мислення.

Наше виховання орієнтувало дитину на задоволення матеріальних потреб і зневажало тисячолітню мудрість самовдосконалення:

"Лише Закон свободу може дати".

Фальшива псевдонаука орієнтувала на перекручене тлумачення високого ідеалізму і проповідництва наших класиків. Ми загубили ключ до їхньої душі — до спадщини. Школа систематично руйнувала ту культуру, яка й сама легко руйнується без щоденного плекання.

Не будемо спрощувати: ніхто навмисно моралі не руйнував — зруйновано основу, на якій тримається споруда моралі. Ця основа — Абсолют.

Великі християнські цінності — Істина, Добро, Краса були вистраждані і осягнені на висхідному шляху служіння Богові і в напруженому відчутті Страху Божого. В основі їх лежить той безкорисливий ідеалізм, який стає потребою високої душі, спрямованої до Бога. Тільки Абсолют був джерелом і провідною зорею.

Крах цінностей починається з узаконеного грабунку і заперечення Бога. Висхідний шлях Духу відкинута. На зворотному шляху вже нема засвічених ідеалів — вони полишаються за спиною. Під істину робляться личини правдоподібності. Добро — вимовляють з посмішкою, Красу зневажають і використовують для потреб...

Страх божий звеличує, а страх перед начальством ослаблює моральні сили і породжує запобігливу відданість вождям. Заповіді в релятивістському тлумаченні втрачають силу морального закону. — Шануй отця і матір твою — дивлячись, хто вони.

— Не убивай — дивлячись кого.

— Не давай кривих свідчень — дивлячись, чи корисно.

Нині ми латаємо діри закликами: "Будьте взаємно ввіжливі", "Берегите природу", "Спасибо, что закрыли дверь". Тлумачимо аксіоми: треба любити рідну маму і рідну мову...

Храм без божества, любов без офіри, шлях без страждання — ось та низка дешевих заміників, що зовні нагадують правдиве і живе, а насправді є тільки спародійованими образами його.

Затоптано і загублено моральні максими.

Все це мало б засвоїтися з молоком матері, все це дитина мала б повторювати щодня в ранній молитві...

Чому нас так приємно вражають українські студенти, що приїжджають з Америки, з Польщі, з Канади? Чому вони в чужій стихії зберегли український дух, мову, лице? Чому їм нічого не треба пояснювати, наче наперед є моральна домовленість?

У них живий релігійний корінь — і вони живі. Польща об'єдналась у солідарності проти казенної сили в незалежній церкві. Українців Заходу єднає церква. А хіба наших козаків у боротьбі за віру і волю єднала не церква?

Ми мусимо відродити людину — мусимо відродити її духовний корінь. Інакше ми не склеїмо її з найкращих гасел і приписів.

Не треба ставити наївних запитань, мовляв, кожен уявляє Бога по-своєму, не всі на Заході вірять, не всіх віра перероджує...

Це проблеми глибинні та вічні. Важливо, щоб над головами всіх була святиня — як сонце однакове для всіх. І щоб стояти до неї лицем.

Яка істотна різниця між катом Грозним і катом Сталіним? У розмові з Ейзенштейном, який ставив фільм про Грозного, Сталін сказав: "Бог мешал Івану... Он правильно начинал дело, но потом шел замаливать грехи..."

Образ абсолютно безбожного вождя особливо страшний тим, що він став прикладом для виховання абсолютно безбожної людини. Всупереч усім вченням великих, які відкривали закони природи, науковий атеїзм було оголошено єдино правильним і науковим поглядом, за яким людина має боротися з природою і з людиною, переламати свою власну природу, щоб потім перебувати її всупереч досвідів тисячоліть. Вершиною виховання мала бути беззавітна відданість ідеям, тобто стан сліпого послуху, готовність на все і переступ усіх законів моралі.

В епоху страшної руїни храмів і руїни людини катастрофічне падіння моралі, віри і права йшло одночасно. В активісти йшов потенційно кримінальний елемент, і йому всі грабунки, вбивства і насильства наперед прощались іменем влади. Він входив у життя народу, як ніж у масло. Безконтрольний і безкарний, він сидів зверху.

Що сталося з народом? Чи пропала раптом тисячолітня проповідь добра і любові? Ні, не пропала. Люди все розуміли, все пам'ятали. Їх здеморалізував теоретично обґрунтований терор — безперервний і безнадійний. Зло взяло гору і закріпилося. Народ заляканий... Заляканий, але не знищений морально. Треба звільнити його здорові сили.

Перебудова може початись тоді, коли чесні й порядні візьмуть гору. Коли озброєні бойовою фразеологією злочинці і лакеї почнуть ховатись.

Рух мусить мати моральний фундамент — традиційний, народний. Українська традиція є християнською. Цим духом вона жила і розбудовувалась справіку. Мова, пісня, душевний лад проникнуті наскрізь добротою цього джерела. Його замулювали навали татаро-монголів, лютих царів, але його розчищували Сковорода, Гоголь, Шевченко, Куліш... Тривала нерівна — вічна

боротьба за джерела. До революції Україна прийшла приспаною і окраденою, порізною, але з великим запасом духовних сил. Відречення від святині було важкою драмою:

Я той, хто кинув Бога й Небо,
Аби тобі був світлий час, —

гукав у відчаї Володимир Сосюра. Це була бездумна, даремна жертва: світлий час без Неба не настане.

Сиві, змучені, похилі, ми підсумовуємо життєвий досвід: *щось є над нами*. В цьому "щось" — увесь інфантізм блудних синів блудного часу. Пророки, генії, чужі і наші національні мислителі тисячі літ казали, хто є над нами. А ми, напівосвічені, дипломовані і "серцем голі догола", зробили з великого Бога предків слово "щось".

Нині нам потрібен храм для науки мудрості. Не та казенна церква, яка повторює стиль і навіть жаргон партійно-бюрократичного апарату. Народові потрібна справжня церква Христова, українська — і православна, і католицька, і протестантська. Потрібен священик — подвижник, добрий учитель, священик-патріот, народний вихователь і лідер. Бо недуги духовні облягли нас ще більше, ніж фізичні. Морально ми геть занедбані...

Нам потрібна література, яка будить "дух, що тіло рве до бою". Нам потрібна нова школа, передусім для армії вчителів — учорашніх слухняних агітаторів.

Нашим дітям треба повернути азбуку моралі й духовності. Якщо ми хочемо, щоб наші діти поважали нас і закони, мусимо їм відкрити джерело закону — Закон Божий. Нині ще ці слова викликають бездумну посмішку. Нині у нас є лише віз, який і досі там, — у болоті застою.

Над світом летить епоха науково-технічної революції. Ми всім "союзом незламним" прийняли її на рівні дикунів. Вона спалила наші природні багатства, довела нас до розорення і підвела до прірви наших непоправних правителів. Їхній талісман — принцип насильства — втратив силу.

На наших очах тихо відбувається моральна зміна світу. Ідоли падають так швидко, що носії їх тільки розгублено водять очима. Фальш і брехня йдуть потоком, але вже їх нікому слухати. А тим часом на нашому полігоні тривають старі ігри в рабів і погоничів. Погоничі не розуміють, що їхня мова вже не дійсна. Ми тільки починаємо прокидатись до духовного життя і згадувати азбуку моралі. Фальшиві стереотипи ще ходять в обігу. Обман і самообман, неправдива інформація, догідливі начальству звіти — наш кошмар ще триває.

Але росте народний рух. Народ прокидається, і він дикту-

ватиме зміни. Чи готова наша інтелігенція до розмови на рівні високого слова, на рівні національного обов'язку, на рівні гідності? Адже це є єдино прийнятна мова завтрашнього дня.

Ми вітаємо нове мислення, яке прокламує пріоритет загальнолюдських моральних вартостей. Але мислення є мислення: сказавши "А", воно мусить сказати і "Б", і "В"... Почати треба з вибачення перед дітьми: "Діти, закрийте вчорашні підручники. Вибачте — там обман. Не класових, а загальнолюдських моральних вартостей дотримувались ваші діди та прадіди. Вони мали рацію.

Ми хотіли створити новий світ і новий тип людини — ідейної, національно байдужої, відданої вождям і готової для них на все. Ми скинули моральний бар'єр і відкрили широку дорогу новій людині. Туди кинулись пролази, агресивні нездари, егоїсти, циніки — виявилось, що в театрі життя роль "ідейного товариша" грати найлегше. А от порядного, чесного, доброго, розумного — не зіграєш: ним треба бути. Таку людину ми затоптали...

Ще до вашого народження, діти, ми знизили також рівень думки, господарності, культури і духовності, бо підозрювали й винищували найкультурніших. І нині, коли цивілізовані нації розв'язують великі проблеми життя, ми доводимо одне одному аксіоми та перевидаємо вчорашні підручники — з доповненнями. Закрийте підручники.

Ми боролися з пережитками минулого в свідомості — з пережитками власності, з індивідуалізмом, з релігією... Звичайно, з людською скнарністю, з глухим егоїзмом та суєтністю треба боротись. Але саме цих слабостей ми не зачіпали. Ми боролись проти людської *справжності і незалежності*, що спирається на право власності, на гідність особи, на право вільної совісті... Ми переслідували духовність в усіх проявах — ми культивували людину черству і байдужу...

Якщо ви, обмануті, можете вірити в святиню — вірте, діти! Бо віра дає сили для життя. І хай вас рятують крила молодості — священні пориви".

СПІВДОПОВІДЬ СЕРГІЯ ПЛАЧИНДИ

Наприкінці минулого року керівництво Київської письменницької організації на чолі з І. Драчем зробило відчайдушний крок: надіслало телеграму М. І. Рижкову про те, аби не допустити нового підвищення цін з першого січня ц. р. на сільськогосподарську техніку, будівельні матеріали, паливо та мінеральні добрива. Такий жорстокий захід, ішлося в телеграмі, доконає наше село: адже нове відвищення цін вимагає, скажімо, від українського села додаткових витрат на суму близько 4 мільярдів карбованців (це — за умов, що колгоспи і радгоспи республіки "заборгували" банкам 14 мільярдів, а по країні колгоспи й радгоспи "винні" державі 200 мільярдів, — і немає нічого роззначливішого й жорстокішого за оці "борги" хліборобські, бо колгоспи та радгоспи мали досі прибутку від своєї продукції 44 мільярди карбованців за рік, а всі відомства, що беруть цю продукцію з села, переробляють її, зберігають і перепродують, мали прибутку 120 мільярдів — тобто відбувається нещадний визиск села). Нагадаю: всі держави світу, в т. ч. США, ФРН, Англія, Канада, субсидують село, лише в нас триває грабунок його навіть за допомогою підвищення цін на сільськогосподарську техніку, добрива тощо. Хоча будь-яке підвищення цін — це кризова ситуація, вона веде до інфляції, економічної катастрофи.

Проте письменницька телеграма ніби канула в Лету, ніякої відповіді, бодай формальної, не було. А керівництво республіки, зокрема товариші Щербицький і Шевченко, палець об палець не вдарили, аби запобігти новому економічному удару по селу. Зате під час виборчої кампанії товариші Щербицький, Шевченко та інші керівники завбачливо кинулись на село по голоси виборців, і саме в сільських районах вони здобули жаданий, хоч і сумнівний, 51 відсоток потрібних голосів. Є в цьому щось і трагічне, і принизливе для села, бо за останні 17-18 років, відколи республіку очолює В. В. Щербицький, українське село зазнало великих руйнацій — економічних, демографічних, етнічних, культурницьких. Хоч як це прикро, але воно втрачає навіть мову — найбільшу красу свою, та найсутніше — втрачає людей, синів і доньок своїх. Те, що зараз, в останні три роки, з села в місто йде щороку по 220 тисяч чоловік, а в попередні — йшло по 300 й більше тисяч чоловік — не повинно нас тішити: НІКОМУ ВЖЕ ЙТИ З СЕЛА. За останні 18 років з нього пішло 6 мільйонів чоловік, і не просто — "чоловік", це пішли розумово й фізично найрозвинутіші юнаки та дівчата, і багато з них розчинилося в шовіністичному молохові, перестали бути синами й доньками України...

Передрук з газети *Літературна Україна*, ч. 38, 21 вересня 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

Нині у восьми областях республіки відбувається страшний процес депопуляції, тобто йде вимирання української нації, причому це — в наших колоритних, історично славетних областях — Чернігівській, Полтавській, Сумській, Житомирській, Черкаській, Вінницькій, а також — на терені козацького краю — в Кіровоградській і Дніпропетровській областях. Саме за останні 18 років зникло з лиця землі української 1502 села — як неперспективні, маємо 129 тисяч хат-пусток в існуючих селах (ті хати скуповують, здебільшого, російськомовні особи, які по-споживацьки ставляться до села). Як це не боляче, але мусимо констатувати факт: село за останні 18-20 років різко деградувало. І ось лише деякі причини: 50 відсотків українських сіл не мають шкіл. А більш як третина сільських шкіл України перебувають у старих, непристосованих приміщеннях. Тому за останні 10 років кількість сільських учнів зменшилася на 20 відсотків — це на 850 тисяч дітей поменшало в селах України.

Українські публіцисти не раз порушували питання про високу дитячу смертність саме в сільських районах України і особливо в південних областях. Якщо Радянський Союз посідає ганебне третє місце в світі після Маврикію і Барбадосу за рівнем дитячої смертності, то Україна відтіснила креолів і негрів названих країн і вийшла на це найстрашніше, найтрагічніше і найганебніше перше місце в світі за рівнем смертності наших діточок, нашого майбутнього. І в той же час 34 відсотки сіл України не мають навіть медамбулаторії (усі дані — 1.07.1988 р.), а 70 відсотків — мають медамбулаторії, що розташовані в хатах-розвалах.

Лише 5 відсотків українських сіл забезпечені природним газом, що його ми розтринькуємо по всій Європі (нагадаю: через територію України здійснюється 90 відсотків експортних поставок газу). Чи візьмемо інше: 30 відсотків сіл на Україні не мають навіть клубів... Україна катастрофічно втрачає землю — і за кількістю, і за якістю. Нині налічуємо понад 18 мільйонів гектарів еродованих земель (20 років тому їх було 13) і 2 мільйони — захімізованих настільки, що Держагропром не береться їх рекультивувати.

А якої шкоди українській землі, селові, селянству і всьому народові республіки, її економіці і добробуту завдав авантюрний курс, що його помпезно утвердив Хрущов, а потім ревно продовжували Шелест, Брежнєв, Щербицький, — курс на естенсивний шлях землекористування, тобто — на бездумну меліорацію. В цілому по країні витратили на цю справу 131 мільярд карбованців (з них 80 — не відомо де ділися). А що маємо? За останніми підрахунками вчених кожен зрошуваний гектар на півдні України дає збитку на 60 карбованців. Тобто щороку республіка втрачає на зрошенні південних областей 1,5 мільярда карбованців, а на осушенні Полісся — один мільярд. До цього слід додати один мільйон

гектарів підтоплених і новозаболочених земель. І ще — один мільйон гектарів найродючіших у світі заплавлених чорноземів забрало п'ять дніпровських штучних водойм, що зробили велику українську ріку мертвим, гнилим відстійником для отруйних викидів індустріальних міст. Меліорація принесла і підвищену смертність у південних селах України, бо отруйність води, скажімо, Інгулецької зрошувальної системи перевищує гранично припустимі норми в 26-27 разів, а Дунайсько-Дніпровської — в 50 разів. Звідси йде отруєння землі та її плодів. А до цього — всі водойми після Чорнобиля отруєні радіонуклідами стронцію і цезію: скажімо, міру отруєння риби у водоймах республіки вчені Інституту гідробіології АН УРСР визначають числами від 100 до 10.000 одиниць вище припустимої норми.

Трагічний стан з водою на Україні. Тому глибинні підземні води (а до них в деяких місцях теж добирається хімія!), джерела, малі річки, яких поменшало на 3 тисячі, — це наша остання надія, це наш найбільший життєдайний національний скарб України, це життя наших дітей і онуків. Але ж який нетривкий цей скарб! Адже маємо найводоємкішу енергетику, що може остаточно "випити" воду наших дітей і онуків, — атомну. Тому великим злочинном проти українського народу є пуск третього агрегата на Південно-Українській АЕС, яка остаточно погубить Південний Буг; другого енергоблока на Хмельницькій АЕС, експлуатація Ровенської АЕС. Жорстокий і нещадний цей відомчий колоніалізм, адже майже вся енергія з названих АЕС на Україні — 30 мільярдів квт — експортується за кордон, а вся валюта йде в Москву.

Маємо близько 800 сіл, що користуються привозною водою (в тому числі — і в Ровенській області). На півдні України селянин іноді мусить платити карбованець за відро води сумнівної якості: 89 відсотків сіл України не мають водогону. Згубна й хімічна отруєність села — адже користування отрутохімікатами здійснюється на варварському рівні. Сприяє геноциду українського села, української нації і добування урану на Україні. Слід негайно взяти під контроль НРУ смертоносні радіоактивні родовища урану — для цього мусять об'єднатися всі народні рухи і фронти Союзу, аби припинити виготовлення й випробування атомної зброї та повністю заборонити розвиток атомної енергетики (до речі, бетоновані кратери для випробування атомної зброї можна пристосувати під могильники для радіоактивних та хімічних відходів).

Промисловий видобуток урану вже давненько посприяв тому, що Україна посіла ще одне з найчорніших перших місць у світі за числом онкозахворювань.

Довгі роки перше місце з онкозахворювань на Україні і в Союзі займала Кіровоградщина. Та з минулого року її потіснила на друге місце Одеська область (358 онкохворих на 100 тисяч населення). І

це тому, що різко збільшилося число онкохворих у північних сільських районах Одеської області. Але діють на цей показник і гербициди на селі, і радіація після Чорнобиля, і хімізація села. Адже на третьому місці з онкозахворювань у республіці — Полтавщина (350 чол.), на четвертому — Севастополь (344), на п'ятому — Київщина (327). Щоправда, по Києву дані фіктивні, бо діє ганебна вказівка Міністерства охорони здоров'я не записувати правильний діагноз онкохворим. На шостому місці — Кримська область (325,3), на сьомому — Ворошиловградщина (329,1), на восьмому — Сумська (320,9), на дев'ятому — Донецька (318,3) — до речі, тут спостерігається різке підвищення онкозахворювань, на десятому — Вінниччина (318,3 — теж різке зростання після показника 287 у 1986 р.). Ще області, де онкозахворювання перевищують трагічну цифру 300: Черкаська, Запорізька, Миколаївська і Херсонська.

Всі вищенаведені дані керівництво республіки, безперечно, знає, але замовчує у своїх виступах, доповідях, звітах, а головне — не аналізує, не радиться з народом і взагалі поводить себе постраусячому. А село наше потребує допомоги, поради, опіки щоденної. Ось чому, мені здається, настав час під егідою НРУ утворити Українську селянську партію, яка, певна річ, не претендуватиме на лідерство, але зате зможе відстоювати права селян, піднести їх дух, дати їм певність і гідність, тобто — припинити процес деградації села і взятися за його відродження, за розв'язання найживотрепетніших сільських проблем. Одна з найголовніших — проблема землі. Адже Сталін і його великодержавницька політика не лише знищили на початку 30-х років продуктивні сили на Україні — цвіт і красу нації, її годувальників; не лише призвели до голоду 33-го року, а й відібрали в Україні (як і в інших республіках) землю, котра з 1929 року стала називатися державною.

Чому так повільно, неохоче, кволо впроваджується оренда на Україні? Ні, не тому, що селяни розледачили. А тому, що їх і тут принизили. Віддавати землю на кілька років — це не довіряти селянинові. І примушувати його бути тимчасовим хижаком на землі, а не її господарем. Ось чому від імені нашого з'їзду пропонуємо таку статтю до Конституції Української РСР: "ЗЕМЛЯ НАЛЕЖИТЬ МІСЦЕВИМ РАДАМ, ЯКІ ПЕРЕДАЮТЬ ЇЇ НА ВІЧНЕ КОРИСТУВАННЯ З ПРАВОМ СПАДКОЄМНОСТІ ТИМ, ХТО ЇЇ ОБРОБЛЯЄ". Як бачимо, тут у стислій формі викладається ленінський декрет про землю — той декрет, що його було скасовано і досі не відроджено.

Народний рух України має якнайпильніше дбати про українське село — серцевину нації. Гадаю, що НРУ вже у червні наступного року може спорядити десятки фольклористичних та діалектологічних експедицій на село. Там біда: сезають фольклорні перлини, гинуть діалекти — надбання тисячоліть. Ми не можемо

чекати милості від Академії наук, де одиниці науковців займаються збиранням діалектів та народної творчості. Надія — на вузівські кафедри і студентську молодь, на мобілізуючу силу НРУ. Так, мусимо серйозно зайнятися народознавством, старожитностями: можемо ще так багато віднайти, порятувати, зберегти. І тоді, можливо, не буде таких диких нападок на духовні скарби українського народу, зокрема — на його національну символіку. Адже деякі горе-критики договорились до явних нісенітниць — буцімто тризуб — це зображення сокола в польоті тощо. Та коли глянути в джерела — це перша духовна святиня не лише українського народу, а всього слов'янського світу, бо тридент — це знак матриархату, це символічне зображення Матері (коли був культ її). Берегині, що здійняла руки для захисту дому свого, дітей своїх і вогнища від Мари і всякої погані. В пізніші часи — це священний оберег. З цим оберегом прашури наші йшли у великі світи, на нові землі, засновували державу Венедію у Північній Італії та місто Трою тощо. Тоді наших предків називали росами, венедями, що в перекладі на сучасну мову означає водяники. Тож головний колір їхніх штандартів був синій. А ще роси і венеди були сонцепоклонники — колір сонця, колір Дажбога і Хорса теж освятив стяги славних предків наших. А коли наддніпрянський воєвода Один, про якого так ґрунтовно писав Шафарик у книзі *Славянские древности*, коли Один прийшов з племенем своїм у Скандінавію, стародавні шведи, що жили у великій дикості, проголосили його своїм вождем, а після його смерті — своїм Богом сонця і пісні, а синьо-золотий колір його стягів переклали на свої знамена, що їх свято бережуть нині... Одне слово, паплюжити українську національну символіку — тризуб і жовто-блакитний прапор — це зневажати і український народ, і слов'янський світ, це паплюжити нашу велику історію, нашу правічну культуру, етнос і духовність. І одне з першочергових завдань кожного члена НРУ — вести шоденно терплячу агітаційно-роз'яснювальну роботу з російськомовним населенням та з перевертнями, пробуджувати в них чуття інтернаціоналізму, братерської поваги до національної символіки українського народу, до української землі, що годує тебе.

Ще одна пропозиція. Перебудова і Народний рух висунули своїх героїв. Це славні сини України. Такі, як Яворівський — народний депутат, державний муж, борець, лицар. Це, по суті, національний герой сьогодення, наша надія і гордість. Образа на адресу Яворівського — це образа на адресу народу... Тому пропоную: якщо надалі яка-небудь мракобісна газета чи інший орган вдасться до паплюження нашого депутата — оголосити всеукраїнський страйк. Хай живуть "воскресники" Яворівського, що приведуть до воскресіння Добра, Правди, Краси — до воскресіння нації.

ВИСТУП НА УСТАНОВЧОМУ З'ЇЗДІ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ 9 ВЕРЕСНЯ 1989 РОКУ

Георгій Петрук-Попик

П'ятдесят років минуло від того вересня, який символізував колись Україні возз'єднання, на золоті якого знаходимо сьогодні так багато не білих, а чорним-чорних плям. Канули у небуття не лише сталінські, але й хрущовські та брежнєвські літа. І дочекались ми врешті-решт такого бажаного і добротворного оновлення життя і духу нашого. Проте, стара машина хоч і розвалюється, хоч і летить у прірву — гальми ще має потужні. І якщо в країні перебудова кульгає на одну ногу, на Україні — на дві, то в західних її областях, особливо у напрямку демократизації — повзе навкарачки...

У чому ж суть? А головна причина, на мою думку, в тому, що в Західній Україні з самого початку узурпували радянську владу найбільш сталінсько-беріївські, а пізніше — найбільш брежнєвсько-сусловські, найбільш консервативні і найбільш реакційні щодо національної політики чиновники. До місцевих кадрів іще й сьогодні ставляться з недовірям, продовжується щодо них дискримінаційна політика.

Переважна більшість ключових посад в партійних, радянських, правоохоронних органах, КДБ, у промисловості, сільському господарстві, в освіті, медицині — скрізь була надана і надається саме тим, хто в лютій ненависті до повстанців — борців за волю — чинив злочини, жорстокі розправи над ні в чому невинними людьми, запроторюючи їх до катівень, засилаючи до Сибіру, мордюючи ще більш вишукано, як це робили фашисти, — тим, що на моїх очах спалили визволене сусіднє село Малу Іловицю, розстрілюючи хворих на тиф людей, що не могли залишити охоплених полум'ям домівок, вирвали язика, викололи очі і застромили у горло штика моєму ровесникові Митрофанові Пахолюку, що працював тоді у радянській установі фінагентом, тим, що зруйнували, стерли з карти України рідне село моєї мами Антонівці, чого не змогли зробити ніякі варвари впродовж століть, або ще тим, засланим з інших регіонів ультраінтернаціоналістам, перевертням, нігілістам, бюрократам, розпусникам, або просто бездарам з партійними квитками, які байдуже ставились і ставляться до місцевих проблем, до поліпшення життя населення.

Головне в їх роботі, — а на це націлював і націлює центр, — боротьба з буржуазним націоналізмом, яку вони бачили і бачать саме в тому, щоб викорчовувати усе національне: мову, культуру, звичаї, пам'ятники, церкви — те, що духовне, те, що історичне, те, що найрідніше, те, що українське, те, що об'єднує людей у народ. Ніколи ще, приміром, не було на посаді першого секретаря Тернопільського обкому партії людини родом із Західної України. Але що там першого секретаря!..

Скрізь і всюди таке становище з добром кадрів. І що найгірше, — унаслідування синами й онуками всіх цих виродків права на зачислення до керівної привілейованої касти, до номенклатурного чортового колеса. І ще з малих літ проходять вони школу людино-ненависництва, стажуються перш за все як стукачі, що ставляться з недовір'ям до всіх і всього, що поза їхнім світом. Так і склалася протягом десятиліть пертійно-буржуазна західно-українська мафія, якій перебудова не прийшлася і не могла прийтися до смаку. І саме тому напрочуд шалений опір чинить сьогодні партійно-бюрократичний апарат західноукраїнського регіону процесам оновлення, народній ініціативі, йде в авангарді антиперебудовних сил. Приміром, ніхто і ніде з такою заповзятливістю і настирливістю не застосовував репресивних дій щодо ініціаторів Народного Руху України, як на Тернопільщині. І це — закономірно. Бо ж чи потрібне, скажімо, історико-просвітницьке Товариство "Меморіал" колишнім убивцям з НКВС, узурпаторам керівного апарату, які від імені радянської влади чинили злочини над місцевим населенням? Зрозуміло, ні! Бо ж усі вони мають сьогодні персональні пенсії, користуються усіма наявними нині пільгами та привілеями і ходять поміж людьми як герої, а не як бандити. Не потрібне це Товариство і їх синам та внукам. Адже воно ставить за мету назвати не лише жертви сталінізму та брежнєвщини, але й усіх поіменно катів тих часів.

Тож нехай мене ніхто не переконує, що цей апарат відмовиться-добровільно від тієї влади, яку свого часу узурпував. Тільки послідовне його усунення шляхом демократизації суспільства, гарантованого повновладдя Рад, народні депутати, до яких обиратимуться в умовах справді демократичного закону про вибори, дозволить змінити і кадрову ситуацію, і життєвий рівень населення і сприятиме вирішенню всіх інших проблем.

Проте, в умовах імперії, однопартійності домогтися цього просто неможливо. Адже ми знаємо, до чого призвів культ особи. Алеж у нас існує ще культ партії, ідеології і навіть культ цілого народу. І ще недавно на всіх рівнях проголошувалося, що всі наші перемоги здобував перш за все російський народ. А чи потрібно це йому? Адже так можна і всі нещастя приписати якомусь одному народові. Я б не згадував про це, коли б не вчитав у платформі

КПРС до пленуму "Національна політика партії в сучасних умовах" такого: "Сьогодні в самій Росії, яка була й залишається консолідуючим началом всього нашого Союзу, внесла вирішальний вклад..." і т. д. Хіба це не відлуння тих голосів, які ми чули не так давно?.. Не заохочення великоруського великодержавного шовінізму?.. То ж єдина у нас надія, а коли так, то й мета єдина: повний суверенітет України, її незалежність і — не біймося цього слова, — самостійність.

Слава Україні!!!

ВИСТУП ЛЕВКА ЛУК'ЯНЕНКА НА УСТАНОВЧОМУ З'ЇЗДІ НРУ

Дозвольте мені зрозуміти ваші вітання не як співчуття за минулі мої 26 років катувань, а як схвалення тої лінії, якою я іду від часів своєї молодости. Ця лінія — Вільна Незалежна Самостійна Україна.

Лихо народові, який утратив політичну незалежність, свою державу і попав під владу другої держави, коли друга держава нав'язує окупованій державі, окупованому народові свою волю і спотворює поступово його національне життя. Окупант захоплює державу іншого народу для того, щоб її експлуатувати і грабувати. Отжеж, він впроваджує свої порядки. Національність, яка попала під окупацію, живе неприродним життям — горе їй.

Уперше Україна втратила свою незалежність у XIII ст., коли нас захопили татаро-монголи. Потім на зміну цієї окупації прийшла Литва, потім прийшли поляки. В ці три окупаційні періоди окупанти накладали на нас данину і примушували нас платити ту данину. Після них прийшла Росія — Російська імперія. Вона не тільки накладла на нас данину, вона в душу нам полізла. Ні татари, ні литовці, ні поляки не лізли нам у душу, вони вимагали данину і підкорення. Росія полізла нам в душу. Вона любить погладити по головці і сказати: "Ви добрі, ви добрі, тільки забудьте, що ви українці. Ви окраїнці, а ваша мова — то тільки спотворений діалект. Тоді ми вас приймемо і тоді ви добрі".

Нещастя нам від того часу, коли ми попались під російську окупацію, бо ця окупація не обмежилася зовнішнім тиском на нас: вона спотворювала нашу душу й це спотворення привело до того, що ми втратили мільйони, мільйони людей. Ці люди, наші українці, відійшли, стали росіянами, або десь ще розсіялися. Нас зменшилося в результаті неприродного становища. Окупація завжди є лихо, але окупант, такий як Росія, це лихо подвійне для нас, бо вона вічно лізла в душу і спотворювала нашу національну сутність.

Наш народ боровся ввесь час. Я не хочу зупинитися на описав того лиха, яке принесла Україні окупація. Я хочу підкреслити, що український народ від самого початку, коли він попав під російську окупацію — він боровся і ця боротьба із роками, із століттями наростала і наростала. Особливо сильна вона була у XX ст., де перші наші національно-визвольні змагання 1917—1919 років були затяжні. Але, на превеликий жаль, наша нація була суб'єктивно неготова до того, щоби взяти свою долю в свої руки. Період свободи від 1907 року, коли можна було створювати політичні партії і газети, до 1917 року виявився малим. Наша інтелігенція, яка повинна формулювати національні цілі і піднімати національну свідомість, не

встигла піднятися на належний рівень, щоби підняти національну свідомість всього народу. Якби ця національна свідомість була піднесена в 1917 році, народ би відстояв Українську Народну Республіку (УНР) і ми б не попали під комуністичну російську окупацію. Тоді не було б ні знищення нашої багатопартійної демократичної системи, яка була започаткована УНР, не було б знищення нашої Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) і духівництва у 20-их роках. Тоді б не було такого нещастя як колгоспи, які стали лихом для всієї нації, а особливо для селян. Тоді не було б Биківні, не було б розстрілів і не було б маси та маси інших страждань.

Проте, все це сталося і я сьогодні звертаюся до вас, як до представників української інтелігенції, яка повинна нести ідею національної свободи в народ. Ми маємо унікальний час. Рідко коли Україні давалася така нагода, щоб можна було сказати якесь слово. Я бачив із вчорашніх виступів, що не всі люди, які тут виступали, вже подолали страх. Я впевнений, що й Павличко й інші наші передові інтелігенти хочуть тієї самої самостійної України, що й я. На превеликий жаль, в них ще є страх. Ми всі ще люди із страху, ми боїмося ще. І хоча Горбачов та керівництво проголошують гасла "гласність" та "свобода", ми ще не повірили в це, і з усіх людей, які тут виступали, я почув, що один Павло Мовчан справді уважає, що ми маємо гласність, і я дякую йому.

Отже, шановна інтелігенціє, ми повинні, користуючись з історичної нагоди, зараз швидко піднятися. Нам можливо історія не дає 10 років, як дала нам в 1907—18 роках. Можливо в нас менше часу, Бог його знає, але ми повинні швидко піднятися, розігнутися із того зігнутого стану, в якому ми жили, і понести в народ нашу пряму і чесну і відкриту ідею: не може бути щасливий народ, якщо він не самостійний. Це істина загальна, усі її знають і всі за неї борються. Чому воювали французи проти німців, чому воювали інші народи проти німецької окупації? Та тому, що вони хотіли відстояти свою незалежність. Чому незалежність України видається якоюсь химерною, чи екстремістичною ідеєю? Та це ж нормальна ідея, звичайнісіньке наше право і ми повинні, покликаючись на міжнародну практику, покликаючись на міжнародне право, покликаючись на наше природне право — як українці, як організм, як нація, повинні пропагувати чисто і прямо цю національну ідею.

У нашому прагненні до свободи немає ніякого екстремізму. Зараз, сьогодні, он газети наповнені всякою брехнею проти УГС і проти мене. Нас звинувачують в екстремізмі, нас звинувачують в Бог зна чому. А які ж ми екстремісти? Єдиний наш екстремізм це те, що ми чітко говоримо про свою мету і ця мета є записана в Конституції. Нам дає 72 стаття Конституції СРСР право. Там написано: "Кожна союзна республіка зберігає за собою право

вільного виходу зі складу ССРСР". Ми маємо статут ООН, в якому проголошується, що кожна нація має право вільно визначити свій політичний статус і визначити як економічну систему, так і політичний порядок у своїй країні. Ми маємо пакти про соціально-політичні права, про культурні й економічні права та інші міжнародні норми. У цих пактах перші статті говорять, що кожний народ має право вільно визначити свій статус, як економічний, так і політичний, і вільно визначити свою національну долю. Отже норми міжнародного права, норми советської конституції проголошують нам незалежність, а коли УГС чи я виступають за самостійну Україну, то ті комуністичні газети, особливо *Правда України*, накидаються на нас із усякими брехнями й зображують нас екстремістами.

Панове, брати-українці, ми не екстремісти і всі ми тут не екстремісти! Український народ не зробив злочину перед Росією чи перед імперією. Наше право до незалежності — це не злочин, це природне право і хай зрозуміють, що той злочин робив проти України, хто нас давив 300 років, а особливо оці 70 років, що минули недавно.

Наша незалежність не спрямована проти нікого — ні проти Росії, ні проти Литви, ні проти кого. Навпаки, ми вважаємо, що самому російському народові легше б жилося, коли б він відпустив усі народи і залишився сам один.

Російський народ також не поділяє ідею правителів і імператорів російських. Його ідея, очевидно, полягає в тому, щоб просто краще жити, а ці правителі-імператори і перші генеральні секретарі виснажували і російський народ, мобілізували його сили і спрямовували на загарбування все нових і нових земель. Мало того, що треба було сили для того, щоб утримувати українців по десятках і сотнях концтаборів. Мало того, що треба було завести величезну систему поліцейського нагляду — і відкритого, і таємного, за всім 40-мільйонним українським народом. Треба було ще спрямувати масу зусиль на завоювання Чехо-Словаччини, Угорщини, на завоювання Афганістану. Ці зусилля ні до чого і вони користи російському народові не принесуть. Я вважаю, що в інтересах російського народу — відпустити Україну, розпустити всю російську імперію і захити вільним народом, серед вільної, незалежної України, Білорусії, Литви та інших республік.

Безпосереднє завдання НРУ за перебудову я бачу в тому, щоб боротись за демократизацію і свободу друку. Прямо, нашим завданням є добитися скасування статті 6-ої Конституції ССРСР. Ця стаття проголошує комуністичну диктатуру, запроваджуючи те комуністичне ядро до всіх державних і громадських організацій, що є узаконенням комуністичної диктатури. Друге, що є дуже важливе, у цій статті 6-ій Конституції вона поділяє все наше суспільство

на дві частини: одна частина — комуністи, які мають право користуватися друкарською технікою, радіом, телевізією та іншими засобами масової інформації і поширювати свої ідеї. Друга частина народу — всі неформальні організації, всі християнські організації, всі інші релігійні організації та люди інших світоглядів не мають такого права. Нам не надано права користуватися друкарською технікою. Ми не маємо права користуватися радіом, телевізією та іншими засобами масової інформації. Отже, має місце дискримінація і несправедливість. Тепер, коли Горбачов проголосив мету — переходити до справедливості, відновлювати ту справедливість — першою вимогою і кроком до відновлення такої справедливості буде ліквідація статті 6-ої Конституції СРСР.

Тільки здобувши свободу друку, тільки здобувши можливість друкувати ідеї не тільки комуністичні, а й інші, ми станемо на справжній шлях перебудови. Покищо ми маємо тільки свободу слова, а ця свобода слова обертається односторонньо: проти нас друкують мільйонними тиражами всяку брехню і напівправди, а ми ж нічого не можемо сказати. Неформальні організації, і в тому числі й УГС, можуть надрукувати на своїх друкарнях яких десяток чи дві сотні своїх листівок чи статей, а проти нас поширюють тисячами та тисячними тиражами. Це несправедливість! Ми хочемо не переваг над кимось, ми хочемо справедливих відносин в нашому суспільстві.

Я закликаю учасників НРУ, як тих, що тут зібралися, так і тих, що є за межею нашої залі, посилити діяльність за відновлення справедливості у нашому суспільстві, за ліквідацію імперії як найбільшого зла сучасності!

Дякую за увагу!

ВИСТУП СЕРГІЯ КОНЄВА, народного депутата СРСР

Вельмишановні делегати, гості з'їзду! У своєму слові я торкнувся одного з найгостріших питань сьогодення у громадсько-політичному житті України і, сподіваюсь, — у майбутній діяльності створеного Народного руху України за перебудову. Маю на увазі наступні вибори до республіканських та місцевих Рад народних депутатів України. Щодо пропонованого Президією Верховної Ради УРСР проекту, то тут не може бути й мови. Він по своїй суті базується на загальновідомих хибних принципах. На них я зупинятися не стану. Моїми пропозиціями щодо альтернативного варіанту є:

Перше — скасування інституту з'їзду народних депутатів України і передача його повноважень постійно діючому професійному парламентові, Верховній Раді; чисельність парламенту — в ідеальному варіанті двопалатного — 400 чоловік; прямі вибори за одномандатними округами виключно на альтернативній основі; прямі вибори президента та його першого заступника виключно на альтернативній основі; скасування повноважень окружних комісій проводити ідеологічну цензуру програм кандидатів; право висунення кандидатів надати всім без винятку трудовим колективам, зборам виборців за місцем проживання чисельністю не менше як 100 чоловік, або ініціативним групам за підписами не менш як 300 виборців; розглянути умови, за якими є можливим самовисунення кандидатів; право скасування депутатського імунітету надати виключно Верховній Раді; проголосити інститут парламентських слухань; підкреслити безумовне право Верховної Ради України викликати для слухань будь-якого громадянина УРСР, включаючи президента і голову Ради Міністрів; проголосити можливість створення у парламенті депутатських фракцій чисельністю не менш як одна десята Верховної Ради; безумовне право скликати позачергові сесії надати групі депутатів чисельністю не менш як 100 чоловік; вибори від громадських організацій визнати антидемократичними і скасувати у проекті Закону УРСР про зміни в Конституції усі пункти стосовно цього питання.

Ось, власне, загальнодемократичні принципи, на яких має будуватися новий закон про вибори, а більш ґрунтовний аналіз і конкретні пропозиції — це вже справа широкої громадськості і наших фахівців.

Найбільше занепокоєння, яке не покидало мене протягом усього передз'їздівського періоду, пов'язане не з інтригами

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 43, 26 жовтня 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — *Ред.*

славнозвісного партапарату, а, хоч як дивно, із загрозою придушення прогресивних сил власними руками. Спробую ґрунтовніше пояснити свою думку, бо без усвідомлення її виняткової важливості всі наступні розмови про національний ренесанс України, її суверенітет, правову державу, гальмування екологічної кризи — проста фікція та ідеологічний блуд. Знову ж маю на увазі такий кульмінаційний момент на історичному шляху України, як наступні вибори народних депутатів республіки. Історичний досвід переконливо доводить, що ефективним може бути лише шлях продуманих послідовних парламентських реформ. Тільки на цьому шляху ми будемо чесними перед своїм народом, тільки на цьому шляху ми маємо шанс досягти успіхів у реалізації програми Народного руху. Всілякі спроби проводити у життя свою лінію так званими революційними методами за нинішньої ситуації, особливо на південному сході республіки — Донбасі, такі ж небезпечні для досягнення нашої загальної мети, як і непоступливість нашої горезвісної української бюрократії. Якщо дехто з нових політичних лідерів, котрих обере з'їзд, ще не засвоїв незаперечну історичну аксіому про те, що найкоротший шлях до свободи завжди приводить до рабства, то вони штовхатимуть наш народ на бруківку, котра веде у глухий кут міжнаціональної ворожнечі. Парламентський шлях вимагає від нашого з'їзду найоперативнішого досягнення консенсусу між усіма патріотичними та демократичними течіями і рухами у загальнонаціональному масштабі.

Чесний і реалістичний аналіз ситуації, яка склалася, висвітлює таку картину розкладу політичних сил на Україні: з одного боку — партапарат та його апологети. З другого — патріотичний загально-демократичний, включаючи екологічний та недавно народжений робітничий рухи. Наступні парламентські вибори і мають стати тією платформою, на якій усі ці незалежні громадсько-політичні сили повинні об'єднатися, або досягти вирішальної більшості у Верховній Раді України. Партапарат республіки, котрий тримає у своїх руках основні важелі влади, безконтрольно користується всіма її благами, добровільно не складе своїх повноважень. Наступні вибори зачіпають найінтимніші інтереси могутніх номенклатурно-родових кланів, що їх страх перед майбутніми викриттями штовхатиме на нові порушення закону про вибори. Тим більше, що всі порушення законодавства на минулих виборах залишилися непокараними.

Ми ж не маємо права програти вибори.

Переходжу до найголовнішого питання — стратегії і тактики демократичних сил республіки стосовно проведення наступних виборів.

Завдання перше — не дати можливості апаратові розколоти патріотичні та демократичні незалежні рухи. Не допускати нацьковування незалежних робітничих колективів на осередки

Народного руху. Для цього багатьом неформальним лідерам слід стриножити свої особисті амбіції та не допускати публічних проявів ортодоксального патріотизму, а лідерам робітничих комітетів — не скочуватися до тотального цькування приватної ініціативи та національної символіки.

Завдання друге — активізувати створення широкої мережі клубів та асоціацій виборців, об'єднаних проти номенклатурного панування на загальнодемократичних та патріотичних засадах. Основними їх завданнями мають стати: вивчення та формування громадської думки по відношенню до кандидатів, забезпечення представництва Руху, інших незалежних організацій у виборчих комісіях та групах контролю, на виборчих дільницях, сприяння висуненню прогресивних кандидатів та притягненню до кримінальної відповідальності порушників закону про вибори.

Завдання третє — створення при Народному русі тимчасового комітету за демократичні вибори на Україні, який координуватиме діяльність асоціацій виборців. Уже зараз, у ході роботи з'їзду, треба обрати його склад із числа представників усіх регіонів та розподілити обов'язки.

ВИСТУП ПРОФЕСОРА ОРЕСТА ВЛОХА

Дороге товариство, шановні делегати і гості з'їзду!

Тема, яку мені довелося опрацювати, є надзвичайно складною, широкою і, поза сумнівом, у короткій доповіді не можна охопити всіх тих аспектів науки, освіти, культури — того, що фактично визначає нашу бутність.

Очевидно, немає потреби детально розказувати, що сталося з українською культурою, освітою, наукою після валуєвського і царського указу про заборону української мови. "Нет, не было и не будет" — означало заборону не тільки духовного слова, а й театального і пісенного мистецтва. Україна мала стати сировинним та рабським придатком "великої, неделимой імперії". Та хоч не стало Січі, Києво-Могилянської академії, в серцях людських були живі пристрасні революційні ідеї Шевченка, Франка, Лесі Українки. Проте надії народу на революційне оновлення, на жаль, у скорому часі після революції розбилися об мури тоталітарного режиму, — їхні носії згнили в тюрмах, на засланнях, повисли на шибеницях, загинули від куль охоронців порядку. І все це робилося, бучи, в ім'я народу, в ім'я світлого майбутнього.

Та цього було мало. І за масовим фізичним винищенням народу — голодом і репресіями, війнами — часто не за інтереси нації, а за чужі інтереси, за страшним геноцидом наступив не менш страшний етноцид. Під маскою великої освіченості, в ім'я великої ідеї "злиття націй" переміщувались народи, закривались українські школи, а українська мова цькувалася, як мужицька. Всі засоби використовувались для знищення тепер уже не державності українців, а їхньої етнічності. Знищення української церкви і армії, здійснювані в ім'я "єдинства", насправді ж були спрямовані на виродження українців. Страшно подумати, що внаслідок цього народові стало байдуже, хто він і для чого живе. Такої духовної руїни, такої гіркої долі не можна побажати навіть своєму ворогові. То чи ж декого з нас не позбавлено розуму, коли самі добровільно плювали у своє джерело, у свою криницю і хвалилися геніальністю вождя всіх народів і соціалістичним реалізмом? Тепер, у період перебудови, коли почали розкриватися очі на світ Божий, виявилось, що правда була, та не та, що тіло нашої історії, як труп, вкрите чорними і білими плямами, а знання й загальна освіта перекручені так, щоб і сліду не було з поняття "національне, українське".

Як тільки мова заходила про те, що для інших народів визначає елементарну людську гідність, то українському народові одразу

приклеювалися різного сорту "ізми" ... Чи ж справді треба було бути тільки роботом, та й навіть не роботом, бо слідом за гено- і етноцидом дипломовані технократи та їхні покровителі з командно-адміністративного апарату привели нас до екоциду. Як показала чорнобильська трагедія, сидимо ми на міні сповільненої дії. Потроху засвоюємо радіоактивний цезій і стронцій, і тишімося, що вироджуємося та вимираємо не всі одразу. З цієї сумної картини випливає один висновок: без відповідного виховання і освіти, без перебудови сфери науки й культури не можна вийти ні з економічно-політичної кризи, ні з екологічно-соціальної безодні.

Говорячи про культуру, науку, освіту, ми усвідомлюємо, що вістря їхнє повинно бути спрямоване на гуманізацію і гуманітаризацію суспільства. Роль їхня особливо важлива в побудові суверенної, демократично-правової держави, якою Рух уявляє собі майбутню Україну. Кожному ясно, що виховання починається від материнського молока, від колискової пісні, і якщо мати, виходячи з уявної вигоди для своєї дитини, відмовляється від рідної мови, мови своїх предків, то це так само аномально, як відмова від власної дитини. Покритки і яничари з черствою душею і обкраденою долею виростатимуть тоді на українській землі. Тож, матері й батьки! Схаменіться, не вільний вибір мови навчання, а громадянський обов'язок повинен бути для вас законом моралі. Цим повинна визначатися національність, сутність системи освіти: дошкільних закладів, середніх шкіл, технікумів, вузів. У цьому відношенні абсурдним виглядає термін "російськомовне населення". Кожний народ, де б він не проживав, має право на свою рідну мову. Очевидно, це стосується майже шести мільйонів українців у Росії і відкриття там українських шкіл. Мова ж спілкування повинна бути довільною. Спілкуймося на всьому багатоголосі людства, якщо зуміємо. Але не тільки в мові суть. Елементарної культури поведінки, етики, знань своїх історичних і культурних джерел бракує молодому поколінню. А хто їх може дати, якщо все занепало. Отже, потрібні широкі тиражування гарно ілюстрованої історичної і духовно багатой дитячої літератури на основі творів наших класиків і сучасних письменників. Потрібні відповідні кіно- і телефільми українською мовою і не тільки під рубрикою "На добраніч, діти", і не обов'язково з негативним героєм у вишиваній сорочці. Потрібне розширене видавництво українських дитячих журналів та ігор.

Обрізані корені треба нарощувати у всіх сферах освіти і культури. В середніх школах, у техучилищах введенням відповідних курсів з історії України, мистецтва, етики й естетики. Вимагає перебудови викладання української мови і світової літератури на українській мові. Треба використати добрий досвід гімназії і ліцеїв, а найголовніше — припинити експерименти над освітою, над

дитячими чутливими душами і розумом. Дуже важливо забезпечити українську комп'ютеризацію. Нам треба бити у дзвони за пограбування наших розкопок, краєзнавчих та історичних музеїв, галерей, храмів, монастирів. Очевидно в першу чергу треба скласти списки наших письменницьких і наших мистецьких скарбів, які з тих чи тих причин виявилися розкиданими по всьому світі — особливо в Ленінграді та Москві. Тенденція до розкрадання наших пам'яток спостерігається й досі. Я маю на увазі, зокрема, набуто незаконним шляхом колекцію якогось Островерхова. Награбовані скарби мистецтва він заповів музею імені Пушкіна в Москві. Цей крок не витримує жодної критики. Островерхов помер. А колекція, яка оцінюється в кілька мільйонів карбованців, повинна залишитися у Львові.

І ще одне — про Осолінеум. Вам відомо, що залишки цієї скарбниці знаходяться в бібліотеці імені В. Стефаніка у Львові. Цінні кошти, рукописи, документи Осолінеуму розкрадені, вивезені за кордон, в Польщу. Однак і досі триває це розкрадання. Треба домогтися повернення на Україну культурних надбань українського народу, що опинилися за її межами. Захистити від зазіхання союзних відомств і місцевих бюрократів національні святині українського та інших народів на території України.

Далі. Про Києво-Могилянську академію і наукове товариство імені Шевченка у Львові. Очевидно, всі знають про їхню ролю у формуванні нашої культури і науки. НТШ було розпушене 50 років тому, хоч було, фактично, справжньою національною академією... Вона підтримувала тісні зв'язки з сімома країнами світу і мала понад сімдесят почесних членів, у тому числі Енштейна. Думаю, що настав час відновити Києво-Могилянську академію, НТШ і народні доми, бо вони повинні стати центрами українознавства, української науки і всіх без винятку гуманітарій. З цими проблемами тісно пов'язана історія української науки і культури.

Скільки видатних імен забуто або приписано до культур інших народів тільки тому, що доля примусила їх працювати за межами України! Досить назвати Івана Пулюя, який повинен би бути першим лауреатом Нобелівської премії за відкриття X-променів, Ігоря Горбачевського, який синтезував речовину. Ті люди були великими діячами, ректорами Празького університету. Ігор Горбачевський був міністром освіти Австро-Угорщини. Таких людей тільки на Західній Україні можна налічити понад двісті. Ми перед ними в боргу, і не тільки популяризувати, видавати їхні твори, а й увічнити їхню пам'ять — наш обов'язок.

Треба видати всі культурні надбання українського народу, які заборонялися або замовчувалися у відомі нам періоди.

Одна з форм культури є спорт. Він, безперечно, є національною гордістю. Україна тут має певні традиції. Я не буду розказувати

історії СКАФЦу, не буду розказувати історії Пласту — аудиторія, напевне, знає, що Тарас Франко був ініціатором створення цієї спортивної організації. Враховуючи це, а також хоча б ту обставину, що Україна є членом ООН і відповідно ЮНЕСКО, вона повинна мати свій національний спорт і свої олімпійські команди. З цих же міркувань Україна повинна мати власних кореспондентів провідних українських газет і журналів — не мається на увазі тих, яких ми тут сьогодні почули, — у зарубіжних країнах на всіх континентах. Децентралізація управління культурним життям України вимагає ліквідації союзних відомств, таких як ВАК, ВАСГНІЛ, Академія наук, Академії медичних, педагогічних наук, Міністерства культури, охорони здоров'я, Комітету по освіті. Їхні функції повинні бути передані республікам, а в рамках Союзу можуть існувати координаційні центри. В цих аспектах безглуздими є поняття "радянський вчений", "радянський художник" і тому подібне.

Нема потреби в існуванні загальносоюзних спілок творчих працівників, які негативно впливають на розвиток самобутньої української культури. Настала пора створення Української академії мистецтв. Наука, культура, мистецтво, як надбання всього людства, є суто національною гордістю. Наше завдання полягає в розвитку національних шкіл, причому, незалежно від місця проживання відповідних діячів. І тут особливу увагу треба звернути на діаспору, яка утворює центр української культури й науки. Треба підтримувати всебічні контакти з діаспорою на всіх рівнях — це повинно сприяти національній консолідації і розвитку, прогресу науки, культури в цілому. Це може бути здійснене на прямих контактах — на договірних, а також і на розрахункових — ми могли б, мали б чим поділитися з нашою діаспорою. Не треба думати, що зовсім у нас вже нічого немає. В нас є, у всякому разі, великий багаж ідей.

Другий аспект науки, особливо фундаментальної, як і культури в цілому, — забезпечення її коштами. Найпотужнішими джерелами тут є конверсія виробництва військової техніки і гігантських програм типу "Космос", "Ядерна енергетика" і тому подібне. Інший шлях полягає в розробці безвідхідних енерго- і ресурсозберігаючих технологій. Цей шлях забезпечує не тільки великий економічний вигравш, а й екологічну чистоту. Стимулювання науки вимагає змін і в її структурі. Звання академік, член-кореспондент повинні бути почесними, а винагорода повинна визначатися виключно за творчу працю відповідним гонораром. Крім цього, важливо впровадити іменні стипендії. Ще один аспект, який замикається на підготовку висококваліфікованих фахівців у всіх сферах. Це створення бар'єру у вуз, технікум для абітурієнтів, які вступають не за покликанням, а шляхом протекціонізму і в результаті виходять сірими спеціалістами. Національна система освіти вимагає повного переходу на українську мову навчання у всіх вузах і технікумах.

ВИСТУП ПАВЛА МОВЧАНА

Я сює слово, шановна громадо, почну з відповіді на запитання, поставлене Яворівським: що ми за народ? Найжертвниший, найупослідженіший, найбезправніший з усіх народів на земній кулі. Народ, який ще недавно вважався найосвіченішим, найцивілізованішим, найбагатшим, найщедрішим, найгостиннішим. Народ, який протягом тисячоліть боронив свою волю, свою історію, свою культуру, своє майбуття, плекав найсвятіші ідеали братерства, раптом, за якихось мізерних півсторіччя, почав катастрофічно меншати, звужуватись, як шагрень, — до мізерії в усьому. Проте перше, ніж торкатись чинників, які призвели наш народ до стану шагреневого змаління, я хотів би нагадати присутнім, що цей народ посідає особливе місце в історії людства, в історії цивілізації. Та про це нас давно навіть відучили згадувати, хоч наш народ приручив злак ще за часів трипільської культури, приручив землю, яку до цього і потім міряли і копитом, і списом, і перебіжним колесом. Цей народ рушив перелоги, — всюди, куди ступала його нога, запліднював усі географічні обшири, куди його лише заштовхували і ті злидні, які виганяли, викорінювали з наших вітчизняних земель. Цей народ обніс колись свої вишгороди земляними валами, але не свою високу культуру, свої плодючі ниви, аби не пустити на них тих, хто своїм життєвим ремеслом зробив смерть, пограбунок та погвалт. Цей народ виняньчив те немовля, солодке імення якого — демократія — і досі лоскоче нам слух. Та ми обертаємо свої голови на Захід, вчитуємось у Джона Стюарта Міля, аби збагнути, що таке "воля", без якої донедавна ми не могли просто жити. Ми вдивляємося в Джефферсонівські скрижалі про демократію, що була основою нашого світобачення, бо, як і кожен народ у світі, наш народ боронив послідовно це своє двоєдине поняття "демократія-воля".

Ще сто сорок років тому Микола Костомаров, ідеолог українського руху, зазначав, виступаючи на з'їзді народів у Києві, з великою радістю підкреслював, що всі недемократичні установи, які постали в українському житті, чужі українському народові, а українська мова не була забруднена холуйством та підлешуванням царизмові. Тому замість риторичного питання "Що з нами сталося?" я хотів би вигукнути "Що з нами зробили?". Як нас протягом віків переробили із вольнолюбивих, самодостатніх, гордих — на рабів, додаткових, схолуйчених носіїв єдиної національної прикмети — українських прізвищ?

Передруковуємо з газети *Літературна Україна*, ч. 40, 5 жовтня 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — *Ред.*

Я не нагадуватиму вам про те, що 330 років нашого так званого возз'єднання, а насправді — неволі, не минулися даром. Проте ніколи не були такими катастрофічними наші втрати, які сталися за роки соціалістичного державного монополістичного капіталізму. (Цей термін належить директорів Інституту світової літератури імені Горького Олександрю Курилову). Ніколи так послідовно нас не грабували, не нищили, не упосліджували, як це сталося за останні півсторіччя. Ми мусимо оголосити нашу республіку реанімаційною зоною, для повернення якій життя та здоров'я потрібні колосальні міжнародні зусилля.

Що з нами зробили? Ми — найконсервативніша республіка з усього так званого Союзу. Ми стали форпостом брежнєвщини, сталінщини, ми — найслухняніші виконавці чужої волі, ми перші повстаємо в Тирасполях, Рибницях, Таллінні. І сьогодні — на сторінках газет — на захист партократичної системи.

Автори найреакційніших дезінформаційних публікацій у *Правде*, *Красной Звезде*, в *Правде України* носять прізвища, які закінчуються на "-енко". Українська ж мова перетворилася на мову провінційну, мову партійно-релігійних гімнів, холуйських похвал та підлещувань. А окремі республіканські політичні лідери перетворилися на політичних блазнів всесоюзного значення. Тому я рішуче відкидаю те твердження, що ми самі в усьому винуваті, і питаю ще раз: "Що з нами зробила імперія?" — імперія Романових, Сталіних, Суслових, Брежнєвих? І що з нами хоче зробити імперія Лигачових, Бондарєвих та Проханових? Вона зробила з нас гнучкошиєнків, угодівців, когутів, жлобів, прислужників та прихильників того всього, що зветься партократія. Що ображено покидають з'їзд тому, що приятелєві його не подають запрошення до цього залу, як це вчинив усіма нами поважаний космонавт Павло Попович.

Тавром бездержавності позначені всі наші чола. Це тавро ганьби, тавро безнадійності. Наші вуха надірвані, а ніздрі надрізані, і до лобової кістки привипечено великодержавне клеймо "хохол", і це хохольство ми засвідчуємо сьогодні і на шпальтах згаданих газет, і по сьогоднішньому телебаченню українською мовою. І я запитую, чи легко жити з таким тавром у світі, цебто, чи легко бути українцем? Чи легко бути українцем не за паспортними даними, а за свідомістю, світоглядом та переконаннями? Та чи взагалі легко нам бути самими собою в атмосфері всевладного шовінізму та легального таврування нас іншим політичним тавром — "націоналіст"? Чи легко нам бути самим собою, не приховуючи своїх поглядів та переконань?

Нас грабували до останньої унції золота з національного запасу. Наші землі та родовища виснажували та виснажують, нас морили голодом, розстрілювали, вичавлювали по містах та селах... Нас виварювали у великодержавному казані, перемішуючи зняряддям

смерті. Та ми все ще є. Погляньмо у світ. Є нас і по півднях, і по півночах, і по сходах, і по заходах. Нас є лише в РРФСР, за приблизними даними, понад 10 мільйонів. Ще є нас і в Казахстані близько мільйона, хоч було ще ж 10 років тому півтора. Ще є нас, необлікованих, і по Туркестанах, і по Прибалтиках. В одній он лише зореносній Москві поназбирається досить вагоме число. Але скільки нас уже немає! Скільки уже відреклося себе, своєї минувшини, своєї будущини в ім'я благополучності і теперішності. Втрачаючи національний інстинкт самозбереження, люди втрачають кореневі зв'язки зі світом, понижують свій моральний рівень, стають виконавцями в імперських руках. Тому я питаю: Скільки наш народ може бути постачальником біологічної сировини? Скільки він може оновлювати своєю кров'ю уже zdeградовані етноси? Скільки він може сам деградувати, співаючись по наймах та заробітчанських мандрах, спідлюючись по різних наборах та вербовках, здеморалізовуючись по всіляких виконавчих пильнувальних роботах чи посадах? Хоча б, здавалося, здеморалізовуватись уже нікуди.

Якщо людина відкидається родової пам'яті та приналежності, вона спроможна на все. Це добре розумів один із кривавих режисерів історії Троцький, котрий перший застосував інтенсивну технологію етноциду, а згодом і його виученик Лазар Каганович, — технологію геноциду. Хоча треба тут принагідно пригадати перші масові депортації української людності, які запровадив Петро I.

Імперська національна політика завжди намагалась зруйнувати етнічну цілісність нашого народу, зруйнувати будь-які зв'язки кожного окремого індивіду з його цілісністю, в чому найбільшого успіху було досягнуто за часу Радянської влади. Пропагандистська машина діяла і діє досі, отруюючи перш за все дитячу свідомість, послаблюючи і так не вельми міцні сімейні зв'язки, а відтак і національні. Батько — вождь, батько — мати, компостують дитячий розум, готуючи надійний захист та опертя авторитарної системи. Наші національні втрати в ХХ столітті не просто неймовірні, я гадаю, що в сукупності вони сягають 50 мільйонів душ — розстріляних, замордованих війнами та голодоморами; я не говоритиму вже про війну останню, афганську, численними депортаціями з обох частин України. 50 мільйонів! Послухайте, це, очевидно, стільки, скільки втрачає величезний народ упродовж багатьох-багатьох століть, і все це — під похоронний, бадьорий спів "Широка страна моя родная". Справді, "широка", якщо ми до цього часу не можемо полічити ані мертвих, ані живих, ані напівмертвих українців у ній.

Якщо ми маємо можливість полічити українців, які живуть поза межами Союзу, то в межах імперського Союзу нам бракуватиме навіть приблизних даних. Ми знаємо, скільки українців мешкає в Польщі — 30 тисяч, в Румунії — 120 тисяч, в Угорщині — 3 тисячі, в Чехословаччині — 100 тисяч, до другої світової їх було 300), а в

Австрії — 5 тисяч, в Голландії — 1 тисяча, в Бельгії — 4 тисячі, у Великобританії — 14 тисяч, Данії — близько тисячі, в Бразилії — 153 тисячі, в Аргентині — 23 тисячі... Я не кажу про тих, хто живе в Штатах і Канаді, про це окремо, але скільки ще їх є у Венесуелі, Колумбії, Новій Зеландії, Африці, Австралії!.. І якщо в кожній країні, де живуть українці, існують українські громади, школи, бібліотеки, книгарні, власна преса, релігійні осередки, то мільйони українців, які живуть на території РРФСР, не мають права на жодну свою національну потребу, окрім п'ятої графи в анкеті. Не маємо ми даних і про українців, які живуть за межами республіки. Єдино відомо з перепису останнього об'єктивного 1926 року, що в РРФСР 60 років тому було 5 мільйонів 800 тисяч, в Азійській частині — 2 мільйони 69 тисяч, але ж попереду ще були 1927 рік, 1929, 33, 37, 39, 45, 47, 50, 51, 52! Зникло їх більше, ніж три мільйони ще й внаслідок безприкладної політики великодержавного шовінізму, котрий за рахунок повного заперечення національних потреб та прав української людності домогся значної денационалізації та русифікації українських громадян. Початок масової еміграції протягом XIX та XX століть, зумовленої соціальними причинами, що в свою чергу були викликані імперіалістичною політикою панівних держав. Знедолені нащадки вільних козаків двома річечками пливли на захід — за океан та на схід — у Сибір, Усурійський край. Перше річце створило мільйонні поселення у Північній та Південній Америці і зберегло дух і світло свічки нашої національної. А друге, колонізуючи дикі простори, накопичивши кількамільйонний український потенціал, розчинилося, розгубилося в безликому океані, який поіменований Брежнєвим новою етнічною цілісністю — радянським народом. За цими еміграційними потоками почався новий, примусовий, який не припиняється і подосі. Але апогеєм цього були масові перепомповування в роках двадцятих і тридцятих зі східних земель, у п'ятдесятих — із західних. З українського організму було вилучено серцевину — його інтелектуалів та професіоналів усіх шаблів нашої спільноти.

Якщо ми знаємо, хто це чинив з нами і коли це сталося, то ми мусимо знати, що нам треба робити зараз і як припинити це національне обезкровлення, яке триває через різні оргнабори, вербовки, вимушені контракти, призначення та військові примуси. Тому перше, що необхідно припинити, — це перетоки населення з України і в Україну, яке вимірюється майже мільйонним показником щороку. Відмовитися від практики, запровадженої ще Троцьким, — запрошення спеціалістів з РРФСР в Україну і готувати їх в республіці для своїх потреб. Третє — створити фонд сприяння для повернення українців з різних кінців імперії, дбаючи про розбудову житла для них в рідних містах та селах. Зупинити навальну колонізаційну політику, яка провадиться армією та всесоюзними відомствами на тери-

торії республіки. Скасувати загальну військову повинність, а поки що домагатися, щоб юнаки, покликані до армії, проходили службу в межах республіки. Це все необхідно провадити вже нині, аби запобігти цілковитій асиміляції українського народу. Разом з тим слід створити по всіх усюдах культурні осередки і запровадити викладання рідної мови. На черзі — створення редакції радіо-телебачення, видання журналів і газет, створення педучилищ на території Стародубщини, Кубані, Казахстану, Алтаю, Задонщини, Сходу та Сибіру, де мешкає за неофіційними даними близько 15 мільйонів українців. Тут принагідно треба пригадати, що українське слово друкувалося 70 років тому навіть в часописі *Дума*, на Забайкальщині, у Читі, що українськими після 1917 року були десять районів на Далекому Сході та Зеленому Клину, де були свої українські школи, бібліотеки, клуби. Адже виходив у Хабаровську щоденник *Соціалістична перебудова*, були українські школи й на Алтаї та в Казахстані. Були. Я скорочуюсь, не говоритиму про діаспору. Проінаційний процес обійняв усі області, де живуть українці, потрібно негайно відродити українські культурні осередки, сполучивши потятий етнос в одне ціле, незнищенне, вільне — український народ в його національних кордонах.

Протягом цього віку ми, українці, втретє вимовляємо слово відродження. Перше — розстріляне, друге — задушене, третє — ще безіменне. Хай же судиться йому ім'я незнищенне, і хай над ним буде гасло: українці всього світу, єднайтеся в ім'я вільної, суверенної України.

ВИСТУП ВАСИЛЯ БАРЛАДЯНУ

Шановні Пані і Панове! Співвітчизники!

Мені постійно доводиться приїздити до Києва з Одеси. Але я — відрядник 700-тисячної галузки українського народу, що є частиною корінного населення Молдавії. В наслідок національної політики КПСС нас по війні позбавили шкіл. 44 тисячі українців, що живуть у фашистській Румунії, бо націонал-комунізм — це теж фашизм, мають ліцеї, педагогічний коледж, відділення у Букарестському університеті, катедру в Інституті іноземних мов, газету, альманах. А 700 тисяч моїх земляків позбавлені голосу й права на рідне слово. І сьогодні вороги молдавського народу називають нас російськомовним населенням. Примушують селян щотижня віддавати одинденний заробіток у фонд страйкуючих колонізаторів. Проте тільки визнання молдавської мови державною й мовою міжнаціонального спілкування поверне моїм землякам голос і права на рідне слово. Важким виявився шлях до цієї трибуни. Я записався на виступ 8-го перед початком З'їзду. Усі чули, що головуючий запевнив: "Представникові молдавських українців надамо слово завтра". 9-го я знову записався на виступ. І знову просив, аби мені дали час для повноцінного виступу. Але вчора про моє бажання забули. Організатори з'їзду віддають перевагу киянам і львів'янам. Гадають, що в провінціях розумних голів немає. Проте доля України вирішиться не в Києві і не у Львові, а на Сході та Півдні. Нагадаю: нашому народу шлях до незалежності в 1918-1919 рр. перетнули т. зв. Донбаська советська республіка й причорноморські міста, які не дали Центральної Раді заволодіти військовою фльотою. Фльоту було потоплено, а відтак було потоплено й нашу незалежність. Мав намір виступити з аналізою "платформи" КПСС з національного питання. За чотири хвилини аналізу не зробиш. Якщо вдасться, то хібащо зупинюсь лише на деяких важливих моментах цієї ворожої народам "платформи". Критикувати КПСС — це не антисоветщина. В СРСР є тільки одна антисоветська організація, яка відібрала у Рад народних депутатів всю владу. Ім'я цієї антисоветської організації — КПСС.

Шановні Пані і Панове! Ми переживаємо дуже цікавий час. Називаю його бездержав'ям. Держава — це економіка й економічні зв'язки. Ні економіки, ні конкретних зв'язків не існує. І якби сьогодні навіть малесенька, але економічно сильна країна, скажімо, Південна Корея, побажала завоювати СРСР, то їй вистачило б свого економічного потенціалу, аби дійти до Москви й там піднести свого прапора. Проте доба бездержав'я цікава ще й тим, що існує влада, в руках якої такі репресивні органи, як армія, КГБ й міліція. Але ни-

Передруковуємо з газети *Українські вісті*, ч. 44, 12 листопада. — Ред.

нішнє бездержав'я передусім цікаве такою революційною прикметою, як двовладдя. З одного боку влада КПСС, а з другого — влада страйккомів, які вже існують в Кемеровській області й у нас в Донбасі. Не демонстрації, а страйки — єдиний мирний шлях до завоювання народом влади. Для того, аби відродити державність, треба демонтувати все те, що нагородила КПСС за 72 роки свого панування. Усе, що ми сьогодні маємо — економічну катастрофу, духовний занепад — було запрограмовано КПСС. Саме вона знищила майже 109 мільйонів безневинних людей. Це правдива цифра. 10-го червня, коли З'їзд народних депутатів СРСР оголосив себе "найвищою державною владою в країні", Михайл Горбачов заявив, що "20 мільйонів комуністів спроможні й далі виконувати ролю "носія" програмних цілей". І саме тому завдання народу в тому, щоб цих програмістів позбавити влади раз і назавжди. Але в складі СРСР Україна буде жити як духовно, так економічно. Сьогодні тільки економічно безграмотна людина може виступати проти самостійності України. У "Програмі" Руху незалежність сором'язливо називається суверенітетом. Останній зводиться до госпрозрахунку та самофінансування. Панове, "суверенітет" перекладається з німецької та французької на українську як незалежність. І не треба цього соромитися. Автори "Програми" не лише соромляться, але й не називають цілі історичні епохи своїми іменами. А це вже гра. Панове, ми граємося, коли говоримо, що за часів Сталіна було порушено "ленінську національну політику". Те, що ми сьогодні маємо, якраз і є ленінською національною політикою. Не був Ленін другом народів. Ось що він писав у Тезах з національного питання: "Визнання соціал-демократією права всіх націй на самовизначення аж ніяк не означає відмови соціал-демократії, — яка зараз називається КПСС, — від самостійної оцінки доцільності державного відокремлення тієї чи іншої нації в кожному окремому випадку". Ось уже другий рік 76 відсотків населення Нагірного Карабаху бажає возз'єднатися з Вірменією, а КПСС не бачить у цьому "доцільності". Якби після того, як обласний Совет Нагірного Карабаху схвалив рішення про возз'єднання з Вірменією, партія не озиралася на Ленінову "доцільність", не було б сумгаїтської різанини. Закон, вірніше, проєкт закону УРСР про мову — теж провокація. Партія нав'язує нам в Україні російську, як мову міжнародного спілкування. КПСС обрала ще за часів Леніна російську, як жаргон, що об'єднує злодіїв у концтаборах, аби душити народи. І при цьому посилається на Леніна. Доки ми не скинемо з п'єдесталу цього боввана, нас дуритимуть різного роду теоріями. Нам потрібна тільки незалежність. Якщо виходити з сьогоднішніх народних потреб, то незалежність — це мило, хліб, м'ясо. А для нас усіх — свобода особистості, розквіт культури й добробут. Хай живе незалежна Україна!

ВИСТУП АКАДЕМІКА І. Ю. ЮХНОВСЬКОГО

Шановні товариші! Мені дуже приємно — я вперше в такому місці, де всі розмовляють по-українськи...

Я хотів би сказати, що перед нами, в роботі цієї великої конференції, має стати одна головна мета, і всі помисли мають бути спрямовані на її досягнення, — це побудова суверенної Української Республіки у складі Радянської Федерації. Те, що у нас сталося за попередні роки, призвело до централізації народного господарства Союзу, а централізація призвела до повного розпаду економіки. Вихід з цього єдиний — децентралізація.

Децентралізація має бути природна. Та стане вона такою тоді, коли ґрунтуватиметься на національному суверенітеті. Тому утворення національних суверенних республік у Радянському Союзі — цілком природне явище, і воно неминуче, якщо Радянський Союз хоче себе зберегти як державу.

Поряд з національним суверенітетом іде суверенітет господарський. Обидва цих суверенітети тісно пов'язані між собою. Як я вже сказав, створення суверенної Української держави — це невідпорний, об'єктивний факт, який має статися з усіма іншими державами Радянського Союзу, інакше він не зможе існувати. І тому чим скоріше ми візьмемося конкретно за організацію такого Союзу держав, тим скоріше ми вийдемо з цього болота безвиході, в якому зараз перебуває наша країна.

Крім тих політичних гасел, які тут звучали сьогодні і які нас сильно запалюють, повинні бути ще гасла інші, а саме, гасла господарської перебудови. Через те, що ми маємо створити державу конкурентноздатну як в культурному, так і в господарському відношенні. І тому завдання Руху полягає не тільки в тому, щоб здобути національний та політичний суверенітет, а й дуже істотно в тому, щоб здобути економічний суверенітет. Тому робота Руху має бути посилена у виробничих об'єднаннях. Ми повинні копітливо й кваліфіковано шукати на виробництвах розумних, знаючих організаторів виробництва і керівників. Без допомоги інженерних кадрів республіки, без поширення Руху на інженерні кадри Рух видихнеться, і це повинно перебувати в полі зору сьогоднішньої конференції.

Безумовно, що, порушуючи це питання, ми входимо в контакт з робітничою партією у нашій державі. Безумовно, що Комуністична партія Радянського Союзу на даний час має в своєму розпорядженні найбільш кваліфікованих і досвідчених спеціалістів та

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 45, 12 листопада 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — *Ред.*

керівників. І тому завдання Руху полягатиме в тому, щоб серед цієї великої групи людей знаходити людей, котрі умітимуть працювати з народом, умітимуть працювати для народу, умітимуть будувати суверенну Українську Республіку.

І останнє — ми оберемо керівні органи Руху. Республіканські керівні органи Руху. Вибори керівних органів — дуже важлива справа. Це багатоступеневе завдання. Органи, які ми оберемо, мають сприяти посиленню керівних органів регіону. І навпаки, цей багатоступеневий процес взаємного вдосконалення органів на місцях і в центрі повинен відбуватися дуже довго. Бо завдання, що перед нами стоїть, важке і розв'язуватиметься воно тривалий час. І дай Бог, аби нам усім вистачило терпіння, щоб його успішно розв'язати.

ВИСТУП І. М. САЛІЯ,
першого секретаря Подільського райкому Компартії України
м. Києва

Товариші! Мені здається, що так ще тут ми не зверталися один до одного. А я поки що "не могу иначе". Зрозуміло, Рух є, Рух діє, і в цілому — це позитивно. До руху комуністів на ХІХ партконференції закликали. Та відповідає Рух поки що тільки за себе.

Розкритиковані небо і сонце, земля і надра, народ і партія. Наближається черга уже і Руху, незважаючи на те, що черг у нас багато і вони, на жаль, зростають. Підходить черга критичного погляду на сам з'їзд, на, вибачте, Рух. Закритих зон для цього, всі погодяться, не повинно бути.

Єдність в критиці, ентузіазм, скандування, оплески і вставання — все це було. Повторюємось. Але коли всі думають однаково — це перша ознака, що не думає ніхто. Навряд чи замислюємось, коли орієнтуємо руку так чи інакше (піднімаємо вгору два пальці у відомому жесті чи всю долоню). Та й це можна зрозуміти, головне — що руки не по швах, але і розмахувати ними треба розсудливо.

Треба усвідомити, що сьогодні важко підрахувати кількість тих, хто підтримує Рух, легше — хто проти нинішнього кризового стану та і результатів 70-річного, а точніше, як для Києва, — 1500-літнього розвитку. Потім "проти" ще не обов'язково "за" програму і дії Руху чи фронтів. Кредит довіри надається лідерам, партіям. Огримав його і Рух. Партія, як не божилась і не закликала себе, все-таки заговорила, забалакує перебудову. Рух же себе може для бажаної оригінальності замітингувати або задекларувати. Треба пам'ятати, що кредит — це лише кредит. І не більше.

Як партія, так і Рух не може набагато випереджати народ, його загальну культуру, рівень кваліфікації, уміння організувати суспільство. Відірватися від людей можуть тільки керівники, як партії, так, не виключаю, і Руху. Хворіємо ми разом; одні, на жаль, болячки. Чудові, ультрареволюційні програми-максимум, більш помірковані програми-мінімум, та нема відповідальності за повсякденне життя. Ще один симптом спільної хвороби. Маніфести-лозунги пишуть і проголошують одні, а виконувати їх доручають іншим, бо самі не уявляють, як це можна реально зробити, або їм просто ніколи... Поспішають писати нову декларацію чи звернення (в партії — постанову), ще більш разюче, критичне: щоб в очах темно було, щоб в голову не помішалось. І це, товариші, на жаль, уже відомий "медичний факт", як заявив відомий економіст.

Я заявляю: наш народ розсудливий і розумний, і з печі, і з

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 43, 26 жовтня 1989 р.
Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

гарби уже зліз, знає, що таке і космос, і атом. Він цікавиться багато чим, і взагалі, розумніший, ніж уявляється. Його хвилюють і геополітичні наслідки нашої внутрішньої перебудови, загострення чи вирішення національних питань. І мине небагато часу, він добре буде відрізнити, що таке автономія, конфедерація чи федерація "для світу і для нас". Він почне усвідомлювати різницю між поняттями сильний центр — сильні республіки; сильні республіки — сильний центр; німецький центр — і такі ж республіки. Народ усвідомить, що проблемна можливість конверсії і роззброєння без паритету, тому що ми і не Маврикій, і не Албанія. Так сталося — ми Союз, супердержави, і в цьому правда і результат історичного розвитку. Я вірю, що оновлений Союз стане взірцем і надією, і не в "проєктах", а в справах. У нас буде розумна єдність цивілізованих народів і республік. Політичний романтизм і ейфорія, товариші, ще не політика, ще не влада. Наш народ почне не хизуватись, а замислиться, чому так довго ми виходили та порівнювали свій розвиток з рівнем 1913 року. Чи не повернемося ми знову до цього масштабу виміру?

Я інтернаціоналіст на національній основі. І думаю, що наведене на з'їзді порівняння республіки нашої зі "слоном" — це також і надія на неї, і її треба виправдати. Мені здається, що слон — це сильна і добра істота, самостійна і гарна. Слухає, вислуховує усіх, та діє розсудливо, на шипи не ступає, не знаючи броду, у воду не кидається, та ще й із зав'язаними очима, а коли треба, то скористається і хвостиком, і хоботком, щоб не кожна пташка всідалася на нього. А як злетить — то буде знати, де сяде, і не забуде про пасажирів. А як уже береться до роботи, то робить її надійно і гарно, і дорогу собі здатний прокласти сам, навіть у вирі проблем.

Хотів би встигнути сказати про партію і владу. Перше. Я комуніст з чвертьвіковим стажем. І не збираюсь відхрещуватись від партії. В партійній газеті безпартійна жінка-робітниця позбавляла мене партійності і посади, партійна газета наголошувала, що я апаратник. Тому я думаю, що ви повірите мені, коли я скажу, що ПАРТІЯ, яка страждала разом з народом, і зараз сумує, схилив голову перед жертвами культу особи та застою, відчуває важку відповідальність за цілу низку помилок. Але вона водночас, як і народ, шукає дорогу до ХРАМУ ПРАВДИ, волі і людської гідності. Партія потрібною мірою страждає тому, що і на сьогодні немає механізму, за якого ніколи б не могли з'явитися ні рашидови, ні чурбанови, ні черненки. Сьогодні наші труднощі ускладнені багатозово. Вірте, комуністи розуміють, що і товаришу Щербицькому В. В. пора вже йти, і не тільки на теледебати... Партія знає, що вона повинна стати іншою — проблем відносин між партією та громадськими організаціями, а фактично партіями, переконаний, у перспективі не буде. Я вірю, що партія зможе віднині не нав'язу-

вати своїх лідерів і політику народу, а буде науково і дійово відображати саме потреби народу. Партія не захищатиме своїх слабких лідерів, і це зробить її більш сильною. Партія знайде лідерів на всіх рівнях, які будуть розуміти народ, яких підтримає народ.

Партія — це не апарат. Та й апарат... Не всі в ньому бюрократи та консерватори, підлабузники та боягузи. Партія — це кров від крові, плоть від плоті народу. Вона оновлюється. Правда, у Києві і на Україні занадто повільно, і це лише ускладнює ситуацію. Разом з народом вона стурбована, схвильована, страждає з приводу фатальних помилок. Бере на себе відповідальність за минуле і за майбутнє. Своєю позицією, роботою вона поновить і довіру, і підтримку. Багато парткомітетів, окремих організацій виявляють таку необхідну зараз відповідальність, не чекають вказівок, яких вкрай обмаль, а на повний голос встають за перебудову, демократію і гласність, бо їй, як і всьому на світі, — альтернатива є. Вони обстоюють гідність людини, загальнолюдські цінності.

Наш райком прийняв рішення, причому одностайно і одно-
стайно:

— створити районний осередок української мови в будинку, де перебував Т. Г. Шевченко;

ми добились, що в окремих російських школах у перший клас набрали по 4 українських і 4 російських класи:

— діловодство в райкомі партії перевели на українську мову. Документи пленуму — на рідній мові, а виступи — переважно українською, кому як зручніше.

Ми направили у вищі органи доповнення і зміни до Статуту КПРС по:

а) реалізації прав меншості висловлювати свою точку зору, в тому числі щодо прийнятих більшістю рішень;

б) оцінці рішень вищих органів, виробленню механізму зворотного зв'язку;

в) проведенню загальнопартійних референдумів (на всіх рівнях) щодо найважливіших питань партійного життя;

г) відставці апаратів партійних комітетів будь-якого рівня після проведення звітів і виборів із наданням права його формування новообраному органу. Це буде апарат виборного органу. Він буде не над комуністами. І наш апарат сам подав у відставку. Всі можуть запропонувати кандидатури тепер для роботи в ньому.

Ми внесли також пропозицію, — офіційно — щодо проекту закону про вибори. Тепер вся Київська парторганізація внесе до тих чи тих статей свою позицію щодо цього закону, з яким, звичайно, ні партія, ні народ на вибори не повинні виходити.

Розмежування здорових сил Руху і здорових сил партії — це безглуздя. Нас чекає копітка спільна праця. Тож негайно до роботи. Її вдосталь на усіх.

ДОПОВІДЬ ГОЛОВИ МАНДАТНОЇ КОМІСІЇ ЮРІЯ ЦЕКОВА

Шановне Товариство! Дорогі гості!

Як ви вже переконалися, наш з'їзд проходить нетрадиційно, і доповідь Мандатної комісії не виняток у ланці небувалих подій. Такий документ мав би обнародуватися в перший день форуму. Ми ж це робимо лише сьогодні, коли вже прийнято найважливіші рішення. Отже, з погляду рафінованого канцеляриста нас можна вважати нечуваними порушниками протоколу. Але не наша в тім вина, що так сталося. З'їзд Руху відбувається не в казенно-організаційних розкошах, коли кожне делегатське "апчхи" ретельно облікується і відповідно фінансується, коли посланців на час зібрання звільняють від виконання службових обов'язків із збереженням заробітної плати, коли залізничні квитки видають у касах, де немає черг і вирування вокзальних пристрастей. Всі ми зібралися тут на власний кошт, матеріали з'їзду готували за рахунок власного відпочинку, а добиралися до столиці хто чим міг, як наші предки на моління до Києво-Печерської лаври.

Справді, мов сьогочасні прочани, з'їхалися ми звідусюди до Києва, як до Собору нашої історії, щоб сказати народові правду про наші наміри, об'єднатися в поході до спільної мети, закликати чесних синів і дочок України до Руху за демократичне оновлення суспільства, за розквіт економіки та культури, за справжній, а не паперовий суверенітет республіки, за соціальну справедливість і екологічну безпеку на нашій землі. Не всім до вподоби те, що добрі люди різних націй і вірувань, різних професій і різного віку дружно взялися за руки в боротьбі за перебудову. І досі Кашеї Безсмертні сталінізму зі своїх трухлявих бастіонів шпурляють у нас груддя бруду і нацьковують на Рух своїх найбільш густопсових "літописців". Робляться спроби перекрутити наші слова й опорочити наші дії. Докладено чималих зусиль, щоб зірвати чи дезорганізувати з'їзд. Значна частина делегатів змогла приїхати тільки вчора; вони встигли взяти участь в обговоренні проектів Програми і Статуту. Декому з посланців так і не вдалося прибути до Києва з незалежних від них причин. Саме через це й наш комп'ютер два дні мовчав, ніби вражений клятим адміністративно-командним вірусом, і тільки сьогодні вранці, коли, нарешті, добралися всі, хто зміг, видав інформацію про повний склад нашого зібрання.

На Установчий з'їзд було делеговано 1158 членів Руху від 1247 організацій з усіх областей України, а також від осередків у Литві, Латвії та Естонії. На з'їзд прибули 1109 делегатів. Представ-

ляють вони близько 280 тисяч активних учасників Руху, вісімдесят відсотків яких працюють у сфері матеріального виробництва. Така соціальна база Руху. Вочевидь на ній він буде й розвиватися далі — про це говорить аналіз складу осередків, які виникли протягом останніх двох місяців. Треба зауважити, що названа цифра є мінімальною; за нею стоять лише члени Руху, об'єднані в осередки. Не враховані тисячі й тисячі тих наших прихильників, які письмово заявили про підтримку Руху, проте з різних причин не влилися в організаційні структури, які подекуди не досить чітко викристалізувалися через відсутність статутних засад. Можна сподіватися, що тепер, коли Статут прийнято, цей загальний зорганізується і наші лави значно поповняться.

Давайте ж сьогодні згадаємо добрим словом тих два відомих на Україні осередки Руху — Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР і Київської організації Спілки письменників, котрі першими прийняли проект Програми Народного руху України і холоднокрівно витримали натиск вельми галасливого, але, як виявилось, ідейно хирлявого бюрократично-посполитого рушення. Згадаймо і тих "перших хоробрих", котрі, дослухаючись прагнень десятків тисяч громадян, у нелегкі для ініціаторів Руху березневі дні скликали представників і створили першу Київську координаційну раду, від якої, власне, й почався справді масовий Рух. Ось їхні імена: Іван Федорович Драч, Вячеслав Степанович Брюховецький, Сергій Степанович Гречанюк, Віталій Григорович Дончик, Анатолій Якович Шевченко. Згадаймо і першого голову тієї ради — відомого українського філософа, самовідданого борця за ідею Руху Мирослава Володимировича Поповича.

Як уже сказано, не всім делегатам удалося потрапити на з'їзд. Причини відомі: про них свідчать матеріали, подані до Мандатної комісії. Ознайомимо вас з найхарактернішими: вони проливають світло не лише на те, в яких умовах провадилася підготовка нашого форуму, а й на те, звідки напередодні з'їзду появилася в Києві самозвані "делегати" (як, наприклад, метка одеситка тов. Мозгальова), котрі, вхопивши облизня в Оргкомітеті, помчали до редакції засобів масової інформації, де їх давно чекали, і тут же заходилися натхненно засмічувати ефір і газетні шпальти вигадками про Рух. І що тут можна вдіяти, коли такі методи діяльності і такі звичаї наших винахідливих і невтомних опонентів.

А тепер дозвольте зачитати самі документи. Ось один з них:

Делегація Одеської регіональної організації Руху заявляє категоричний протест у зв'язку зі спробами керівних партійних працівників області задушити Рух і чинити перешкоди нашій участі в Установчому з'їзді. Секретарі обкому тт. Крючков і Боделан усе робили, аби в Одесі розколоти

Рух за перебудову, а саме: затуманивши людям голови, створити по суті альтернативну Рухові організацію ("Народное движение за перестройку"), котра б слухняно виконувала вказівки партійних функціонерів. Самодіяльні рухівські осередки, які ще з лютого—березня консолідувалися й утворили оргкомітет для підготовки установчої конференції, зазнавали дискримінації з боку апарату, шельмування в пресі й на різноманітних нарадах. Конференцію ми проводили не в Одесі, а в Кишиневі, тому що тт. Крючков і Боделан, коли звернулися до них по допомогу представники Руху (Цимбалюк, Сьомик і Крижанівський), взялися обзивати нашу Програму петлюрівсько-бандерівською, чіпляти на нас ярлики націоналістів та екстремістів і зрештою заявили, що приміщення не нададуть. Напередодні Установчого з'їзду усім трудовим колективам було дано команду: не пустити делегатів до Києва. І бюрократична машина запрацювала. Делегатам довелося долати значні труднощі, щоб виїхати на з'їзд. Так, професор Курчиков змушений був скликати партбюро, аби комуністи добилися для нього відпустки на один день. Робітника цементного заводу Кучерявого не відпустили навіть тоді, коли троє його колег заявили про готовність стати за нього на зміну. На пленумі Суворовського райкому партії секретар Одеського міськкому М'ясківський брутально ображав і Рух загалом, і особисто делегата Установчого з'їзду, секретаря парторганізації Чайківського, начіплював йому ярлики з усілякими "ізмами", погрожував виключенням з партії, давав вказівки розібратися з усіма комуністами, хто в Русі, мовляв, це несумісне з перебуванням у партії, тобто виступав у тому ж дусі, в якому проходили пленуми райкомів ще в лютому—березні, коли приймалися спеціальні рішення про "несумісність". Товариства "Південна громада", "Меморіал" уже попереджені про те, що їх позбавлять приміщення, бо вони "займаються не тим, чим треба", тобто підтримують Рух.

А ось інформація Херсонської координаційної ради:

Обком партії кілька днів "обробляв" делегатів з'їзду — комуністів, аби вони відмовилися від участі в ньому. Партапарат та його обласна газета чимало зробили, аби настроїти населення області проти нас. Була спроба повторити "одеський варіант": вимагали, щоб ми прийняли список делегатів, складений обкомом партії з людей, настроєних проти Руху. На особисте прохання в. о. голови обласного оргкомітету А. Тютюнник посприяти делегатам виїхати на з'їзд, працівники обкому запевнили, що нібито займають позицію невтручання. А тим часом у ректораті сільсько-господарського інституту навіть не приховували, що отримали вказівку не відпускати на з'їзд кандидата філософських наук Л. В. Бондаренко. "Або з'їзд, або робота", — було сказано їй. У такому ж становищі опинився ще один делегат, член Оргкомітету Установчого з'їзду інженер С. К. Басюк. Делегація не впевнена, що згаданим двом членам Руху вдасться приїхати на з'їзд бодай на останнє засідання. Сьогодні в *Радянській Україні* надрукована телеграма нібито обурених херсонців, які звинувачують обласну

координаційну раду за те, що делегатів обирали келійно. Не маємо сумніву, що телеграма — реакція обкому партії на те, що "одеський варіант" і в Херсоні не пройшов.

Як повідомила Івано-Франківська координаційна рада, на обласній установчій конференції Руху заступник голови міськвиконкому назвав зібрання незаконним, намагався його зірвати, але це йому не вдалося. Посилюються адміністративні утиски членів Руху. Два тижні тому виключений з партії О. Волков за "пропаганду ідей Руху та пропаганду релігії". Триває кампанія обстрікування Руху, якому приписують екстремізм та інші гріхи. Окремих членів Руху, зокрема З. Думу, безпідставно звинувачують у намаганні відновити структуру ОУН і збиранні коштів на пам'ятник С. Бандери. Рух звинувачують навіть у тому, що в продажу немає багатьох товарів.."

Відмовлено у відпустці за власний рахунок для участі в Установчому з'їзді делегатом І. Кравчуку, вчителю Чернівецької школи-інтернату ч. 4; О. Квасневському, інженерові Хотинського м'ясокомбінату Чернівецької області; Ю. Вовку, вчителю Ровенської середньої школи ч. 23; В. Войтовичу, інженерові Ровенського науково-дослідного інституту "Сільгоспмашинобудування"; делегатці з Полтави З. Коваленку; Крижанівському, працівникові Всесоюзного селекційно-генетичного інституту (Одеса) та ін. Проте виняткову бюрократичну віртуозність у боротьбі з делегатом з'їзду О. Сергієвським виявив директор Кременчуцької міської друкарні, до речі, колишній відповідальний товариш. Коли йому було подано заяву з проханням про короткотермінову відпустку на будь-яких умовах 1) за власний рахунок, 2) в рахунок чергової відпустки, 3) з наступним відпрацюванням, наш зразковий столоначальник відмовив делегатові "у зв'язку з виробничою необхідністю". Коли ж обурений О. Сергієвський подав заяву на звільнення, то був розрахований за півгодини. "Браво" кременчуцьким крутіям! Ось де друга столиця антирухівського головоутяпства! Адже якщо не рахувати абсолютно недосяжних у цій справі одеських крочкодерів, то пальма першості по праву належить кременчуцьким оригіналам. І ми цю пальму їм колись охоче подаруємо. Разом з діждкою! Аби вони в ній могли відмивати гріхи застійної молодості, коли перейдуть на пенсію після шаленої участі в перебудовних процесах. Нині ж ми їм поки що висловлюємо лише глибоке співчуття у зв'язку з провалом солодких сподівань задушити Рух у колісці і заодно шлемо вітання від Сізіфа, їхнього працюючого й невгамовного побратима.

А тепер викладемо все, що про нас думає абсолютно безстороння в оцінках і глибоко порядна у висновках кібернетична машина. Хай це править нам за достовірну інформацію про склад

з'їзду. І хай це стане уроком на майбутнє тим мастодонтам сталінізму, котрі, борючись проти Руху, програють в елементарній порядності не лише сучасному комп'ютерові, а й примітивній рахівниці. Отже, перейдемо до цифр.

Оскільки наші опоненти в боротьбі проти нас особливо азартно прагнули і прагнуть розіграти "національну карту", нацьковуючи на Рух представників неукраїнського населення, залякуючи непоінформованих людей історичною символікою українського народу, то, певно, і найдоцільніше буде найперше оголосити дані про національний склад делегатів. Серед учасників з'їзду — 944 українці, 77 росіян, 9 євреїв, 6 поляків, 6 білорусів, 2 вірменини; корейці, греки, угорці, чехи, німці, естонці, кримські татари представлені по одному делегатові. Отже, серед нас представники 13 національностей, а можливо, й того більше, позаяк 58 делегатів, на жаль, не вказали в анкетах свого походження і, мабуть, не з ультра націоналістських міркувань.

За родом занять делегатський корпус поділяється таким чином: робітників — 109, працівників сільського господарства — 16, інженерів — 329, студентів — 5, працівників науки — 121, працівників культури — 104, журналістів — 42, медиків — 48, юристів — 25, священнослужителів — 3, працівників освіти — 130, кооператорів — 6, працівників партійного і радянського апарату — 6, акторів — 5, товаровознавців і бухгалтерів — 3, архітекторів — 2, військовослужбовців, домогосподарок, прокурорів по одному, безробітних — 2. (150 делегатів не вказали рід заняття).

Як бачимо, серед делегатів — представники чи не з усіх галузей людської діяльності. Немає посланців хіба що від загонів міліції особливого призначення. Але це не послаблює тісних зв'язків Руху з цією трудолюбною категорією населення. Як нам повідомляють з площі перед палацом, де щодня з ранку й до пізнього вечора багатотисячний натовп слухає трансляцію з'їзду, там виставлені наряди цих загартованих поборників правопорядку. Тим часом якась нечиста сила поширює чутки, що в такий спосіб вони виконують шляхетну й гуманну місію, а саме: охороняють нас від гніву народу. І справді, що б ми могли думати про нашу безпеку, якби "розгніваний" на площі народ не передавав щодня в президію з'їзду товстелезні целофанові пакети з грошовими пожертвуваннями Рухові?

Ми вже згадували про горезвісну "несумісність", якою апарат відлякував од Руху комуністів і комсомольців із слабкими нервами. Скажімо відверто, мало хто затремтів од тих, нічим не аргументованих погроз. Ще менше людей на тому ґрунті схопили невроз. Сильно напудилися, певно, лише ті нечисленні члени КППРС, які ще й досі передплачують *Правду України*, воюють у себе на кухні з націоналізмом і екстремізмом, а Спілку письменників вважають

кублом змовників, нероб і підпільних мільйонерів. Щоправда, їхня партійність у серйозних людей давно викликала підозру. А от справжніх комуністів у Русі багато. Проект Програми підтримали навіть цілі партійні осередки. Певна річ, це не могло не відбитися й на складі нашого з'їзду. Серед делегатів — 228 членів КПРС і 24 члени ВЛКСМ, тобто майже кожен четвертий учасник з'їзду — комуніст або комсомолец. Це, мабуть, відбиває реальну ситуацію і в Русі загалом. Щодо партійності в надрах Руху спостерігаємо й незвичні поки що явища. Так, 5 делегатів з'їзду зазначили в анкеті, що належать до Української християнсько-демократичної партії.

У роботі з'їзду беруть участь 98 жінок, 167 молодих людей, які не старші 30-ти літ. (Загалом середній вік делегатів — 42 роки). Небезітересні дані й про освітній рівень учасників нашого зібрання: 800 делегатів мають вищу освіту, 44 — незакінчену вищу, 94 — середню спеціальну, 169 — середню й неповну середню, 2 — початкову.

Такі основні показники статистичного аналізу нашого делегатського корпусу. Присутнім, певно, цікаво буде дізнатися й про те, що на з'їзд делеговані ветерани війни і праці, відзначені бойовими нагородами й орденами за трудові успіхи, недавні страйкарі й новатори виробництва, молоді комуністи, шойно прийняті до партії, і недавні партійці з великим стажем, виключені з КПРС за участь у Русі, славетні митці й учені, яких знають у кожній оселі на Україні, і талановиті вчені та літератори, чиї твори досі у нас не друкують і, отже, вони відомі лише зарубіжним читачам. Серед делегатів — 9 народних депутатів СРСР, 3 академіки, 2 члени-кореспонденти АН УРСР, 28 докторів наук, 96 кандидатів наук, лауреати Державних премій СРСР і Державної премії Української РСР імені Т. Г. Шевченка.

Мандатна комісія перевірила подані Оргкомітетом матеріали про всіх делегованих і визнала їх повноваження дійсними.

На нашому з'їзді присутні гості від Народних фронтів Білорусії, Естонії, Латвії, Молдавії, Грузії, Азербайджану, представники литовського "Саюдіса" і Російського народного фронту, Вірменського загальнонаціонального руху, Московського і Ленінградського народних фронтів, Ризької асоціації національно-культурних товариств, Об'єднання білоруських молодіжних спілок. На наше запрошення приїхали гості з Канади, Сполучених Штатів Америки, Польської Народної Республіки, Соціалістичної Республіки Румунії, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Великобританії.

Тут, у цьому залі, з нами дорогі брати з національно-культурних товариств, що діють на Україні: російського, єврейського, польського, вірменського, грецького, кримськотатарського, молдавського, угорського, гагаузького, болгарського, а також представники громадських організацій: Товариства української

мови імені Тараса Шевченка, "Меморіал", Української асоціації захисту історичного середовища, Московського товариства "Славутич", Української Гельсінкської Спілки, "Зелений світ", "Спадщина", Житомирського громадянського фронту, Всеукраїнського товариства репресованих, Української асоціації незалежної творчої інтелігенції, Української народно-демократичної ліги, представники релігійних конфесій: Української афтокефальної православної церкви, Української католицької церкви, Церкви євангельських християн-баптистів. Присутні на з'їзді також священнослужителі Російської православної церкви.

У нашій роботі беруть участь 24 народних депутати СРСР (крім 9-ти, що обрані делегатами), представники всіх творчих спілок України. Нарешті, на з'їзді присутня численна група відповідальних партійно-радянських працівників, зокрема завідувач ідеологічного відділу ЦК Компартії України (на той час. — *Ред.*) Леонід Макарович Кравчук, котрий, як відомо, ніколи нас не забуває, про що свідчать і його виступи на наших зібраннях, і жваве висвітлення в керованих ним засобах масової інформації діяльності Руху в найрізноманітніших інтерпретаціях.

Насамкінець доповіді мені хочеться зачитати одну цікаву телеграму з архіву Руху, надіслану на адресу Ініціативних груп 6 березня цього року. Ось її дослівний текст:

Трудовой коллектив харьковского производственного мехового объединения ознакомился с проектом программы народного движения украины за перестройку проект вызвал единодушное возмущение коллектива у нас есть партия возглавляющая перестройку у нас есть конституция ваша навязчивость и сомнительные взгляды отвлекают от созидательной работы товарищи писатели разумнее будет если вы свои силы и энергию направите на создание произведений которыми мы могли бы гордиться — мехобъединение трудовой коллектив харьковских меховщиков данилова.

Такі кумедні депеші тоді надходили сотнями, особливо багато — з Харкова. І всі — на один копил: так, як продиктували "єдинодушно возмущенним" з чиновницького Олімпу. Я тоді зібрав ці офіційно-гумористичні мініатюри й порахував: які кошти знічев'я витрачають тупоголові бюрократи, борючись проти вітряка з допомогою сикавки? І вразився. Вийшло, що тільки за одnodенну телеграфну зливу можна протягом тижня поїти свіжим молоком цілий дитсадок. Я уявив собі, як сучасний харківський мислитель зливає у смердючу Лопань молоко, якого так бракує закопченим у димах дітям цього забутого екологічним богом і знеславленого тамтешніми манкуртами мегаполіса. І я тоді загадав: створимо

Рух — зникнуть на нашій землі високоповажні довбні, не створимо — згинемо, як порох на вітрах.

Рух уже існує. І як нам виправдатися перед обуреними харківськими хутровиками? Жаль, звичайно, що чимало літераторів — учасників Руху не змогли скористатися їхніми порадами і не написали творів, якими нині могла б пишатися громадянка Данилова. Важко погодитися і з тим, що, мовляв, письменники відволікають авторів телеграми від "созидательной работы". Якраз навпаки: письменники на якийсь час відволікли самих себе від улюбленої справи, аби віддатися громадській діяльності. І не задля шкурних інтересів чи вдоволення амбіцій, а щоб покликати до спільної роботи зокрема й тих трудівників, котрих десятиліттями люляли "созидатели" нинішньої кризи, а будили їх лише для того, щоб крикнути "ура" на їхню честь чи засудити того, на кого вкажуть. Навіщо ж славним хутровикам обурюватися на ініціаторів Руху за те, що люди, слава Богу, розучилися недоречно кричати "ура"? Може, краще разом задуматися над тим, куди летить наш пошарпаний потяг? І чи не загуркоче він у прірву, якщо йому й далі будуть семафорити хитрі тимчасовці, в яких очі давно запливли жиром і котрі від того здатні охоплювати виднокола не далі власного крісла?

Сьогодні історія подарувала нам надію: загадане збувається. Перебудова прокладає шлях і на наших виснажених чорноземах. Щоправда, високоповажні довбні застою як стирчали, так і стирчать на путівцях, вважаючи себе чи не вічними дороговказами. Сподіватися на їхній здоровий глузд — усе одно, що чекати від гнилої колоди буйного цвітіння. Отже, потрібно примножувати лави Руху і активно діяти, спираючись на здорові сили в усіх виробничих і громадських структурах суспільства. Хочеться вірити, що на наступному з'їзді Руху з доповіді Мандатної комісії ми довідаємося, що під прапорами Руху не нинішні сотні тисяч, а вже мільйони, і в їх числі ті, хто недавно міг байдуже проголосувати за будь-яку недолугу резолюцію. Чи, скажімо, за несподівано комічний текст офіційної телеграми...

ВИСТУП АДАМА МІХНІКА,
відповідального редактора «Газети виборчей»,
діяча «Солідарности»

Ми разом переживаємо кінець тоталітарної системи, кінець сталінського комунізму. Я привіз вам привітання з Польщі від діячів "Солідарности", від депутатів польського Сейму. Слухаємо ваш з'їзд і з радістю та зворушенням спостерігаємо за вашим національним відродженням. Маємо за плечима великий відтинок спільної історії, доброї і поганої, але спільної. Запитуємо: що нам завжди псувало наше співжиття? І думаємо, що прийшов час назвати те зло своїм іменем. Це — шовінізм. Ви, українці, і ми, поляки, добре знаємо обличчя великоруського шовінізму, який протягом століть душив нашу національну культуру. Знаємо, скільки він приніс шкоди і самим росіянам, бо не може бути щасливий той народ, який зневажає і пригнічує інший народ. Шовінізм — це ім'я ненависти між народами. Розрізняємо шовінізм народів великих і могутніх та народів слабких і загарбаних, але один і другий — це хвороба, захищаймося від неї. Усуваймо — ми, поляки, шовінізм із польських сердець, а ви, українці, з українських сердець.

Я — діяч "Солідарности", тієї, яка прагне побудувати демократію на традиціях вирокумніння і боротьби проти тоталітарних ідеологій. Виходимо з християнських традицій, з вільнолюбних змагань польської інтелігенції, з опору польського села проти колективізації, але понад усе — із страйкової боротьби польських робітників. І тому ми не є ні правими, ні лівими, як кажуть про нас у світі, а ми є поляками і солідарними.

Церква навчила нас, що кожен з нас повинен відкинути тоталітарне насильство над сумлінням, а клякати лише перед Богом. І саме завдяки цьому ми вільні і ми хочемо будувати стосунки з іншими народами як вільний з вільним, як рівний з рівним. З увагою і надією спостерігаємо за змінами, які вудбуваються у Москві: за процесом десталінізації і процесом демократичної перебудови. Бачимо у тому шанс для Центральної і Східної Європи, бачимо у тому дорогу до нового європейського співжиття. Спільна європейська сім'я має бути збудована на рівних правах для всіх народів. Кожен народ повинен мати право на свою самобутність, на свою історію, на свою національну символіку. Кожна національна меншість повинна мати гарантовані людські права. Якщо такого ладу не збудуємо, чатує на нас "балканізація", міжнаціональна ворожнеча і військова комуністична або антикомуністична диктатура. Майбутнє має право і на міжнаціональну солідарність, на повагу до інших, а це — відкриті кордони і спільна боротьба з

екологічною загрозою. Західня Європа знайшла такий модель — модель співжиття. Ми мусимо знайти власний модель.

Ми щасливі, що нині, в цю історичну днину, в урочисті хвилини для України і всієї Європи, у цій залі є і поляки. Ми щасливі, що в час національного відродження, за яке ви заплатили таборами, судовими процесами, терпінням, стражданнями, смертями найкращих синів цієї землі, з вами "Солідарність", з вами Польща. Щастя вам! Хай Бог дасть вам сили! Хай живе демократична, справедлива, вільна Україна!

Українська Пресова Агенція (Лондон)

ВИСТУП Л. М. КРАВЧУКА

Шановний голову! Ви вже втретє за останні півроку надаєте мені слово на зібраннях НРУ за перебудову. Це вже стало традицією. Вже оголошено, що створений Народний рух України. Ви проголосували за програму і за статут Руху. І що мав би я зробити? Я мав би поздоровити вас. Але я трішечки почекаю. І поясню, чому. Відомо, що за християнським звичаєм поздоровлювати раніше, ніж сталася подія, не годиться. Завтра ще буде працювати з'їзд. Я не хочу, щоб моє поздоровлення, яке порушило б християнський звичай, стало на шкоду Рухові.

А тепер кілька думок по суті. Характер і зміст мого виступу визначали багато делегатів, які сидять у цьому залі. Вони мені радили виступити і підтримати всі ідеї, які проголошені на з'їзді. Але я хочу висунути свої власні думки і свої власні ідеї. Вважаю, що маю право на таку постановку питання. Я толерантно ставлюся до делегатів, але в даному випадку я скористаюся порадою мудрого Горация: "Сегодня следует сказать то, что нужно сказать сегодня, прочее все отложитъ и сказать в подходящее время". А сьогодні, враховуючи аналіз політичної ситуації, я хочу сказати ось що.

Виходячи з того, що народження Народного руху України — наслідок перебудови, демократизації і гласності, започаткованої КПРС, партійні організації республіки хотіли б бачити в Рухові свого природного і активного союзника в справі оновлення суспільства. В свою чергу ми готові сприяти всім виваженим, конструктивним ініціативам і практичним діям нової громадсько-політичної організації. Ми готові йти назустріч прогресивним силам, співробітничати з ними на користь справи.

Нам не можна задовольнятися одним звучанням революційних лозунгів. Життя вчить робити остаточні висновки на підставі аналізу сил, які під ними збираються, тих справжніх цілей, які досягаються під благородними гаслами. Людство знає лише два шляхи — або прогрес, або деградацію. І не треба забувати, що найстрашніша з деградацій та, яка відбувається під знаменами прогресу, красивими гаслами. Її важко буває вчасно відчуту і розпізнати, але наслідок один. Якщо будь-яка політична течія, будь-яка політична партія не дасть народові відповідь, що робити і як робити, вона приречена на загибель.

Ленін, якому я поклоняюсь і буду поклонятись, як поклоняюсь Шевченкові, Франку, Лесі Українці, розпочав свій великий праведний труд, написавши роботу "Що робити?" І все своє життя відповідав на це історичне запитання. Всі ж ті, які почали свій полі-

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 38, 21 вересня 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

тичний шлях з відповіді на запитання "Хто винен?", втрачали політичні орієнтири. Хотів би, щоб Рух зважив на це.

Хочеться застерегти вас від поспішності, щоб перш ніж сказати слово, або прийняти рішення, ви виважували, реально оцінювали ситуацію. Тому що в політиці діють реальні політичні сили, в політиці діють маси людей. Світом правлять інтереси людей — вчив К. Маркс. Історія підтверджує правоту цих слів.

Я хотів би порадити вам, щоб ваші рішення, ваші лозунги завжди мали вихід на конкретну справу. Тут було чимало виступів, які закликали до справи, до роботи. Це хороші і правильні слова. Важливо, щоб вони не розійшлися з ділом. Важливо, щоб такі слова, які прозвучали у виступах Олесь Гончара, Дмитра Павличка, Івана Драча, Володимира Яворівського та інших промовців, були взяті на озброєння Рухом. І щоб ті слова, які закликали до конфронтації, були відкинуті.

Хотів би попросити вас пам'ятати слова тих ораторів, які закликали до толерантності, до того, щоб виважувати, думати, спільно вирішувати. Я гаряче підтримую думку тих, хто попереджував боятися одностайності. Ми вже пережили епоху одностайності і знаємо, до чого це призводить.

Хотів би закликати вас до того, щоб ви в основу своєї роботи поклали єдність, розсудливість, силу дії, співробітництво, вміння говорити і слухати, вміння поважати один одного, вміння бути демократичними, забути слова "геть", "ганьба". Саме ці слова породжують дух нетерпимості, ведуть до конфронтації.

Ми повинні відійти від конфронтації, враховувати, що в процесі розвитку прояснюються і міняються ситуації, позиції різних сил. У залежності від цього уточнюються і змінюються оцінки. Така ж діалектика відбувається і в нашому осмисленні процесів політичного життя.

Однак ми не можемо поступатися принципами, які випробувані історією і визнані народом. Серед них — з одного боку, згуртування всіх творчих сил прогресу і широкий суспільний діалог на основі соціалістичного плюралізму, а з іншого — чітке розмежування із силами екстремістськими, деструктивними.

Отже, давайте взаємно керуватись наміром спільно створити інструмент загальносуспільної консолідації на соціалістичній радянській платформі, ефективний засіб сприяння прискореному прогресу нашого суспільства.

Заради цього і має бути відверта розмова.

Сьогодні побутують різні, навіть полярні погляди на Народний рух. Є люди, які бачать у ньому єдину панацею від усіляких бід. Це ідеалізація Руху, і її потрібно боятися, тому що вона позбавляє людей критичного погляду на речі, заважає бачити проблеми, недоліки. Це шлях до політичних і моральних деформацій, амбіцій-

ності, диктату. А є й такі, що вважають неприпустимою саму появу неформальних об'єднань, бояться всього нового.

Яка, на наш погляд, реальність?

Є що сказати і "за" і "проти".

З одного боку, в програмних документах Руху багато правди, гіркої правди, чимало істинно цінних положень. Але ж, з іншого боку, є велике число невважених, помилкових суджень та лозунгів, бо ж та чи інша частка правди й істини сама собою від помилок не гарантує, не робить правильною всю позицію. Тим більше, що були в нашій історії і світлі сторінки. Той, хто забуває про них або не хоче їх бачити, зневажає і свою історію, і свій народ. Хибність певних поглядів у нинішньому Русі тим небезпечніша, що в них велика доля істини.

В цьому немає парадокса і нонсенсу.

Смілива правда і голосне звучання слів про благородність намірів завжди легко збирали волонтерів. Однак і нерідко поголівно гудили їх, коли з різних причин — від свідомого обману, від хаотизму практики, від невмотивованості конкретних планів і заходів — люди розчаровувались і зневірялись. Не наголошуючи, до речі, на свідомому обмані, повинен зауважити, що до числа найзгубніших помилок належить також уміння псувати добру справу поганим, нерозсудливим її виконанням.

Мова йде про захоплення говорильнею, мітингами і т. п. І все лише для того, щоб когось і щось затаврувати. Добра справа таким чином псується. Підмічено мудрими людьми, що в житті надто важливіше не копатись у тому становищі, в якому перебуваємо (тим більше, коли й так усе зрозуміло), а оцінити напрям, у якому рухаємось. Задумаймось, що виходить, коли про це правило забуваємо.

Нарешті до "вміння" псувати добру справу належать кавалерійський стиль атаки, емоційно збуджений натиск, спроби одним махом зняти всі проблеми.

Від такого стилю мислити, діяти виникають хаос, броунівський рух. Але ж чому забуваємо, що істина і хаос у продуктивному плані безконтактні? Чому забуваємо, що екстремізм заповнює прогалини в знаннях і аналізі, у правді і реалізмі?

Проте, в кінці кінців, за іншими спостереженнями мудрої людини — Стефана Цвейга, "в політиці неспішлива наполегливість завжди бере гору над невгамовною силою, ретельно розроблений план — над імпровізованим поривом, реалізм — над романтикою".

Отже, вся нетерпеливість, вся емоційна нетерпимість рано чи пізно оголяться не як суспільна сила, а як суспільна слабкість. А слабкість, як відомо, не підносить — завалює справу. Слабкість, як відомо, не прискорює — гальмує рух.

Значить, потрібні спільні дії зі здоровими силами Руху. А для цього потрібна платформа, в якій би збігалася сутність понять, оцінок, лозунгів, а головне — напрямів дії, конкретних планів і заходів.

Справді ж бо, хто в цьому залі проти піднесення суверенітету нашої української держави? Але ж одні вбачають нові реальні можливості такого суверенітету в рамках удосконалення радянської соціалістичної федерації на основі рішень XIX Всесоюзної партконференції, на принципових засадах обговорюваного нині проекту ЦК КПРС "Національна політика партії в сучасних умовах". Я за такий суверенітет без будь-яких обмежень, без будь-якої регламентації. Інші виношують ідею "вільної соборної України", яка б розірвала із Союзом РСР. Я проти такої позиції.

Далі. Всі ми розуміли, яких втрат зазнали українська мова і культура в роки сталінщини і застою. Всі ми виступаємо за розширення сфери використання української мови і — однозначно! — за проголошення її державною. Проте зовсім неоднаковими виявляються погляди на українсько-національне мовне спілкування, особливо в районах компактного проживання національних меншостей. Дехто розуміє державний характер української мови як засіб ієрархічного розмежування між основною та іншими мовами, якими користується населення республіки.

Тут позиція неоднозначна: державна українська мова буде справді державною, якщо вона не буде впроваджуватися силою. Це неприпустимо. Велика мова Шевченка і Франка не може утверджуватися за рахунок ущемлення інших мов. Важливо не тільки закликати любити українське слово, а творити це слово. І це завдання перш за все письменників, інтелігенції, якої більшість у цій залі. Тому що любов до слова гаслами не утверджується. Я пам'ятаю свою стареньку вчительку. Коли хтось говорив, перекручуючи українське слово, то вона буквально плакала. Саме вона заклала у дітей фундамент любові до рідного слова, і я запам'ятав це на все своє життя. Ще і ще раз підкреслюю: тільки добровільність, тільки робота, робота, робота всіх по створенню умов для розвитку мови — ось що головне. Напружена робота і не на один рік.

А крім того є ж і величезна різниця у фактичному ставленні різних суспільних груп до реалізації завдань, які стоять особливо гостро. Коли вже заговорили про мову і культуру, повинен нагадати: представники всіх категорій працівників науково-культурної сфери, широкі кола громадськості дружно схвалюють ідею створення Комплексної програми розвитку української національної культури на період до 2005 року. Тепер розгортається відповідна робота. Однак, як уже повідомлялось у пресі, з одного боку, маємо, може, недостатньо організовані, але досить активні пошуки Президії АН УРСР, ряду наукових установ,

Міністерства культури республіки, з іншого ж, такої активності не виявляють творчі спілки. Обійшла питання розробки і реалізації Комплексної програми київська регіональна конференція Народного руху України за перебудову.

Все це означає, що самі народні інтереси різними угрупованнями в Русі трактуються по-різному. Є спрямування прогресивні і регресивні, є позиції інтернаціоналістські і націоналістичні. Тим більше, що соціальний склад Руху, де переважає інтелігенція, особливо наукова і творча, де багато людей без достатнього соціального досвіду, ще не дає підстав говорити про всебічне глибоке розуміння і врахування інтересів усього народу.

Тим більше, що в Русі по-різному представлені різні регіони республіки, що основна маса його учасників припадає на західні області, які мають свої відмінності.

Нарешті, тим більше, що дехто з делегатів з'їзду протиставляє себе партії, профспілкам, комсомолу, іншим масовим громадським організаціям, які при всіх недоліках теж створені народом для захисту його інтересів. В усякому разі, народ їх критикує, але в основній своїй масі не відхиляє, визнає. Значні суспільні сили не втрачають довіри до своїх народжених практикою революційної боротьби і соціалістичного будівництва організацій.

І ще про одне — про ставлення до критики, інакомислення. А це ознака культури людей і організацій. Погано, коли супротивники в дискусіях, захоплені емоціями, не допускають іншої точки зору, оголошують тих, хто її має, "реакціонерами", "зрадниками", "представниками мафії". Згодьтеся, що внутрішньої культури дискусії, плюралізму думок тут не існує. Є дискусія з усією партією, з Радами народних депутатів. Я за те, щоб не боротися один проти одного, а боротися за спільну справу. Але хіба слова "час владно поставив питання «хто кого?»" закликають до співпраці? Ці слова передбачають боротьбу. Як розуміти заклик до співпраці з партією і шельмування партії, яке дозволили собі окремі делегати? Таких запитань можна було б поставити багато.

Якщо від цього не відмовитись, то заклик до єдності буде безпредметним, ілюзорним. Це велика небезпека. І всі, хто не втратив відповідальності і здатності до аналітичного прогнозування, повинні задуматись над тим, що відбувається.

Хай будуть відмінності у поглядах, альтернативність думок щодо конкретних проблем, хай будуть дискусії. Все це можливо і потрібно. Недопустимі, звичайно, в політичній пропаганді тільки антирадянщина і антисоціалізм. Нашому суспільству зараз украй потрібні спільна програма дій і реальне співробітництво суспільних сил на принципах діалогу, партнерства, взаємної відповідальності. Я закликаю всі здорові сили для цього.

Маємо в суспільстві плюралізм. Всі за нього, але по-різному. Є

люди, які під виглядом плюралізму прагнуть насаджувати власні погляди, оцінки, орієнтації. Це робиться інколи неінтелігентно, грубо, із використанням слів і оцінок, які не прикрашають оратора. До такого стилю вдався на з'їзді і народний депутат СРСР т. Куценко. Нехай це буде на його совісті, але депутатові така манера висловлювати свою точку зору, переконання не личить.

Тепер про ставлення до КПРС. Ми бачимо, що в ній самій, і в Рухові є люди з партійними квитками, які виступають і діють проти партії. Не проти недоліків у її діяльності, не проти окремих осіб чи деяких рішень, а саме проти партії, шельмують її. Думаю, партія сама в своїх лавах розбереться. Але ж зверніть увагу, що таких людей немало прийшло в Рух. Чому? Для чого? Якщо це опозиція до партії, то чому опозиціонери не виходять з неї? Якщо це опозиція всередині партії, то чому використовується не внутріпартійна, а винятково зовнішня, в даному разі "рухівська" трибуна? Кому це вигідно?

Задуматись над цим треба. І в першу чергу, звичайно, членам партії, які входять до Руху і які повинні не втрачати в ньому партійних позицій, партійних обов'язків, партійної відповідальності за свою діяльність. У цьому плані я гаряче підтримую слова Д. Павличка і зроблю все від мене залежне, щоб така позиція стала реальністю.

І, мабуть, останнє — про громадянську відповідальність Руху, приміром, за збагачення молодих душ і талантів, про реалізацію творчих сил молодого покоління, саме в інтересах суспільного прогресу, власного морально-політичного і професіонального зростання.

У творчих спілках кажуть: всі пішли в Рух. Але ж чому кинули творчі плани, напружену мистецьку роботу?

Це ж правда, що перебудову ми зможемо забезпечити, існування й розвиток самого народу зможемо забезпечити спільною, компетентною, кваліфікованою, професіональною роботою всіх людей у тих галузях, на тих ділянках, де вони можуть виявити себе найпродуктивніше.

Майбутнє, якого ми хочемо, не можна створити без своєчасного розпізнавання і дбайливого оберігання його сьогоднішніх паростків у їх сукупності та індивідуальній своєрідності.

Рух із тими цілями, які ним проголошуються, не може бути над владою. Він покликаний допомагати владі, виявляти ініціативу, аж до законодавчої, з тією метою, щоб краще діяла народна влада, він повинен конструктивно співробітничати з органами влади.

Поки що цього немає. Навпаки, дехто претендує на контроль Руху за всіма державними органами й інституціями, за депутатською діяльністю. Це неправомірно, суперечить ідеалам і системі правової держави, яку ми хочемо створити.

Отже, Рухові в його нинішньому стані ще багато чого треба продумати, визначити, виправити.

Значить, треба йти далі, уникаючи конфронтації, відмежовуватись від тих, хто компрометує Рух, працювати разом, спільно, шукати, знаходити. Не треба брати під крило Руху все, що пливе до нього. Тут має бути чіткість.

Менше красивих слів (хоч без них не обійтись) і більше добрих справ. Бо справедливо підмітив ще римський історик Саллюстій: звичайно, батьківщині можна служити і гарними промовами, але по-справжньому прекрасне служіння їй — добрими справами.

Якщо ж сьогоднішні конструктивні промови, а вони були, стали вираженням глибоких конструктивних думок, залишається перейти до конструктивної дії в ім'я перебудови і соціалізму. Хто виявиться готовим до спільних дій на такій платформі, той завоює повагу народу.

У цілому ряді виступів порушувалося питання про 50-річчя возз'єднання Західної України з Українською РСР. Дехто навіть закликав відмовитися від святкування ювілею. Що можна сказати з цього приводу? Довгі століття український народ був поділений між імперіями, королівствами і буржуазними республіками. Возз'єднання в єдиній державі було заповітною мрією кожного українця — в Подніпров'ї, на Поліссі, в Галичині. Півстоліття тому ця мрія збулась. Нам нема чого соромитися. Ми єдині і вільні і заявляємо про це перед усім світом. Але слід, звичайно, пам'ятати і про складність, драматизм історії, діалектичний взаємозв'язок різноманітних наслідків тієї чи іншої події. Часом світлі і темні сторінки, радісне і трагічне переплітається в один клубок так тісно, що розділити їх сучасникам майже неможливо. Остаточний же присуд виносить час. А він на нашому боці.

І останнє. Не можу про це не сказати. Ось стою на трибуні, переді мною на постаменті два прапори: жовто-блакитний і державний червоно-лазуровий (червоно-синій). У залі багато прапорів синьо-жовтих. І те, що стоїть самотньо один державний прапор, це ще ні про що не говорить. Але я вбачаю в цьому несправедливість, політичний нонсенс. Не слід забувати, що за цими прапорами, за цими кольорами стоять реальні сили, стоять люди. Я хотів би застерегти від ейфорії. 1100 делегатів — це сила, але за межами залу є мільйони людей і не всі вони, далеко не всі, поділяють дух, настрій залу. Ось на цьому хотів би закінчити свій виступ, додавши, що для мене з'їзд став серйозною школою, він збагатив мої знання, про співвідношення політичних сил, про те, хто і чого хоче. Я хочу добра українському народові, реального суверенітету України в дружній сім'ї людей усіх націй і народностей.

СПІВДОПОВІДЬ ОЛЕКСАНДРА БУРАКОВСЬКОГО, кандидата технічних наук

(З Установчого з'їзду Руху)

Вельмишановне товариство, голово! Заповнюючи анкету напередодні з'їзду, я відповів на останнє запитання так: "Одне з основних завдань Руху сьогодні — не демагогічне розв'язання міжнаціональних відносин на Україні, тому що взаємовідносини людей у суспільстві — це перший показник його здоров'я, його розвитку".

Філософи твердять: "історія не червоніє". Ой, як червоніє! Безсиллям розтоптаній честі і проданої совісті, криком знищеної культури і мови, нічим мовчанням попраної людської гідності. Гласність і перебудова сколихнули застояне, покриті тванню лицемірства і брехні, тихе болото міжнаціональних відносин, без демократичного залагодження яких не розв'язати ніяку іншу проблему. У нас на Україні, де проживає багато національних груп, це питання стоїть особливо гостро. І, мабуть, саме завдяки здоровим силам України, завдяки Руху у нас, слава Богу, не було спровоковано щось ще зловісніше, ніж те, що явно або завуальовано відбувалось та й відбувається в Узбекистані, Грузії, Вірменії, Азербайджані.

Отже, національне питання. Що стоїть за ним? Не тільки для так званих малих народів, а й для великих. Перевірка показала, що українці й білоруси, узбеки й естонці, всі інші народи до цього часу відчувають міцну хватку "національної політики" минулих десятиліть. І те, що відбувається сьогодні на Україні, багато в чому завдяки діяльності Руху — відродження української мови, культури, самосвідомості, історії, економіки, суверенітету та багато іншого, — глибоко символічно. Але сьогодні я говоритиму про єврейське питання, застосовувати до якого в усіх випадках теорію "палки о двох кінцях" було блюзнірством, бо які ж два кінці можуть бути, скажімо, у "наційсько-єврейських відносинах" у 30-х роках? Я сьогодні говоритиму про відносини євреїв і Руху, про багатівікову і часто трагічну долю мого народу. Від єврейського "Завіту" виникли "Євангелія" і "Коран", ідея Бога, поняття "душі", розуміння її безсмертя. Але це не врятувало євреїв. Дві тисячі років тому римляни зруйнували Єрусалим і всіх, хто не зрікся іудаїзму, — знищували. Відомі документи стверджують, що іудаїзм сповідувався у Києві задовго до хрещення і ствердження християнства. З тих давніх років євреї і живуть на Україні. В середньовіччі вони жили відокремлено, а за французької революції єврейські гетто існували по всій Європі.

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 42, 19 жовтня 1989 р.
Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

Епоха Відродження допомогла їм вирватися з духовної ізоляції, вони повсюдно одержували права громадянства, виборче право і таке інше. Але тепер уже антисемітизм, який, за визначенням Леніна, "є поширенням ворожнечі до євреїв", почав спиратися не тільки на неприйняття іудаїзму, а й ще більшою мірою почав носити побутовий характер і часто ставав державною політикою. В кінці минулого століття в Росії були введені горезвісні межі осідлості та процентні норми, що призвели до першого масового залишення її євреями... Через двадцять років Єсенін, по відвіданні Америки, писав: "Нью-Йорк — на 30 відсотків єврейське місто... Євреїв загнала туди нужда блукань через погроми".

24 лютого 1971 року *Известия* надрукувала лист 36 англійських євреїв, у якому привертали увагу такі рядки: "Чорносотенці були винні у смерті тисяч євреїв у царській Росії. У 18-20 роках білогвардійці вбили 180 тисяч євреїв"... Але ж після революції, у 20-і роки, на Україні з'явилися єврейські школи, театри, інститути, колгоспи, бібліотеки. А 1927 року на Україні налічувалось 843 сільських і 42 селищних Ради національних меншостей, з них — 95 — єврейських.

У 30-і роки в Європі зароджується фашизм. 1938 року в Німеччині були спалені всі 177 синагог, а євреї відправлені в концентраційні табори. Приблизно тоді ж у нашій країні закриваються всі єврейські школи та інститути, ліквідуються єврейські ради. 19 вересня 1941 року фашисти ввійшли у Київ, а через 10 днів усіх євреїв міста (а з-поміж них були жінки, старики і діти) по-звірячому розстріляли в Бабиному Яру. Це була перша масова акція нацистського геноциду проти єврейського народу, яка *поволі* розквітла по всій поневоленій Європі. Це було початком катастрофи єврейського народу, що забрала 6 мільйонів. Але не минуло й п'яти років після закінчення війни, як на зміну фашистському геноцидові прийшов сталінський державний антисемітизм. Усе це призвело до того, що за переписом 1979 року на території України проживало 1 мільйон 811 тисяч євреїв — це 0,69 відсотка загального населення, а ось 100 років тому їх проживало понад 5 мільйонів.

Відомо, засвоєні з дитинства поняття і знання — фундамент становлення особистості. У дореволюційних підручниках історії не замовчувалась історія єврейського народу з найдавніших часів, а в 1934 році у нас була заміненна структура середніх шкіл, введено новий курс історії. З цього часу почали зникати зі сторінок підручників відомості про єврейський народ, і до 50-х років зовсім зникла навіть згадка про євреїв. Ніби не з ними були пов'язані долі халіфатів, інквізиції, реформаторства, хрестових походів. І коли мова заходила про справи Дрейфуса або Бейліса, то говорили не про справи антисемітизму, а про класову боротьбу. І до якого морального падіння треба дійти, щоб, кажучи про фашистську

навалу на нашу країну, не помітити гітлерівського геноциду, катастрофи цілого народу. Чого ж дивуватись, якщо деякі люди, виховані на антиісторичних підручниках, на оскаженілій антисемітській пресі початку 50-х років, на лицемірній фальші багатьох десятиліть нашого життя продовжують і сьогодні традиції чорносотенництва.

Тільки перелік відвертих "чорних" виступів по радіо і телебаченню, в періодичній пресі, союзних журналах, у брошурах, що видаються масовим тиражем, зайняв би не одну сторінку. І це в той час, коли карний кодекс передбачає відповідальність за розпалювання національної ворожнечі. Чому ж він не працює? Чому знову провокується виїзд євреїв з країни? Та тому, що державний антисемітизм, що існував у нас до квітня 1985 року, сьогодні знаходить собі могутніх заступників.

Іван Михайлович Дзюба в журналі *Трибуна лектора* ч. 4 за 1989 рік писав: "Нам треба всіляко допомагати національним групам, поважати їх культуру, щоб зняти... тавро «антисемітів», яке приписували нам, українцям. Дехто дуже заінтересований в тому, щоб українця зобразити антисемітом. У той же час, антисемітські настрої подекуди бродять в нашій республіці, здебільшого серед аморфних малоросів". Так, бродять ці настрої. На жаль, часто-густо. Але зараз — час інший. Коли ж ми почнемо не розкидати, а збирати каміння? Адже процес відродження культур усіх народів, що населяють нашу спільну багатостраждальну землю, неможливий без взаємної підтримки, без пошуку інтернаціональних шляхів розвитку суспільства. Ми розуміємо це. Ми добре розуміємо, що шлях до довір'я — в пошуках того спільного, що об'єднує наші народи, у взаємній повазі до наших культур, мов, а не в пошуках претензій і образ. Рух — народне інтернаціональне об'єднання, тому що очолює його молода талановита українська інтелігенція, котра не влади домагається, а справедливості і добробуту для народу. Тому ми підтримуємо Програму і Статут Руху, ми — за українську мову як державну, за справедливі демократичні вибори, за національно-культурну автономію, за стирання "білих плям" в історії народів, за суверенітет і розквіт економіки.

Ми виступили з ініціативою про створення при Русі ініціативної представницької міжнаціональної комісії. Вона була створена. Нам запропонували провести спільне засідання Товариства єврейської культури з Координаційною радою Руху. Воно відбулося. На ньому було прийнято спільне положення з таких пунктів: виступити з ініціативою створення в Києві регіонального постійно діючого, представленого народами всіх національностей України Міжнаціонального центру; сприяти якнайшвидшому відновленню в Київському університеті кафедри єврейської мови і літератури; звернутися до уряду з приводу меморіалізації десятків великих і малих "Бабиних Ярів" на

Україні, взяти участь у тому процесі; провести тиждень відродження національних культур та багато іншого. І ой як хочеться, щоб ці плани стали справою десятків і сотень тисяч українців та євреїв, що проживають поруч, на Україні.

Але до цього веде дуже нелегкий шлях. Преса сьогодні ще іноді продовжує перекручувати правду, акцентувати увагу не на тому, що об'єднує. Рух перший відчув цей прес, його "почерк", "режисуру". Тепер черга дійшла і до нас. Чого вартий, скажімо, рівень аргументів нашого антисіоністського комітету радянської громадськості? Ні до чого хорошого не може привести і циркулярно розмножена, видана 17.08 майже в усіх українських газетах, виконана в дусі сумнозвісних закликів і звернень "сормовських робітників" стаття "Сіонізму — ні", підготовлена емісарами антисіоністського комітету, або стаття "Культура — це політика" в дев'ятому номері цього року *Московського вісника єврейської радянської культури*, за духом — органу антисіоністського комітету. Такої ж мети добивається київська *Робітнича газета* (від 26 серпня), де стаття "Об'єктивно про еміграцію" подає тенденційно дібрані факти, сіє недовір'я, а не взаємозрозуміння. Можна навести ще більше інших майже антисемітських прикладів. Отож, підтримуючи Рух, ми виступаємо за процвітання всіх народів України, за те, щоб наші діти не соромилися своєї національності. Ми — за єврейське книговидавництво, періодичну пресу, національно-культурну автономію, народну самодіяльність, театр, видання підручників мови, ми — за демократичне національне представництво в місцевих Радах і у Верховній Раді республіки. (До речі, сьогодні від України серед депутатів Верховної Ради СРСР нема жодного єврея). Ми за те, щоб доля людини вирішувалась не за записом у горезвісній "п'ятій графі", а відповідно до її людських і професійних якостей.

Ми впевнені, що ідеї Руху переможуть, і процвітання України неминуче, якщо тільки ми знову не скотимося до демагогії. Але це вже залежить від усіх нас. А ми віримо в мудрість наших народів, ми віримо, що "єврейська вулиця", котра так довго була "вулицею сліз" і так катастрофічно рідшає, повстане від безлічі несправедливих і гірких образ і докорів. І стане такою ж вулицею, як десятки інших національних вулиць — із своєю мовою, культурою, із своєю не приниженою людською гідністю і честю.

Хай буде вільною земля наша!

ВИСТУП НА УСТАНОВЧОМУ З'ЇЗДІ НРУ 10 ВЕРЕСНЯ 1989 РОКУ

В. Чорновіл

Шановні Друзі! Панове!

Від імени Української Гельсінкської Спілки, яка, смію думати, ввібрала в себе сьогодні значну частину авангарду борців за наше національне відродження і наш національний порятунок, вітаю всіх вас і всіх нас із знаменною подією — створення нашого Руху.

Розуміючи важливість організаційного оформлення масового народного руху із широкою програмою національного порятунку, я водночас не зовсім поділяю еuforia багатьох делегатів і ораторів. Ми запізналися, — точніше, нам допомогли запізнитися, — рівно на рік, який може виявитися фатальним для долі нашого народу. За цей час зріс громадський скептицизм щодо перебудовних гасел, а партійно-бюрократична кляса перегрупувалася і опанувала перебудовну термінологію, яка ще недавно застрягала їй у горлі. Ми це прекрасно побачили, як легко оперував перебудовними словами Л. М. Кравчук, який у незвичайно м'якій промові все ж таки зумів нас приховано полякати: подивимся, мовляв, куди ви будете рухатися, а потім будемо вживати потрібних заходів. Отже тепер від нас самих залежить, чи ми залишимося тільки на рівні голосних декларацій, на рівні того патосу, який панував тут вчора і позавчора, чи справді будемо рухатися до національного (а значить і соціального) визволення.

Хочу нагадати трохи про історію нашого руху, бо про це мало тут говорилося. Хочу нагадати про ті героїчні спроби організуватися під назвою чи то фронту, чи то руху протягом більше ніж року. Хочу нагадати про ті зусилля, яких докладали активісти Руху із Вінниці, Одеси, Івано-Франківського, Харкова, і, зокрема, зі Львова, який став справжньою лабораторією в Україні, за що треба Львовові подякувати (оплески).

Хочу нагадати, як понад 13 місяців тому, 4 серпня 1988 року, молодчики із "спецназів" із кийками і собаками, які рвали людське тіло, розігнали багатотисячне народне віче у Львові, на якому мало бути утверджене створення Демократичного фронту сприяння перебудові, а потім кілька місяців тримали місто в стані напіввійськової облоги, силою не допускаючи жодного мітингу чи зборів, на яких могли заговорити про народний фронт. Отож від початку ідея

Передруковуємо з газети *Українські вісті* з 5 листопада 1989 р. —
Ред.

народного руху була окроплена кров'ю. Ми про це ніколи не повинні забувати (оплески). і ми повинні пам'ятати, що в тій атмосфері тотального переслідування самої ідеї народного фронту чи руху цю ідею несла саме Українська Гельсінкська Спілка, яка виробила конструктивну програму — Декларацію принципів, основні положення якої ми сьогодні зустрічаємо в програмі Руху (оплески). Я це говорю не для підкреслення наших заслуг, а для того, щоб неутралізувати спроби партійної бюрократії, реакційних шовіністичних сил відокремити нас з національно-демократичного руху України, протиставивши йому. Такі спроби, як ви знаєте, частково реалізувалися на установчій конференції Київської організації Руху. І я радий, що тверезий розум лідерів нашого Руху не допустив до такого протиставлення на теперішньому з'їзді (оплески). Лишилося воно тільки на сторінках одіозної газети *Правда України* (оплески).

А тепер хочу скористати присутністю активу національно-демократичних сил всієї України, щоб кількома реченнями розповісти, що справді являє собою вздовж і впоперек оббредана монополізованою пропагандою Українська Гельсінкська Спілка.

Почавши створювати на весні 1988 року таку організацію, ми виходили з того, що однопартійність і відсутність організованої опозиції — це смерть для всякої демократичної перебудови. Тому, не зважаючи на свою правозахисну назву (яку, до речі, ми скоро поміняємо), ми відразу окреслилися як політична організація, яка запропонувала свою програму перебудови українського суспільства, багатьма положеннями альтернативну до політики КПСС, особливо в нашій застійній Україні (оплески).

Сьогодні, коли чотири роки перебудови не принесли Україні нічого, крім голосного батогування минулого, крім не зупиненої денационалізації, крім засилля імперського централізму безконтрольного господарювання на нашій землі майже шістдесяті міністерств і комітетів, крім екологічних нещасть, крім черг і нових нестатків, ми вирішили відверто сказати українському народові й іншим народам, для яких Україна стала Батьківщиною, що одним порятунком для всіх нас ми вважаємо повну державну незалежність України, здобуття мирними, демократичними, конституційними шляхами (оплески). Вважаю, що прагнення державної незалежності — це не смертельний гріх, з яким треба сором'язливо ховатися від сусідів, а нормальне самоусвідомлення кожного повноцінного члена тієї найстійкішої людської спільноти, яка називається народом або нацією (оплески). І називати людей, які так ставлять питання, націоналістами, — це значить не розуміти, що таке націоналізм. В такому разі націоналістом треба назвати і "вождя всіх народів" Сталіна, який записав у своїй конституції право нації на самовизначення, право на вихід із Советського

Союзу. Націоналізм — це коли одна нація вивищує себе над іншими націями, називає себе "великим народом", "старшим братом" і т. д. Ми знаємо, хто був носієм такого націоналізму. Націоналізм — це коли одна нація намагається якимсь чином ущемити іншу націю. Я маю тут на увазі навіть не саму російську націю, а партійних керівників. Я не маю претензій до російського народу, але я маю претензії до керівників КПСС, які зробили російський народ сліпою зброєю русифікації і приниження України (оплески).

Але водночас ми й реалісти, не хочемо забігати наперед суспільного розвитку й розкидатися несьогоднішніми закличками. Ми усвідомлюємо, що сьогоднішня Україна — це велика фізична і духовна руїна, і треба докласти немало праці, щоб піднести з дорожнього пороху розтоптану національно-державницьку свідомість нашого народу.

А ще ми — переконані демократи — і твердо знаємо, що на ґрунті ненависти, як соціальної, так і національної, на ґрунті насильства і крові ніколи в історії нічого доброго не зростало. Що революції, як правило, завершувалися махровою реакцією, а перед-революційні прекрасні ідеали доводилося потім відроджувати і утверджувати десятиліттями еволюційного розвитку. Не був винятком і Жовтневий переворот в Росії, який ставив за мету спорудити царство соціальної справедливості, а призвів до небаченого світом терору. І справа тут, звичайно, не в особі Сталіна, як це декому вигідно тлумачити, а в самій ідеології (оплески).

У так званому партійному "самвидаві" і навіть у пресі, як ось 2 вересня в статті партійного функціонера у *Вечірньому Кисві*, нам закидають, що ми прагнемо влади. А чому б ні? Якщо під боротьбою за владу розуміти не збройне захоплення її, яке може починатися холостим пострілом "Аврори" і перерости у розстріли мільйонів наших співгромадян, а демократичний парламентарський шлях. У нас сьогодні перед очима приклад польської "Солідарності", лідери якої задля порятунку нації доходять до деякого порозуміння навіть із тією партією і тими її функціонерами, які вводили в Польщі надзвичайний стан і садили своїх сьогоднішніх парламентарських партнерів у тюрми.

Гадаю, досить із нас траншей, що їх рили по живому тілу нашого народу ті, хто взяв на озброєння давнє імперське правило "розділяй і пануй". Ділили нас на білих, червоних і блакитножовтих, на куркулів і незаможних, на інтернаціоналістів і націоналістів, на слуг і ворогів народу, а тепер ще хочуть поділити на льояльних перебудовників і екстремістів. Не даймося! (Оплески).

Те, що Лук'яненко чи Чорновіл бачать майбутню Україну незалежною демократичною державою, а Драч чи Яворівський хочуть більшого суверенітету її в реорганізованому Союзі, що перші обстоюють політичний плюралізм, а другі покищо воліють тільки лібералі-

зацію партії, до якої вони належать, — ще не підстава для роз'єднання. Якраз Народний рух і покликаний об'єднати всіх, кому болять доля України, для конкретних щоденних справ (оплески).

В зв'язку з тим, що мене підганяє регламент і головуючий — мій найкращий друг і однодумець Михайло Горинь (вигуки "Хай говорити!", "Продовжити!"), я випускаю частину виступу про ті конкретні справи, які маємо робити ми всі, в тому смислі і УГС, в Русі, і хочу дещо понизити тонус свого виступу, вдавшись до полеміки.

Наш з'їзд проходить у такому собі літературно-публіцистичному стилі, з високим патосом. Мало ми всетаки говоримо про конкретні справи, хоча були дуже конструктивні виступи, зокрема, Черняка, Брайчевського, Конєва та ін. І ми зовсім не полемізуємо між собою. Ми реагуємо однаково на різні думки і ідеї. Виголошує протилежну — і ті ж самі люди знову встають і влаштовують овації.

Зокрема, я хотів би зупинитися на виступі шанованого мною ще з 60-их років Івана Дзюби. Гадаю, що І. Дзюба не продумав концепцію свого виступу. І це вчора підтвердилося, коли ми побачили, як добре використала виступ І. Дзюби в телепередачі офіційна пропаганда, подавши ті фрази, які були якось спрямовані проти національної символіки або які принижували значення з'їзду як відірваного від народу, і обірвавши запис, коли І. Дзюба спробував трохи покритикувати партійну бюрократію. Я привожу фразу із цього виступу: "Надати нашому Рухові таке вузьке спрямування, такий злобний характер, сконцентрувати зусилля не навколо пекучих соціальних та національно-культурних проблем, а навколо блакитно-жовтого прапора і тризуба — це найпростіший і найефективніший спосіб скомпромітувати і угробити наш Рух, привести до поразки всякий поступ!" Я вважаю, що на питанні нашої символіки сконцентрували увагу не ми, а партійно-бюрократичний апарат (оплески). Символіка потрібна кожному народові. Що не розуміємо ми її в Донбасі — це нічого: прийде час — зрозуміємо. Сьогодні на наш герб, на наші прапори напускають спецроти, уже багато людей пересуджено за них. Сьогодні хапають людей з нашими прапорами, рвуть їх. Цим наші зусилля і сконцентрували на символіці. Повірте, Леоніде Кравчук, що у нас назад шляху немає! Ми не відступимо! (Оплески). І зовсім не забуваємо ми інших наших проблем, коли під нашим прапором проводимо мітинги чи ось цей з'їзд. Під нашими прапорами і вчора і позавчора піднято багато конструктивних проблем.

Так само не згідний я із такою фразою у виступі І. Дзюби: "Безвідповідальні дії тих нечисленних, але разючих для ока елементів, які висувають авантюристські, позбавлені абсолютно всякого реального змісту або і провокаційні гасла типу "Геть окупантів!", оживляють забуту лексику на кшталт "москалів" і т. д., і кричать про негайний вихід з Союзу ССР як про нібито відому їм волю україн-

ського народу. Де тут дитяча забава, де політична дурість, а де мудро скерована провокація". Поперше, не треба акцентувати увагу на дурниціях. В усякому разі завжди бувають якісь попутники, люди неширокі і нерозумні, які можуть говорити про "москалів" і т. п. Що ж торкається гасла "Геть окупантів!", то, побачивши таке гасло на мітингу в Івано-Франківську, я пояснив людям, що я проти такого гасла без пояснень. Якщо під окупантами розуміти прес центральних міністерств, господарювання московського імперіялізму на нашій землі, то, справді, геть таких окупантів! Якщо під цим розуміти людей з партійно-бюрократичного апарату, яких нам в Україну наслали, ніби в нас бракує своїх бюрократів, тоді теж — геть окупантів! Але якщо розуміти під цим російського робітника, який, не усвідомлюючи своєї ролі, потрапив до нас в результаті сталінсько-судловської політики перемішування народів, у якого тут вже вирости діти, які не мають іншої батьківщини як Україна, то я проти гасла "Геть окупантів!" (Оплески)

За браком часу я випускаю критику ще деяких положень із виступу І. Дзюби, з якими я принципово не погоджуюся. Але цілком підтримую ту частину його промови, де говориться про ставлення до інших національностей, які живуть в Україні. Більше того, УГС іде значно далі, ніж пропонує І. Дзюба. Щодо кримсько-татарської проблеми, то ми ставимо питання не просто про повернення кримських татар на батьківщину, а про організоване повернення за допомогою тієї ж держави, яка їх виселяла із компенсаціями, із викупом їхніх колишніх жител, тобто повернення в ті самі місця, де вони проживали, а не в степові резервації. Оце буде історична справедливість! Інакше ми не матимемо права називатися демократичним народом, якщо ми саме так не поставимо питання (оплески).

Про справжній, а не якийсь там партійний інтернаціоналізм, свідчать хоча б такі факти. Учора перед вами виступав делегат з Івано-Франківська росіянин Волков, і всім сподобався його виступ. Він — член Української Гельсінкської Спілки (оплески). Росіянина Фурманова, члена УГС, ми спробуємо висунути кандидатом в депутати Верховної Ради України (оплески). Перед вами вчора виступав з конструктивною промовою єврей Йосиф Зісельс — член керівництва Спілки, її Всеукраїнської Координаційної Ради. Так хто нас після цього посміє звинувачувати в націоналізмі?! Оті писаки з *Правди України*, які називають нас націоналістичною екстремістською організацією? І які посміли в сьогоднішньому номері обплювати навіть наших гостей — представників української еміграції! Дуже хочеться їм вбити клин між нами, дуже хочеться їм ділити наш народ, роз'єднати нас та ще й розсварити з іншими національностями, які живуть на території України. Не вдається! Ми їм цього ніколи не дозволимо! (Оплески).

Я закінчу виступ тією фразою, якою я закінчую останнім часом

усі свої виступи. Своїм "Картагена... повинна бути зруйнована!" Усі ми, в тому числі й новостворений Рух, вважатимемо виконаним свій великий громадський обов'язок, свою історичну місію тільки тоді, коли ми всі, українці й інші народи, для яких Україна стала Батьківщиною, станемо повновладними, ні від кого незалежними господарями на нашій українській землі. Слава Україні!
(Тривалі оплески, вигуки "Слава!", всі встають).

Призидія Установчого з'їзду Народного руху України

ЄВРЕЙСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ І НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ

Йосиф Зісельс

Протягом літа у багатьох містах України відбулися установчі конференції регіональних організацій Народного руху України. Від 8 до 10 вересня у Києві відбудеться з'їзд НРУ. Єврейські організації, що виникли за останні роки у містах України, не зважаючи на участь деяких їх представників в установчих конференціях, виявилися невідповідними до з'їзду НРУ. Робота щодо створення Координаційної ради єврейських організацій України (КРЕОУ) і його друкованого органу ще не закінчена. З їх допомогою ми мали намір обговорити проблеми відносин між єврейськими організаціями і НРУ, виробити основні принципи їх співробітництва і появитися на з'їзді НРУ єдиною групою делегатів, які представляють інтереси єврейських організацій України. Нижче ми спробуємо відповісти на запитання, чому, на наш погляд, необхідне таке співробітництво.

Євреї проживають на території нинішньої України коло двох тисячоліть. Історія відносин українського і єврейського народів налічує немало сторінок, але, на жаль, не всіми сторінками спільної історії наші народи можуть гордитися. Ми не збираємося в цій статті аналізувати причини складних і нерідко трагічних відносин між нашими народами, ми не закликаємо все забути, але категорично заперечуємо проти нав'язування нам поняття колективної вини. Ми хочемо лише констатувати той факт, що на Україні проживає коло 700 тисяч євреїв за переписом 1987 р. і, не зважаючи на високий рівень еміграції, євреї ще кілька поколінь будуть жити серед українців. Саме тому ми не можемо бути байдужими до процесів, що відбуваються на Україні. Єврейський народ, який протягом тисячоліть зазнавав національного пригноблення з боку різних режимів і тиранів, народ, що знаходиться в даний час в процесі національного відродження, за нашим глибоким переконанням, не може не відчувати почуття солідарності з іншими народами, що відроджуються. У першу чергу це стосується народів, серед яких євреї живуть протягом століть.

У 1978 році представники Української Гельсінкської групи через автора цих рядків пробували звернутися до єврейської інтелігенції України з пропозицією висловити своє ставлення до майбутнього двох народів. Як євреї уявляють своє майбутнє на незалежній Україні? Багато хто добре пам'ятає той час, тому

Передруковуємо з *Хадашот* (Новини єврейських організацій України), ч. 1, вересень 1989 р. Переклад з російської. — *Ред.*

нічого дивного, що запитання залишилося без відповіді. Та й чи могли роз'єднані євреї 70-их років відповісти на таке запитання. Чи можемо ми нині на нього відповісти?

У проєкті програми НРУ сказано про прагнення надати право розосередженим невеликим націям, що проживають на території України, національно-культурну автономію, тобто забезпечити їм право створювати школи і класи на рідній мові, організувати товариства і земляцтва, мати театр, пресу, пропагувати духовні цінності свого народу.

Уже нині є немало євреїв і єврейських організацій, які хочуть реалізувати і захищати право на національно-культурну автономію. Зрозуміло, що ефективно займатися вирішенням таких проблем можна лише у тісному співробітництві з НРУ.

Ми вважаємо Народний рух України моделлю, прообразом майбутнього її устрою. Звичайно, ми хотіли б у законодавчих органах нової України мати групу депутатів, які захищають національні, соціальні, культурні та інші права частини єврейського народу, що проживає на Україні.

Зрозуміло, що досягнути нормального майбутнього для нас і наших дітей можна лише при об'єднанні зусиль всіх народів. НРУ, на нашу думку, не є чисто національним рухом, хоч ми переконані, що національна складова, яку вносить в Рух український народ, повинна бути домінуючою. Слід відзначити також, що не всі національні і національно-демократичні організації України на сьогоднішній день включені в Рух.

Враховуючи все сказане вище, ми пропонуємо на обговорення єврейським організаціям України модель співробітництва між ними і НРУ. Розробляючи даний модель, ми виходили з досвіду взаємодії єврейських організацій Естонії, Литви, Латвії, Грузії і Молдавії з відповідними народними фронтами, з бажання створити рівні і сприятливі умови для об'єднання в НРУ представників різних національних організацій і в той же час не допустити розпаду в цих організаціях. Ми також врахували, що багато представників малих націй на Україні ще погано обізнані з діяльністю НРУ.

Ми пропонуємо у кожній єврейській організації знайти людей, які цікавляться Рухом, створити з них групи підтримки НРУ і ввести їх у регіональні організації НРУ. Ці групи, беручи активну участь в діяльності Руху, повинні представляти в регіональних організаціях НРУ інтереси своїх товариств. З другого боку, ці групи у своїх товариствах будуть роз'яснювати діяльність Руху, тобто будуть представляти інтереси Руху в єврейських організаціях. Відповідним чином, в керівних органах НРУ ми пропонуємо, поряд з іншими національними представництвами, створити представництво єврейських організацій України, яке в майбут-

ньому, після відповідних демократичних процедур, зможе представляти в керівництві НРУ інтереси євреїв України.

Ми маємо надію, що з'їзд НРУ зі зрозумінням поставиться до наших пропозицій і після обговорення прийме їх за основу у взаємовідносинах НРУ і нечисленних націй. Ідея сектора міжнаціональних відносин, що плянується в НРУ, уявляється нам неадекватною зі сьогоднішньою ситуацією на Україні і недостатньо розробленою. Міжнаціональні відносини — це лише прикордонні області діяльності національних структур і тому ними не можна замінити всю повноту національних рухів і проблем. Сектор міжнаціональних відносин, що включає представників різних націй, повинен, на нашу думку, координуватися представниками корінної нації і бути допоміжним органом групи національних представництв у керівних органах НРУ.

Звичайно, що беручи участь у діяльності Руху, національні представництва повинні поділяти положення програми НРУ, включаючи ідеї надання українській мові статусу державної мови, суверенітету України, національної символіки.

Згідно з нашим переконанням, запропоновані принципи співробітництва НРУ з національними організаціями допоможуть становленню Руху як міжнаціонального руху народів України і зменшать імовірність виникнення на Україні так званого "інтерфронту".

Досвід республік Прибалтики показує, що "інтерфронти" насправді мають дуже мало спільного зі справжнім інтернаціоналізмом, якщо розуміти під останнім не денационалізацію і асиміляцію, а дружбу і співробітництво націй з розвинутими самобутніми культурами. Існуючі "інтерфронти", навіть при формально позитивній програмі, керуються перш за все однією ціллю, а можливо і завданням — протидіяти процесам національного відродження республік. Створенню подібних структур сприяє атмосфера неінформованості, чуток і провокацій. Тільки включивши насправді в Рух процеси національного відродження малих націй і широко висвітлюючи таке співробітництво, ми зможемо зменшити вплив псевдоінтернаціоналістських ідей.

Ми звертаємося до представників малих націй України з закликом підтримати відродження своїх і українських національних культур, підтримати зусилля НРУ у справі об'єднання всіх прогресивних сил народів України, не перешкоджати наданню українській мові статусу державної, запровадження громадянства України.

Як давно ми не жили б на цій землі, — це українська земля і ми повинні шанувати український народ, його мову і культуру, його право вирішувати свою долю і долю своєї землі, бо іншої землі він не має і мати не буде.

ВИСТУП ПОЛКОВНИКА ВІЛЕНА МАРТИРОСЯНА, народного депутата СРСР

Шановні товариші! Хочу свій виступ розпочати з того, аби відповісти товаришу Кравчуку: Центральний Комітет Компартії України, його Політбюро домоглися того, що весь народ України працює так, що на одного раба — два прораби.

Я звертаюся до гостей, які присутні тут, аби вони знали, що таке Україна, і почули це з вуст сина вірменського народу. Всі кажуть про те, що особливість Західної України — це націоналісти, оунівці і навіть багато хто говорить, що нібито в залі зібралися саме бандерівці, оунівці. Я б сказав, усі товариші (та які вони товариші!), котрі говорять про це, вони самі націоналісти і бандерівці.

Але ж як можна Західну Україну назвати націоналістичною, коли Ровенська область з чотирьох народних депутатів СРСР обрала вірменина, молдаванина, поляка й українця. Хіба це по-націоналістичному?!

Товариші, в нас у країні немає такої області, представленої інтернаціональною групою депутатів. Тому саме жителям Ровенської області — слава, слава жителям Західної України, які витерпіли стільки образ на свою адресу.

Я звертаюся до всіх комуністів. Я комуніст і хочу свій виступ будувати як комуніст. Ось ми звикли критикувати Рух, і не раз мені казали про те, що там самі екстремісти збираються; там люди, які закликають, відповідно, до повалення Радянської влади. Але я, перебуваючи з вами тут, жодного екстреміста не бачив!

Дорогі товариші! Ми, комуністи, звикли повчати інших, інших примушуємо говорити правду, а самі обманюємо. В чім тут річ? Коли йдеться про вирішення деяких питань, ми завжди говоримо, що діємо тільки відповідно до Статуту Комуністичної партії. Я хотів би зачитати кілька пунктів зі Статуту партії, беручи до уваги, що тут присутній товариш Кравчук, зачитати й звірити, чи діє він взагалі? Чи сьогоднішнім життям живе наш Статут Комуністичної партії, яким часто керуються наші політичні працівники?

У Статуті партії записано, що міжнаціональні зв'язки шодалі зміцнюються. Життя показало — все навпаки. У нашому Статуті партії записано, що соціалізм у нас в країні переміг цілковито й остаточно і що ми взяли до будівництва розвинутого соціалізму. Я б хотів дізнатися, чи зможе бодай один з членів Політбюро ЦК Компартії України сказати, який усе-таки соціалізм побудували ми на Україні?

В обов'язках члена Комуністичної партії записано і про те, що

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 46, 16 листопада 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. Переклад з російської. — Ред.

член партії повинен бути чесним, порядним. Хто ж у нас сьогодні є чесним, порядним і взірцем, про кого так могли б сказати члени Полкютбюро і ЦК Компартії України?

Я б хотів дуже знайти таку людину, яку взяв би за взірця!

Як комуніст не можу не сказати й про те, що після мого виступу на сесії Верховної Ради СРСР Валентина Семенівна Шевченко назвала мене маріонеткою і говорила про те, що я хочу крові на Україні і хочу зробити Нагірний Карабах на Україні.

Дорогі товариші! Я б хотів сказати вам, що таке Нагірний Карабах і що таке хотіти крові на Україні. Україна — серце нашої Батьківщини. Україна колись була перлиною, але це її, Україну, перетворили на могили атомних електростанцій. То хто ж крові хоче на Україні?! Хто ж примушує людей помирати повільною смертю?! Хто зробив сьогодні так, що ми не знаємо, на кого наші онуки будуть схожі?! Сьогодні ми знаємо, що наші діти, онуки схожі на нас. А завтра, позавтра? На кого вони будуть схожі?! Хто призвів Україну до такого життя?

Дорогі товариші, сьогодні настав час говорити правду. Я знаю, що дуже тернистий шлях Народного руху. Раніше народ залякували міліцією, особливо дітей. Сьогодні лякають Народним рухом.

Дорогі товариші, хотів би, щоб багато хто з вас знав, що таке партійний лідер. Я хочу навести такий приклад. Візьмемо першого секретаря обкому комсомолу. Будь-кого. Ми знаємо, особливо у застійний період, чим займалися комсомольці. Вони переважно організовували застілля і, відповідно, розвозили всіх гостей, які брали активну участь у цьому ділі. За вправне виконання державного (!) завдання ці товариші висувалися на вищу посаду. На посаду секретаря райкому партії.

Ставши секретарем райкому партії, товариш розпочинав працювати, вести певну роботу з директорами підприємств і, відповідно, керувати промисловістю району. Знаючи лише одне слово — чому? Бо що він бачив і чув од свого керівника? Отож, знаючи лише одне слово "чому?", він починає керувати. От і керує — скоріш рукою водить, а через рік — час його висувати. І призначають його... першим секретарем райкому партії. Тут уже він починає повчати сільськогосподарників, повчати інших товаришів, як слід вирощувати врожай, як слід здавати м'ясо державі... І до чого ми привели Україну, виконуючи вказівки отаких наших партійних лідерів, що нині республіка, яка виробляє за всіма показниками більше од усіх в країні продукту, живе надголодь!

Дорогі товариші, треба поміркувати, чи припустимий такий метод висування партійних працівників? А чи варто взагалі дозволяти, щоб отакі некомпетентні керівники керували нами?

Настав час узяти владу в свої руки. Ми вже заявляли, що у нас усе робиться для народу. Але ж це неправда! Кожний керівник усе

робить для керівника, тому що, прийшовши до влади, будь-який керівник навколо себе гуртує холуїв, лакиз, і завдяки їм він тримається при владі 17-20 років. Нині найголовніше завдання — зламати ту мафію, яка існує у нас поміж керівним складом. Доки ми не підірвемо, доки не приберемо всіх, пов'язаних між собою товстим ланцюгом, ми не зможемо рухатися вперед. Ні Рух не допоможе, ніхто не допоможе.

Головне завдання наше — це якісне проведення виборів. Єдиний шлях — домогтися саме того, щоб до влади прийшли ті люди, які зможуть керувати республікою. І після цього мовчки відібрати владу в партійних працівників і передати її саме в руки Рад.

Дорогі товариші! Я в своєму виступі говорив про те, що натхненником і організатором усіх наших перемог завжди була Комуністична партія. Хто ж тепер натхненник і організатор усіх наших лих? Хто?! Хто країну привів до прірви? І жодного партійного лідера до сьогодні не покарано. Жодного партійного лідера не притягнуто до відповідальності. Робітник, що з якихось причин виводить свій верстат з ладу, і матеріально карається, а в деяких випадках навіть у карному порядку притягається до відповідальності. А люди, які розвалили області, республіки, цілу країну, вони переходять з однієї посади на іншу або ж на заслужений відпочинок ідуть — і почуваються порядними людьми. Сьогодні ми починаємо критикувати Кунаєва, Рашидова, ніби у нас немає таких. Питається, де ж були товариш Кравчук, товариш Щербицький та інші, коли Брежнєв приїздив сюди?! Чи інші товариші?! Справжній комуніст той, хто не б'є лежачих, а б'є саме тих, у чий особі вбачає ворога. А нині слід бити саме тих, хто зараз при кермі. Якщо ти сильний, справжній комуніст, то й воюй відкрито. А не звалюй на тих, що вже давним-давно пішли... Це нечесно і не по-партійному.

Я звертаюсь до всіх народних депутатів СРСР, присутніх у залі. Вищим органом влади на З'їзді народних депутатів було оголошено З'їзд народних депутатів. Тож виконуйте рішення З'їзду народних депутатів, не дозволяйте, щоб нинішня міліція, прокуратура, КДБ та інші органи, які мають захищати народ, йшли проти народу. Ви саме цією метою покликані. Всі народні депутати, які не відчують у собі сили, щоб захистити інтереси народу, мусять свій мандат здати.

Дорогі товариші, ми говоримо про те, що ми комуністи-ленінці, ми найпередовіші, найідейніші. Нещодавно по телевізору показували виступи деяких депутатів, і водночас народ питає, чому не транслюється з'їзд Народного руху?.. А у відповідь чують, що там ніби такі умови, що неможливо транслювати... Ось така наша звичка до обману веде до того, щоб народ настроїти проти Руху.

Дорогі товариші, те рішення, яке було зараз саме від імені народних депутатів оголошене, ми, народні депутати, зобов'язуємося розмножити і наклеїти на всіх стовпах України.

Дорогі товариші! Як військовий, як командир полку я не можу не говорити про армію. Дорогі товариші, у мене таке враження, що хтось навмисне розвалює країну і вичікує моменту, щоб узурпаторським методом, вводячи війська, поставити на коліна народ. Але я хочу попередити товаришів (і знову — які вони товариші?), котрі на це розраховують, що вони глибоко помиляються. Доки у Збройних Силах є такі командири, як я, і багато таких, як я, ми ніколи свої полки не спрямуємо проти свого народу.

Дорогі товариші, ми, солдати, дали клятву захищати свою Батьківщину. І ми свою клятву виконаємо — захистимо свою Батьківщину від усіх підлих людей, які хочуть ще більше лих їй завдати. Хто б він не був! І яку б посаду він не займав!

Дорогі товариші, багато говорять, що готується переворот в армії чи в країні в цілому. Я вже міжрегіональній депутатській групі говорив: так, у нас є багато полковників, але ми світлі полковники і чисті духом. Ми — за народ і завжди захистимо інтереси нашого народу.

Слава українському народу-трудівникові, чесному годувальникові нашої країни. Слава тобі, український народе! Дякую.

ВИСТУП РОБІТНИКА ОЛЕКСАНДРА ВОЛКОВА

Шановні делегати і гості з'їзду! Будь-яка революція, в тому числі й наша перебудова, вирішує питання про владу. Питання про владу тісно переплітається з питанням ставлення до власності. Наша авторитарна, однопартійна система з її так званою загальнонародною власністю цілковито довела свою нежиттєздатність у сучасному динамічному світі. Питання про власність, а фактично — про врядування не радянського, а шведського, австрійського, канадського зразка — має бути включено до програми Народного руху України за перебудову.

Я за реальне змагання усіх видів власності: і приватної, і особистої, і кооперативної, і державної. У рівних умовах за гарантованого невтручання уряду у розв'язання суто господарчих питань. Справа уряду України — створення найсприятливіших умов для особистого і групового підприємництва та ініціативи. Влада повинна належати народові. Це однозначно. Але гарантією може бути лише багатопартійна система.

У державі мусить бути чітко розділено законодавчу, виконавчу й судочинну влади. Перше, що має бути гарантовано у правовій державі, — це пріоритет прав особи, всіх прав, у тім числі й політичних: право на інакомислення, право на свободу совісті, право на невтручання в особі відомих органів у політичну чи іншу громадську діяльність, що не має характеру насильницьких дій.

Майбутня Українська держава повинна гарантувати виживання. Так, мова сьогодні й про виживання українського народу. Це означає, що всі громадяни України повинні, зобов'язані визнати за українською мовою статус державної. Тобто мусять бути гарантовані збереження й примноження культурного багатства української нації, гарантовані свободи вірування, в тім числі греко-католицька, автокефальна і православна.

Водночас Українська держава повинна гарантувати вільний та рівноправний розвиток національних меншостей: росіян, білорусів, поляків, євреїв, татар та інших громадян неукраїнської національності, створювати всі умови національним меншостям — мати свої школи, театри, газети, канали телебачення, церкви. Ніхто не повинен почуватися ущемленим у майбутній Українській державі. Адже тільки незалежна, сильна Україна зможе гарантувати всі права своїм громадянам, незалежно від національності, вірування, політичних поглядів, і гарантувати всі свободи, прийняті у цивілізованому світі, і вже коли вести мову про політичну незалежність

Передруковуємо з *Літературної України*, ч. 46, 16 листопада 1989 р. Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

України, то без створення сильної української народної армії досягти цього неможливо.

Перше, чого нам потрібно домогтися, це щоб громадяни Української республіки служили тільки на Україні і Чорноморському флоті. Одразу буде ліквідовано дідівщину — адже ми, батьки, станемо своєрідним народним контролем нашої народної армії. Крім того, армія на території України користуватиметься — по службі — державною українською мовою, що підвищить авторитет цієї прекрасної мови.

Я, син офіцера Радянської Армії, внук унтер-офіцера російської царської армії, виступаю за створення Української народної армії також тому, що я не хочу, аби мої двоє синів стали окупантами у Латвії, Литві, Естонії, вбивали російських робітників у Новочеркаську чи грузинських демонстрантів у Тбілісі, придушували національно-визвольний рух у Угорщині, Чехословаччині чи Афганістані. Нехай вони служать тому народові, чий хліб вони їдять і на чийй землі живуть! Нам не потрібні чужі землі, але й українську ображати не дозволимо!

Надімперія, створена ще російськими імператорами й старанно відроджена за роки Радянської влади, уже не може існувати в такому вигляді, як нині. В принципі я не проти Союзу. Але це повинен бути справді союз рівноправних, сильних, незалежних республік, така спільність держав, як створюване на наших очах західноєвропейське співтовариство. Нам не потрібен диктат Москви! Україна не повинна бути продовольчим та сировинним додатком надімперії з начинкою атомних електростанцій. На моє глибоке переконання, роль союзного центру має зводитися лише до рекомендаційно-координаційної діяльності за цілковитого невторчання у внутрішні справи республіки.

Окремо хочу зупинитися на шляхах діяльності Народного руху України за перебудову. Раз і назавжди ми повинні відмовитися від насильства як форми політичної боротьби. Життя довело, що на крові, насильстві ніхто в історії не побудував щастя для свого народу. Ми маємо брати приклад з наших прибалтійських братів — як вони наполегливо, твердо йдуть парламентським шляхом до незалежності своїх нечисленних, але гордих народів. Разом з тим, ми не повинні відмовлятися від таких форм боротьби, як мітинги, демонстрації і політичні страйки, кампанії громадянського непослуху. У нас ще немає правової держави. Ще немає гарантій політичних свобод особистості. Тому ми зобов'язані боротися за свою свободу, але тільки не насильницькими методами.

Республіканський госпрозрахунок, орендний підряд у промисловості та сільському господарстві — це сьогодні прогрес. Проте революції такі форми власності не зроблять. Надання українській мові статусу державної також не є гарантією виживання українсь-

кого народу з його культурою. Ми повинні чітко поставити питання про власність і не обіцяти народові за рік чи два великих поліпшень життєвого рівня. Зразу буде важче, проте згодом, упродовж 10-15 років, ми наздоганятимемо цивілізовану Європу.

Я вірю, що працелюбний народ України зробить свою незалежну державу багатою і сильною. Тільки цілковита політична, економічна, військова незалежність України може бути порятунком для українського народу і гарантом вільного розвитку громадян України всіх національностей.

Я москаль! В ім'я своєї нещасної батьківщини — Росії — закликаю: боріться, поборете, вам Бог помагає! Слава Україні!

«НЕ МОЖНА ОДНІЮ РУКОЮ ГОЛОСУВАТИ ЗА ДЕМОКРАТІЮ, А ДРУГОЮ — ЗНИЩУВАТИ ЇЇ»

Серед гостей установчого з'їзду Народного руху України за перебудову був головний редактор журналу *Сучасність* професор Тарас Гунчак. Він зустрівся з завідуючим ідеологічним відділом ЦК Компартії України Леонідом Кравчуком, який був присутній на з'їзді, і взяв у нього інтерв'ю.

Т. Гунчак: Пане Кравчук, ми зустрічаємось вперше, але я вас чув уже вчора на установчому з'їзді Руху, а знаю про вас вже давно. Може не все найліпше, але преса деколи перебільшує. Скажіть, будь ласка, що ви думаєте про цей з'їзд Народного руху України за перебудову. Ви вчора висловили деякі цікаві думки. Сьогодні з'їзд закінчується.

Л. Кравчук: Так. З'їзд закінчується, але йдуть вибори. Покищо обрали тільки голову, Івана Драча, мого опонента на телебаченні. За час мого спілкування з Іваном Драчем, хоч у нас були гострі ситуації на телебаченні, я до нього ставлюся з великою повагою. Він — людина й талановита і чесна. Це для людини вже досить. А коли він ще набере досвіду в роботі... Хоч, я вам чесно скажу, що, сидячи третій день на з'їзді, бачу, які це великі діти зібралися в цій залі.

Г.: Пане Кравчук, я також таке враження виніс, але думаю, що їм бракує політичної практики. Я виріс в світі голосувань, інших засобів, а вони опинилися в нових обставинах.

К.: Це формальна обставина. А я думаю, що є більш суттєва. Вони ще самі добре, до кінця не знають остаточних, або кінцевих цілей своєї політичної течії. Бо коли людина знає точно, що вона хоче, то навіть якщо у неї не вистачає досвіду, вона обов'язково зробить це також точно. Можуть бути якісь помилки в організації, але це деталі. Рух тільки стає на ноги. Як вчора сказав Дмитро Павличко, він тільки народився, а народився як маленька дитина і як та хто буде її виховувати і якою вона стане та дитина — залежатиме принаймні від декількох причин. Я постараюсь їх назвати. Поперше, я поставив би реальну оцінку ситуації. Тепер у керівників Руху є еuforia, вони не враховують реальних політичних сил, які діють в країні. Є Комуністична партія, є Ради, є інші організації, комсомольська організація. Це загалом мільйони й мільйони людей. А Рух тільки стає. В залі ж складається враження, що тут вже все вирішується. От якщо ви уважно придивлялися, то вони обирають, голосують, пропонують, так якби завтра могли все це ви-

рішити. Ще завтра вони нічого не зможуть вирішити. Вони будуть тільки пропонувати, боротись за ідею, а вирішувати ще нічого не зможуть. Це поперше. Це головна причина. Це еuforia в оцінці ситуації. Подруге, люди не досить глибоко знають, я навіть сказав би, ті процеси, які діють в житті. Вони беруть тільки верх, поверхову частину цього всього, а корені там. І ось коли вони дійдуть до коренів, вони будуть більш виважено судити. Ну, скажімо, у мене інформацій про недоліки, які є, втричі більше, ніж вони знають. Чому я їх не називаю? Як ви думаєте? Не тому, що боюся їх називати. Але я знаю дуже добре, що на моїх плечах лежить ще потреба вирішувати їх завтра. Я знаю, скільки це потрібно карбованців, скільки потрібно людей. Я знаю, що їх немає ні в держпляні, ні в Раді міністрів. Навіщо я буду виголошувати пусті слова?

Г.: А не думаєте ви, що ті промови, які ми чули, — це майже крик наболілого серця? І що ці люди з усіх областей України, які прийшли сюди, вони тільки делегати і віддзеркалюють думку людей, яким, мовляв, досить цього, їм треба інше починати. Це не питання комунізму, я особисто маю свій погляд на це. Тут виявилася збанкрутована система, але, підкреслюю, — це мій особистий погляд...

К.: Я перепрошую. Те, що система виявилася такою, якою вона була, з її перекосами, з її недоліками, про які вже відкрито сказали, це не заслуга ні Руху, ні нікого. Це сама партія зробила...

Г.: Це зробив Горбачов. Партія без Горбачова була б не пішла так далеко...

К.: Ну, був би інший лідер в суспільстві. Завжди знаходяться люди, які виражають інтереси. Прийшов би край... Може це було б пізніше, але не можна сказати: от не з'явилася б на небосхилі якась людина — і все припинилося б. Це не так...

Г.: Пане Кравчук, ви на льоду. Якщо ви кажете, що це зробила партія, то ви мусіли б також сказати, що партія зробила оце спустошення на Україні...

К.: Не можна винуватити всю партію...

Г.: Ось бачите, вже ми виходимо...

К.: Тому що в партії були і Сталін, і Молотов, і Каганович, й інші члени, які це зробили, але не один Сталін. Але й тут я не хочу, щоб у нас створювався якийсь культ людини. Я дуже поважаю Михайла Сергійовича. Я сидів з ним, може не поруч, але за одним столом, коли він приїжджав до Києва. Це не тільки дуже розумна людина, це великий політик.

Г.: Якщо йому вдасться ця реформа, то він буде найбільшим реформатором в історії людства. Реформи Олександра I — це ніщо, коли зважити бюрократичний апарат застою, який не хоче змін.

К.: Але це величезна робота. Для неї потрібні величезні сили. Я інколи дивуюся, де вони в нього беруться...

Г.: Але вертаюсь до Руху. Вони поставили кілька справ ясно. Програма віддзеркалює оцей глибинний демократизм і гуманізм, якого, вони вважають, немає в суспільстві тепер. Великий наголос зробили на суверенність України...

К.: Бачите, я також сказав, що я за суверенність...

Г.: Ви за справжню суверенність, чи за таку, яка є в конституції?

К.: За повну, без обмежень, без реґляментацій. Я сказав, що це все повинно бути, але країна повинна бути радянською. Тому що є голоси, які хочуть всього того, що я хочу, тільки щоб це вже була не-радянська Україна. Я хочу, щоб вона була радянською.

Г.: Я думаю, пане Кравчук, що це не питання радянська чи не-радянська, це питання суспільного і політичного устрою. Вона може бути просто соціал-демократичною республікою, яка може бути в Союзі...

К.: Я міг би з вами погодитися, що радянська — це форма, але тоді я скажу точніше: щоб вона була соціялістичною. Для мене це питання принципове, бо інші системи мають експлуатацію людини людиною. Ми прагнемо до суспільства без експлуатації людини людиною.

Г.: Так, пане Кравчук, але ви гляньте на такі країни як Швеція, яка має основний соціал-демократичний устрій. Гаразд, немає ідеальних суспільств, але яке це суспільство гарне. Там є соціяльне забезпечення. Ви гляньте на Німеччину. Чи ви знаєте, що там ви не можете звільнити робітника з праці?..

К.: Я це знаю. Але я хочу сказати, що суспільство — це не тільки економіка, не тільки соціяльна система, це і духовність суспільства, його моральність. Ось я не хочу сказати, що у нас нині ідеальна...

Г.: Мораль дуже високо не стоїть...

К.: Не можу і навіть не хочу цього сказати...

Г.: Бо це була б неправда...

К.: Правда, я не хочу говорити неправду. Але я хочу сказати, що коли я називаю цю позицію про соціалізм, то я хочу, щоб була така система, яка вивела б людей на найкращі критерії духовности, моральности в житті. І щоб навіть ті країни, які ви називаєте, міг би я навести як приклад моральности і духовности.

Г.: Але якщо ви зважите до чого довела Комуністична партія в Україні за сімдесят років, знищивши духовні скарби народу, церкви, інституції, знищивши народ, який тепер каже, що якщо не вкрадеш, то не проживеш, які ж досягнення комуністичні...

К.: Ви людина, як відчуваю, яка багато працює в засобах масової інформації...

Г.: Ні. В дійсності ні. Все, що я роблю, — то редагую журнал *Сучасність*, хоч я є професором історії і політичних наук. Я звільнився з

університету, щоб приїхати сюди і потім розповісти своїм студентам, що я на власні очі бачив і про що говорив з паном Кравчуком.

К.: Якщо ви будете говорити зі своїми студентами, я хотів би передати їм одне побажання. Коли вони будуть дорослими людьми, коли стануть оцінювати ситуацію, щоб вони не вживали слів "повністю знищила", "геть перевела", а треба сказати, що дуже багато знищено, дуже багато сплундровано сталінським режимом. І щоб вони обов'язково сказали, що це визнала сама партія. Це принципове. Вона це визнала і про це сказала. З неї, з Горбачова почалося те, що ми з вами говоримо так широко і відважно. І ще, що ця партія хоче, щоб було краще, але вона ще хоче, щоб їй допомагали. Вона сама нічого не зробить. І я ще повертаюся до Руху. Якщо Рух візьметься і буде допомагати, то цьому Рухові жити довго. А якщо цей Рух почне з того, щоб виявляти, хто винен, — це якраз те, про що я говорив учора. Це вже багато наговорено. П'ять років ми говоримо, хто винен, а ще потрібно сказати найбільш важливе: що робити, як робити і кому робити. Треба стати поряд і працювати.

Г.: Ви вчора, до речі, зробили цікаву заяву, що будете співпрацювати з Народним рухом.

К.: Звичайно, якщо Рух захоче такої співпраці на погоджених принципах, бо не можна працювати, не погодивши підвалин цієї співпраці. Якщо, скажімо, я виступаю за федерацію, а у цій федерації виступають за те, щоб Україна наша була суверенною соціалістичною державою, щоб не було такого, що ось сьогодні я хочу, а завтра не хочу. Щоб було точно визначено і записано в конституції, що те, що належить вирішувати моїй Україні, щоб ніхто за неї не вирішував. А що стосується якихось загальних питань, ну, скажімо, таке питання як закордонна політика. Вона повинна бути узгоджена. Або питання оборони. Це ж не кожний буде обороняти свій курник. Це суспільна справа. Можуть бути якісь інші питання. Питання мови, питання екології, питання розміщення продуктивних сил при погодженні, але вирішуватися повинно тут з урахуванням ситуації. Якщо ми будемо вирішувати ще нарощувати виробництво хемічне і атомне на Україні, — це вже край. Воно й так вже пере-насичене. Я хочу, щоб українська мова була державною...

Г.: Ви маєте дітей?

К.: Я маю дітей і внуків...

Г.: Ви турбуєтеся, мабуть, і долею правнуків. Тому дбаєте й про екологію?

К.: Звичайно. Але я хочу навести вам такий цікавий приклад. Питання про державність української мови перші порушили наші діячі культури й науки і вони збудили навколо цього важливого питання громадську думку. Але це покищо було як побажання. Вони стояли при витоках цього всього, вони більше відчували, це

майстри слова, вони точніше виражали не тільки власні, але й думки людей. Однак потрібний був час, щоб і ті люди, які вирішують, зрозуміли важливість цього. Потрібний був час. Ми виявляємо деколи таке нетерпіння, що ось сьогодні сказав, а завтра має бути зроблено. Час потрібний був для того, що, наприклад, я, як голова комісії Верховної Ради України з міжнаціональних проблем, поставив це питання перед Верховною Радою разом з Борисом Олійником. А він — голова комісії у справі культури і освіти. Ось ми вдвох написали відповідну записку до Президії Верховної Ради. Президія Верховної Ради розглянула, вирішила і почав вертітися маховик. До цього були тільки слова. Я — людина практичного складу, я кандидат економічних наук, але наукою ніколи не займався, тому що так склалося життя. Але з практики знаю, що потрібно, щоб маховик почав працювати, щоб в нього включити реальні сили, а не слова. Включились. Тепер я запросив всіх допомагати. Якщо ви будете допомагати, справа піде. А скільки ділянок роботи! Ви уявіть, що у нас немає вчителів української мови, а якщо є, то це неuki в багатьох випадках. У нас немає підручників, у нас немає, будьмо відвертими, навіть шкіл достатньо. Все це потрібно зробити разом. Якщо керівники Руху будуть звинувачувати Кравчука, що він цього не робить, тоді нічого не вийде. Вони, звичайно, йому можуть і повинні підказати, але я скажу: "Давайте, підставляйте плече!"

Г.: Можу я прийти до такого висновку, що ви будете відстоювати ідею, щоб уряд зареєстрував Народний рух України за перебудову?

К.: Це Президія Верховної Ради повинна зареєструвати...

Г.: Але ви маєте там щось до сказання...

К.: Ще одна суттєва деталь. На осінній сесії Верховної Ради СРСР, як я знаю, буде поставлене питання про реєстрацію всіх громадських організацій, або, може, неререєстрацію. Тобто, як буде для всієї країни, так буде реалізуватися і в республіках. Це повинні зробити народні депутати СРСР, які присутні і в цій залі, і які мають зробити все для того, щоб цей закон був демократичним, а якщо його не буде, тоді не виникне питання про реєстрацію.

Г.: Ви розумієте, в Америці я можу створити собі якенебудь товариство, я не мушу питатися дозволу, хіба що я хочу, щоб уряд не брав податків з цієї організації.

К.: Це у вас інша система...

Г.: Ні, ні, це не те, що інша система, це демократія. Або є демократія, або її немає. Треба знати, де ти стоїш. Я думаю, що ви тут, в Україні, замовчуєте події. Ось тут уже третій день відбувається цей збір, а радянська преса мовчить, немов нічого не діється, ну, звичайно, крім тої новинки, що я приїхав як представник ОУН!

К.: Я вважаю, що це несерйозно. Потрібно враховувати реальну

ситуацію і знати точно: я проти неправди, проти брехні, від кого вона не виходила б. Це страшна річ.

Г.: Ну, дивіться на мене. Я професор університету. Я гість. Я маю тут ряд розмов з видавництвами. Ну як так з легкої руки закидати людині приналежність до організацій, якихось фронтів. Хіба ви не маєте впливу на це? Це ж, здається, ваш відділ...

К.: Ось бачите, і ви при всьому вашому науковому званні, не знаєте реальностей, які існують тепер у нас. Коли ми хочемо зробити щось корисного, або взагалі щось зробити, незалежно, яке воно, мені кажуть: "Ви скажіть, будь ласка, щоб вони цього не робили." А коли хочуть щось зробити некорисне, мені кажуть: "Ви не втручайтеся." А справа нині досить серйозна. Ми авторитарне мислення продовжуємо. Продовжуємо жити тим авторитарним мисленням. Ви мені не повірите, а я вам скажу, що тепер, скажімо, я без погодження не можу безпосередньо подзвонити редакторові і сказати друкуй або не друкуй, тому що мене завтра можуть зняти з роботи за недемократизм керівництва засобами масової інформації. Знову ж винуватий Кравчук. Не редактор.

Г.: Я зрезигнував би зараз першого дня, якби мені казали, що я маю робити...

К.: І ви кажете, що у нас немає демократії, і знову ж таки, ви мені рекомендуєте втрутитись у засоби масової інформації, щоб я припинив це. Тут діалектичне неузгодження.

Г.: Я розумію. Я став жертвою авторитарного мислення редактора.

К.: Саме так. Я не поділяю, ще раз повторюю, точки зору цих газетарів. Повірте мені широко. Але не може бути демократії, якщо ви пропонуєте демократію як зразок невтручання, тому не примушуйте мене втручатися у справи, які до мене не належать.

Г.: Я дуже радий, що ви це говорите. Я хотів би, щоб воно так було. Але як тоді пояснити, що всі ті часописи на всіх мовах мовчать, так якби не відбувся цей великий збір. А це не щобудь. Дивіться, скільки закордонної преси буде про це говорити, цілий світ буде знати, а українці в Україні ні.

К.: Оце я тут сиджу і зробив для себе такий висновок, що я, як і ви, в понеділок не дивився жодної передачі, тому що я вчора прийшов додому в одинадцятій годині, вже нічого не працювало, позавчора — об одинадцятій годині, і сьогодні ще не знаю, коли прийду, щоб увімкнути телевізор. Але в понеділок після всього того, що я наслухався, я задам таке запитання редакторам: хто їм давав вказівку, чи вони керувалися моїми настановами, чи власним авторитарним мисленням, керувалися демократією чи автократією, чи вони об'єктивні, чи суб'єктивні. На таке запитання я маю право, але я не маю права сказати: це друкуй, цього не друкуй, дай мені, я попередньо прочитаю. Але коли б редактор захотів, щоб я

позбувся завтра всіх своїх посад, і коли б я це зробив, то це було б так. Мене дійсно зняли б з роботи і правильно зробили б. Не можна однією рукою голосувати за демократію, а другою — знищувати її.

Г.: Я погоджуюся, думаю що це правильний підхід. Я розумію складність ситуації. А тепер щось, як кажуть, про *domo sua*. Я — редактор *Сучасності*. Вчора ви мені сказали, що читаете її.

К.: Читаю. Не завжди, але читаю. Одержую журнал.

Г.: Ви одержали журнал за липень—серпень? Там було інтерв'ю з Віталієм Коротичем.

К.: Так, читав. Вважаю, що це цікаве інтерв'ю, публіцистичне і правдиве. Я вам вже вчора говорив, що коли б вам сказали, що ваш журнал не має жодної темної плями, ніяких недоліків, то вам вже треба було б залишати пост редактора. А коли кажуть, що журнал має таке й таке, то це значить, що журнал працює добре, бо коли він вже зводить людей до однієї думки і одностайності в мисленні, то такий журнал непотрібний. Ми пережили цю одностайність і не дай нам, Господи, її ще раз пережити.

Г.: Я стараюсь. Не завжди мені добре виходить, бо я не досконала людина...

К.: І, поперше, ви не зовсім розумієте ситуацію, яка склалася в нашій країні. Коли я читаю, то бачу це. Я сказав, що тут зібралися великі діти. Я хочу вам сказати, що ви ще більші діти там, коли пишете про деякі речі у нас. Це зрозуміло. Щоб написати, треба тут жити. І як людина, яка знає, що це нелегко, я відповідно реагую на ці ситуації. Але головне, я бачу прагнення висвітлювати ситуацію реально.

Г.: Отже скажіть мені, значить, цей журнал частинно виконує свою роль, бо він інформує, збуджує думку...

К.: Бачите, мені важко сказати, скільки людей читає цей журнал в Радянському Союзі. Я просто не знаю.

Г.: Це якраз було моє наступне запитання. Чому ж в Радянській Україні людина не може передплачувати журнал. Та не тільки передплачувати. Ось я їхав і на митниці мені забрали *Сучасність*, яку я віз для Академії Наук, Спілки письменників, для видавництва...

К.: Повірте мені, що якщо ви почнете писати і більш глибоко розкривати причини того, що у нас відбувається, залучати відповідну автуру... У вас однобока автура, я відчуваю в автурі вашій якийсь внутрішній стан ... зла. Може це слово зла тут забагато, але є щось таке... неприйняття історії, неприйняття реальності, є якась спроба, ну, дуже голосно сказати те, про що можна сказати тихіше. Я завжди кажу одну важливу фразу, що жінка більше довіряє словам любови, коли вони сказані тихо.

Г.: Я мушу з вами дещо не погодитися, пане Кравчук. Наприклад, у травневому числі друкувалися майже всі автори з Радянської України, зрештою, подивіться самі, які там автори, включно з

Леонідом Новиченком, Іваном Дзюбою, Раїсою Іванченко. І я цього числа не міг довести на Україну: митники забрали.

К.: Варто запитати митників...

Г.: О ні, ні. Ви розумний чоловік, пане Кравчук, але я не дурний.

К.: Я це добре бачу. Але я хотів би вам сказати, що питання що митникам забирати, а що не забирати вирішує...

Г.: Хтось з ідеологічного відділу?

К.: Не Центрального Комітету України. Повірте мені...

Г.: А хто? В Москві хіба?

К.: Це загальна справа. Це загальна державна справа. Органи, які мають до того відповідне ставлення, відповідну думку...

Г.: А хто є ті органи?

К.: Ті, які ви назвали. В митниці. Там є відповідні люди. Вони мають відповідну ситуацію, яка їм рекомендує це робити, або цього не робити. Ви ж кажете, що у нас ще не остаточна демократія...

Г.: Очевидно, немає. Ви знаєте. Я знаю.

К.: Так, потрібний час. Ми зараз нагадуємо суспільство, яке... Знаєте, є така хвороба, називається кесонна. Коли людина дуже швидко впливає наверх з глибини, то вона хворіє кесонною хворобою. Це дуже тяжка хвороба.

Г.: Гаразд. Хвороба як хвороба, але як довго... Я хочу за свого життя бачити якісь зміни в суспільстві.

К.: А скільки ми ведемо перебудову?

Г.: Моє життя закоротке, щоб я задовго чекав.

К.: А жили ми скільки до того? Сімдесят років.

Г.: Подивіться. Чому я можу читати всі радянські видання, і я їх всі маю, а людина тут... О, ви маєте право все читати, бо ви є пан Кравчук, а чому той чоловік на вулиці не може читати?..

К.: Я хочу відповісти вам однією фразою...

Г.: Я вже починаю трохи гарячитись...

К.: Це добре. Це добре, коли людина має емоції. Але я хочу сказати, що політика Михайла Сергійовича Горбачова спрямована на те, щоб читали журнали всі люди Радянського Союзу.

Г.: Але ви знаєте, що час — то ворог людства. Ось сьогодні вже ніхто не каже, що це був штучний голод... Я вам скажу, що ваша література... Якщо ви прочитали б *Сучасність*, і те, що тут друкується, то ви хіба сказали б, що увесь Радянський Союз є проти Радянського Союзу, порівнюючи до того що я друкую.

К.: У нас сьогодні надруковано вже про голод значно більше, ніж ви можете надрукувати, тому що джерела про голод є тут, а не там.

Г.: Я віз книжку Конквеста, перекладену на російську мову, митники забрали. Я їм кажу: "Слухайте, *Нева* оголосила, що буде

друкувати. То що, росіянам можна читати, щоб бути поінформованими, а вам не потрібно знати своєї трагічної історії?"

К.: Ми вже питання митників з вами вирішили. То давайте поговоримо про питання ідеології. Питання митників — це не ідеологічне.

Г.: Я розумію. Але я як редактор зацікавлений...

К.: Ні. Ні. Я не ображаюсь. Я просто кажу, що я хочу кваліфіковано відповідати на ваші запитання. А кваліфіковано я можу відповідати тільки на ті запитання, які стосуються ідеології, перебудови, ось сьогоднішнього залу, процесів, які мають бути. Це я можу називати. Можу говорити кваліфіковано.

Г.: Але я маю конкретну проблему, яка мені не дає спокою. Я, як редактор журналу за який я гордий, а *Радянська Україна*, так звана газета, спотворює його подаючи різні фальшиві інформації.

К.: А ви підіть до них. Поговоріть з ними ось так, як ми говоримо...

Г.: А Ви думаєте, що з ними можна так говорити, як з вами?.

К.: А чому ні? Ви думаєте, що вони динозаври?

Г.: Беручи до уваги те, що вони роблять з друківаним словом, динозавр був цивілізованим звіром.

К.: А ви робили спробу сісти з ними говорити? Ні? Отже робіть. А тоді скажете мені, що вони не захотіли з вами говорити.

Г.: Вони на першій сторінці показали знімок *Сучасности* і написали "контрабанда". Ну, що за ідіотизм!

К.: Коли ви збираєтеся приїхати до нас? Я зберу вас і ви поговорите. Якщо вони самі не захочуть, я їх зберу і посаджу. Сяду збоку, але ви тоді будете задавати запитання не мені, а їм. Домовились? По руках?

Г.: Добре. А тепер скажіть, які перспективи для перебудови ви бачите в Україні? Мене цікавлять дві проблеми: економіка і екологія.

К.: В мене також змінювалася думка з бігом часу. Наприклад, десь три роки тому я був більш переконаний, що це настане швидше, що будуть реальні наслідки. А коли ми почали поступово доходити до глибин, побачили, скільки там відсталостей і недоликів, то в мене тепер таке враження, що нам потрібно ще дуже багато часу, щоб зробити якийсь реальний крок в економіці. Страшенна відсталість.

Г.: Я це бачу. В готелі "Дніпро" немає молока до кави. Я їм кажу: пішліть телеграму до Москви...

К.: Це іронія, гірка іронія. Я думаю, що це не годиться для цивілізованої країни, якою ми в усякому разі хочемо бути, і, може, якась частина людей могла б образитися, коли б я сказав, що ми, маючи таку велику науку, маючи космос, маючи дійсно зразки великого виробництва, такого, якому могли б позаздрити інші країни, —

контрасти великого виробництва і зовсім первісних, що стосуються побуту, обслуговування, що стосується того, що людина має одягти, з'їсти, спати, це ще тільки розпочинається, щоб воно стало на якомусь рівні. Це стосується безпосередньо людини, тому що вона про космос не думає кожний день, вона приходить додому, лягає відпочивати, встає вранці, їде на роботу, біжить до магазину. Все це є життя. Ось тут у нас величезні проблеми. І поки вони не будуть зрушені, дуже важко буде вести перебудову. Ось у цьому пляні, знаючи деталі дуже й дуже серйозно, я закликав учора стати поруч, разом зійтися і працювати. Працювати, якщо ми хочемо добра суспільству, нашій нації, нашому народові. Ніхто за нас нічого не зробить. Нам можуть допомогти, а можуть не допомогти. Ми повинні самі все це зробити. Адже це реальність. Отже, якщо ми домовимося, дійдемо до підвалин нашого життя і станемо поряд, а народ український талановитий, скільки духовних талантів, скільки великої культури, скільки постатей, якими може пишатися не одна країна, це вистачило б на декілька країн. Але це все ж таки постаті, а треба загальну культуру, загальну культуру виробництва, загальну культуру нації, загальну культуру народу. І керівники будуть тоді кращі, бо керівник не виростає десь з неба, він виростає зі свого народу.

Г.: А що стосується екології, то її хіба можна було б поліпшити скоріше, якщо б припинити будівництво атомних електростанцій, яких на Україні вже непотрібно, бо вона має більше енергетики, як їй потрібно. Або хемічні заводи на півдні, десь коло Одеси...

К.: Я хочу сказати таке. Екологія — це дуже високовартісна справа. Ось ми на Україні — я боюсь вам назвати точну цифру — за останні два роки витратили коло п'яти мільярдів карбованців на екологію, а зрушень майже немає. Все, що до цього робилось, що будувалось і плянувалось, — плянувалось без врахування екологічної ситуації. І тепер потрібно все це перебудувати, але є ще одна проблема: можна на димарі поставити шапку, образно кажучи. А шапка прогорить за один день і знову дим піде на вулицю. Можна знайти сучасну технологію і не потрібно шапки, але шапку можна кожний день міняти, нічого не змінюється. Технологію зробити — це великий кошт. Це не так просто. Її треба зробити або закупити. Це кошти і час. Ми дуже бідні нині, щоб вирішити. Ну, фундаментальну проблему екології тепер ми кількісно вирішимо, будувати чи не будувати. Я за те, щоб не будувати.

Г.: Хай будують десь там над Єнісеєм. Чому на Україні?

К.: Я не хочу нести біду комусь в хату. Я не хочу нікому біди. Я про своє. Якщо ми скажемо не будувати більше, це ще не розв'язує проблеми. Тому що це питання — це не проблема, у нас перестали

будувати станцію, всі руки вгору і — "ура": вже не будують. А те, що є, псує повітря. Потрібно все переробити.

Г.: Дякую, пане Кравчук, за цікаву розмову, хіба що ви маєте щось додати.

К.: Все, що я хотів, — сказав. Хочу вам побажати успіху і щоб наша розмова пішла на користь наших спільних справ. Щоб ви краще писали і щоб мали більші зв'язки з більш широкою аудиторією, щоб люди вірили в краще майбутнє.

Г.: Мусимо, бо як немає віри, тяжко жити...

К.: Я думаю, що перебудова Горбачова іде до того, щоб люди, які вже одержуватимуть і матимуть більші можливості читати ваш журнал, щоб сказали...

Г.: Не тільки мій журнал. Все, що друкується у світі.

К.: Я маю на увазі те, що я маю розмову з вами, не зі світом, отже щоб ваш журнал допомагав справі. А вам особисто я хочу побажати, щоб ваша мрія про те, щоб зайнятися фізкультурою, здійснилася, щоб ви були ще кращим і фізично, і щоб ваші студенти, які вас слухають, закохувалися у вас. Всього найкращого.

Г.: Дякую.

ПРОГРАМА НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

I. Преамбула.

II. Принципи, цілі, напрямки і способи діяльності.

III. Зміст основних напрямків діяльності Руху.

1. Права людини. Права народу.
2. Суспільство і держава.
3. Економіка і держава.
4. Соціальна справедливість.
5. Екологія.
6. Національне питання.
7. Культура. Наука. Мова.
8. Етика.
9. Релігія.
10. Охорона здоров'я і спорт.

IV. Прикінцеві положення.

ПРЕАМБУЛА

В останнє десятиріччя XX віку наше суспільство входить у стані гострої кризи — політичної, економічної, соціальної, ідеологічної, моральної. Вона стала наслідком насильницького впровадження сталінської моделі тоталітарного псевдосоціалізму; узурпації бюрократичним апаратом влади Рад; відчуження людини від засобів і продуктів виробництва; жорстокого і абсурдного диктату центральних відомств; вихолощення суверенітету республік і перетворення місцевого самоврядування у фікцію; підступного проведення під машкарою "інтернаціоналістської" фразеології — політики денационалізації народів, уніфікації, механічного перемішування етносів та ігнорування їхніх життєвих інтересів.

Усі аспекти цієї кризи, маючи загальносоюзний характер, набули додаткових особливих рис у кожній із союзних республік.

XX століття принесло українському народові як великі надії на державне й національно-культурне відродження, так і тяжкі національні трагедії. Після розпаду Російської та Австро-Угорської імперій на Україні була відновлена національна державність проголошенням Української Народної Республіки, а згодом і Західно-Української Народної Республіки. У складних історичних умовах процес формування української державності привів до утворення Української Республіки Рад, яка у 1922 році разом з

радянськими республіками Росії, Білорусії та Закавказзя об'єдналась у Союз РСР шляхом укладання Союзного Договору.

На початку існування Радянської України було створено нормальні умови для національно-культурного розвитку українського народу та реального забезпечення його державності. Однак з виникненням сталінської адміністративно-командної системи почали брутально порушуватись принципи побудови радянської федерації, було потоптано суверенність України, вона, як й інші союзні республіки, стала фактично перетворюватись у безлику адміністративно-територіальну одиницю ультрацентралістської держави.

Усунення з керівництва Компартії України та уряду республіки діячів, які проводили ленінську національну політику; терор проти селянства під фальшивими гаслами "розкуркулення" та примусова колективізація; штучний голод 1933 року з мільйонами жертв; майже цілковите винищення національної інтелігенції в добу сталінських репресій; придушення будь-якого вияву національної самосвідомості під виглядом "боротьби проти українського буржуазного націоналізму"; неоднаразові депортації мільйонів українців; грубі порушення прав людини й народу; обкрадання, викривлення та паплюження національної історії і культури; пљундровання історичних святинь українського та інших народів; міграційна політика, спрямована на послідовне зменшення абсолютної і відносної частини українців серед населення України; цілковите витіснення української мови майже з усіх ділянок суспільного життя республіки; байдуже, а то й вороже ставлення до національно-культурного розвитку українців за межами своєї Батьківщини; непоправне знищення природи в ряді регіонів України; чорнобильська трагедія — такі далеко не всі злочини сталінських і неосталінсько-брежнєвських верховодів проти українського народу.

Коли врахувати ще руїну часів громадянської війни, голод 1921-1922 років, звірства німецько-фашистських окупантів, голод 1946-1947 років, — то можна уявити масштаби втрат українського народу в ХХ столітті.

Запобігти загальнонаціональній катастрофі неможливо без об'єднання зусиль усіх патріотичних і перейнятих почуттям історичної відповідальності сил України незалежно від місця проживання, національної і релігійної приналежності, партійності, соціального стану, культурно-освітнього цензу, статі і віку. Формою такого згуртування може і повинен стати Народний рух України за перебу- дову.

Аналогічні форми консолідації перебудівних сил виникли або виникають у багатьох республіках і регіонах Союзу РСР. Це ще один доказ їхньої життєвої необхідності, вияв як загальних законо-

мірностей перебудови, так і специфічно національних. Народний Рух України за перебудову постав на хвилі піднесення громадянської активності, викликаній перебудовчими процесами в Радянській країні і спрямованої на подолання й забезпечення кращої будучини народів Союзу РСР.

ПРИНЦИПИ, ЦІЛІ, НАПРЯМКИ І СПОСОБИ ДІЯЛЬНОСТІ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

1. У своїй діяльності Народний рух України за перебудову (далі — Рух) керується принципами гуманізму, демократії, гласності, плюралізму, соціальної справедливості, інтернаціоналізму, виходячи з інтересів усіх громадян республіки незалежно від національності. Рух згуртовує їхню патріотичну енергію, виявляє їхню волю до політичного, економічного та культурного відродження України. Рух підтримує принципи радикального оновлення суспільства, проголошені XXVII з'їздом КПРС, XIX Всесоюзною партконференцією, Першим з'їздом народних депутатів СРСР.

2. Головною метою діяльності Рух визначає:

— побудову в Україні демократичного й гуманного суспільства, в якому буде досягнуто справжнє народовладдя, добробут народу і умови для гідного життя людини, відродження та всебічний розвиток української нації, забезпечення національно-культурних потреб усіх етнічних груп республіки;

— створення суверенної української держави.

3. Рух ставить перед собою цілі:

а) всіляко сприяти відродженню людини як морально відповідальної особистості;

б) сприяти розвитку національно-державного будівництва, скерованому на перетворення Української РСР в демократичну правову державу, покликану забезпечити вільний розвиток особистості, захист прав людини і нації, безперешкодне здійснення основних демократичних свобод;

в) домагатися радикальної перебудови економіки Української РСР на засадах економічної самостійності і самоуправління з урахуванням регіональних і структурних особливостей економіки України та госпрозрахунку всіх суб'єктів господарювання незалежно від форм власності;

г) вести наполегливу боротьбу проти політики денационалізації, домагатися необхідних умов для вільного розвитку і самозбереження українського народу на споконвічній своїй території; сприяти духовному відродженню української нації на основі державного захисту української мови, всебічного розвитку української культури, формування історичної пам'яті і національної свідомості громадян, виховання почуття національної гідності;

д) сприяти всебічному розвитку мов і культур національних меншостей та етнічних груп, що проживають на території республіки, стояти на захисті їхніх життєвих прав та інтересів.

4. Основними напрямками діяльності Руху є:

— забезпечення прав і свобод людини, прав народу, моральне оздоровлення особи й суспільства;

— демократизація суспільного та державного життя в Союзі РСР;

— наповнення суверенітету Української РСР реальним змістом шляхом радикальних перетворень у радянській федерації;

— кардинальне оздоровлення економіки Української РСР;

— соціальна справедливість;

— екологічна безпека суспільства;

— національно-культурне будівництво;

— етика й релігія;

— охорона здоров'я та спорт;

— активна участь у боротьбі за мир.

5. Рух здійснює свою діяльність у такий спосіб:

а) співпрацює з державними установами, радянськими та партійними органами, іншими громадськими організаціями у вирішенні питань, передбачених Програмою та Статутом Руху;

б) бере участь у виборчих кампаніях, висуваючи власних кандидатів у депутати, підтримуючи інших кандидатів, передвиборні програми яких не суперечать цілям Руху; порушує питання про відкликання депутатів, які не виправдали довір'я виборців; бере участь у здійсненні громадського контролю за перебігом виборчої кампанії;

в) узагальнює, випрацьовує та подає державним органам пропозиції, що впливають із завдань Програми Руху; подає місцевим Радам народних депутатів проекти рішень з різних питань місцевого значення;

г) шляхом законодавчої ініціативи подає Верховній Раді Української РСР пропозиції щодо ухвалення нових, а також скасування чи зміну діючих законодавчих актів або положень;

д) організовує вивчення громадської думки і публікує результати, вносить пропозиції щодо референдумів в їх проведенні;

е) вдається до будь-яких законних заходів впливу на органи державної влади та управління;

є) пильнує за дотриманням Українською РСР положень Загальної декларації прав людини, Прикінцевого акту Гельсінської наради з питань безпеки та співпраці в Європі, інших міжнародних угод з питань захисту людських прав;

ж) бере участь у здійсненні громадського контролю;

з) відзначає пам'ятні національні дати та свята; сприяє відродженню національних традицій та звичаїв;

и) здійснює власну економічну діяльність; організовує різні види громадських робіт, доглядає за пам'ятниками історико-культурної спадщини та природи;

ї) організовує обмін думок, диспути, колоквиуми, конференції з назрілих питань, створює експертні комісії, організовує лекції, проводить бесіди;

й) видає свої газети, бюлетені, інформаційні листки; розповсюджує інформацію у вигляді летючок, плакатів, звернень, відкритих листів, а також через засоби масової інформації;

й) організовує і проводить мітинги, збори, демонстрації, марші, походи, пікетування.

6. Рух діє в межах Конституції Української РСР та законів Української РСР відповідно до своєї Програми та свого Статуту.

ЗМІСТ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ РУХУ. ПРАВА ЛЮДИНИ. ПРАВА НАРОДУ

1. Політико-правова система суспільства має забезпечувати свободу та громадські права особи. Усі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності й правах. Недоторканість особи та її гідність охороняються законом.

2. Рух боротиметься за приведення Конституції Української РСР та законодавства республіки у повну відповідність з положеннями Загальної декларації прав людини ООН, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Заключного акту Гельсінської наради з питань безпеки та співпраці у Європі (1975 р.), підсумкового документу Віденської зустрічі представників держав-учасниць наради з питань безпеки та співробітництва у Європі (1989 р.) та інших документів загальноєвропейського процесу.

Рух вважає за необхідне приєднання Української РСР до факультативного протоколу Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Рух домагатиметься публікації звітів, що подаються до ООН про виконання Українською РСР цього пакту.

3. Рух обстоює принцип повної рівності кожного громадянина, органу влади або конкретного його представника перед законом. Рух вважає за необхідне юридично забезпечити захист інтересів будь-якої національної групи або окремої особи.

Рух домагатиметься послідовного здійснення в Українській РСР конституційно гарантованих прав недоторканості особи, її житла, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, охорони таємниці особистого життя громадян.

Рух вважає, що жодна установа чи організація не мають права

збирати про особу таку інформацію, з якою цій особі не можна було б ознайомитись. Переслідування з політичних, соціальних, расових, національних чи релігійних мотивів, будь-які обмеження громадянських і політичних прав неприпустимі.

Рух бере на себе обов'язки здійснення громадянського захисту особи у випадках порушення щодо неї державними органами чи громадськими організаціями діючого законодавства.

4. Рух обстоює право на легальну діяльність будь-яких громадських організацій та самодіяльних об'єднань, якщо вона здійснюється в межах Конституції Української РСР.

5. Рух обстоює право людини сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, виконувати релігійні обряди, вести релігійну чи атеїстичну пропаганду. Рух виступає за толерантність щодо віросповідання.

6. Рух вимагає, щоб злочини сталінізму були визнані державою злочинами проти людства і людяності, а відтак — не підлягали терміну давності.

7. Рух домагатиметься реального здійснення принципу свободи слова та інформації. Кожному громадянину має бути забезпечено право доступу до інформації та захисту від дезінформації.

Рух виступає за ліквідацію залишків практики цензури, крім випадків державної та військової таємниці, за право будь-якої організації чи групи громадян, що діють в межах конституційних вимог, випускати свій друкований орган, за законодавчу охорону прав журналіста.

8. Рух вважає пережитком тоталітаризму і неприпустимою у правовій державі існуючу практику втручання органів КДБ та МВС у сферу ідеології, переконань та свободи совісті.

Рух домагатиметься створення постійної комісії Верховної Ради Української РСР з прав людини для контролю за діяльністю органів держбезпеки, прокуратури, внутрішніх справ та інших органів республіки.

9. Рух вимагатиме скасування всіх нормативних актів, що обмежують громадянські та політичні свободи, гарантовані Конституцією Української РСР.

10. Права і свободи індивіда не повинні суперечити праву народу на самозбереження та відродження. Без свободи народу і нації забезпечення свободи особи неможливе.

11. Кожен народ має право визначати форми та способи свого буття, свій політичний статус та устрій своєї держави. За кожним народом має бути, зокрема, визнано:

— право на існування;

— право на самобутність, повагу його національно-етнічної, расової, культурної, релігійної гідності; свободу від національної та расової дискримінації;

- право на своє політичне самовизначення; вибір своєї економічної та соціальної системи;
- право на мир;
- право на володіння своєю одвічною територією;
- право на придатне навколишнє середовище;
- право на свої природні багатства;
- право на економічну безпеку, що є гарантією сталого розвитку народу та кожної особи;
- право на демократичний лад, що служить інтересам всього населення;
- право на розвій, на участь у поступальному процесі загальнолюдської цивілізації; право на використання загальної спадщини людства;
- право на свої художні, культурні та історичні багатства;
- право народу як етнічної спільноти на самозбереження на своїй одвічній території через забезпечення пріоритету мови, національних традицій, звичаїв — всього, що становить культуру етносу;
- право на поінформованість щодо намірів свого уряду.

СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВА

1. Рух виступає за побудову на Україні суспільства, яке базується на засадах гуманізму, демократії та соціальної справедливості. Це має бути суспільство, якому властиві: високий життєвий рівень народу; всевладдя народу й повнота прав людини; поєднання високого динамізму виробництва із соціальною справедливістю; економічна ефективність на основі різноманітності форм власності; відкритість національної економіки України на основі економічно обґрунтованих зв'язків у внутрісоюзному та міжнародному обміні, поділі та кооперації праці; створення громадянського суспільства та правової держави; розвиток демократії та політичного плюралізму; духовна свобода, умови для вільного розвитку українського народу і задоволення життєвих потреб національностей, що проживають в республіці; відкритість до навколишнього світу і співпраці з усіма народами на засадах рівноправності членів світового співтовариства націй. Саме таким Рух бачить оновлене соціалістичне суспільство.

2. Рух виступає за створення в Українській РСР громадянського суспільства, що гарантує забезпечення економічних підвалин політичної і соціальної свободи кожної особистості; особиста незалежність кожної людини неможлива без децентралізації державної власності та демонтажу сталінсько-брежнєвської адміністративно-командної системи.

Необхідною умовою функціонування оновленого суспільства

має бути забезпечення для меншості права на власну думку і критику рішень, ухвалених більшістю.

3. Створення громадянського суспільства в Українській РСР вимагає: обмеження втручання держави в економічне і соціокультурне життя; забезпечення сприятливих умов для функціонування добровільних асоціацій і спілок як форми реалізації творчої енергії та ініціативи громадян; зведення до мінімуму патерналістської функції держави по відношенню до народу; держава має служити суспільству і перебувати під його повним контролем.

Створення громадянського суспільства у кінцевому наслідку має зняти протиставлення окремої особи суспільству і державі, уможливити здійснення принципу "вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку всіх".

4. Рух виступає за демонтаж існуючої донині в Українській РСР "сталінської моделі соціалізму" й перетворення республіки в демократичну правову державу, побудовану з урахуванням національно-історичних особливостей України.

Рух прагнучим до забезпечення в Українській РСР урядування народу самим народом.

Засадами правової держави в Українській РСР мають бути:

- верховенство права над політикою;
- панування закону в усіх ділянках суспільного життя;
- обов'язковість закону для самої держави та її органів у їхніх відносинах з громадянином;
- здійснення принципу "все, що не заборонено — дозволено" у стосунках громадян з державою та організацій нижчої ланки з вищою;
- такий механізм правотворчості, коли проекти законів виробляються безпосередньо в законодавчих органах, а найважливіші з них виносяться на референдуми та всенародні обговорення;
- правове забезпечення найширшої гласності в діяльності державних органів і громадських організацій, відкритості статистики, всебічного інформування громадян, реальної можливості висловлювати свою думку з питань державного життя, процедури врахування цієї думки;
- правове гарантування державою захисту прав і свобод людини, забезпечення прав народу;
- взаємна відповідальність держави і особи;
- незалежний суд та судовий захист всіх без винятку прав громадян.

5. Національно-державне будівництво в республіці має здійснюватися з метою утвердження державного суверенітету української РСР. Досягненню цієї мети мають слугувати ухвалення нової Конституції Української РСР, перехід на республіканський госпроз-

рахунок, надання українській мові статусу державної в Українській РСР, наповнення юридичним змістом інституту громадянства Української РСР, законодавче забезпечення всіх прав інших національних груп на території республіки, заснування в Українській РСР органу конституційного нагляду, який би діяв як конституційний суд тощо.

Вибори в Українській РСР мають здійснюватись на засадах загального, рівного, безпосереднього виборчого права з таємним голосуванням на альтернативній основі.

Законодавчий процес в Українській РСР має виходити з пріоритету загальнолюдських цінностей та верховенства права як гарантії рівних прав усіх індивідів, пріоритету місцевої влади у вирішенні питань, віднесених до її компетенції.

Рух домагатиметься реального розмежування законодавчої, виконавчої та судової влади.

6. Рух виступає за здійснення в Радянському Союзі конституційної реформи, згідно з якою Союз РСР має стати союзом справді суверенних держав на засадах повної рівноправності всіх його суб'єктів; юридичну основу Союзу має складати новий союзний Договір.

Рух виступає за право як союзної республіки, так і Союзу ставити питання про скасування будь-якого закону, який виходить за межі їхніх конституційних повноважень. Найвищі представницькі органи влади союзних республік можуть опротестувати і припинити дію постанов та розпоряджень союзного уряду та союзних міністерств на своїй території, якщо вони порушують конституційні права союзної республіки.

7. Українська РСР як держава-засновник ООН, повноправний суб'єкт міжнародного права та міжнародних відносин, повинна відповідно до своїх потреб практично здійснювати право на встановлення безпосередніх дипломатичних стосунків з іншими країнами із заснуванням в них постійних дипломатичних представництв. У країнах проживання діаспори Українська РСР повинна мати свої консульські представництва. Консульства закордонних країн, розташовані на території Української РСР, мають бути акредитовані при Міністерстві закордонних справ Української РСР. Українська РСР повинна долучатися до загальноєвропейського процесу, безпосередньо приєднавшись до Заключного акту Гельсінської наради, документів Віденської та Мадридської нарад. За кордоном мають функціонувати постійні культурні центри Української РСР та представники республіканських засобів масової інформації. Українська РСР повинна мати свій національний Олімпійський комітет і брати участь в Олімпійських Іграх та інших міжнародних спортивних змаганнях під своїм державним прапором.

1. Рух сприятиме економічному відродженню України, зростанню добробуту її народу, створенню гуманної збалансованої, ефективної економіки.

Він домагатиметься оздоровлення економіки України, яка характеризується недосконалою, характерною для колоній структурою виробництва, незбалансованістю, поглибленням непропорційності і нерациональності виробництва, диспропорціями у комплексності розвитку народного господарства як районів (міст), областей, регіонів, так і усієї республіки, її переорієнтації з сировинно-паливно-енергетичного напрямку на науковомісткі виробництва, покликані служити задоволенню потреб людини.

2. Рух вважає, що тільки із зламом адміністративно-командної системи господарювання, утвердженням економічного суверенітету республіки можливе реальне подолання економічної кризи, забезпечення добробуту і вільного всебічного розвитку людини. Єдиною альтернативою бюрократичній сваволі є переведення України на господарський розрахунок, змістом якого є надання українському народу законного права самому привласнювати результати своєї праці, бути господарем на своїй землі.

Для досягнення цієї мети треба звільнити республіку від диктату центру, панування і володарювання в ній союзних органів, а також багаточисельних міністерств і відомств, зняти з її економіки усі пута, якими сковується ініціатива трудових колективів і окремих працівників, а також районів, областей і регіонів, підривається їх зацікавленість трудитись продуктивніше, результативніше, ефективніше, раціонально використовувати ресурси.

3. Рух засуджує антиморальне і протиекономічне господарювання відомчих монополій і вважає, що воно є виявом економічного сепаратизму, загрозою цілісності економіки України, узурпацією прав її народу і несумісне із принципами федеративної побудови Союзу РСР.

Стрижневим питанням у ділянці економіки Рух вважає подолання економічного відчуження трудівників від власності на засоби виробництва і продукції, яка виробляється ними. Вирішення цього питання пов'язано з денационалізацією засобів виробництва (певної частини), децентралізацією управління, з демократизацією господарського життя і надання робітникам і селянам права самим розпоряджатись результатами своєї праці.

Запорукою зростання життєвого рівня має бути економічна система, яка ґрунтується на різноманітності рівноправних форм власності: державної, кооперативної, індивідуальної, акціонерної, приватної, змішаної та ліквідації відомчої форми управління.

Економічний суверенітет республіки повинен забезпечуватись

за допомогою надання їй політичної свободи, встановлення нової системи виробничих відносин, що базується на республіканській формі власності, втягнення у сферу активного госпрозрахункового господарювання не лише підприємств, об'єднань, їх внутрішньогосподарських підрозділів (цехів, бригад, ланок, дільниць), а й міст, районів, регіонів (Поділля, Галичини, Волині, Таврії, Буковини, Полісся та інш.) і республіки в цілому.

За республікою повинно бути конституційно закріплене право власності народу України на землю, її надра, води, ліси, усі природні ресурси, повітряний простір, шельф, заводи, фабрики, шахти, електростанції та все майно, що створене і перебуває на території республіки.

Право вибору форм власності та господарювання має належати виключно Українській РСР.

Передача окремих промислових, транспортних чи інших підприємств у користування союзним відомствам повинна фіксуватись в новому союзному договорі.

4. Рух виступає за надання Україні економічної самостійності, основними принципами якої є:

- самостійність у питаннях господарського законодавства, ціноутворення, фінансів, кредиту, грошового обігу, заробітної плати, зовнішньоекономічної діяльності тощо;

- самостійне планування та самофінансування свого соціального та виробничо-технічного розвитку;

- пряма залежність рівня життя народу України та її регіонів від результатів праці трудящих;

- повний господарський розрахунок усіх самостійних одиниць господарювання, державне регулювання виборчої діяльності яких здійснюється з допомогою економічних важелів. На діяльність підприємств можуть накладатися лише обмеження історичного, демографічного та екологічного характеру.

Для реалізації цих принципів необхідно, щоб:

- державний бюджет республіки та місцеві бюджети (міст, сіл, районів, областей) формувалися знизу догори шляхом оподаткування усіх госпрозрахункових підприємств та організацій, розташованих на території України;

- напрямки та обсяг оподаткування встановлювалися самими органами влади відповідного рівня (місцевими чи республіканськими) за обов'язкової умови скоординованості їх дій, аби не припускати антистимулюючого впливу податків;

- бюджет Союзу РСР формувався за єдиним для всіх республік нормативом, принцип визначення якого має бути зафіксований в новому союзному договорі, а також за рахунок добровільних внесків республік на конкретні загальносоюзні програми;

— істотно розширилась сфера госпрозрахункового господарювання, охопленням ним ділянок, що зовсім випали з поля зору (регулювання банківської ліквідності, торгівля грішми, комерційний кредит тощо), передача у компетенцію республіки права на створення кредитних ресурсів і управління позичковим фондом, який є надбанням народу України і лише йому може належати;

— була заборона регулювання економічного життя в республіці за допомогою нормативних документів відомств, згідно з якими останні без відома і дозволу уряду України забирають з підприємств їх підприємств нерідко до 90% прибутку;

— діяльність всіх підприємств та організацій на території республіки повинно регулюватись законами Української РСР. Союзне регулювання економічного життя, управління загальносоюзною власністю на території республіки має здійснюватись на засадах, визначених новим Союзним Договором.

Рух вважає, що впровадження вищеперелічених заходів виключає можливість перетворення існуючого союзного адміністративно-командного комплексу на його республіканський різновид.

5. Рух вважає, що економічна система Української РСР має ґрунтуватись на методах економічного регулювання. Рух виступає як проти неконтрольованого вільного ринку, так і проти бюрократичного антиринкового курсу. Натомість пропонує спрямоване госпрозрахункове господарювання.

Розглядаючи республіканський ринок як частку загальносоюзного й світового ринку, Рух виступає за розвиток еквівалентного обміну між республіками, за встановлення між ними безпосередньої кооперації, здійснення спільних економічних програм, за самостійний вихід України на світовий ринок. Усе це сприятиме розвитку економічного партнерства та інтеграції Української РСР з іншими республіками Союзу РСР, із світовим ринком на засадах економічної заінтересованості, вигідності та добровільної взаємодопомоги.

В умовах уринкованої економіки підприємствам республіки потрібно надати право виходити із складу міністерств, вступати в об'єднання (асоціації) різного типу із підприємствами інших республік, союзними та іноземними підприємствами. Разом з тим Рух вважає, що впровадження господарського розрахунку можливе в умовах ефективної конкуренції між самостійними розкріпаченими підприємствами.

Держава повинна створити необхідні фінансово-грошові умови для успішного функціонування ринку, боротись проти монополізму при переході до конкурентного ринкового господарювання.

Впровадження республіканського госпрозрахунку потребує створення власної банкової системи.

6. Рух буде домагатись докорінної перебудови структури

народного господарства України, зміни пріоритетів у розподілі капіталовкладень, оновлення виробничих фондів. Від економіки, в якій непомірно велику частку посідають видобувні та енергомісткі галузі й підприємства, слід перейти до економіки, в якій переважають точне та складне машинобудування, екологічно безпечні й чисті виробництва, галузі, що забезпечують зростання життєвого рівня.

Потрібно виробити програму конверсії військового виробництва та перепрофілізації важкої промисловості, зменшення частки шкідливої, тяжкої і ручної праці в народному господарстві.

7. Конституючи глибoku кризу, яка охопила аграрний сектор економіки, Рух вважає, що навіть і безмірні грошові ін'єкції в існуючу колгоспно-радгоспну систему без створення реальних спонук до праці не дадуть, як і не давали в минулому, позитивних наслідків. Не може повною мірою зарадити кризі аграрного сектора "орендизація" колгоспів, яка не створює умов для впровадження капіталомістких заходів для підвищення родючості землі та виховання у трудівника почуття господаря.

Необхідна радикальна земельна реформа. Кожному селянинові слід надати можливість самому вирішувати: буде він володіти землею з правом спадкоємності, обробляти свою землю самостійно, чи в рамках колгоспу, чи в якій-небудь іншій асоціації. І не лише декларувати ці права, а й створювати для цього матеріальні гарантії. Надання будь-яких привілеїв бодай одній із форм власності або організації сільської праці було б шкідливим для економіки в цілому.

Рух виступає за відродження українського селянства як повноправної творчої верстви українського суспільства, відновлення і піднесення поваги до села і праці на землі.

Рух виступає за високопродуктивне сільське господарство, яке врахувало б національні хліборобські традиції та сучасний світовий досвід.

8. Рух вимагає, щоб усі роботи, пов'язані з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, здійснювались за рахунок союзного бюджету. Нормативні відрахування Української РСР до бюджету Союзу РСР повинні бути зменшені на величину, необхідну для забезпечення екологічно чистого харчування й поліпшення медичного обслуговування, а при необхідності будівництва додаткового житла для населення, що потерпіло від Чорнобильської катастрофи.

Рух домагатиметься, щоб розмір внесків Української РСР до союзного бюджету та поставок до союзного фонду сільськогосподарської продукції був знижений відповідно до втрат сільськогосподарських угідь від аварії на Чорнобильській АЕС.

9. Рух відкидає протекціонізм, дискримінацію, адміністра-

тивний ізоляціонізм у зовнішньоекономічних взаєминах України, виступає за створення міжреспубліканських і союзних фондів, які повинні полегшувати перехід республік на господарський розрахунок.

10. Рух вважає за доцільне використання капіталів, знань та господарливості українців діаспори та інших зарубіжних громадян з метою подолання кризи української економіки.

11. Рух вважає за конче потрібне розширити діяльність громадських організацій, творчих спілок та уряду республіки, спрямованої на задоволення життєвих потреб українців за кордоном та в деяких союзних республіках.

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

1. Гуманізація суспільства є одним із найважливіших завдань Руху. Рух виступає за впровадження в Українській РСР системи гарантій здійснення соціально-економічних прав громадян, передбачених Конституцією Української РСР.

Рух домагатиметься, щоб кожен громадянин Української РСР мав можливість реалізувати свої здібності, отримуючи справедливую винагороду за працю, суспільно-корисні ідеї, новаторські технічні рішення, трудову заповзятливість.

2. Рух виступає за право громадян Української РСР на вільний вибір місця проживання та місця застосування своїх сил і можливостей, а також обстоє вільне переміщення між соціальними групами і однакові початкові можливості для вихідців із різних соціальних прошарків населення.

3. Рух вважає за необхідне визначення в республіці економічно вмотивованого прожиткового мінімуму особи з регулярною публікацією даних про нього, про доходи різних груп населення та індекси цін. В республіці має бути запроваджена система компенсації інфляційних процесів. Пенсіонери та люди з доходами нижче прожиткового мінімуму повинні отримувати доплату до його рівня.

4. Рух стверджує, що оновлене суспільство повинне стати суспільством рівноправних громадян, в якому відсутні всі станові, явні та приховані привілеї та пільги за номенклатурною ознакою. Рух виступає за скасування самої категорії номенклатурних працівників. Призначення на всі посади має здійснюватися виключно на засадах конкурентності за професійною компетентністю.

Рух послідовно й непримиренно виступатиме проти незаконного нетрудового збагачення, насамперед проти діяльності мафіозних груп, проти соціальних умов, які сприяють формуванню страти — відособленої верстви суспільства, що прагне до монопольного розподілу благ та влади.

5. Рух вважає за необхідне запровадження в Українській РСР

власної системи соціального забезпечення, опіки та благодійності, матеріального забезпечення в старості з урахуванням зростання економічного потенціалу республіки за нових методів господарювання та перехід на госпрозрахунок.

Рух домагатиметься усунення неприйнятної соціальної нерівності, що існує між певними місцевостями республіки, адміністративними центрами та периферією.

6. Рух виступає за значне збільшення частки житлового будівництва у загальному обсязі капітального будівництва в республіці, а також за надання громадянам права придбання житла в індивідуальну власність. Рух обстоює повну гласність у справі розподілу житла та соціально-побутових благ.

7. Рух виступає за підвищення в республіці рівня соціальної захищеності багатодітних сімей. Виховання дітей матер'ю вдома має бути визнано суспільно корисною працею і відповідно оплачуватися суспільством.

8. Рух вважає за необхідне випрацювання концепції докорінної перебудови системи охорони здоров'я в Українській РСР, а також програми стимулювання приросту населення республіки, запровадження на Україні заходів, скерованих на зниження дитячої смертності.

9. Рух обстоює здійснення в Українській РСР державної молодіжної політики на засадах пріоритетного розв'язання соціальних проблем молоді, зростання пільг для неї в міру піднесення економічного потенціалу суспільства, сприяння розвитку молодіжних ініціатив у вирішенні соціальних проблем.

10. Соціально-економічна політика в республіці повинна забезпечити рівність соціальних можливостей усіх суспільних груп та підвищення доходів усіх груп населення відповідно до зростання вартості життя.

11. Рух вважає, що всі недобровільні безробітні повинні мати надійний соціальний захист, гарантію отримання праці згідно здібностей та кваліфікації.

ЕКОЛОГІЯ

1. Рух вважає, що реалізація права народу на придатне навколишнє середовище є найважливішим чинником збереження фізичного і морального здоров'я народу. З метою забезпечення раціонального використання природних ресурсів республіки й захисту довколишнього середовища в Україні має бути випрацьована концепція та державна програма заходів екологічної безпеки. Рух вважає за необхідне розробку конститутційних та інших юридичних гарантій забезпечення народу України придатного середовища існування.

2. Рух наполягає на докорінному перегляді енергетичної політики в Україні, вимагає прининити спорудження нових енергоблоків на існуючих в республіках АЕС, вивести з експлуатації та демонтувати Чорнобильську АЕС, а також всі розміщені в Україні реактори типу РВПК як конституційно небезпечні. В республіці мають бути запроваджені альтернативні, екологічно чисті технології енергозабезпечення, розширена мережа "малої енергетики".

Проведення диспансеризації всього населення України (передусім Київської, Житомирської, Чернігівської, Сумської областей) з метою визначення стану здоров'я після Чорнобильської катастрофи. Подальше спостереження, яке мусить бути забезпечене і кадрово, і необхідною закордонною апаратурою.

Домагатися і всіляко сприяти розробці програми реабілітації здоров'я населення, що постраждало від Чорнобильської аварії. Вимагати від відповідних міністерств і відомств СРСР повної компенсації за нанесені збитки людям, республіканському народно-господарському комплексу.

3. Рух вважає, що остаточні рішення стосовно реалізації широко-масштабних проектів гідроспоруд, хімічної промисловості, енергетики, металургії тощо повинні прийматись тільки після компетентної експертизи з наступним винесенням їх на відкрите громадське обговорення, а в разі потреби — після проведення референдуму.

4. Рух домагатиметься припинення будівництва екологічно небезпечних підприємств у зонах високої концентрації населення і промислового перенасичення. Одне з завдань Руху — домагатись екологічно чистого виробництва із застосуванням енергетично маломістких та маловідходних технологій, перепрофілювання або ліквідацію шкідливих виробничих об'єктів. Заповідні, історико-культурні території України повинні бути вилучені із сфери енергетико-промислового освоєння.

5. Рух ставить на меті підготувати та здійснити стратегію екологізації сільського господарства України, орієнтуючи його на виробництво якісних продовольчих продуктів, на охорону біосфери. Рух відстоюватиме раціональне використання земель, водойм, угідь у сільському господарстві України з урахуванням рельєфу, ґрунтово-кліматичних особливостей регіону, виступатиме за відповідність меліоративних споруд та комунікацій географічному та культурно-історичному типу землі й ландшафту. Рух виступає за екологічно обґрунтоване та раціональне використання лісів, за створення нових і відродження знищених природоохоронних зон в Україні. Рух вважає, що компетенція республіки у питаннях охорони навколишнього середовища має поширюватись і на території розташування Збройних Сил.

6. Рух вважає за необхідне впровадження в Україні системи

екологічних досліджень та моніторингу, скасування грифів секретності з екологічної інформації, регулярної публікації відомостей про екологічний стан навколишнього середовища, уточнення та вдосконалення природоохоронної стратегії в республіці.

7. Одне з невідкладних завдань Руху — домагатися впровадження екологічної освіти та підвищення екологічної культури всього населення України шляхом введення до програми середніх загальноосвітніх шкіл вивчення предметів з екології і створення у вузах республіки міжфакультетських кафедр з природоохоронних дисциплін.

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

1. Рух визнає одним із найважливіших завдань своєї діяльності демократичне і справедливе розв'язання проблем, що стосуються буття і розвитку українського народу, забезпечення його рівноправності з іншими народами, задоволення національних потреб білорусів, болгар, гагаузів, греків, євреїв, кримських татар, молдаван, німців, поляків, росіян, словаків, угорців, циган та інших національностей, які проживають у республіці.

Рух вважає, що юридичними засадами національної політики на Україні мають бути право нації на самовизначення та право національно-культурної автономії для етнічних груп і національних меншин, що проживають в республіці.

2. Національне питання в Україні Рух розглядає як основу буття і розвитку української нації, етнічних груп та національних меншин, їхньої інтеграції в єдиний соціум республіки, ядром якого є народ, що дав назву своїй національній державі.

Національне й інтернаціональне можуть існувати неспотвореними тільки в нерозривній єдності. Немає справжнього інтернаціоналізму там, де ігноруються національні права та інтереси. І немає справжнього патріотизму там, де беруться до уваги лише вузькі національні права та інтереси.

3. Зближення і взаємозбагачення націй не мають нічого спільного з їхнім примусовим "злиттям", асиміляцією, денационалізацією та невіляцією. Нації, як суб'єкти суспільного життя, творять загальноземну людську цивілізацію.

Всілякі штучні, насильницькі методи інтеграції націй Рух розглядає як злочин проти людства, як зазіхання на духовне багатство та розмаїття загальнолюдської спільноти.

4. Рух розцінює стан національного буття в Україні як критичний. Нависла загроза над самим існуванням української нації та її державності. Серйозно ушкоджені всі умови національного буття українців: політичні, соціально-економічні, культурні,

екологічні. Під загрозою зникнення опинилась етнічна самобутність представників інших народів України.

Рух сподівається, що росіяни, які живуть у республіці, стануть справжньою опорою сучасного українського національного відродження. Шануючи російську мову і культуру, історичну кривність українського та російського народів, Рух вважає, що росіяни можуть розвиватися як самобутня частина соціуму республіки за умови повного розквіту української нації. Інший шлях веде до згубних наслідків для обох народів.

Історично склалося так, що Україна стала колыскою нової єврейської культури, євреї зробили великий внесок у розвиток багатьох галузей життя українського народу. Рух виступає за відродження єврейської спільноти на Україні, їхньої культурно-національної автономії, проти антисемітизму.

Рух вважає, що на українців, а також на найчисленніші національні групи, що живуть у республіці, — росіян, євреїв лягає найбільша відповідальність за долю всіх національних меншостей України, їхній самобутній розвиток.

5. В національному питанні Рух виходить з того, що:

— національний чинник є могутнім рушієм суспільного поступу, особливо в багатонаціональній країні;

— нації — основні суб'єкти людської цивілізації, історично перспективні спільноти людей. Національне розмаїття — підвалина багатоваріантності розвитку людства, його життєздатності та життєстійкості, їхній вільний розвиток — запорука цивілізації;

— вищим ступенем зрілості нації є національна державність. Лише в умовах політичного, економічного, культурного суверенітету можливий вільний розвиток націй. Збереження нації гарантується за умови узгодженого розвитку політично-державного, соціально-економічного, культурного та екологічного буття;

— реалізація всієї повноти національних прав різних етнічних груп, які населяють Україну, невід'ємна від усвідомлення ними того, що українська нація має в республіці статус історичного господаря. Україна є єдиною в світі територією, де можливі повновартісні існування і розвиток українського етносу;

— важливим інтегруючим чинником етнічних спільностей є мова і національна свідомість. Національна мова — першооснова, першоджерело культури, фундамент національного буття народу, загальнолюдська цінність. Зникає національна мова — умирає народ як нація.

Виступаючи за повагу до національної гідності, проти національного нігілізму, Рух вважає несумісною зі своїми принципами пропаганду расової та національної винятковості, шовіністичних і націоналістичних поглядів.

КУЛЬТУРА. МОВА. НАУКА

1. Рух змагатиметься за цілісність та безперервність розвитку національних культур, виступатиме проти їх вульгаризаторської ідеологізації, спрощеного поділу на прогресивні і реакційні.

Внаслідок колоніальної політики царизму, а потім грубих порушень загальнолюдських принципів національного буття в часи сталінізму і брежнєвщини, винищення значної частини української творчої та наукової інтелігенції, штучного звуження сфери вживання української мови культура українського народу втратила свою цілісність, порушено процеси її розвитку, розірвано культурний зв'язок поколінь. Нині український народ стоїть перед необхідністю відродження національної культури, всебічного розвитку української мови — визначального чинника існування нації.

2. Питання культурного відродження в Україні може бути успішно розв'язане лише на шляху утвердження державності українського народу. Рух обстоює право корінного народу республіки зберігати на своїй етнічній території історичний уклад життя, культуру, мову, самобутність.

Рух виступає за розвиток національної культури, мови усіх національностей, що населяють Україну. Представники усіх національних груп повинні мати реальну можливість створення культурних автономій. Їхнє право — відкривати школи з рідною мовою навчання, створювати товариства та земляцтва, мати театр, пресу, пропагувати духовні цінності свого народу. Рух домагатиметься реального здійснення такого права.

3. Рух переконаний, що справді дружні відносини між народами можна досягти тільки на ґрунті взаємної поваги до культури, мови, історії, традицій кожного народу. Рух сприятиме тіснішому спілкуванню громадян республіки на основі культурного інтересу, допомагатиме представникам різних національностей прилучитись до спільного процесу духовних та матеріальних цінностей на терені України.

4. Рух домагатиметься утвердження культурного суверенітету України та децентралізації культурного життя в республіці. Питання культури України має належати виключно до компетенції республіки.

Рух сприятиме відродженню справді наукової історії України, історії її освіти, культури та науки, реальному поневоленню усної народної творчості (в усіх її різновидах), обрядів та звичаїв, народної педагогіки та медицини, агрономії і садівництва. Культурна політика мусить бути спрямована таким чином, аби відродити місцеві культурні центри, аби зняти протиставлення центру і периферії щодо рівня розвитку та інтенсивності культурного життя.

Слід подбати про вивчення історії та основних засад вітчизняної етнопедagogіки, впровадження їх основних елементів у виховній та навчальній процес. Потребує вивчення і розробки методика і методологія викладання циклу гуманітарних дисциплін у середній школі як цілісної системи, що забезпечує спадковість світоглядних, етичних та естетичних принципів, властивих українському народові.

Рух бере на себе обов'язок забезпечення розвитку мережі курсів української мови, недільних шкіл, де б вивчалась і пропагувалась історія української культури.

1 — розроблений (за участю Руху) проект розвитку української культури винести на всенародне обговорення.

5. Рух виступає за вільну і безпосередню культурну, наукову, спортивну співпрацю з усіма країнами світу та міжнародними організаціями, висловлюється за найтісніші контакти з українцями за кордоном і розглядає таку діяльність як запоруку нерозривності українського народу та його культури. Культурні надбання зарубіжних українців є важливим елементом національної культури і мають широко використовуватися для культурного будівництва в Україні.

6. Рух вважає, що відкритість української культури, її сприйнятливості до всіх духовних здобутків людства, включення в загальносвітовий культурний процес — важлива передумова справжнього національного відродження.

7. Рух переконаний, що права національно-культурної автономії мають бути надані і українцям, які проживають за межами республіки в Союзі РСР — на Кубані, Ставропіллі і на Дону, в Молдавії, в Сибіру, Казахстані, на Далекому Сході, в Москві, Ленінграді та в інших містах і регіонах. Забезпечення їхніх духовних потреб повинно стати державною турботою уряду республіки, її громадських, творчих організацій, спілок, а також союзних інституцій та урядів інших республік.

8. Рух домагатиметься утвердження в Україні системи національної освіти. Навчання та виховання в школі слід організувати в повній відповідності з політичними, економічними, екологічними, культурними інтересами республіки. Школа — власність республіки, і учбовий процес має здійснюватись за планами і програмами, опрацьованими на демократичних засадах в республіці.

Рух вважає за необхідне вжити термінових заходів для виведення дошкільного виховання, народної освіти та культурно-освітньої галузі з кризової ситуації та стану граничної бідності. Школи мають бути масово охоплені комп'ютеризацією. Слід провести реформу навчальних (вищих) закладів, забезпечити їхню автономію, викладацьке і студентське самоврядування, підвищення якості навчання.

9. Рух виходить з усвідомлення тісної взаємозалежності матеріального багатства республіки та рівня розвитку культури і вважає, що розвиток національної культури потребує значно сприятливіших економічних умов, фінансової підтримки з боку держави, наполягає на ліквідації практики залишкового фінансування культури.

10. Рух розцінює виховання національної гідності, історичної пам'яті, прищеплення любові до своєї національної мови, дбайливого ставлення до культурної національної спадщини, охорони пам'яток та історичного середовища, широке та об'єктивне висвітлення всіх сторінок історії українського народу як одне з головних завдань держави, наукових кіл, творчих спілок, громадських організацій.

11. Рух домагатиметься оздоровлення і піднесення до сучасного рівня архівного господарства, відновлення втрачених пам'яток літератури, мистецтва та архітектури, повернення розкрадених фондів та вивезених за межі України історичних, культурних, художніх національних скарбів і реліквій.

Рух виступає за дбайливе ставлення до всієї матеріальної та духовної спадщини, за відродження старих та створення нових державних і громадських інституцій, які б забезпечували цілеспрямований культурний рівень народу, за розширення інформаційної бази культури (доступності архівів, світової преси, світової літератури і кінокласики, створення комп'ютеризованих інформаційних центрів).

12. Рух сприятиме відродженню народної медицини і педагогіки, агрономії і садівництва, народно-прикладного мистецтва, народних обрядів, звичаїв, національних та народних свят.

13. Рух стверджує, що культурний потенціал народу залежить від багатоманітності шляхів розвитку національної культури. Рух протистоїть будь-яким спробам уніфікувати культури і захищає творчу суверенність особистості.

14. Питанням особливої турботи Руху є українська мова. Внаслідок спотвореної національної політики та русифікації українська мова витіснена майже з усіх життєво важливих сфер діяльності суспільства. Повернення їй законного місця вимагає потужних державних зусиль та широкої громадської підтримки.

Рух вважає, що першим кроком у розв'язанні проблем всього національно-культурного відродження має бути надання українській мові статусу державної в Українській РСР. Домагаючись цього, Рух наполягає на законодавчому і практичному забезпеченні з боку держави, відновлення й утвердження функціонування української мови у ділянках державної, партійної, громадської діяльності, науки і культури, виробництва, діловодства, судочинства,

інформації, інформатики, зв'язку, середньої і вищої школи, дошкільних закладів.

В Українській РСР має бути випрацювана й запроваджена в життя комплексна державна програма розвитку української мови.

15. Рух виступає за гуманізацію науки та перетворення її в елемент національної культури, за розширення досліджень в галузі історії України, мовних проблем, етнографії, народної творчості, соціальної психології, етики.

Рух вважає необхідним вжити рішучих заходів до подолання застою української науки та усуненню його першопричин:

- бюрократичних методів керівництва;
- нехтування творчим характером праці вченого;
- розгородження науки міжвідомчими бар'єрами водночас з монополізацією її окремих галузей;
- двічі залишкового принципу матеріального забезпечення, коли українська наука одержує те, що залишилось для України від того, що залишилося для радянської науки в цілому;
- недостатнього рівня міжнародних наукових зв'язків.

Рух закликатиме уряд відмовитись від впровадження госпрозрахунку в сферу фундаментальних та гуманітарних наук, забезпечивши натомість державну підтримку цих досліджень.

16. Рух домагатиметься передачі атестації наукових кадрів та присудження наукових ступенів і звань із відання всесоюзного у відання УРСР.

ЕТИКА

1. Суспільство, щоб розвиватись і мати майбутнє, повинно усвідомити пріоритет загальнолюдських вартостей над етикою і мораллю класів і груп. Морально здорову загальнолюдську спільноту творять лише свідомі і культурні нації. Дотримання загальнолюдських моральних засад можливе в суспільстві, де кожен має відчуття національної приналежності і гідності. Рух визнає моральне оздоровлення особи надзвичайно важливою ланкою процесу перебудови.

2. Рух виступає за моральне відродження українського суспільства на засадах загальнолюдських ідеалів через духовне єство народу, його здорові традиції, які відзначалися вільнолюбством, здатністю до самопосягати для добра і честі народу.

3. Рух ставить за мету відродження людини як морально відповідальної особистості, громадянина, господаря, переконаного, що нормою його життя в суспільстві повинні бути такі чесноти, як почуття людської гідності, обов'язку, справедливості; повага до

людини, до всіх націй і народностей; правдивість, сумлінність; шляхетність та працьовитість; громадянська активність та відвага, добродійство та милосердя.

4. Рух виступає за підпорядкування політики засадам моралі; людина і народ є не засобами, а метою всієї політичної діяльності.

5. Рух виступає проти насильства у будь-яких формах, проти несправедливості і сваволі органів влади, засуджує і розглядає як злочин проти людства й людяності терор стосовно громадян, суспільних груп, націй.

6. Рух обстоює відновлення та захист національної ідентичності та гідності всіх людей, що живуть на Україні, поважає національну символіку всіх народів, виступає за спадкоємність національних культур, звичаїв, традицій як частини етнічної пам'яті.

7. Рух виступає за утвердження правди у всіх ділянках суспільно-політичного і культурного життя. Особливу увагу Рух звертатиме на моральні якості осіб, наділених владою, керівників усіх рівнів і всіх виборних осіб, виступатиме проти лідерів, які власні інтереси ставлять вище інтересів народу, охоплені манією властолюбства, принижують людську гідність, негласно, кулуарно чи анонімно вирішують важливі проблеми загалу, дотримуються подвійної моралі. Рух підтримує лідерів, які діють чесно і відкрито.

8. Усвідомлюючи, що вільна, чесна і сумлінна праця є однією з головних підвалин морального здоров'я суспільства, Рух виступає за відродження традиційного для українського народу відповідального ставлення до праці, визнання добре виконаної роботи важливим критерієм моральності людини.

9. Рух всіляко сприятиме викоріненню таких соціальних недуг, як наркоманія, алкоголізм, злочинність та ін.

10. Рух виступає за посилення уваги до дітей, старих, хворих та інвалідів, за їхню гідну участь в процесах соціального і морального оновлення життя.

11. Рух усвідомлює важливу роль сім'ї як біологічної та соціальної клітини суспільства, в якій формується духовність і майбутнє народу. Рух виступає за всебічне оздоровлення родинного життя, рівну відповідальність батьків за виховання морально здорового, національно свідомого покоління, відродження традиційного статусу української родини з її взаємною повагою, пошаною до батьків, до материнського покликання жінки, її ролі в створенні та захисті домашнього вогнища.

12. Рух виступає за виховання шанобливого ставлення до всього живого, до природи у різних її проявах, за розвиток у кожній людині відчуття особистої відповідальності за збереження природи і самого життя на землі.

13. Рух визнає істотну роль релігії в моральному оновленні суспільства, в утвердженні загальнолюдських вартостей.

РЕЛІГІЯ

1. Релігія на Україні була важливим джерелом духовності, етики, моралі. Вона віками освячувала українські народно-визвольні рухи як волю народу до життя і давала їм морально-правову основу. Вона також дала основу програмовому документу XIX століття Кирило-Мефодіївського братства. Релігійні центри були осередками української літератури і культури. Релігія забезпечувала християнську основу сім'ї, родинної моралі, традиції.

Рух змагатиметься за безперешкодне здійснення конституційно гарантованої свободи совісті релігійними громадами усіх конфесій, що є на Україні, за унормування правового статусу поруйнованих сталінщиною української католицької церкви та української автокефальної православної церкви, згідно з вимогами засад міжнародного права й зокрема Загальної декларації прав людини.

2. Рух виступає за перегляд усіх протизаконних дій, вчинених державою стосовно Церкви, порушень її прав за всі роки існування УРСР.

3. Рух виступає за нормалізацію становища Церкви в суспільстві, за реальне забезпечення права Церкви на власне, обумовлене внутрішніми законами, ведення справ.

4. Рух виступає за реальне відокремлення держави від церкви, за відмову держави від ведення організованої атеїстичної пропаганди, визнає рівні права віруючих та атеїстів на обґрунтування своїх переконань. Ні держава, ні окремі особи, ні товариства, ні установи не мають права нав'язувати людині чужого їй світогляду, примушувати її діяти всупереч власному сумлінню.

5. Культові споруди на Україні мають використовуватись за своїм прямим призначенням. Існуючу практику використання культових споруд, храмів для розважальних заходів, в господарських та інших несумісних з релігійним призначенням цілях Рух розглядає як антиморальну.

Рух підтримуватиме домагання віруючих стосовно безкоштовного повернення Церкві належних їй цінностей, реліквій, святинь, храмів та будівель, незаконно конфіскованих державою. Рух виступає за вільне будівництво нових храмів у містах і селах України, де того бажають віруючі, та відновлення зруйнованих культових пам'яток на Україні.

6. Рух підтримує ідею відновлення та легалізації благодійної діяльності Церкви.

7. Рух підтримуватиме прагнення парафіян до відправ українською мовою у приходах Руської Православної Церкви.

8. Рух вважає неприпустимим розпалювання ворожнечі серед народу на релігійній основі.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я І СПОРТ

1. Рух стверджує, що стан медицини і охорони здоров'я народу на Україні є незадовільний. Винищено краших (фізично, морально, інтелектуально) представників. За часи сталінських репресій, війн, внаслідок агресивно-екстенсивної економіки, згубного впливу чорнобильської аварії зазнав руйнації генетичний фонд народу. Постійний якісно-кількісний дисбаланс у харчуванні при значному забрудненні продуктів шкідливими домішками катастрофічно загрожує здоров'ю сьогоднішніх і майбутніх поколінь. За таких умов радикальне поліпшення справи охорони здоров'я на Україні є нагальною необхідністю.

2. Система охорони здоров'я потребує докорінної перебудови, повної її децентралізації. Структуру, профілізацію та фінансування органів охорони здоров'я на місцях повинні визначати місцеві Ради.

3. Рух виступає за значне зміцнення матеріальної бази охорони здоров'я, збільшення валютних асигнувань для придбання імпортного медичного обладнання та медикаментів.

4. Рух обстоює існування поряд з державними медичних закладів кооперативного, приватного і страхового типу, фінансованих благодійними фондами. Рух вважає необхідним відновлення традицій народної медицини на сучасному науковому рівні, створення в республіці громадського центру народної медицини.

5. Рух вимагає широкої гласності й повної інформації стосовно демографічних даних, показників стану здоров'я і забруднення середовища.

6. Рух виступає за попереднє обговорення всіх важливих постанов з охорони здоров'я в широких колах медичних працівників, за створення друкованої трибуни для медиків України.

7. Рух вважає необхідним встановлення широких професійних зв'язків між медиками України та інших країн, за обмін студентами та лікарями.

8. З метою фізичного оздоровлення населення, Рух вимагає значного розширення спортивної бази республіки і її широкої доступності для всіх громадян. Рух виступає за врівноваження розвитку фізичної культури і спорту, їх взаємодії з охороною здоров'я, виховання в людей культу здорового способу життя, розуміння зв'язку між фізичною і духовною культурою.

9. Рух обстоює право спортивних федерацій України на самостійне керівництво розвитком і фінансуванням усіх видів

спорту, за можливість безпосереднього вступу до міжнародних спортивних федерацій.

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Ставлячи за мету побудову в Україні демократичного суспільства, Рух усвідомлює, що подальший суспільний поступ може спричинитися до зміни місця та функцій Руху як громадсько-політичного утворення. В такому разі Рух за ухвалою Всеукраїнських зборів може припинити визначену власним Статутом діяльність, а його повноваження можуть перебрати інші громадські утворення суспільно-політичного життя України.

Програма ухвалена Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
9 вересня 1989 р.

СТАТУТ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Народний рух України за перебудову (далі — Рух) — масовий громадсько-політичний рух республіки, що виник як вияв народної ініціативи за докорінне оновлення суспільства. Рух є незалежною громадсько-політичною організацією, яка не підпорядкована жодній з громадських організацій чи державних установ.

2. Рух відкритий для членів КПРС, членів громадських організацій та творчих спілок, які активно борються за перебудову. Участь Комуністичної партії України, громадських організацій та творчих спілок республіки у діяльності Руху здійснюється опосередковано, через своїх членів, які входять до Руху.

3. Прагнучи встановлення справжнього народовладдя в республіці, підтримуючи ініціативу громадян у втіленні в життя ідеї правової держави та сприяючи залученню трудящих до управління державним і суспільним життям, Рух підтримує взаємини і співпрацю з Радами народних депутатів та їхніми органами.

4. Рух підтримує взаємини і співпрацює з громадськими організаціями, добровільними об'єднаннями та масовими рухами республіки у розв'язанні назрілих питань державного й суспільного життя Української РСР, у виборчих кампаніях з погодженою платформою чи висуненні спільних кандидатів, проведенні спільних заходів тощо.

Рух налагоджує зв'язки та співпрацює з народними масовими організаціями, фронтами та рухами, українськими громадянами та громадянами республіки Союзу РСР і закордонних країн.

Рух підтримує зв'язки з релігійними організаціями (об'єднаннями), бере участь у спільному обговоренні та вирішенні питань державного й суспільного життя республіки.

5. Налагоджуючи зв'язки і підтримуючи взаємини з будь-якою ланкою політичної системи Української РСР, Рух виходить з того, що такі стосунки мають ґрунтуватися на засадах доброї волі, невтручання, демократичного діалогу та взаємної поваги один до одного. Рух розголошує будь-які спроби тиску на його учасників та його виборні органи.

6. Рух як громадсько-політична організація діє в межах Конституції (Основного Закону) Української РСР та законів Української РСР відповідно до своєї Програми та свого Статуту.

7. Рух діє демократичними, конституційно визнаними методами, з повним дотриманням принципів гласності, плюралізму думок, неприпустимості переслідування за переконання, поваги до особистості.

Рух категорично заперечує будь-яку дискримінацію, проповідь

міжнаціональної, релігійної та будь-якої іншої ворожнечі і насильства.

II. УЧАСТЬ У НАРОДНОМУ РУХІ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

8. Рух є відкритим для всіх громадян Української РСР. Участь у ньому є однією із форм здійснення громадянами конституційних прав та свобод.

9. Рух об'єднує громадян незалежно від їхньої національності, приналежності до інших громадських організацій, релігійних переконань, статі, соціального стану. Рух згуртовує їхні зусилля на досягнення мети та здійснення цілей Руху у вільно вибраний ними спосіб.

10. Учасником Руху може стати кожен громадянин Української РСР з 16-річного віку, який визнає Програму та Статут Руху і своєю діяльністю сприяє досягненню мети та здійсненню цілей Руху.

11. Громадяни, які бажають стати учасниками Руху, об'єднуються в осередку Руху.

12. Колективних членів Рух не має.

В межах співпраці з існуючими в Українській РСР громадськими організаціями, добровільними об'єднаннями, товариствами, творчими спілками за фахом та інтересами, жіночим, молодіжним, "зеленим" та іншими масовими рухами, фондами, релігійними організаціями (об'єднаннями), іншими громадськими формуваннями виборні органи Руху можуть запрошувати для участі в своїй роботі їхніх представників.

13. Особовий облік учасників Руху не ведеться. Реєстрація учасників Руху провадиться на рівні осередків. Члени виборних органів Руху мають посвідчення. Розмір щомісячного членського внеску визначається учасником Руху особисто.

14. Учасник Руху має право:

— брати участь у всіх заходах Руху, висловлювати свої погляди та висувати пропозиції стосовно діяльності Руху;

— організовувати заходи відповідно до Програми та Статуту Руху;

— брати участь у виборах, висувати свою чи іншу кандидатуру й бути обраним до органів Руху;

Учасник Руху зобов'язаний:

— керуючись Статутом та Програмою Руху, пропагувати їх і робити посильний внесок у здійснення завдань Руху;

— узгоджувати свої вчинки в межах рухівської діяльності із принципами Статуту та Програми Руху;

— прагнути до колективної погодженості в осередку своїх рішень та дій, виконувати рішення, за прийняття яких голосував, нести відповідальність за дії осередку, в яких він брав участь.

15. Рух рішуче засуджує будь-які спроби переслідувань за участь у ньому і відповідно до Програми і Статуту Руху, захищає своїх членів від адміністративного тиску.

III. ОРГАНІЗАЦІЙНА ПОБУДОВА НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

16. Структуру Руху складають осередки, Красві народні рухи та їхні органи, республіканські органи Руху, Колегії Руху та інші допоміжні утворення.

А. Низова ланка Руху — осередок

17. Осередок — постійно діюча низова ланка Руху, у яку на добровільних засадах згуртувалися не менш 3-х громадян.

Осередки створюються за місцем праці, навчання, мешкання, в творчих спілках, кооперативах, самодіяльних об'єднаннях, приходах віруючих.

Осередок діє виключно на громадських засадах. Організовує роботу осередку, репрезентує його у виборних органах Руху вищого рівня, звітує перед осередком, розпоряджається коштами осередку за його рішенням у повнозвичайному порядку.

18. Вступ до Руху здійснюється на основі письмової заяви за рішенням осередку. Самоприйом не допускається.

19. Учасники самі визначають спосіб та розмір матеріальної підтримки Руху. Не менш як 10 відсотків своїх коштів осередок передає до республіканських органів Руху, не менш як 20 відсотків Красвому народному рухові. Розмір відрахувань понад вказану норму визначається виключно за згодою осередку.

20. Структура осередку, форми його роботи, план діяльності, процедура проведення зборів визначаються самими учасниками. Заходи, що проводить осередок, як правило, є відкритими. Справи вирішуються звичайною більшістю голосів присутніх учасників Руху.

21. Осередки можуть об'єднуватись на вільно вибраних ними засадах. Об'єднання осередків для координації своєї діяльності можуть утворювати ради уповноважених.

У межах певної місцевості декілька осередків чи об'єднань можуть утворити територіальну (сільську, районну, районну в місті, міжрайонну, міську) організацію Руху, враховуючи також історичні традиції, не обов'язково дотримуючись адміністративно-територіального поділу.

До координаційних органів територіальних організацій Руху входять уповноважені від осередків та об'єднань.

Висунення або підтвердження повноважень представників, делегованих до координаційних органів об'єднань чи територіальних

організацій — уповноважених — здійснюється раз на рік у кожному осередку чи об'єднанні.

Осередки та об'єднання можуть в будь-який час відкликати свого уповноваженого, якщо його дії не відповідають вимогам Статуту та завданням і цілям Програми Руху.

22. Об'єднання та територіальні організації є елементами низової ланки Руху.

23. Всім осередкам, об'єднання, територіальним організаціям належить реєструватися в органах Краєвого народного руху.

24. Самодіяльні об'єднання, які діють в межах певної місцевості (села, міста, сільського району, району в місті) і всі учасники яких визнають Програму та Статут Руху і бажають стати його учасниками, приймають до Руху на правах осередку, об'єднання чи територіальної організації.

25. Осередки, об'єднання, територіальна організація у своїй діяльності керуються Програмою та Статутом Руху, а також ухвалами органів Руху незалежно від позиції координаційних органів територіальних організацій та органів Краєвого народного руху.

Якщо осередок, об'єднання, територіальна організація не дотримується Програми чи Статуту Руху, то кожна з цих ланок може бути відлучена від Руху ухвалою віча Краєвого народного руху.

26. Осередок та об'єднання співпрацюють з радами трудових колективів, громадськими організаціями за місцем праці, органами самоврядування за місцем проживання, та з іншими осередками чи об'єднаннями тієї ж місцевості.

Б. Краєвий народний рух

27. Краєвий народний рух охоплює декілька осередків, об'єднання, територіальні організації, що діють як самостійні одиниці в селах, селищах, містах районного та обласного підпорядкування в межах однієї або декількох областей України, в містах республіканського підпорядкування. Територіально Краєвий народний рух не обов'язково збігається з існуючим нині адміністративним поділом Української РСР.

28. Краєвий народний рух сам визначає свої форми роботи згідно Програми та Статуту Руху.

29. Найвищим органом Краєвого народного руху є віче (конференція), яке скликається не рідше, ніж раз на рік.

В роботі віча Краєвого народного руху беруть участь представники осередків Руху — уповноважені, а також делегати від об'єднань та територіальних організацій, що діють на території Краєвого народного руху. Норми представництва до віча від об'єднань та територіальних організацій визначає постійно діючий орган Краєвого народного руху.

30. Постійно діючим органом Краєвого народного руху є координаційна рада, яка формується на засадах, визначених вічем.

Координаційна рада Краєвого народного руху формується, як правило, з числа уповноважених осередків Руху та інших осіб, висунутих об'єднаннями та територіальними організаціями.

Координаційна рада Краєвого народного руху зобов'язана довести до відома осередків, об'єднань, територіальних організацій, інших структурних одиниць Краєвого народного руху ухвали Всеукраїнських зборів Руху, Великої Ради та документи Секретаріату.

Термін повноважень координаційної ради — 2 роки.

Краєвий народний рух є юридичною особою.

31. Віче Краєвого народного руху делегує кандидатів до Ради Представників.

32. Справи Краєвого народного руху вирішуються координаційною радою за встановленим нею порядком. Ухвали координаційної ради мають рекомендаційний характер. Координаційні ради можуть втручатися у справи осередків, об'єднань та територіальних організацій Руху за їхньою ініціативою, а також у випадках, коли дії низових ланок суперечать черговим завданням Руху.

33. Координаційна рада Краєвого народного руху обирає виконком та ревізійні органи.

Виконком координаційної ради Краєвого народного руху вирішує поточні питання, розпоряджається коштами Краєвого народного руху.

34. Самодіяльні об'єднання та організації, що діють на терені Краєвого народного руху, можуть бути включені структурно до Краєвого народного руху за рішенням віча.

В. Всеукраїнські збори Руху

35. Всеукраїнські Збори Руху (з'їзд) є найвищим органом Народного руху України за перебудову. Вони скликаються щороку. Про скликання чергових Всеукраїнських зборів повідомляється не пізніше як за три місяці.

Позачергові Всеукраїнські збори можуть бути скликані на вимогу Великої Ради, Секретаріату, однієї третини Краєвих народних рухів чи однієї третини всіх зареєстрованих осередків Руху.

36. Склад Всеукраїнських зборів формується на вічах Краєвих народних рухів за поданням осередків згідно норми представництва, визначеної Великою Радою.

37. До участі в роботі Всеукраїнських зборів можуть бути запрошені представники самодіяльних об'єднань, громадських організацій та масових рухів республіки, які підтримують Рух. Вони мають на Всеукраїнських зборах пасивне виборче право.

38. Ухвали Всеукраїнських зборів правосильні за умови участі в них не менш як 2/3 делегатів. Всі справи вирішуються кваліфікованою більшістю голосів відкритим голосуванням. Виборчі та персональні питання вирішуються таємним голосуванням.

39. Питання до порядку денного Всеукраїнських зборів вносять: окремі делегати числом не менш 50-ти, осередки числом не менш 10-ти, Краєві народні рухи, республіканські органи Руху, добровільні об'єднання громадян з членством не менш 100 осіб, також Верховна Рада Української РСР та Рада Міністрів Української РСР.

40. Всеукраїнські збори:

- а) ухвалюють створення Руху та оголошують його ліквідацію;
- б) визначають коло питань до розгляду; перевіряють повноваження делегатів; схвалюють процедуру прийняття ухвал та регламент; утворюють робочі органи;
- в) схвалюють Програму та Статут Руху, вносять зміни та доповнення до них;
- г) визначають основні напрямки діяльності та завдання Руху на наступний період;
- д) вносять пропозиції до Верховної Ради та Ради Міністрів Української РСР з питань державного, народногосподарського та суспільного життя республіки;
- е) роблять заяви з важливих питань державного, народногосподарського та суспільного життя республіки;
- є) розглядають клопотання представників національних меншостей України у питаннях задоволення їхніх національно-культурних прав;
- ж) обирають терміном на 2 роки Велику Раду, Секретаріат, Скарбничу комісію, голову Руху, голову Ради Представників, голову Ради Колегій, голову Секретаріату, заступників голови Руху, заступників голови Ради Представників, голови Ради Колегій, голови Секретаріату з щорічним підтвердженням їхніх повноважень; утворюють Раду Депутатів та Раду Національностей;
- з) затверджують бюджет Руху та звіти про його виконання;
- и) обирають редакторів і затверджують редколегії центральних друкованих органів Руху;
- і) вирішують питання про символіку Руху;
- ї) вирішують будь-яке інше питання, прийняте до розгляду Всеукраїнськими зборами.

41. ВЕЛИКА РАДА працює між засіданнями Всеукраїнських Зборів, розглядає й вирішує питання діяльності Руху, окрім тих, які складають повноваження Всеукраїнських зборів.

42. ВЕЛИКА РАДА:

а) складає Всеукраїнські збори і визначає порядок представництва на них;

б) здійснює заходи щодо втілення в життя Програми Руху, ухвал Всеукраїнських зборів;

в) у порядку законодавчої ініціативи від імені Руху вносить до Верховної Ради Української РСР законопроекти, а також пропозиції до інших органів державної влади та управління республіки;

г) спрямовує участь Руху у виборчих кампаніях під час виборів до органів державної влади, випрацьовує виборчу платформу Руху, здійснює організаційні заходи, пов'язані з висуненням власних кандидатів, контролює перебіг виборчої кампанії з погляду дотримання виборчого законодавства;

д) робить заяви і визначає заходи з назрілих питань суспільно-політичного життя республіки;

е) затверджує напрямки господарської діяльності Руху, кількісний та особовий склад штатних працівників;

є) затверджує осіб, які мають право підпису фінансових документів;

ж) контролює діяльність Секретаріату;

з) схвалює особовий склад Колегій.

43. Велика Рада скликається не менш як 3 рази на рік за ініціативою голови Руху, Секретаріату, Ради Представників, Ради Колегій або за ініціативою третини усіх членів Великої Ради. Сесії Великої Ради ведуть голови Ради Представників і Ради Колегій та голови Руху по чергово.

44. Ухвали Великої Ради правосильні, якщо в сесії бере участь не менш як 2/3 його членів. Всі справи у Великій Раді вирішують звичайною більшістю голосів відкритим голосуванням.

Ухвали Великої Ради підписують голови Ради Представників і Ради Колегій.

45. Велика Рада числом, визначеним Всеукраїнськими зборами, складається з двох рівночисельних Рад: Ради Представників та Ради Колегій.

46. РАДА ПРЕДСТАВНИКІВ формується за територіальним принципом із числа обраних Всеукраїнськими зборами осіб, делегованих вічачами Краєвих народних рухів. Представники Краєвих народних рухів є безпосередніми репрезентантами територіальних формувань Руху у його найвищому виборному органі. До складу Ради Представників входять представники від осередків згідно з нормою, встановленою Секретаріатом, та по два представники від кожного Краєвого народного руху. Норма представництва від осередків визначається в залежності учасників Руху в осередках.

Рада Представників зосереджує свою увагу на питаннях органі-

зації та діяльності всіх ланок Руху. Голова Ради Представників рівночасно є заступником голови Руху.

47. РАДА КОЛЕГІЇ формується за проблемно-галузевим принципом і складається з обраних Всеукраїнськими зборами осіб, висунутих делегатами Всеукраїнських зборів. Члени Ради Колегій — координатори — відповідають за опрацювання та виконання галузевих програм Руху.

Рада Колегій визначає кількість та особовий склад колегії.

Голова Ради Колегій рівночасно є заступником голови Руху.

48. Рада Представників та Рада Колегій можуть мати свої власні засідання не рідше, ніж раз на два місяці. Ухвали кожної з них правосильні, якщо в засіданні бере участь не менш як 2/3 членів цих Рад.

Увала, прийнята однією з цих Рад, може бути передана на розгляд іншої, і, в разі схвалення останньою, набуває ваги ухвали Великої Ради.

В разі потреби Рада Представників чи Рада Колегій може наполягати на розгляді її ухвали на спільному засіданні, тобто на сесії Великої Ради.

49. СЕКРЕТАРІАТ є постійно діючим виконавчим органом Руху, кількісний та особовий склад якого визначається Всеукраїнськими Зборами. Засідання Секретаріату відбуваються не рідше, ніж двічі на місяць.

50. СЕКРЕТАРІАТ:

а) забезпечує практичне виконання ухвал Всеукраїнських Зборів, Великої Ради та Ради Представників і Ради Колегій, координує діяльність осередків, об'єднань територіальних організацій та Красвих народних рухів, налагоджує зв'язок Руху з іншими громадськими організаціями та масовими рухами, з органами державної влади і управління;

б) в разі потреби скликає Велику Раду;

в) готує проекти основних документів Руху для обговорення їх Всеукраїнськими зборами чи Великою Радою;

г) розглядає пропозиції стосовно діяльності Руху;

д) організовує заходи, акції, толоки, зібрання, мітинги, маніфестації тощо у відповідності до Статуту;

е) створює робочі групи, експертні комісії; залучає відповідних фахівців; узгоджує діяльність робочих груп та експертних комісій з діяльністю Колегій Руху;

є) організує фінансово-господарську діяльність Руху у відповідності до ухвал Великої Ради; приймає на роботу працівників та звільняє їх; звітує перед Великою Радою.

51. Ухвали Секретаріату правосильні, якщо в засіданні бере участь не менше як 2/3 його членів. Справи вирішуються звичайно більшістю голосів відкритим голосуванням.

52. Голова Секретаріату рівночасно є заступником голови Руху.

53. В засіданнях Секретаріату можуть брати участь члени Скарбничої комісії і Великої Ради — представники та координатори — з правом дорадчого голосу.

54. ГОЛОВА РУХУ репрезентує Рух в органах державної влади та управління, на підприємствах, в установах і організаціях республіки та за її межами. Голова Руху має право скликати Велику Раду та засідання Секретаріату і брати участь у їхній роботі.

Голова Руху підписує ухвали Всеукраїнських зборів.

Одна і та ж сама особа може бути обрана головою Руху не більше як на два терміни підряд.

55. КОЛЕГІЇ Руху створюються для випрацювання основних напрямків діяльності Руху. Колегія Руху очолюється членом Ради Колегії, який в даному разі стає координатором Колегії Руху. Колегія складається з координатора та членів Колегії, а також учасників Руху та запрошених фахівців, які не є учасниками Руху, але дали свою згоду на співпрацю в межах певної галузевої програми.

Колегія може залучати до своєї роботи з правом дорадчого голосу будь-якого фахівця чи громадського діяча.

Кількість Колегій та їх особовий склад визначається Радою Колегій і схвалюється Великою Радою.

56. КОЛЕГІЯ:

а) спільно з Секретаріатом узагальнює, випрацюює та подає до Великої Ради і Всеукраїнських Зборів пропозиції та проекти ухвал з будь-якого питання державного і суспільного життя республіки;

б) випрацюює свої робочі програми;

в) готує проекти законів та інших нормативних актів для подання їх до органів державної влади і управління;

г) обговорює інші назрілі питання, що хвилюють громадськість, висловлює стосовно них свою думку;

д) випрацюює інші рекомендації Великій Раді та Секретаріатові.

57. На рівні республіканських органів діють Рада Депутатів та Рада Національностей.

58. Діяльність Ради Представників, Ради Колегій, Ради Депутатів, Ради Національностей, Секретаріату, Колегій регламентується Положеннями про Раду Представників, Раду Колегій, Раду Депутатів, Раду Національностей, Секретаріат, Колегію, схваленими Великою Радою.

IV. МАЙНО, КОШТИ, РЕВІЗІЙНІ ОРГАНИ

59. Рух має кошти, які зберігаються на банківських рахунках, та майно.

Кошти Руху складаються з:

- а) членських внесків;
- б) добровільних пожертв і перерахувань від учасників та прихильників Руху, підприємств, установ і організацій, кооперативів, громадян Союзу РСР та закордонних країн;
- в) надходжень від видавничої діяльності, продажу атрибутики Руху, платних заходів Руху;
- г) інших надходжень.

60. Власні кошти Руху використовує на:

- а) здійснення своїх програмних цілей;
- б) видавничу діяльність і розповсюдження інформації;
- в) фінансування і кредитування публічних акцій;
- г) доброчинну діяльність;
- д) утримання штатного персоналу;
- е) матеріальну допомогу структурним ланкам Руху та його учасникам.

61. Фінансову діяльність Руху пильнує і перевіряє Скарбнича комісія, яка формується Всеукраїнськими зборами і підзвітна лише їм.

Члени Скарбничої комісії можуть брати участь у сесіях і засіданнях Великої Ради і Секретаріату з правом дорадчого голосу.

62. Кошти та майно Руху використовуються у відповідності до законодавства Української РСР. Переступство правоположень тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством.

63. Рух має своїх штатних працівників для виконання організаційної та технічної роботи.

64. Члени Великої Ради, Скарбничої комісії, голова Руху — виконують свої обов'язки на громадських засадах. Рух може відшкодувати їм фактичні витрати, пов'язані з виконанням обов'язків.

V. ПРАВНИЙ СТАТУС, СИМВОЛИ, АТРИБУТИКА

65. Рух, Краєві народні рухи, територіальні організації, об'єднання та осередки Руху діють на правах юридичної особи, мають баланс, поточні рахунки у банку, печатки із зображенням своєї емблеми.

66. Секретаріат як юридична особа не несе відповідальності у майнових зобов'язаннях ланок Руху, які є юридичними особами, а останні не є відповідальними у майнових зобов'язаннях Секретаріату.

67. Рух має свою атрибутику, яка схвалюється Всеукраїнськими зборами. Атрибутика Руху може бути виготовлена виключно за згодою Секретаріату.

VI. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

68. Народний рух України за перебудову як громадсько-політичний рух, можливість утворення й існування якого гарантована статтею 49 Конституції Української РСР, є ланкою політичної системи Української РСР.

69. Справа припинення діяльності Народного руху України за перебудову чи його реформації вирішується Всеукраїнськими зборами Руху.

70. Осідок Секретаріату Руху — місто Київ.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ УСТАНОВЧОГО З'ЇЗДУ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

Голова оргкомітету — *Володимир Яворівський*.

Рада оргкомітету — *Віктор Бойко* (м. Харків), *Вячеслав Брюховецький* (м. Київ), *Орест Влох* (м. Львів), *Іван Драч* (м. Київ), *Віталій Дончик* (м. Київ).

Голова редакційної комісії — *Віталій Дончик*.

Склад комісії: *Володимир Василенко, Сергій Головатий, Михайло Голубець, Михайло Горинь, Дмитро Гродзінський, Іван Заєць, Павло Кислий, Віктор Лінчевський, Володимир Мулява, Григорій Мусієнко, Петро Осадчук, Дмитро Павличко, Констянтин Пахотін, Мирослав Попович, Веніамін Сікора, Євген Сверстюк, Лариса Скорик, Вячеслав Тельнюк, Володимир Черняк, Михайло Швайка, Леонід Шульман*.

Постійно діючий центр підготовки з'їзду (утворений оргкомітетом):

Керівник центру — *Микола Поровський*.

Мандатна група — *Віктор Кулинич*.

Група технічного забезпечення — *Олександр Мосіюк*.

Художнє оформлення — *Лариса Скорик*.

Група інформаційного забезпечення — *Євген Жеребецький*.

Прес-центр — *Леонід Карнаухов*.

Організація харчування, транспорту, обслуговування

— *Богдан Тернопільський*.

Поселення учасників з'їзду — *Михайлина Бородай*.

Фінансування — *Галина Антонюк*.

Секретаріат — *Вячеслав Брюховецький*.

Служба порядку — *Валерій Івасюк, Дмитро Поїзд*.

РОЗПОДІЛ ДЕЛЕГАТІВ З'ЇЗДУ ПО РЕГІОНАХ

Область	Кількість	Проценти
Вінницька	41	3.71
Волинська	20	1.81
Дніпропетровська	57	5.16
Донецька	25	2.26
Естонія	1	0.09
Житомирська	21	1.90
Закарпатська	15	1.36
Запорізька	21	1.90
Івано-Франківська	58	5.25
Київська	199	17.71
Кіровоградська	16	1.45
Кримська	9	0.81
Латвія	3	0.27
Литва	4	0.36
Луганська	6	0.54
Львівська	157	14.21
Львівська (Карпатська зона)	40	3.62
Миколаївська	26	2.35
Одеська	24	2.17
Полтавська	25	2.26
Рівненська	113	10.23
Сумська	22	1.99
Тернопільська	63	5.70
Харківська	23	2.08
Херсонська	20	1.80
Хмельницька	28	2.53
Черкаська	27	2.44
Чернівецька	24	2.17
Чернігівська	21	1.90
Всього	1 109	

Національний склад делегатів з'їзду

Національність	Кількість	Проценти
українець	944	85.12

росіянин	77	6.94
єврей	9	0.81
білорус	6	0.54
поляк	6	0.54
вірменин	2	0.18
корєєць	1	0.09
грек	1	0.09
угорєць	1	0.09
чех	1	0.09
єстонець	1	0.09
німець	1	0.09
не вказано	59	5.32
Всього	1 109	

Розподіл делегатів з'їзду за статтю

Стать	Кількість	Проценти
чол.	1011	91.16
жін.	98	8.84
Всього	1 109	

Приналежність делегатів з'їзду до партій

Партійність	Кількість	Проценти
КПРС	224	20.20
чл. ВЛКСМ	24	2.16
кандидат в члени КПРС	4	0.36
соціал-демократична асоціація	1	0.09
Демократичний союз	1	0.09
Партія демократів Литви	1	0.09
Християнсько-демократична	1	0.09
не вказано	853	76.92
Всього	1 109	

Розподіл делегатів з'їзду за освітою

Освіта	Кількість	Проценти
вища	800	72.14
середня спеціальна	94	8.48
середня	88	7.94
незакінчена вища	44	3.97
незакінчена середня	5	0.45
початкова	2	0.18
одарства [не чітке слово]	1	0.09
середня-технічна	1	0.09
не вказано	74	6.67
Всього	1109	

Розподіл делегатів з'їзду за вченим ступенем

Вчений ступінь	Кількість	Проценти
кандидат наук	96	8.66
доктор наук	28	2.52
академік АН	3	0.27
член-кореспондент АН	2	0.18
не вказано	980	88.37
Всього	1109	

Розподіл делегатів з'їзду за фахом

Фах	Кількість	Проценти
інженер	329	29.67
прац. освіти	130	11.72
робітник	109	9.83
прац. культури	104	9.38
науковець	91	8.2
медик	48	4.33
журналіст	42	3.79
технік	44	3.97
юрист	25	2.25
філолог	30	2.71
		207

економіст	9	0.81
фізик	8	0.72
художник	8	0.72
студент	5	0.45
прац. сільського госп.	5	0.45
священнослужитель	3	0.27
архітектор	2	0.18
товарознавець	2	0.18
бухгалтер	1	0.09
лісник	1	0.09
домогосподарка	1	0.09
військовий	1	0.09
не вказано	107	9.65
Всього	1109	

Розподіл делегатів з'їзду за видом діяльності

Область	Кількість	Проценти
інженер	148	13.35
кер. середньої ланки	124	11.18
викладач	119	10.73
робітник	106	9.56
науковий співробітник	99	8.93
пенсіонер	41	3.70
кер. підприємства (закладу)	36	3.25
художник	30	2.71
літератор	24	2.16
медик	28	2.52
журналіст	15	1.35
юрист	10	0.90
редактор	8	0.72
прац. радянськ. або парт. апарату	6	0.54
кооператор	6	0.54
актор	5	0.45
бібліотекар	2	0.18
кореспондент	2	0.18
колгоспник	1	0.09
товарознавець	1	0.09
бухгалтер	1	0.09
лісник	1	0.09
кінооператор	1	0.09

тренер	2	0.18
музикознавець	1	0.09
студент	3	0.27
священнослужитель	2	0.18
домогосподиня	1	0.09
безробітний	2	0.18
прокурор	1	0.09
друкар	1	0.09
не вказано	255	22.99
Всього	1109	

Процентні значення обчислені відносно кількості зареєстрованих делегатів.

РЕЗОЛЮЦІЯ

Установчого з'їзду Руху про робочі матеріали з'їзду

Під час підготовки до Установчого з'їзду Руху до редакційної комісії Оргкомітету, а також під час роботи самого з'їзду до його редакційної комісії надійшло чимало проектів різних документів — резолюцій, ухвал, звернень — внесених окремими делегатами та надісланими регіональними делегаціями Руху і громадянами України з метою прийняття їх як документів з'їзду.

Зважаючи на значну міру дискусійності окремих положень поданих проектів та з огляду на те, що ці проекти потребують додаткового опрацювання й осмислення, до чого у майбутньому може залучитися широкий загал учасників Руху та його прихильників,

Установчий з'їзд Руху ухвалив:

1. Вважати всі проекти документів, що надійшли на з'їзд і які не були ним ухвалені, робочими матеріалами Установчого з'їзду Руху.
2. Доручити Великій Раді розглянути робочі матеріали з'їзду з метою їх доопрацювання і доведення до стану проектів документів Руху.
3. Опублікувати робочі матеріали з'їзду разом з документами, ухваленими з'їздом.

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
9 вересня 1989 р.

РЕЗОЛЮЦІЯ

Про проект "Закону про мови в Українській РСР"

Рух підтримує в основному проект "Закону про мови в Українській РСР", опублікований 5 вересня 1989 року, і визнає його кроком вперед у розвитку демократизації суспільства, кроком до справедливості в національному питанні. Українська мова проголошується в ньому державною і їй має бути забезпечено державний захист у всіх сферах суспільного життя. Згідно з проектом Українська РСР виявляє державну турботу про розвиток мов інших національних груп республіки. Крім того, Рух вважає за доцільне скоротити термін переведення садків, шкіл та вузів на рідну мову.

Водночас Рух вважає, що майбутній Закон може бути досконалішим. Він не буде до кінця справедливим, допоки в ньому не буде сказано, що українська мова на території Української РСР є мовою міжнаціонального спілкування.

Рух закликає всіх громадян республіки вникнути в зміст Закону, взяти активну участь у його обговоренні. Рух також вважає, що у Комісію, яка підсумовуватиме зауваження до Закону, повинні

увійти відомі громадяни республіки, незалежні громадські діячі, народні депутати СРСР, представники Товариства української мови ім. Тараса Шевченка та інших національних організацій республіки.

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
10 вересня 1989 р.

Про складання повноважень Організаційного комітету підготовки
Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову

1. Установчий з'їзд Народного руху України за перебудову проголошує завершення діяльності Організаційного комітету, утвореного 1 липня 1989 р. з метою формування Народного руху України за перебудову як масового громадсько-політичного руху республіки, що є виявом ініціативи трудящих у докорінному оновленні суспільства.

2. З'їзд схвалює принципи та цілі діяльності Оргкомітету. Наслідком його діяльності є проекти Статуту та Програми Народного руху України за перебудову, проекти резолюцій, винесених на обговорення з'їзду.

Оргкомітет налагодив робочі зв'язки з масовими громадсько-політичними рухами в союзних республіках, з багатьма громадськими організаціями України.

3. Установчий з'їзд Народного руху України за перебудову вважає, що Оргкомітет виконав покладені на нього обов'язки.

4. Установчий з'їзд Народного руху України за перебудову рекомендує майбутнім виборним органам Руху розвивати започатковані Оргкомітетом напрямки діяльності Руху.

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
9 вересня 1989 р.

Про утворення Народного руху України за перебудову

1. Установчий з'їзд обговорив поданий редакційною комісією Оргкомітету проект Статуту Народного руху України за перебудову з доповненнями, що надійшли в перебігу обговорення проекту документа, опублікованого в газеті "Літературна Україна" за 16 лютого 1989 року.

2. Установчий з'їзд обговорив поданий редакційною комісією Оргкомітету проект Програми Народного руху України за перебудову з доповненнями, що надійшли в перебігу обговорення проекту документа, опублікованого в газеті "Літературна Україна" за 16 лютого 1989 р. З'їзд вносить поправки до тексту проекту.

3. Установчий з'їзд ухвалює Статут та Програму Народного руху України за перебудову разом з поправками.

4. Ухваливши Статут та Програму Народного руху України за

перебудову, Установчий з'їзд проголошує утворення нового громадсько-політичного руху України із самоназвою Рух.

5. Громадсько-політична організація Рух, як масовий рух на підтримку докорінного оновлення суспільства, своє юридичне оформлення отримала на Установчому з'їзді, який визначив її організаційну структуру та ухвалив її програму.

6. Ухваливши Статут та Програму Руху, Установчий з'їзд зобов'язує виборні органи та усі осередки Руху керуватися в своїй діяльності зафіксованими в цих документах цілями і принципами.

7. Установчий з'їзд зобов'язує виконавчий орган Руху стежити за відповідністю Статуту та Програмі заходів, що їх здійснюватимуть структурні ланки Руху всіх рівнів.

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
9 вересня 1989 р.

ДО УКРАЇНЦІВ, ЩО ЖИВУТЬ В СОЮЗІ ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Діти матері-України!

Нашому народові судилася доля, ніби напропорочена в одній з пісень:

Буде нас по горах і долинах,
Буде нас по різних країнах.

Від Європи до Америки й Австралії розселені сьогодні мільйони земляків-українців, яким ми засилено шонайсердечніші вітання. А скільки їх, "заукраїнених" територій, є на просторах нашої країни! Кубань, Казахстан, Приморський край, Камчатка, Західний Сибір, Урал — власне, у кожній республіці, у багатьох містах, як-от Москва і Ленінград, прижилася багаточисельна українська людина.

Дорогі земляки! Проаналізуйте свою родову історію — і переконаєтеся, що в переважній більшості випадків розрив з Матір'ю-Україною стався не від доброго життя. Гнали вас чи ваших предків у далекі світи нестатки й безземелля, брутально виселяли з отчого краю царські жандарми й сталінські опричники. Та й для брежнєвсько-сусловської ідеї "перемішування" націй з метою швидкісного їх злиття також нерідко ставали в нагоді.

Земляки! Аж нині, в час перебудови, Україна дістає змогу звернутися до вас із закличним материнським словом. Живемо сьогодні сподіваннями на економічне й національно-культурне відродження свого роботяшого й чесного народу, віримо у розквіт його мови й гідне місце в світовому історичному процесі, прагнемо повернутися до таких засад національної політики, за якої жоден народ не повинен відчувати жодного ущемлення, за якої всі народи живуть

як рівноправні брати. Тож чи може залишатися байдужим до цієї високої мети кожен, в кому бодай жевріє вогник національної свідомості, чию душу не вбив неіснуючий насправді безнаціональний "інтернаціоналізм", національний нігілізм!

Українці! Досить вже нам плекати у собі комплекс неповноцінності, що старанно прищеплювався упродовж царистського й сталінсько-брежнєвського часів! Досить вже нам зневажати свою прекрасну мову та багатющу історію й культуру, глибини яких ще тільки почали по-справжньому нам розкриватися! Надійшла нам пора з честю носити ім'я українців, ставати народом з високорозвиненими почуттями власної гідності!

Материнський край кличе вас, сестри і братове, бути солідарними з цими чистими й благородними прагненнями, що цілковито вільні від національної виключності та обмеженості. Материнський край потребує вашого розуміння і підтримки. Закликаємо вас: зміцнюйте у собі національну свідомість, посилюйте любов до рідного слова, розгортайте національно-культурний рух! Активніше звертайтеся до української періодики та книжки, створюйте осередки Товариства української мови імені Т. Шевченка, домагайтеся у місцях вашого компактного проживання шкільної освіти українською мовою, як то було в багатьох країнах в 20-ті роки та як це гарантується сьогодні перебудовою.

Одноплеменці! Навертаючись до рідних джерел, виявляйте максимум розважливості у ставленні до національних запитів тих народів, в середовищі яких судилося вам жити. Вчіться чітко розрізняти здорові прагнення й національно-егоїстичні. Не заплямовуйте себе підтримкою різного роду акцій і демаршів прошовіністичного забарвлення, що мають місце в деяких республіках. Пам'ятайте: воля кожного народу утвердження своєї гідності — свята, його право бути вільним членом уселюдської сім'ї — неспростоване. Тільки дотримуючись цих засад ми й зможемо витворити справді гуманну модель співжиття народів, збудувати такий Союз РСР, з якого жодній республіці не захочеться виходити.

Українці! З вірою і надією вдивляється у вас предківська земля, кличе до активної праці в ім'я її добра і щастя!

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
9 вересня 1989 р.

ДО УКРАЇНЦІВ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ НА ТЕРИТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ РСР І ОБРАЛИ СВОЄЮ РІДНОЮ МОВОЮ
МОВУ РОСІЙСЬКУ

Ми звертаємося до вас, брати і сестри, до вас, хто складає оті горезвісні понад десять відсотків українського народу, за переписи

сом 1979 року, хто, зрікшись материнської мови, своєю рідною мовою визнають мову російську. Ми сприймаємо ваш вибір не як зраду своєму народові, а як трагічний наслідок злочинної акції на підтримку української національної культури впродовж усієї нашої історії, починаючи з валуєвського указу і закінчуючи суловсько-брежнєвськими директивами, що під прапорами "інтернаціоналізації" насаджували національний нігілізм, манкурство, бездуховність, культивували комплекс національної другорядності не тільки серед вас, але й серед інших народів.

Віriamo, що нині, коли почалося відродження національної самосвідомості народів, ви зрозумієте, що ваш вибір — малодушний і помилковий. Він не збагачує російську мову, не розширює перспективи вашого життя, не робить честі вам і вашим нащадкам, а лише, мов сліпий струмок, розмиває останні греблі національної самозахищеності вашого народу.

Українська мова — мова Шевченка і Франка, яка за своїми виражальними засобами, багатством лексики належить до найрозвиненіших мов світу і за своєю поширеністю стоїть на вісімнадцятому місці на земній кулі, у себе вдома вийшла на трагічну межу між бути і не бути.

Сьогодні вона вигнана за дубові двері офіційних кабінетів, відтерта від наукових кафедр, виставлена із студентських аудиторій і шкіл республіки.

Національне відродження України неможливе без відродження українського слова як основи нашої національної культури. Ми віriamo, що національна гідність, істинне вроджене і природне почуття патріотизму, вірності своєму народові поверне вас у материнське лоно і ви зробите закономірний синівський вибір. Ваша рідна мова єдина — українська, бо вона не обирається в угоду і на вигоду так само, як мати і Вітчизна.

Ми закликаємо вас не лише переглянути свій вибір, але й повернути рідну мову своїм дітям, навчити їх любити її, гордитися нею й берегти її.

Ми віriamo, що ви візьмете активну участь в обговоренні проекту закону Української Радянської Соціалістичної Республіки про мови в Українській РСР. Ми переконані, що ви будете домагатися, щоб мова вашого народу була повноправною, шанованою господинею у власному домі. Ваш вибір матиме особливе значення не лише як крок до світла справедливості, але і як факт відродження, як дія самого часу, коли істинні духовні цінності посідають місце, відведене їм самою природою людської спільності, що виступає під високим іменем — народ.

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
10 вересня 1989 р.

ДО РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН УКРАЇНИ

Дорогі наші батьки і матері, брати і сестри, дорогі творці народного добробуту!

Учасники Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову звертаються до вас із закликом підтримати нашу ініціативу, спрямовану на оновлення суспільства, створення гуманних і справедливих умов для буття трударя. На з'їзді більшість представників інтелігенції, людей розумової праці, тут гостро відчувалася потреба у вашій присутності і вашому слові. Це стало очевидним з виступів нечисленних робітників і селян — учасників з'їзду, які показали нам справжнє розуміння ситуації в суспільстві й необхідності єднання всіх його здорових сил.

Розуміємо чисю щоденною працею твориться наш матеріальний добробут, самі живете в нестерпних умовах. Цю несправедливість ми можемо побороти тільки разом із вами.

Про нас поширюють чутки, що ми начебто націоналісти, які рвуться до влади, дбають тільки про свої інтереси.

Це — неправда! Ми — за те, щоб селяни стали господарями землі, а робітники — промислових підприємств; ми — за добробут кожної людини і всього народу України, за соціальну і національну рівність, за демократію, за чистоту наших земель, за національне відродження. Зрозумійте нас і приєднуйтеся до Руху за перебудову на Україні.

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
9 вересня 1989 р.

ПРО НАЦІОНАЛЬНУ СИМВОЛІКУ

Національна символіка є своєрідним кодом історичної пам'яті народу.

Рух вважає необхідним здійснення демократичних заходів для відродження й поновлення у правах давньої української символіки — синьо-жовтого прапора та герба-тризуба, — що створювались протягом століть самим народом.

Українська синьо-жовта сполука є однією з найдревніших серед сучасних прапорних кольорів, бере свій початок від перших київських князів, виступає в гербі Галицько-Волинського князівства XIII ст., що зображував золотого лева на синьому тлі. Синьо-жовті барви мали, серед інших, і прапори запорізьких козаків. В роки європейських революційних подій середини XIX ст. синьо-жовті прапори були символом боротьби українців за національні й соціальні права. Синьо-жовтий прапор використовувався і під час революційних подій 1917-18 рр. Отже, законодавче затвердження УНР та ЗУНР української національної символіки, яка має під собою бага-

товікові історичні традиції, було лише формально-юридичною констатацією об'єктивної реальності. Національний герб "Триzub", затверджений у 1918 р., був розроблений на основі княжого знаку Володимир Великого.

Під час громадянської війни та в перші роки Радянської влади і національна, і революційна символіка нерідко використовувалися поряд різними угрупованнями, зокрема і радянськими.

У пізніші роки, з утвердженням в СРСР сталінського тоталітарного режиму, з наступом проти національної свідомості та історичних традицій, українська національна символіка (синьо-жовтий прапор, герб-триzub і поширений гімн "Ще не вмерла Україна") безпідставно трактувалась як націоналістична, зазнавала всіляких шельмувань і була несправедливо вилучена з історико-культурної спадщини українського народу.

Беручи до уваги глибокі народні традиції, зважаючи на те, що синьо-жовтий прапор, герб "Триzub" протягом багатьох віків утвердилися як національні символи українського народу, з'їзд виступає за відродження української національної символіки і ухвалює:

— роз'яснювати історію виникнення, зміст національної символіки, пропагувати її, виявляючи розуміння політичної й психологічної складності питання, терпимість і толерантність;

— підтримувати відродження національних символів інших народів, що проживають на території України;

— домагатися від уряду України вжити необхідних заходів проти переслідування за використання національних символів.

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
9 вересня 1989 р.

ЗАЯВА З'ЇЗДУ НА ПІДТРИМКУ ПРАГНЕНЬ КРИМСЬКО-ТАТАРСЬКОГО НАРОДУ

45 років тому сталінсько-беріївськими опричниками було здійснено акт нечуваної жорстокості та антилюдяності — було поголовно депортовано кримсько-татарський народ, його гідність було розтоптане, його державність було ліквідовано, а історію — оббріхано. Український народ, який за роки сталінщини зазнав чимало найжорстокіших переслідувань, ніколи не погоджувався з несправедливістю щодо кримських татар. Найсвідоміші сини та доньки України зазнавали всіляких утисків та нагінок за підтримку законних прагнень кримсько-татарського народу повернутися на свою батьківщину та відновити свої національно-культурні та територіальні права.

Установчий з'їзд Руху звертається до всіх громадян України, а особливо — до українців та росіян, що живуть у Криму:

— Дорогі співвітчизники, всім, чим тільки можемо, допоможемо нашим братам — кримським татарам, які повертаються на бать-

ківщину! Допоможімо їм відродити свою автономію, свою культуру, освітню мережу, свою державність! Зупинімо тих несвідомих людей з числа українців чи росіян, які повторюють сталінсько-берітські вигадки про кримських татар, зупинімо тих, хто на угоду антиперебудовним силам прагне національних чвар та розбрату! Під небом Криму у суверенній Українській республіці місця вистачить усім.

Установчий з'їзд Руху по-братерському вітає кримсько-татарський народ на його історичній батьківщині і підтримує всі його національні прагнення! Хай живе відродження нашого братнього кримсько-татарського народу!

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
9 вересня 1989 р.

ПРО ЕКОНОМІЧНУ САМОСТІЙНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Відомчо-монополістичний сепаратизм, безгосподарність та безвідповідальність, втеча від надбань світового економічного досвіду, зневажливе ставлення до грошей, цін, визнаних передовими націями інструментів господарювання, — такі прикметні ознаки економічної діяльності, здійснюваної за приписами поборників адміністративно-бюрократичного "єдиного народногосподарського комплексу".

Ідеями цього "комплексу" застійники маскують свої справжні цілі, як ще недавно вони послуговувалися теоріями "розвинутого соціалізму", "єдиної історичної спільності" тощо.

Ми не можемо потурати їхнім намірам, бо розкручений маховик адміністративно-бюрократичного комплексу щоденно проковтує багатства природи, виснажує її, перетворює людей в заложників виробництва заради самого виробництва.

Застійне господарювання принесло нашій республіці чи не найщедріший врожай різних лих і небезпек: Україна на цілому ряді напрямів досягла такої деградації, тої межі, за якою — незворотна загроза фізичному та генетичному існуванню її народу.

Економічна криза всією своєю вагою впала на нас, жителів України. Зростає відставання Української РСР від багатьох республік і народів СРСР, від зарубіжних передових країн за показниками добробуту, освіти, тривалості життя. За сукупним алкоголізмом та наркоманією вона вийшла на перше місце серед республік Союзу.

З'їзд Народного руху України вважає, що порятунок і вихід — у переході республіки на господарську самостійність. Всі національні багатства України повинні належати всім сущим на її землі. Союзні міністерства-монополії повинні покинути нашу республіку. Економічна система України має ґрунтуватися на республіканській

власності з її складниками: державною, муніципальною, кооперативною, особистою, приватною, змішаною.

Українська РСР повинна бути відкритою для співробітництва й партнерства на товарно-грошових взаємовигідних умовах з усіма республіками Союзу і союзними установами та органами, для чесних і вигідних економічних стосунків з усіма країнами світу. Економічна самостійність України — це протиположність адміністративно-бюрократичному господарюванню.

Економічна самостійність України — це послідовний і невпинний рух до регульованого конкурентного ринку, це — поєднання сили ринку і вваженість економічних методів державного регулювання. Економічна самостійність України — це підпорядкування сильної економіки вищим загальнолюдським та національним цілям.

З'їзд відкидає спроби застійно-бюрократичних сил під виглядом господарської самостійності реставрувати "Український раднаргосп" зі збереженням у ньому цілих територій і сфер командно-натискної безгосподарності. Нам не потрібні марнотратні відомства, як і їхня заміна на власні українські адміністративно-бюрократичні корпорації. Ми проти зволікань із здійсненням радикальної реформи політичної системи й демократизації України; створення здорової, ефективної економіки, підпорядкованої інтересам народу, потребує справжньої демократичної України. Так само справжня, стабільна й прогресивна демократія потребує опори в ефективній ринково-плановій економіці. Економічна самостійність України — це порятунком для її народу, це вихід з економічного занепаду, дедалі тісніший товарообмін, науково-технічні зв'язки, інтеграція, приклад господарливості, кредитоспроможність — крок за кроком виведуть нашу республіку на шлях економічного розвитку.

Україна вступає на цей шлях знесилена відомчою сваволею, чорнобильським лихом, іншими негараздами й загрозами. Вона не повинна самотужки гоїти страхітливі рани Чорнобиля; волонтаристські, економічно необґрунтовані ціни на продукти ввозу і вивозу можуть небезпечно розхитати човен республіканської господарської самостійності.

Рух буде все робити для того, щоб справедливість і мудрість взяли гору і Україна незабаром стала на вигідних умовах "експортером" зерна. Тоді відпаде потреба в дорогому заокеанському.

Економічна самостійність України в складі СРСР покладає відповідальність насамперед на український народ. Запрацюють його розум і руки — відступить економічна напасть і невдачі. Згуртуються довкола нього всі національності України в дружню трудову сім'ю і на обох берегах Дніпра — від Донбасу до Прикарпаття, від Полісся і до Чорномор'я — розвіються сутінки економічного застою і занепаду: безпека, добробут, розквіт прийдуть на нашу Україну.

10 вересня 1989 р.

ПРО ЕКОЛОГІЧНУ СИТУАЦІЮ НА УКРАЇНІ

Багаті ми, але в той же час надзвичайно бідні на чисті придатні для вжитку воду, повітря, землю. Понад п'яту частину валового національного продукту держави виробляє нині Україна, що є результатом екстенсивного виробництва, екстенсивно-інтенсивної експлуатації природних ресурсів і волонтаристської, безвідповідальної технічної політики. Природно, що гіпертрофований розвиток гірничодобувної та важкої промисловості, чорної та кольорової металургії, вугле- та нафтохімічної промисловості, інтенсивне сільське господарство і в першу чергу злочинний диктат відомств і міністерств зумовили будівництво на Україні надпотужної енергетики. Тому сьогодні близько 40% атомної електроенергії Союзу виробляються на землях України, які становлять менше трьох відсотків площі нашої держави.

Застаріли технології та обладнання, технічна невідповідність і в багатьох випадках відсутність очисних споруд призвела до того, що майже 30% союзних викидів промислового бруду та технологічних втрат припадає на Україну. Тому ми, жителі України (шоста частина населення Союзу) — посідаємо нині перше місце не тільки в Радянському Союзі, але і в Європі за кількістю нагромадженого технічного бруду на душу населення. *В результаті чого Україна стала на порозі екологічної кризи.*

Якщо до токсичних речовин промислового та сільськогосподарського походження додати мільйони кюрі триваложивучих радіонуклідів, які в трагічні квітнево-травневі дні вісімдесят шостого на багаторо десятиліть густо засіяли наші шедрі ниви й ліси, багаті й чисті колись ріки та озера — можна з глибоким сумом констатувати, що ми ледь-ледь утримуємося на крихкому березі екологічної прірви.

Щороку десятки тисяч гектарів української ріллі гине від ерозії, підтоплення, ушілнення та засолення, замулюються і перестають існувати сотні річок. Ґрунти перенасичуються надлишками різноманітних токсичних хімічних сполук та радіонуклідів, що систематично потрапляють в продукти харчування та питну воду, а відтак — до нашого організму. Повітря перенасичене отруйними газами, кіптявою, пилом. Ліси, казкові наші Карпати втрачають навіки своє неповторне зелене вбрання, ріки міліють, степи вивітрюються, надра землі зубожіють.

Все це наслідок нестримної і неконтрольованої гонитви центральних міністерств та відомств за освоєння багатомільярдних коштів, впровадження науково необґрунтованих, але престижних, з точки зору вишого чиновництва, проектів при безвідповідальній і неприпустимій підтримці такої діяльності вищими урядовими чинами республіки.

Антропогенне навантаження на природу України сягнуло вище

всіх розумно обґрунтованих норм і меж. З'їзд наполягає на наданні республіці повного суверенітету в створенні законодавства з охорони природи та гарантованого забезпечення шляхом гармонійної організації продуктивних сил та дбайливого використання природних ресурсів такої якості навколишнього середовища в будь-якій місцевості України, які необхідні для створення нормальних умов життя і здоров'я громадян.

Виходячи з того, що кожний громадянин нашої країни має гарантоване право на чисте повітря, чисту воду, чисті продукти харчування, інші необхідні для його життя і здоров'я умови, Рух надає важливого значення відновленню та збереженню рекреаційного потенціалу країни.

Одним із першочергових завдань з'їзд вважає проведення заходів щодо збереження найбільшого багатства України — ґрунтів, у зв'язку з чим домагатиметься через органи Руху збереження земельного фонду, зменшення ступеня розореності ріллі, поновлення лісового фонду, відновлення мережі річок. З'їзд виступає за істотне підвищення культури землеробства, розвиток сільського господарства, яке вироблятиме екологічно чисту продукцію.

Для забезпечення прогресивного зменшення негативного антропогенного навантаження на навколишнє середовище, з'їзд наполягає на негайній та неухильній реконструкції основних галузей промисловості, переорієнтовуючи її на енерго- і ресурсозберігаючі, науковоємні технології.

Маючи на увазі необхідність зведення до мінімуму негативних наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, з'їзд вважає за необхідне провести широку ретроспективну дозиметрію в регіоні радіонуклідних забруднень та забезпечити проведення заходів, що гарантуватимуть радіологічну безпеку всьому населенню. З'їзд пропонує оголосити 26 квітня Днем національної жалоби і застереження, в який проводити траурні мітинги в усіх регіонах України без попередніх принизливих прохань про дозвіл.

З'їзд вважає ганебним зволікання з вирішення питання про надання відповідних пільг та відселення людей з надмірно забруднених селищ. Треба рішуче усунути екологічне безправ'я людей. Кожна людина повинна мати право на отримання повної екологічної інформації про якість місця свого проживання. Існуючі заборони на приватне користування радіометричною та аналітичною апаратурою для контролю середовища існування та продуктів харчування повинні бути скасовані як злочинні проти народу.

З'їзд наполягає на виявленні та ліквідації першопричин, що призводять до зменшення тривалості життя громадян України, збільшення захворюваності та дитячої смертності. З'їзд наполягає на докорінному покращенні охорони здоров'я на Україні і особливо надання пріоритету профілактиці захворювань.

З'їзд пропонує створити Українську національну комісію у справах радіологічного захисту населення та інших комісій з нормування гранично припустимих концентрацій радіонуклідів, нітратів, отрутохімікатів й інших токсичних сполук антропогенного походження в продуктах харчування, питній воді, в навколишньому середовищі: повітрі, водоймах, ґрунтах тощо.

Через високу екологічну та загальну культуру усіх громадян України — до чистої природи, до високої духовності!

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
10 вересня 1989 р.

ПРО СТАЛІНІЗМ І СТАЛІНЩИНУ

Система господарювання, установ та поглядів, що за іменем її творця називається сталінщиною, сформувалася в СРСР протягом десятиліття, з кінця двадцятих до кінця тридцятих років. Сталінізм — ідеологічне обґрунтування цієї системи.

Сталінщина пов'язана не тільки з аморальними вчинками, стратегічними поррахунками, підступними методами боротьби окремих політичних діячів, не тільки з відродженням авторитарних методів епохи громадянської війни ("воєнного комунізму"). Сталінщина — це тоталітарний режим управління суспільством і кожним його членом, система цілковитого духовного, політичного й економічного поневолення особистості.

Ця система ґрунтувалась, по-перше, на масовому політичному терорі, винищенні мільйонів людей, перетворенні величезної частини населення на державних рабів — "зеків", депортації цілих соціальних і національних груп. Табірний "архіпелаг" був відділений від суспільства завісою таємниці, але тиск самого його існування, розгалужена система тотального шпигунства, легкість розправи з кожним громадянином насичували суспільну атмосферу жахом.

По-друге, сталінська система управління вимагала перетворення партії на авторитарну організацію і злиття її з державою в єдину партійно-державну систему. Після московських процесів та "Короткого курсу історії ВКП(б)" прояв найменшої опозиційності щодо партійного керівництва ототожнювався з "шпигунсько-диверсійною діяльністю". Партія втратила власне політичні функції, ставши елементом командно-адміністративної системи.

По-третє, в країні було знищено громадське суспільство як система вільно встановлених зв'язків між незалежними індивідами. Ліквідувавши економічну самостійність селянства, ввівши методи командування "робочою силою", ліквідувавши вільні творчі об'єднання інтелігенції, сталінізм створив суспільство, в якому особистої незалежності не можна було досягти ні високою кваліфікацією, ні особис-

тими чеснотами, ні минулими заслугами. Всі громадські організації стали "привідними ремнями" тоталітарної системи.

По-четверте, авторитарні начала повністю утвердились в духовному житті суспільства. Під контролем і керівництвом опинились сфера творчості і сфера відпочинку, наука і мистецтво, службова діяльність і особисте життя. Засудження "ідейних помилок" стало одним із карних засобів, нерідко першим шаблоном до арешту і знищення.

Сталінський тоталітаризм скалічив історичні долі всіх народів СРСР. Величезні жертви поніс український народ. Винищення і старої, і нової генерації української інтелігенції, руйнація продуктивних сил села в ході примусової колективізації, "розкуркулювання", голод 33 року, терор 37-38 років, лихоліття війни та німецько-фашистської окупації, спричинені немалою мірою військовою неефективністю сталінського режиму, повоєнні репресивні дії — такий неповний перелік страждань України, що втратила в роки сталінізму мільйони і мільйони своїх синів і дочок. Почавши під гаслами національної безликовості, зруйнувавши уклад російського села та високі традиції російської культури, сталінізм дедалі більше еволюціонував до російського великодержавного шовінізму. Повною мірою це знайшло вияв на Україні, де під прапором боротьби з "українським буржуазним націоналізмом" та "безрідним космополітизмом" проводилась чорносотенна політика русифікації та антисемітизму.

Втративши основу після краху репресивної системи, сталінський тоталітаризм в кінці п'ятдесятих років почав розвалюватись. Спробою їх регенерації був брежнєвсько-сусловський режим. Елементи його живі і понині.

Коли "влада на місцях" організовує адміністративний і моральний тиск на окремих непокірних, переслідує їх, фальсифікуючи їхні уявні злочини і правопорушення, — це рештки сталінщини, приховані способи терору. Жоден такий випадок розправи з громадянином не повинен лишатись непоміченим і безкарним.

Коли працівники партійного апарату ототожнюють себе з державною владою, дають безапеляційні вказівки з різних питань, навішують ярлики з відповідними оргвисновками щодо інакомислячих — це рештки сталінщини, авторитарного монополізму в політичному житті.

Коли з громадськими організаціями та добровільними об'єднаннями, що діють в рамках законності, намагаються розмовляти методами керівних вказівок, не обтяжуючи себе політичним діалогом, коли кожну людину прагнуть облутати сіткою економічних та політичних залежностей — це рештки сталінщини, для якої абсолютною чужою й незрозумілою поняття громадянина і громадської діяльності.

Коли істина приховується або перекручується із ідеологічних міркувань, коли духовне життя, культурні і національні цінності, гуманістичні ідеали підпорядковуються політичним цілям, коли людину позбавляють свободи духовного вибору — це рештки сталінщини, режиму знищення духовності і уніфікації особистостей.

Тільки перебудова, радикальне оновлення суспільства зможуть повністю покінути з рештками тоталітарної сталінської системи.

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
9 вересня 1989 р.

ДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УРСР, ПРАЦІВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МІЛІЦІЇ ТА КДБ

Представляючи на Установчому з'їзді НРУ широкі кола населення України, Рух вважає за важливе заявити:

В часи перебудови нема нічого важливішого для українського народу, ніж мир і злагода в нашому спільному Домі. Для відродження України, для перетворення її в суверенну демократично-правову державу нам усім потрібні стабільне становище, атмосфера терпимості та взаємоповаги.

Надійна оборона республіки, її державна безпека, зменшення злочинності та ліквідація суспільних причин, що її викликають, — то наші спільні цілі. Дідівщина в армії, житло та робота для військово-службовців, загибель працівників міліції від рук мафій, розправи начальства над чесними, демократично настроєними службовцями, відновлення правди про злочини сталінізму та брежньєвщини, намагання реакційних сил вбити клин між армією, силами правопорядку і народом, спроби цькувати армію та сили правопорядку на Народний рух — все це наші спільні проблеми й турботи.

Рух закликає всі чесні перебудовчі сили, зокрема в армії та органах правопорядку і КДБ, до консолідації, взаємної толерантності, пошуку компромісів і поважливого ставлення до прав людини, до Конституції, до процесу демократизації нашого суспільства.

Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
10 вересня 1989 р.

ПРОТИ АНТИСЕМІТИЗМУ

З'їзд Руху, виступаючи проти будь-яких форм національного розбрату, простягає свою братню руку єврейському народові.

Народ, який багато сторіч живе на українській землі, народ, який уславився своїм талантом і трудолюбством, і досі не почувасться рівноправним... Роки сталінізму та брежнєвщини, фашистський геноцид часів другої світової війни завдали йому непоправних втрат. Зараз євреї на Україні, як і в інших республіках СРСР, фактично позбавлені своєї національної початкової, середньої та вищої освіти, своєї мови.

Це сталося не з вини нашого народу, який так само зазнав безліч втрат. Ми відкидаємо уявлення про українців як про антисемітів, поширюване українофобами. Переважна більшість українців, включаючи представників національної інтелігенції, завжди з великою прихильністю ставилася до єврейського народу і ставала на його захист. Водночас з'їзд із сумом констатує, що побутовий антисемітизм, ця отруйна зброя сіячів національних чвар, усе ще має місце і на Україні, він поєднується з насаджуваням у роки культу Сталіна та брежнєвського застою державним антисемітизмом. Все це стало однією з причин масового від'їзду євреїв за кордон.

З'їзд закликає всіх свідомих громадян України, представників усіх націй та народностей, що живуть на її території, піднести свій голос проти будь-яких форм антисемітизму, стати на захист гідності єврейського народу, його культури, науки, релігії, права на представництво у будь-яких виборних органах, його невід'ємного права говорити, творити, навчати дітей мовою їдиш чи мовою іврит. На Україні повинні діяти єврейські культурні та просвітні центри, дитячі заклади, науково-дослідний інститут єврейської історії та культури, державні театри, ансамблі, видавництва, синагоги. Кожний свідомий громадянин України повинен допомогти в цьому єврейському народові!

Хай живе відродження єврейського народу! Геть антисемітизм!

Хай живе братерство і взаємодопомога!

З'їзд Руху

ДО НАРОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ (З установчого з'їзду НРУ)

Довга дорога до Всеукраїнських зборів Народного руху України за перебудову закінчилась. Брехливі чутки про Рух, політичні звинувачення і ярлики спростовані й розвіяні волею, розумом і конструктивними аргументами 1200 делегатів, які зібралися 8 вересня 1989 року в Києві, представивши Лівобережжя й Правобережжя, Полісся і Степ, Карпати й Закарпаття, Галичину й Слобожанщину, Донбас і Крим, Волинь, Поділля, Буковину, всі регіони України на великій триденній розмові про завдання Руху, що поставив собі за мету консолідувати енергію всіх патріотичних і перейнятих почуттям історичної відповідальності сил, запобігти загальнонаціональній кризовій ситуації, досягти всебічного оновлення суспільства, забезпечення кращого майбутнього всім, хто живе на Україні. Прийняті на Всеукраїнських зборах статут і програма Руху, резолюції з політичних, економічних, екологічних, національних, історико-культурологічних та інших питань підтвердили головні принципи і гасла Руху — захист прав людини, соціальна справедливість, демократизація, гласність, економічна, політична, культурна суверенність Української республіки в складі Союзу РСР, екологічне й національне здоров'я України.

У винятково відповідальний момент історії нашої багатонаціональної країни, у вирішальний час розвитку перебудовних процесів, від яких залежить майбутнє українського народу, всіх націй та народностей, що для них Україна давно стала Батьківщиною, Рух заявляє про своє існування як об'єднуюча суспільна сила, що бореться не за владу, а за те, щоб влада перейшла до рук демократично обраних Рад народних депутатів.

Всеукраїнські збори Руху за перебудову заявляють про свою підтримку прогресивних сил Комуністичної партії, які не на словах, а на ділі обстоюють загальнонародні інтереси, послідовно відмовляються від адміністративно-командних методів керівництва, визнають право кожного народу на вільний політичний, економічний, культурно-національний розвиток. Рух приєднується до конструктивної програми З'їзду народних депутатів Союзу РСР, в якій передбачається вивести країну з надзвичайно серйозної кризи, звільнитися від усього, що гальмує її розвиток, надати соціалізму демократичного вигляду, відкрити перед суспільством нові горизонти прогресу.

Необхідність Руху, і на початку його зародження, і особливо

тепер, коли ще більше загострюється економічна криза й міжнародні відносини в Союзі РСР, зумовлена тим, що перебудова як революція, розпочата "згори", потребує якнайширшої підтримки "знизу". Рух об'єднує робітників і письменників, комуністів і безпартійних, українців і росіян, білорусів і євреїв, молдаван і болгар, поляків і угорців, кримських татар, греків, гагаузів, представників інших національностей, віруючих і атеїстів. У Русі беруть участь народні депутати Союзу РСР. Рух відкритий перед усіма, для кого перебудова суспільства стала кровною справою, хто прагне оновити суспільство на засадах соціальної і національної справедливості.

Рух виступає за національне відродження українського народу, його суверенний розвиток на своїй історичній території, визнає законні національні права кожного народу, сповідує у взаєминах між людьми і народами вселюдські гуманістичні ідеали. Рух однаково безкомпромісно виступає як проти великодержавного шовінізму, національного нігілізму, так і проти націоналізму, для Руху неприйнятні й ворожі будь-яка пиха, зарозумілість, пропаганда національної і расової вишості, міжусобиць і недовір'я між народами. Вільний розвиток і братерство народів — основоположний принцип Руху в національному питанні.

Дорогі співвітчизники, представники всіх націй і народностей України!

Кому дорога доля перебудови, — єднаймося!

Хто хоче порятувати нашу стражденну землю від екологічної катастрофи, — єднаймося!

Кому болять і дошкуляють сьогоднішні економічні, суспільно-політичні проблеми, — єднаймося!

Кому дорога доля рідної мови і культури, — єднаймося!

Через національне самоствердження ми впливаємося в людство, не втрачаючи при цьому ні своєї сутності, ні мови, ні традицій предків. Лише таким має бути шлях усіх народів до вічної злагоди й вічного миру як загальнолюдського ідеалу.

Згубні деформації соціалізму, сталінський централістсько-тоталітарний метод управління народним життям, що увійшов у плоть існуючої системи, — це глухий кут, з якого всім нам треба шукати вихід. Саме тому необхідне нам єднання. Саме тому виник Народний рух України за перебудову, що передбачає викорінення з повсякденного життя сталінізму й брежнєвщини, сприяння економічним і політичним реформам, побудові в країні правової держави. Ніяких інших цілей, окрім блага народу, у Руху немає і не може бути.

Всеукраїнські збори прийняли статут та програму, в яких зафіксовані основоположні принципи і завдання Руху, форми роботи і методи досягнення поставленої мети. Вони охоплюють усі

галузі сучасного життя (екологію, економіку, соціальну сферу, право, науку, культурне будівництво) і націлені на залучення якнайширших народних верств до перебудовних процесів у країні, організацію зусиль усіх і кожного на переборення застійних явищ, злам адміністративно-бюрократичних методів керівництва, розгортання широкого громадського діалогу різних суспільних сил з метою вироблення конструктивних підходів і рішень на шляхах оновлення суспільства.

Рух — це правда про сьогоднішній день і надія на майбутнє. Рух — це чесна й самовіддана робота на добро свого народу, яке немислиме без добра і щастя інших народів. Рух — це антипод застою.

Не вірте вигадкам про Рух. Вірте тій правді і тій праці, що рухає суспільство на ясні зорі і чисті води вистражданої багатьма поколіннями будущини, гідної імені людини, гідної кожного народу.

Самі творіть Рух, будьте Рухом!

ДО ВСІХ НЕУКРАЇНЦІВ НА УКРАЇНІ (ЗВЕРНЕННЯ З'ЇЗДУ НРУ)

Долею судилося всім нам — українцям, росіянам, білорусам, євреям, угорцям, полякам, молдаванам, румунам, грекам, кримським татарам, болгарам, німцям, гагаузам, циганам, караїмам, асірійцям та представникам багатьох інших національностей — жити на одній землі, під широким і прекрасним українським небом.

У кожного з нас — різної глибини історичні корені у цій землі, та свята вона і дорога для кожного. Разом нам випадає жити на терені України та дбати про її благополуччя і в подальшому. Скільки ж маємо ми цих турбот сьогодні!

Україна, що, крім себе, могла б прогледувати пів-Європи, що могла б сяяти самоцвітом у колі вільних народів світу, опинилася на межі життя і смерті. Чорнобиль атомний, Чорнобиль економічний і Чорнобиль духовний — суть нині синонімами матері нашої України.

Знищення української мови супроводжувалося знищенням мов і культур усіх національних меншостей України. Знівечені чорноземи, перетворені на брудні моря чи й зовсім висушені ріки, дефіцитні не лише ті чи інші товари, а вже й саме повітря, — хіба залишиться байдужою до всіх цих та багатьох інших бід кожна свідома людина?

Сьогодні всі ми — свідки того, якими вкрай незадовільними темпами вибирається із застою наша Україна, який відчутний опір перебудові чинить у столиці й на місцях адміністративно-бюрократичний апарат. Ні, без найактивнішої участі трудящих в управлінні народногосподарським, політичним і культурним життям, без контролю, здійснюваного самим народом, перебудова в нас, як і в усьому Союзі, не піде.

Для поглиблення її і виник наш Рух, для цього і розгортає він по всій республіці свою діяльність.

Та на який, однак, опір найреакційнішої верстви чиновницького апарату наштовхувався він із самого початку! Перебріхування мети, ярикування, брудні інсинуації... Одна з інсинуацій — нібито Рух базується на вузьконаціональній, виключно українській основі, має націоналістичну мету. Стверджуємо категорично: Рух — не національно замкнена організація. Кличемо до нього свідомих представників всіх національностей, які сповнені бажання, аби перебудова в республіці розгорталася налагодженими темпами. Виступаємо за повносиле відродження української нації, витоптані впродовж віків царським і сталінським чоботом. Обстоюємо високий державний престиж української мови. Та що однак поспіль безчесним наклепам означають всі ці прагнення? Тільки те, що дома-

гаємося ми реалізувати в республіці справедливу ленінську модель національного співжиття, викоренити й найменші прояви сталінсько-брежнєвської, що принесли стільки лиха всім народам. Боремося, зокрема, й за українську мову — надто дорого дісталася та й дістається українцям обстоювання власної гідності й чести, щоб не видаватися просто сміховинними вигадками, нібито "вони прагнуть усіх зукраїнізувати". Кожному народові — своя мова, кожному народові — своя школа. Така позиція Народного руху за перебудову.

Наші брати росіяни! Чи можете допустити, аби ваша прекрасна мова, крім благородної об'єднувальної місії, була й засобом відтиснення на другий план (Ленін) інших національних мов? Чи можемо миритися, аби її і надалі спотворював жалюгідний суржик, що видається за російську мову? Стверджуємо переконано: нічим не скутий розвій українського слова, як і слова всіх інших народів, — то спасіння і для мови російської, неодмінна передумова її очищення і квітування.

Наші брати угорці, поляки, молдавани! І надалі непохитно стоятимемо за наші національні права, за розвиток і на українській землі ваших чудових культур.

Наші брати євреї, білоруси, болгари, німці, кримські татари, греки, гагаузи, цигани, асирійці, інші народи! Національне відродження на Україні для вас, зневажених у роки сталінщини, тільки починається. Тож повністю і безумовно ми солідарні з вами. Зичимо вам всілякого добра.

У корінного населення республіки в лавах Руху ви завжди знайдете цілковиту підтримку і опору.

Дорогі співвітчизники! Разом з багатонаціональною сім'єю республіки підтримуйте і розгортайте діяльність Руху України за перебудову! Давайте відсіч безчесним перекрученням завдань, мети Руху, що їх сплоджує вцілілий із застійних часів бюрократично-чиновницький апарат. Створюйте нові і нові осередки Руху.

Пам'ятайте — доля перебудови на Україні в руках народів, що її населяють, у наших з вами руках.

РЕЗОЛЮЦІЯ УСТАНОВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ У СПРАВІ ВЗАЄМИН З УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ

Установча Конференція НРУ вважає українців поза межами України, незалежно від країн проживання, складовою частиною української нації.

Всіх українців об'єднує походження від спільних прашурів, що витворили національний дух і переносили його зі сторіччя до сторіччя аж до останніх поколінь.

Як люди однієї землі і спільної національної долі, українці, незалежно від країн проживання, зацікавлені в боротьбі за звільнення України, бо політична незалежність — необхідна умова для покращання матеріального достатку та морального розвитку всіх сфер духовного й культурного життя нації.

З огляду на доповідь про українську еміграцію Л. Лук'яненка, Установча Конференція НРУ вважає за необхідне покінчити з 70-річною практикою відгороджування від наших братів і сестер за кордоном, для чого:

1. Клопотатися перед Радою Міністрів УРСР про заснування консулятів УРСР у всіх країнах поселення українців для проведення культурно-просвітницької діяльності серед наших краян та чужинців.

2. Українському Держтелерадіо запросити представників СКВУ (Світового конгресу вільних українців) для циклу теле- та радіолекцій про історію та теперішній стан української еміграції в різних країнах світу для ознайомлення населення УРСР та запросити представників емігрантських засобів масової інформації на Україну для підготовки відеофільмів та лекцій про сучасний стан України для наших закордонних краян.

3. Всіляко заохочувати українців різних країн до поїздок на Україну і з України до інших країн поселення українців для взаємного ознайомлення з умовинами життя та культурного розвитку.

4. Задля духовного збагачення клопотатися перед видавництвами УРСР про закупівлю книжкової продукції українських емігрантських видавництв та вільний їх продаж у книгарнях Української РСР.

Зберігаємо правопис оригіналу. — Ред.

5. Вважати за необхідне запрошувати українських закордонних учених для читання публічних лекцій гуманітарного циклу, поклавши обов'язок організації і фінансування таких заходів на відповідну установу УРСР (АН УРСР, Мін. освіти, Мін. культури тощо).

6. Задля повнішого ознайомлення з життям діаспори клопотатися перед Міністерством зв'язку УРСР про включення до республіканського Каталогу передплатних видань усіх газет і журналів, що їх видають українці як у соціалістичних, так і в капіталістичних країнах.

7. Сприяти встановленню обмінів гуманітаріїв УРСР з ученими НТШ (Наукового товариства ім. Т. Шевченка) в Сарселі, УВУ (Українського вільного університету) у Мюнхені та українськими відділеннями вузів американського континенту.

Міністерству народної освіти УРСР виділити для НТШ та УВУ кошти для видання німецькомовної та франкомовної енциклопедій українознавства та домовитися з відповідними французькими й німецькими органами народної освіти про виправлення антиукраїнського духу їхніх шкільних підручників.

8. Через українські засоби масової інформації (а в майбутньому і з допомогою консулатів УРСР) заохочувати українців з обох боків кордону до туризму, спорту, театрального обміну.

Сприяти обміну між емігрантським "Пластом" і СУМом та молоддю з України в період молодіжних таборів та з'їздів.

Запросити керівників "Пласту" і СУМ-у для обміну досвідом в організації відповідних осередків в УРСР.

9. Рекомендувати Інституту мовознавства АН УРСР домовитися з українськими емігрантами ученими-лінгвістами про спільне створення серії добрих українсько-іншомовних та іншомовно-українських словників, у тому числі технічного профілю.

10. Домовитися з керівниками СКВУ у відповідних країнах про організування короткотривалих курсів удосконалення української мови для молодих емігрантів та для удосконалення знань німецької та інших мов у відповідних країнах для українців з України.

11. Вважати за вельми корисну справу розвиток кооперативного сектора економіки УРСР із залученням іноземного, зокрема, емігрантського капіталу та технічних знань і виробничо-організаційного досвіду.

Сприяти заснуванню на Україні курсів для вишколення керівників та економістів дрібних та середніх виробництв.

12. Сприяти організації поїздок керівників та інших неформальних українських організацій за кордон для встановлення контактів з державними керівниками та іншими провідниками на неформальному рівні для роз'яснення проблем України.

13. Подякувати Митрополитові УАПЦ (Української Автокефальної православної церкви) Мстиславу та Кардиналові УКЦ (Української католицької церкви) Любачівському, стараннями яких засновані радіостанції для проповідування слова Божого на Україну нашою рідною мовою.

20 вересня 1989 р.

ДО РОСІЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ!

Дорогі російські брати і сестри, на Україні суціль!

Звертаємося до вас за братньою допомогою. Від цієї допомоги, від вашої участі і зрозуміння залежить дуже багато, а саме — якнайшвидше відродження і розквіт української мови і культури.

З гіркотою чуємо про те, що в Естонії і Молдавії застрайкували російськомовні колективи. Неосталіністським підбурювачам, людям, які бояться втратити привілейоване становище, захисникам командно-адміністративної системи вдалося протиставити естонським і молдавським робітникам, селянам, інтелігенції місцевих російських і російськомовних громадян. З гіркотою говоримо про те, бо розуміємо: збиті з толку представники великого народу не змогли прислухатися до почуттів народів, національне існування яких опинилося під загрозою. Цілком ясно, що проголошення естонської і молдавської мов державними на території Естонії і Молдавії не анулює російської мови і не загрожує їй. Інтерфронтівці розуміють, що без російської мови не обійдеться в СРСР ні один естонець або молдаван, але не хочуть усвідомити, що естонцєві і молдаванові потрібні *державний захист і підтримка їх мови і культури*, які опинилися в результаті політики великодержавного шовінізму на грані зникнення. Не від росіян захишають естонці і молдавани, латиші і білоруси, литовці й українці, казахи і татари своєї мови, а від адміністративно-бюрократичної системи, яка *взагалі антинаціональна* і ворожа будь-якій культурі.

Преса, радіо, телебачення розповідають про те, як виїжджають з СРСР радянські німці. Понад два століття прожив на нашій землі цей народ — працюючий, господарний, талановитий. Чого ж німцям у нас *не вистачає*? Вони позбавлені можливості зберегти тут своє єство, свою національність. Вдумайтесь, російські брати! Для того, щоб зберегти своє єство, *людина повинна покинути батьківщину!* Але якщо німець має ще куди виїхати, — то куди повинен їхати естонець, щоб зберегти себе, куди українцеві їхати, куди латишеві податися? Невже не ясно, що нація, витіснена зі своєї території, нація, яка не має права на свою державну мову, — вже не нація, а просто населення?

Хіба не ганебно, що на Україні в деяких регіонах організують збирання підписів проти українських шкіл і дитячих садків? А хіба російські діти не здібні вивчити мову українського народу? Адже кожна українська дитина знає російську мову. Чому ж російська дитина не повинна знати українську, молдавську чи естонську мови? Навіщо позбавляти себе і своїх дітей святого чуття єдиної родини?

А скільки в нашій історії прикладів братського ставлення російського народу до своїх братів! Російські вчені і письменники допомагали нам у 20-ті роки відроджувати українську культуру і науку. Та й тепер, наприклад, ми знаємо стільки подібних фактів! Як пише газета *Советская Россия*, російські школи в Алтай, де живе тюркомовний народ — алтайці, звернулися в облВНО* з проською батьківської громадськості: дайте нам підручники, вчителів — ми хочемо, щоб наші російські діти вивчали алтайську мову і літературу!

Ось позиція російської людини — патріота й інтернаціоналіста, друга і брата! Саме — друга і брата, а не підбурювача і організатора провокаційних страйків проти культури і мови братнього народу, проти права менш численних народів бути господарями своєї землі!

Дорогий наш неукраїнський брате! Від твоєї позиції залежить багато! Ти здобудеш вічну вдячність української нації за посильну допомогу у справі врятування її мови і культури! І життя твоє осіяє почуття нашої братньої вдячності за те, що ти був у цей час з нами!

Ми віримо вам і надіємось на вас, російські брати, громадяни нашої батьківщини — України!

*Ухвалено Установчим з'їздом
Народного руху України за перебудову
10 вересня 1989 р.*

* Обласний відділ народної освіти. — *Примітка ред.*

КЕРІВНІ ОРГАНИ РУХУ

Голова Руху — *Іван Драч*, поет, І-й секретар Спілки письменників України.

І-й заступник голови Руху — *Сергій Конєв*, народний депутат СРСР.

Заступники голови Руху: *Володимир Яворівський*, письменник, народний депутат СРСР, *Володимир Черняк*, доктор економічних наук, народний депутат СРСР, *Михайло Горинь*, психолог.

ВЕЛИКА РАДА РУХУ:

Рада представників (кількість членів — 81): голова Ради — *Володимир Яворівський*.

Заступники: *Олександр Лавринович*, кандидат фізико-математичних наук *Олександр Мосіук*.

Рада колегій (кількість членів — 93): голова Ради — *Володимир Черняк*. Заступники — *Сергій Головатий*, кандидат юридичних наук, *Іван Засць*, економіст.

I. Колегія політико-правова.

Голова колегії — *Сергій Головатий*.

В її складі комісії:

1. Конституційної реформи: голова комісії — *Володимир Василенко*, доктор юридичних наук, професор.

2. Політики національної держави.

3. Концепції розвитку Руху (ідеологічна): голова комісії — *Мирослав Попович*, доктор філософії, професор.

II. Колегія соціально-економічна.

Голова колегії — *Веніамін Сікора*, доктор економічних наук, професор; заступник — *Станіслав Губар*, доктор економічних наук, професор (Черкаси).

В її складі комісії:

1. Економічної самостійності України: голова комісії — *Михайло Швайка*, кандидат економічних наук (Львів).

2. Радикальної економічної реформи: голова комісії — *Станіслав Губар*.

3. З аграрних питань: голова комісії — *Андрій Павленко*, агроном.

4. З питань охорони здоров'я: голова комісії — *Любомир Пиріг*, доктор медичних наук, професор.

З канцелярії Народного руху України за перебудову. — Ред.

III. Колегія культури, науки, освіти.

Голова колегії — *Павло Кислий*, член-кореспондент АН УРСР, доктор математичних наук, професор; заступники — *Лариса Скорик*, кандидат архітектури, доцент; *Леонід Шульман*, доктор астрономічних наук.

В її складі комісії:

1. Розвитку національних культур: голова комісії — *Михайло Косів*, кандидат філологічних наук (Львів).

2. Архітектури, урбаністики і захисту історичного середовища: голова комісії — *Лариса Скорик*.

3. Науки: голова комісії — *Леонід Шульман*.

4. Культурно-наукових зв'язків з діаспорою: голова комісії — *Орест Влох*, доктор математичних наук, професор (Львів).

5. Освіти: голова комісії — *Анатолій Погрібний*, доктор філологічних наук, професор.

6. З питань етики, моралі, релігії: голова комісії — *Іван Гель*, філософ (Львів); співголова — *Євген Сверстюк*, психолог, письменник.

7. З питань мовної політики: голова комісії — *Волеслав Гейченко*, кандидат фізико-математичних наук.

IV. Колегія екологічна.

Голова колегії — *Микола Бедзілля*, кандидат біологічних наук; заступник — *Михайло Голубець*, член-кореспондент АН УРСР, доктор біологічних наук, професор (Львів).

В її складі комісії:

1. Екології безпеки: голова комісії — *Михайло Голубець*.

2. Радіаційної екології: голова комісії — *Євген Корбецький*, кандидат фізико-математичних наук.

3. Природних ресурсів України: голова комісії — *Ярослав Мовчан*, кандидат біологічних наук.

Редакційна комісія Великої Ради: голова комісії — *Віталій Дончик*, доктор філології; члени комісії — *Сергій Головатий*, *Іван Заєць*, *Михайло Косів*, *Віктор Лінчевський*, *Мирослав Попович*, *Лариса Скорик*.

Соціологічна служба Великої Ради: голова — *Володимир Паніотто*, доктор філософії, *Євген Корбецький*, *Сергій Федоренчик*.

Секретаріат Руху: голова — *Михайло Горинь*; заступник голови — *Володимир Мулява*, кандидат філософії, доцент; відповідальні секретарі:

1. З питань роботи на селі — *Всеволод Іськів*, історик (Львів).

2. З питань інформації — *Марія Куземко*, філолог.

3. З питань зовнішніх зв'язків — *Віктор Лінчевський*, інженер.

4. З питань виборів — *Сергій Одарич*.

5. З питань правозахисту — *Дмитро Поїзд*, юрист.

6. Референт, відповідальний за проведення масових заходів — *Петро Кагуй*.

7. Організаційний сектор. Відповідальні секретарі: а) організація Рухівської пропаганди, розмноження матеріалів Руху — *Галина Антонюк*, кандидат хімічних наук; б) зв'язок з Радами, господарська діяльність — *Микола Поровський*, інженер (Рівне); в) реєстрація осередків, фінансова діяльність — *Богдан Тернопільський*.

Голова Ради національностей — *Вілен Мартиросян*, народний депутат СРСР, полковник, командир полку (Рівне).

Голова Ради депутатів — *Юрій Сорочик*, народний депутат СРСР (Львів).

НА ШЛЯХУ ДО УСТАНОВЧОГО З'ЇЗДУ НРУ

Звернення учасників комсомольських зборів групи 503-С Полтавського інженерно-будівельного інституту до студентства Полтавщини, до всієї молоді краю, яка навчається в школах, технікумах, ПТУ, військових училищах, або працює на виробництві.

Дорогі ровесники! 1 листопада 1988 року партійні збори Київської організації Спілки письменників України підтримали ідею створити ініціативну групу, яка підготує проект Програми Народного руху України за перебудову. 31 січня в Київському Будинку кіно відбулися збори Київської організації Спілки письменників України, які одногослосно прийняли проект програми Народного руху України за перебудову.

Після опублікування проекту Програми Народного руху України за перебудову в єдиній газеті *Літературна Україна* від 16 лютого 1989 року, наші уже "демократичні" республіканські засоби інформації: телебачення, радіо і преса почали неофіційне змагання, хто більше згадає "ізмів" з часу не такого вже й далекого, а на Полтавщині і зовсім близького, на адресу письменників України, хто знайде в проекті Програми пункти, які узгоджуються з Програмою КПРС, матеріалами XIX Всесоюзної партійної конференції, Конституцією СРСР і УРСР, або ж розбігаються з цими документами, і докаже, що в будь-якому випадку Рух принесе шкоду народам республіки. І всі знахідки видаються за голос народу.

В. І. Ленін говорив, що в складних політичних ситуаціях завжди необхідно ставити питання "Кому це вигідно?". Кому вигідно, щоб народи республіки не підтримали ідей Руху, ідей гуманізму, миру і прогресу, не підтримали перебудови. Хто боїться скорочення бюрократичного апарату, регіонального госпрозрахунку, демократизації суспільства, дотримання прав людини, соціальної справедливості, державності української мови, відновлення ленінських принципів інтернаціоналізму і дружби народів.

Ми, члени групи 503-С Полтавського інженерно-будівельного інституту, закликаємо всіх ровесників: комсомольців і неспілкуву молодь, віруючих і атеїстів, робітників і школярство підтримати ідею створення Народного руху України за перебудову.

Беріть активну участь у зборі підписів на підтримку ідеї створення Руху.

Створюйте первинні групи та осередки по розповсюдженні ідеї створення Руху.

Проводьте комсомольські та профспілкові збори на підтримку ідеї створення Руху.

Вступайте й беріть активну участь в роботі Товариства української мови імені Тараса Шевченка, асоціації "Зелений світ", Товариства "Меморіал", Товариства "Милосердя" та інших громадських організацій.

Підтримуйте переведення навчальних закладів на українську мову навчання.

Молодь, студентство завжди були і будуть найбільш активною й свідомою частиною суспільства. Сьогодні, коли в республіці боротьба всього прогресивного, передового з адміністративно-бюрократичним апаратом все більш загострюється, залишитися пасивним, стороннім спостерігачем недопустимо і непросто. Тільки спільні зусилля, тільки активна громадська позиція стануть гарантом безповоротності процесів революційного оновлення нашого суспільства, гарантом нашої будущини.

Нині закладаються підвалини нового суспільства, в якому жити нам — молодим. Тому молодь повинна стати в перші ряди борців за перебудову, за соціальний прогрес.

Хай живе Народний рух України за перебудову!

17 березня 1989 року

ПРО РОБОТУ ЩОДО ПРОТИДІЇ СПРОБАМ СТВОРЕННЯ ТАК ЗВАНОГО НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

Як відомо з республіканської преси, передач Українського телебачення і радіо, група письменників м. Києва виступила за створення так званого Народного руху України за перебудову. Первісний проєкт програми НРУ мав яскраво виражений антиконституційний напрям і не міг бути опублікований. Новий його варіант, надрукований у газеті *Літературна Україна* 16 лютого цього року, в значно меншій мірі конфронтує з законом, однак містить ряд помилкових тверджень і позицій, що суперечать Конституціям СРСР і УРСР.

Проєкт програми НРУ — це політичний плягіят, в позитивній частині запозичений з Програми КПРС, матеріялів XIX Всесоюзної конференції, передвиборної плятформи КПРС, Конституцій СРСР і УРСР, а в негативній — з документів різних політизованих самодіяльних об'єднань. У ньому відсутні нові, конструктивні пропозиції, спрямовані на реальне подолання існуючих недоліків і труднощів, він носить характер маніфесту політичних вимог. У проєкті містяться націоналістичні ідеї і екстремістські тези, що суперечать політичній плятформі перебудови, обмежують права і свободи трудящих інших національностей і можуть привести до розмежування населення республіки за національною ознакою, підштовхнути до загострення політичної ситуації, як це має місце у прибалтійських республіках.

Його зміст підтверджує намагання ініціаторів НРУ створити опозиційну до КПРС політичну структуру, повторює ряд тез із програмних документів екстремістських антисоціалістичних об'єднань типу Української Гельсінкської спілки (УГС), Української демократичної спілки (УДС) і т. д.

Небезпека вказаного проєкту полягає ще і в тому, що ці ідеї його автори всіма способами намагаються приховати за перебудовною термінологією і революційною фразеологією. В нашій області є факти публічної підтримки ідеї створення НРУ навіть при критичному ставленні до проєкту програми. Таку підтримку у Дніпропетровську надали члени Товариства української мови імени Д. Яворницького на науково-практичній конференції, відділення Спілки письменників УРСР на звітно-виборних зборах, Товариство "Меморіал" на міському мітингу.

Як показує аналіза, громадськість республіки і області в цілому поставилася до проєкту програми НРУ негативно. В цьому пляні показові публікації в республіканських газетах: групи провідних

Переклад з російської. — Ред.

вчених "Революційна перебудова — кровна справа народу" (18 лютого 1989), "Чорний хліб істини" і "А що замість емоцій?" (*Правда України*, 2 і 3 березня), листи про ставлення до НРУ у республіканських, обласних і місцевих газетах. Особливо звертаємо увагу на лист письменника Бориса Олійника "Емоції і факти", опублікований 8 березня в газеті *Радянська Україна*.

Разом з тим деякі комуністи, особливо з творчої і технічної інтелігенції, некритично ставляться до проєкту програми НРУ, а окремі члени КПРС самі входять в ініціативні групи для створення неформальних політизованих організацій.

З метою активізації партійного впливу для протидії НРУ обком Компартії України вважає необхідним:

- рекомендувати міськкомам, райкомам партії, первинним парторганізаціям дати принципову класову оцінку діям ініціативних груп НРУ, УГС, УДС та іншим, які формують негативне ставлення до партії і органів Советської влади, розпалюють міжнародну ворожнечу. При цьому звернути особливу увагу на організації Товариства української мови та інші самостійні об'єднання, в середовищі яких знаходять підтримку ці ідеї. Вимагати від самодіяльних формувань вести свою роботу в рамках закону, статуту і програми, проводити індивідуальну роботу з лідерами і членами неформальних об'єднань, що виявляють потяг до екстремістських і націоналістичних платформ, спираючись при цьому на підтримку трудових колективів, в яких вони працюють;

- парткомісіям партійних комітетів зі всією строгістю вимагати пояснення від комуністів, які беруть участь у діяльності опозиційних до КПРС політичних структур. У березні—квітні вислухати їх звіти про особисту участь у перебудові;

- в ті ж терміни було б доцільним дати оцінку проєктові НРУ (з наступною публікацією у місцевій пресі) на зборах і радах трудових колективів, а також у профспілкових, комсомольських, жіночих, ветеранських та інших масових громадських організаціях. При необхідності провести збори міських, районних, селищних і сільських Рад народних депутатів з таким же порядком дня. Офіційне рішення надіслати на адресу Спілки письменників України і копії — Президії Верховної Ради УРСР;

- дати принципову політичну оцінку НРУ на чергових пленумах партійних комітетів і зборах активу, обговорити на засіданнях ідеологічних комісій, провести у міськкомах, райкомах партії зустрічі з представниками робітничої класи, селянства, інтелігенції, на яких прийняти резолюції з наступною публікацією у пресі;

- активізувати обговорення проєкту НРУ засобами масової інформації, покликуючись при цьому на надто негативні наслідки створення народних фронтів у прибалтійських республіках;

— розгорнути критику проєкту НРУ на зустрічах кандидатів у народні депутати з виборцями. У місцевій пресі помістити публікації партійних, радянських і господарських керівників з головних питань перебудови в економіці, соціяльній і духовній сферах з аргументованою критикою програми НРУ;

— підвишити відповідальність всіх партійних працівників, ідеологічного активу за проведення відповідної організаторської і політичної роботи на місцях у справі протидії спробам створення осередків НРУ в трудових колективах;

— правоохоронним органам виявити твердість у захисті соціялістичної законности, прав, чести і гідности громадян всіх національностей від погроз, морального і психологічного тиску з боку екстремістів, центром притягання для яких стали останнім часом групи НРУ. Використовуючи норми діючого законодавства, рішуче класти край спробам проведення несанкціонованих мітингів, зборів і маніфестацій, які розпалюють національну ворожнечу.

Просимо розглянути.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ДЕПУТАТА ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР Р. БРАТУНЯ

Ми, священники і парафіяни церкви свв. Петра і Павла м. Львова, звертаємося до Вас з проською захистити нас від вмішування у церковні справи уповноваженого у справах релігій при Львівському облвиконкомі Ю. Ю. Решетила.

Суть справи в тому, що ми відокремилися від ієрархії Російської Православної Церкви і приєдналися до створеного у Києві Комітету для відродження Української Автокефальної Православної Церкви.

Приводом для нашого відокремлення послужили такі причини:

Київська митрополія від 988 до 1686 року фактивно була незалежною. Якщо і згадувала у Богослуженнях константинопольського патріярха, — то ця залежність була мінімальною.

У 1686 році Московська Православна Церква при допомозі сили і підкупу захопила Київську митрополію і при цьому вивезла всіх українських єпископів у Росію, а на Україну призначила єпископів московських.

Патріярхат Російської Православної Церкви не виявляє ніякої стурбованости щодо духовних потреб віруючих УРСР. І навіть не бере до уваги факту існування українського народу. Ієрархія РПЦ не вважає за потрібне проводити навчання кандидатів священничого сану українською мовою, не видає потрібної літератури і не зобов'язує російськомовних священників проповідувати слово Боже рідною мовою віруючих українців.

Ієрархи є лише адміністраторами, які здирають з парафій гроші, не дбаючи про виховання віруючих у християнському дусі. Віруючі України перебувають у повній духовній темноті. Виявом віри залишається тільки одне — встановлення свічок під час Богослужень.

Ми зверталися 21. 08. 1989 року з заявою, підписаною 1,750 парафіянами, до уповноваженого Ю. Ю. Решетила, просячи про реєстрацію нашої парафії як парафії УАПЦ.

15. 09. 1989 р. уповноважений викликав до себе церковну раду і заявив: крім РПЦ не може бути в Радянському Союзі ніяких інших православних церков. І при цьому підкреслив, що якщо протягом тижня парафія не повернеться в лоно РПЦ, то він буде змушений здати храм і церковне майно органам влади.

Але всім відомий факт, що в нашій державі існує, крім РПЦ, Грузинська Православна Церква, кілька груп старообрядних общин. Існують також протестанти різних напрямів, як євангелісти, лютерани, п'ятдесятники та інші.

Таким чином, наше відокремлення від РПЦ має свої прецеденти в нашій державі і не може вважатися незаконним, бо така

Церква існувала від початку революції до 1937 року. Вона була розстріляна при Сталіні.

Дуже просимо Вас взяти нас під свій захист і не допустити до закриття храму.

Прот. *Ярема Володимир*,
настоятель церкви свв. Петра і Павла (м. Львів),
свящ. *Еліяшевський Ігор*,
настоятель церкви Різдва Богородиці
с. Лавочне Сколівського р-ну Львівської обл.,
прот. *Пашуля Іоан*,
Романів Дмитро Михайлович,
Коцелко Сергій Данилович,
Волошин Стефан Іванович,
Ковальчук Марія Микитівна,
Кужик Петро Теодорович,
Світлик Марія Семенівна,
Дацко Марія Ільківна,
Бойко Юрій Анатолійович.

ВНОШУ ПРОПОЗИЦІЮ

Ініціативній групі Київської організації
Спілки письменників України

Ініціативній групі інституту літератури
імені Т. Г. Шевченка АН УРСР
Редактору газети *Радянська Україна*
тов. В. Стадниченку.

КПРС існує для народу і служить народові.

Це— слова з Конституції СРСР, Програми і Статуту КПРС.

Це— для кожного члена КПРС завжди і в усьому керівництво до дії.

Це— керівництво до дії і членам КПРС редакторам партійних газет.

На підставі статей 50, 51, 57, 59 Конституції (Основного Закону) СРСР вношу пропозицію:

текст проекту "Програми Народного руху України за перебудову" як такий, що конструктивно підтримує курс XXVII з'їзду КПРС, XIX Всесоюзної партійної конференції на поглиблення перебудови у сфері політичного, економічного і культурного життя на Україні передати для надрукування редакції газети *Радянська Україна*.

Редакція газети *Радянська Україна*, фактично одержавши текст проекту "Програми Народного руху України за перебудову" з проханням його надрукувати, зобов'язана протягом місяця задовольнити прохання авторів або ж дати обґрунтовану відповідь про причини відмови згідно Указу Президії Верховної Ради СРСР "Про порядок розгляду пропозицій, заяв і скарг громадян" (*Відомості Верховної Ради СРСР*, ч. 11 від 12 березня 1980 року).

Вважаю, що сам факт звернення до редакції газети *Радянська Україна* про надрукування на її сторінках проекту Програми НРУ і публікації цього документу започаткує і ділове, об'єктивне обговорення актуальних питань політичного, економічного і культурного життя трудящих Радянської України, виключатиме надрукування в газеті вкрай тенденційних, штучно підігнаних під один ранжир листів-відгуків.

Немає сумніву в тому, що редакційна колегія *Радянської України* добре пам'ятає слова В. І. Леніна: "Життя примусить нас зблизитися в загальному потоці революційної творчості, у виробленні нових державних форм. Ми повинні дати повну свободу творчості народним масам" (*Повне зібрання творів*, том 35, с. 25).

Якщо ж в процесі ділових контактів виявиться, що редактор газети *Радянська Україна* В. Стадниченко не побажає надрукувати проект "Програми Народного руху України за перебудову", то він дає письмову відповідь ввіреної йому редакції на запитання:

"Чому *Радянська Україна* не змогла надрукувати проект Програми НРУ?"

В такому разі редактор газети-органу ЦК Компартії України, Верховної Ради і Ради Міністрів УРСР, має глибоко задуматися над питанням, як це він, член КПРС, з одного боку підтримує курс Комуністичної партії Радянського Союзу за перебудову, а з другого — на ділі не визнає резолюцій XIX Всесоюдної партійної конференції "Про демократизацію суспільства і реформу політичної системи", "Про гласність"? Як це редактор з одного боку не довіряє читачеві газети, має від нього таємниці, а з другого— від цього ж непоінформованого читача одержує листи-відгуки з сентенціями про проект Програми НРУ і тут же сквалпно їх видруковує на сторінках газети? Чи ж непоінформований читач, по високому рахунку, зможе щось варте надрукування надіслати в республіканську газету?

Якщо редакція побажає надрукувати на сторінках *Радянської України* бодай один об'єктивний відгук читача про проект Програми НРУ, то вона з поваги до свого автора зобов'язана йому створити відповідну передумову — дати можливість познайомитися з проектом Програми НРУ.

Комуністична партія України — складова частина КПРС. Вона існує для народу і служить народові. Тільки ж на користь перебудові піде той факт, що *Радянська Україна* видрукує проект "Програми Народного руху України за перебудову", а, отже, дасть можливість своєму читачеві з глибоким знанням справи повести мову про проблеми, які викладені в проекті Програми НРУ.

Виходячи з вищесказаного, прошу Вас, шановний товаришу Редакторе, на сторінках газети *Радянська Україна* надрукувати проєкт "Програми Народного руху України за перебудову".

В. Пилипчук,

член КПРС з 1966 року,

член Спілки журналістів СРСР,
завідуючий відділом партійного

життя, заступник редактора

Деражнянської районної
газети *Прапор лєнінізму*.

м. Деражня Хмельницької області
2 березня 1989 року

РЕЗОЛЮЦІЯ СПІЛЬНОГО ЗАСІДАННЯ ТОВАРИСТВА «РІДНЕ СЛОВО» ТА ПОЛТАВСЬКОГО ОСЕРЕДКУ НРУ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

Століття національного і соціального поневолення українського народу російським царатом, а також нещадне руйнування національної свідомості, історичної пам'яті українців у роки сталінського і брежнєвського тоталітаризму призвело до величезних втрат у духовній, інтелектуальній, культурній, соціальній сферах буття українського народу.

Одним із засобів денационалізації українців, знищення нашої історичної пам'яті був насаджуваний нам культ Петра I й шельмування гетьмана Мазепи тавром зрадника українського народу. Цей далекий від історичної дійсності ідеологічний ярлик російських імперіалістів з приходом до влади нового радянського монарха Йосифа I, знову був витягнутий на світ Божий і знову вельми старанно впроваджувався ідеологічною опричиною в свідомості українців і неукраїнців. Бо й сам вождь, як свідчить І. Еренбург, любив з жалем повторювати: "Петруха не дорубил!" — цебто не довів це суспільство до тотального плазування перед особою імператора, а він — Сталін — таки доб'ється цього.

Виходячи з вищесказаного, ми вважаємо святкування 280-ліття Полтавської битви принаймні нетактовним по відношенню до українського народу, в історичній пам'яті якого Петро I є кривавим деспотом, катом, руйнівником Запорізької Січі, цієї за висловом К. Маркса, "Козацької республіки", яка завжди була захисником свободи українського народу від поневолення.

Після Полтавської битви були повністю скасовані всі пункти Переяславської угоди і український народ втратив свої національні і соціально-політичні права, політичну свободу.

Ми вважаємо, що святкування цього ювілею нічим іншим не буде, як возвеличуванням особи Петра I, його тоталітарних методів управління країною. Це в свою чергу завдасть удару як тим першим паросткам національної самосвідомості, які з'явилися у громадян нашого міста, дякуючи перебудові, так і не менш крихким пагінцям нового демократичного антиавторитарного мислення наших громадян. Отже, нічого, крім шкоди перебудовчим процесам у нашому місті, святкування цього ювілею не принесе.

Ми розуміємо патріотичні почуття росіян, зокрема російської молоді з "России молодой", але, дорогі брати, повірте, що ця дата надто пекуча для нас, щоб бути приводом для єднання наших народів. Кожен народ має право на свою історичну свідомість і тільки на повазі до неї проростають квіти братерства. Нашу ж історичну пам'ять убивали майже три століття. Якщо, скажімо, генерал Єрмо-

лов є гордістю росіян, то для інших народів він — завойовник Кавказу ("Смирись, Кавказ, Ермолов идет" — писав О. Пушкін). Хоча треба чесно спитати, чи може гордитись демократична свідомість завойовниками. Адже для національної гордості росіян перед усім світом є більш ніж достатньо великих постатей, а для народів Кавказу пам'ятник Ермолову є *національною образою*.

Так і для нас, свідомих українців, які все-таки зберегли історичну пам'ять всупереч діям денаціоналізаторів усіх мастей, святкування цієї ювілейної дати, котра стала початком кінця існування українців, як політичної нації, — є національною образою.

Звернення до громадськості України та всього радянського народу

В цьому році минає 280-та річниця Полтавської битви. З цієї нагоди готується "спектакль" з вихваланням ката українського народу Петра I, про якого Тарас Шевченко сказав:

Це той Первий, що розпинав
Нашу Україну...
А Вторая доконала
Вдову сиротину.

Кати! Кати! Людоіди!
Наїлись обоє...
Накралися... А що взяли
На той світ з собою?

Після Полтавської битви Петро I скасував рештки тої значної автономії, якою користувалася Україна за Переяславською угодою. Тому Полтавська битва була поразкою не тільки і не стільки шведів, але в першу чергу українського народу, його державності.

Петро I в той час винищив тисячі і тисячі мирних жителів України: чоловіків, жінок, дітей.

Я була ще недолітком,
Як Батурин славний
Москва вночі запалила,
Чечеля убила,
І малого, і старого
В Сеймі потопила.
Я меж трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних... Коло мене

І сестра, і мати
Зарізані, обнявшись,
Зо мною лежали...

(Т. Шевченко)

Співвітчизники! Святкування цієї безславної події є ганебним актом неповаги до народу України.

Полтавський ініціативний Комітет
Народного руху України за перебудову
Червень 1989 р.

Тарас Шамайла

І
О, як багато на терезах долі
Лежить у цей важкий, непевний час!
Що нас чекає: воля чи сваволя?
І чим наступний день зустрине нас?

Тривога, сумнів, трепетна надія
І просто віра в світле майбуття. —
Усі слова, знамення і події
Змішалися у вихорі життя.

Куди йдемо — ніхто того не знає.
Та й чи потрібно мати ціль ясну?
Країна до життя себе вертає,
Країна прокидається зі сну!

А втім, не знаю, хто тепер розкаже
Де сонця світ, а де химерні сни.
І хто пряму дорогу нам покаже
До Розуму, до Світла, до Весни?!

Ніхто й ніколи! Лиш самі для себе
Сей власний і єдиний знайдем шлях —
І забринить під яснооким небом
Оновлена земля в лунких піснях.

І тільки ми — творці своєї долі.
Для нас назад немає вороття.
Вперед! До Справедливості! До Волі!
У вічну путь до кращого життя!

II

Та всі мовчать, читаючи газети,
Мовчать, немов води набравши в рот.
Лиш неформали та палкі поети
Силкуються збудити свій народ.

А нагорі готуються до бою.
І не на жарт той бій, не на життя!!!
А ми чогось ждемо межи собою,
Чекаючи Ясного Майбуття.

Чого чекати, люди? Може скоро
Новий Чорнобиль гряне уночі?
А в Києві Тбілісі нам повторять
І витягнуть кати свої мечі.

А що ж тоді, полтавці і кияни?
Чи знайдемо ми сили у собі,
Щоб захистити землю від тирана
Або в святій упасти боротьбі?

Народ — це натовп і куди подує
Могутній вітер, він туди й бреде,
Буває, що нічого він не чує,
Крім міфу, що згори до нього йде.

Але народ — це плечі мільонів,
Це — сила, не поборена ніким.
За ним падіння ненависних тронів!
І голос справедливості за ним!

І кожен з нас — гарант Перебудови,
Лиш разом переможем кривду й зло!
І зрушим непіддатливу основу
Того, що нам боліло і пекло!

Ми це збагнемо — рано а чи пізно,
Але ж часу немає! Боже мій!
Вже чути брязкотіння зле і грізне
У подиху сьогоднішніх подій.

Вставаймо, прокидаймося, громадо!
На обрії вогонь зорі заграв!
Лиш ВОЛЯ — наш пароль і наша рада.
Хоч битва нелегка — та час настав!

З конференції Товариства української мови ім. Тараса Шевченка в Києві

Микола Кульчинський

Шановні делегати! Дозвольте передати вам найширші вітання з берегів тихої Ворскли. Хотілося сказати і чистої, та вона далеко вже не чиста. І не тільки вода забруднилася в нашій Ворсклі. Стараннями денационалізаторів різних мастей забруднилась і свідомість того люду, мову якого покладено в основу української літературної мови.

Тут нині вже багато говорилось про той стан, у якому опинилася наша рідна мова. Ми почули глибокий і мудрий аналіз проблеми і я не буду повторюватись. Скажу тільки, що не народ у цьому винен. Сьогодні я передав до президії понад 500 підписів полтавців за надання українській мові статусу державної на території республіки. Переважна більшість — це підписи робітників. При потребі таких підписів можна зібрати у 10 і 20 разів більше і найбільше якраз підписуються робітники, бо ще зберігають у собі якісь елементи національної свідомості, тоді ж, як люди з вищою освітою підписуються менше, бо ті залишки національної гідності і свідомості, які ще якимось дивом не потоптані у них середньою школою, вже вщент знищені зрусифікованою вищою школою та командно-адміністративним апаратом, у системі якого вони працюють. Тож наша опора і надія є робітництво і селянство, оті "раби малі, німі" на сторожі біля яких наша краща наукова і творча інтелігенція ставить нині їхнє рідне слово. Так я повторюю: народ не винен. Я пам'ятаю і, мабуть, усі в цьому залі пам'ятають, що робилося з українською мовою упродовж ось цих 20 років. І всі ми добре розуміємо, хто був ініціатором вигнання нашої мови з усіх сфер суспільного життя. Коли я вчився ще у школі, а тоді першим секретарем ЦК КПУ був тов. Шелест, у нашій школі, в кожному класі, в учительській, у кабінеті директора висіли стіннівки "Куточок української мови". В них ішлося і про любов до рідної мови, і про походження слів, і про мовні проблеми. Тоді ж, як став першим секретарем ЦК КПУ тов. Щербицький, то не тільки куточків української мови не стало, а й самих українських шкіл не стало, а наша мова опинилась у справді глухому кутку безправ'я і неперспективності, куди її так старанно заганяв бюрократично-манкуртівський апарат.

Довго, дуже довго ми чекали на сьогоднішній день. Сьогодні ми вирвались з того глухого кута. І нині, як і в 1903 році, після відкриття пам'ятника Котляревському у Полтаві, ми можемо сказати, дещо перефразувавши: "Є український народ!" Не якась міфічна радянська людина, не якийсь міфічний радянський народ, а Є УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД!

Нині прийшов час сказати і про тих, хто своєю творчістю і своїм життям виборював українській мові право на Свободу і Рівноправність, а українцям — право бути самими собою. Ніколи не змовкало українське вільне слово. Як лунало воно з уст Шевченка, Франка, Грабовського, Драгоманова, Лесі Українки і тисяч інших українських патріотів, так і в ближчі до нас часи лунало воно з уст О. Гончара, Л. Костенко, В. Симоненка, В. Стуса, Д. Павличка, І. Драча, М. Руденка — письменника-фронтовика, який нині перебуває в еміграції не з своєї, звісно, волі.

Тут говорилося про співпрацю з партійними органами. Так, ми хочемо співпраці, хочемо національної згоди, але співпраця мусить бути на рівноправних началах. Ми проти того, щоб проблеми, котрі існують у республіці, а також мовна вирішувались не апаратним шляхом. Ми за самодіяльність народу, за те, щоб партійні органи у своїй діяльності надавали перевагу, пріоритет загальнонародським документам. Скажімо, таким, як "Загальна декларація прав людини" 1948 р., ратифікована урядом нашої держави, і яка проголошує, що "всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах". Коли я кажу МІ, то маю на увазі позицію товариства "Рідне слово" у Полтаві, яке члени товариства довірили мені очолювати. Нам здається, що тільки при такому погляді на співпрацю можна викликати довір'я народу до партії, до влади і тим самим розбудити його ініціативу, а значить і вирішити проблеми, які стоять перед суспільством, в тому числі і проблему національну.

Київ, 11—12 лютого 1989 р.

ДЕКЛЯРАЦІЯ ЛЬВІВСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НРУ

Головним результатом перших кроків перебудови в СРСР стало зростання політичної свідомості народу, послаблення абсолютної влади бюрократичного апарату, відхід від сформованої в попередні десятиріччя великодержавної, централізованої системи управління.

Проте сили застою на Україні ще зберігають свої позиції і продовжують чинити опір позитивним змінам у нашому житті.

Необхідна консолідація зусиль усіх здорових сил на Україні, об'єднання їх на ґрунті утвердження принципів демократії і гласності. Формою такого об'єднання є Народний рух України за перебудову.

Підтримуючи основні положення проєкту НРУ ("Літературна Україна", 16. 02. 1989 р.), установча конференція Львівської регіональної організації Народного руху України за перебудову (далі — Організація) проголошує такі основні принципи своєї діяльності.

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

1. Львівська регіональна організація Народного руху України за перебудову — це добровільна організація, заснована з ініціативи громадян різних національностей, і є формою їх єднання у боротьбі за моральне, національне і політичне відродження суспільства.

Рух об'єднує та координує соціально-політичну ініціативу громадських організацій, трудових колективів та окремих громадян для спільного розв'язання соціальних, економічних, культурних і політичних проблем, що стоять перед суспільством.

Рух — це одна із форм здійснення громадянами своїх конституційних прав і свобод.

2. Львівська регіональна організація НРУ за перебудову діє в ім'я демократії, гуманізму, соціальної справедливості. У своїй діяльності Організація виходить з Конституції УРСР та Конституції СРСР, загальної Деклярації прав людини ООН, пактів про політичні та громадянські права, Прикінцевого акту Гельсінських угод, права націй на самовизначення, вона керується принципами гласності, плюралізму думок, поваги до особистості, недопустимості переслідування за переконання.

3. Мета Організації — сприяти створенню та функціонуванню такого державного механізму, який гарантував би кожній людині можливість вільно висловлювати свої переконання і виявляти свої здібності.

Передруковуємо з газети *Віче*, видання Львівської регіональної організації Народного руху України за перебудову, ч. 1, червень 1989. Зберігаємо правопис оригіналу. — *Ред.*

4. Головний зміст діяльності Організації — активна підтримка перебудови шляхом найширшої участі трудящих у реалізації її програми, у всебічному управлінні країною, а також громадський контроль за всіма сферами суспільного життя, розробка та впровадження пропозицій, спрямованих на його оновлення. Організація виступає за відновлення державного суверенітету республіки, за створення дійового механізму соціального захисту громадян від сваволі та зловживань чиновницько-бюрократичного апарату.

5. Організація є незалежною від будь-якого адміністративного втручання і здійснює свою діяльність у відповідності із законом. Виходячи з переконання, що народ є творцем права і держави, а Ради — виразником його інтересів, Організація виступає проти будь-якої монополії на політичну владу і не ставить своєю метою захоплення влади.

6. Залучаючи широкі маси до громадської діяльності, Організація співпрацює з усіма існуючими суспільно-політичними структурами, а при потребі — створює їм здорову конкуренцію, пропонує альтернативні рішення.

ПОЛІТИКА

Організація підтримує положення "Програми Народного руху України за перебудову" з питань демократизації суспільства, прав людини і прав народу та виступає за перетворення Української РСР у суверенну правову державу.

Організація бореться за:

- демілітаризацію і гуманізацію громадського життя;
- перетворення СРСР у Союз суверенних республік на засадах федерації;
- укладення нового союзного договору на основі нової конституції СРСР та конституцій союзних республік;
- відновлення і створення нових політичних інститутів та наповнення реальним змістом діючих;
- передачу всієї повноти влади Радам народних депутатів за умов прямих і рівних виборів Рад усіх рівнів;
- забезпечення пріоритету республіканських органів влади над загальносоюзними у питаннях внутрішнього законодавства;
- забезпечення повної свободи утворення та функціонування громадських організацій;
- створення незалежних профспілок і передачу трудовим колективам реальної участі в управлінні підприємствами;
- гарантію свободи зборів, мітингів та демонстрацій, засновану на принципі повідомлення, а не на принципі дозволу;
- повну гарантію свободи сумління, тобто забезпечення права

на визнання будь-якої релігії та конфесій і обрядів, які не шкодять здоров'ю людини, на атеїстичні переконання, вільну діяльність усіх церков та їх інституцій;

— проходження військової служби та відбування покарання для громадян республіки на її території;

— запровадження інституту громадянства Української РСР і прийняття з цією метою окремого закону, здійснення ефективного регулювання міграції населення, а також гарантію права на вільну еміграцію із збереженням громадянства;

— утворення національного представництва за кордоном, а також закордонних представництв у республіці країн, з якими УРСР має дипломатичні зв'язки, в усіх сферах політики, економіки і культури;

— скасування всіх форм цензури і прийняття закону про поширення інформації, згідно з вимогами міжнародних угод;

— гарантію свободи слова і друку;

— гарантію повного мовно-культурного розвитку національно-культурних меншостей, які проживають на території України.

ЕКОНОМІКА

1. Організація виступає за впровадження республіканського та регіонального госпрозрахунку, бере участь у його розробці. Госпрозрахунок республіки як основа економічного суверенітету УРСР включає:

— республіканську власність на засоби виробництва, природні та матеріальні ресурси;

— еквівалентні економічні зв'язки між республіками та іноземними державами;

— вільний ринок засобів виробництва, капіталу і технологічних ідей.

2. Організація виступає за децентралізацію управління виробництвом, передачу керівних функцій низовій виробничій ланці, за реорганізацію міністерств та зміну їх функцій з наказово-директивних на консультативно-дорадчі, за перехід від централізованого союзного планування до самопланування на виробничих підприємствах, координації економічної діяльності на рівні регіону республіки та міжреспубліканську інтеграцію їх на загальносоюзному рівні. Організація домагається зрівняння у правах усіх видів власності, створення умов для конкуренції між ними.

3. Організація вважає за необхідне надати селянам право обирати форми володіння землею та господарювання і законодавчо закріплювати їх (індивідуальні господарства, кооперативи, оренда землі тощо).

4. Організація виступає за перебудову структури регіонального та республіканського виробництва і переорієнтацію його до потреб населення регіону й республіки, встановлення надійних бар'єрів для припливу обезцінених грошових мас та відпливу прибутків з України, для чого необхідно відродити Український національний банк.

5. Організація вважає за необхідне створити умови для різномірного використання капіталу української діаспори з метою всебічного економічного розвитку республіки.

ЕКОЛОГІЯ

У галузі екології Організація домагається:

— повного припинення будівництва нових і поступового виведення з експлуатації діючих АЕС та переходу до альтернативних, екологічно безпечних джерел енергозабезпечення та економії енергоспоживання;

— припинення розвитку екологічно шкідливих, хімічних та видобувних, переробних і металургійних галузей промисловості, діяльність яких спричиняє забруднення атмосферного повітря, ґрунтів, ґрунтових і підземних вод, руйнування сільськогосподарських угідь і лісових масивів, забруднення рік і водойм;

— переорієнтації народного господарства на нові енерго- та ресурсозберігаючі нешкідливі технології, розвиток гірського та прикарпатського лікувально-рекреаційного комплексу, регіональне природокористування та охорону унікальної природи і захисних функцій рослинного покриву українських Карпат;

— повної юридичної і моральної відповідальності відомств та міністерств облкомунгоспів та інших служб і відомств за радіаційне зараження і хімічне забруднення землі, води, харчових продуктів і повітря, за розвиток ерозійних процесів, виснаження лісових ресурсів, зниження продуктивності земельних угідь, підрив ресурсної бази і руйнування здоров'я людей регіону;

— створення незалежної від урядових установ постійної регіональної експертної комісії для оцінки руйнівного впливу на природне середовище і здоров'я людей сучасних промислових, автотранспортних і сільськогосподарських підприємств, усіх проєктів і будівництва нових народногосподарських об'єктів, зв'язаних з експлуатацією природних ресурсів і можливим негативним впливом на навколишнє середовище;

— повної відкритості даних і поінформованості населення регіону про наявність радіонуклідів, нітратів, пестицидів, важких металів та інших отруйних речовин у продуктах, воді, ґрунтах та атмосферному повітрі, про рівень забруднення навколишнього сере-

довища у порівнянні з гранично допустимими нормами, що відповідають міжнародним санітарно-гігієнічним стандартам.

КУЛЬТУРА

Організація виступає:

— за надання українській мові статусу державної на території Української РСР;

— за всебічний розвиток української культури, повну гарантію та розвиток культур національних меншостей.

Організація домагається:

— децентралізації та демонополізації всього культурного життя республіки;

— розширення українських художніх і наукових видань;

— повернення науці її національного характеру і розробки національної термінології;

— повноцінного відновлення етнології як одного з розділів українознавства;

— постійних контактів діячів науки і культури республік із закордонними вченими і митцями;

— створення єдиного координаційного центру дослідження українознавства;

— забезпечення функціонування радіомовлення, телебачення і кінематографу українською мовою та мовами національних меншостей у місцях їх компактного проживання;

— докорінної перебудови в системі середньої, середньої спеціальної і вищої освіти на демократичних засадах та національних традиціях;

— формування національних кадрів згідно з потребами республіки;

— відродження й розвитку високої моралі та етики, народних звичаїв, ритуалів і норм поведінки, народних промислів, наукових і науково-просвітніх та культурних товариств і організацій;

— відновлення національної символіки як історичної та культурної пам'яті народу;

— об'єктивного висвітлення та відновлення замовчуваних і неzasлужено забутих періодів у історії та культурі України;

— утворення республіканського Олімпійського комітету, встановлення прямих зв'язків з міжнародними спортивними організаціями, трактування спорту як складової частини національної культури;

— повернення культурних, історичних та художніх цінностей, вивезених з України, здійснення громадського контролю за збереженням матеріальної та духовної спадщини народу;

— утвердження історичної справедливості щодо Української греко-католицької та Української автокефальної православної церков як духовної спадщини нації.

РЕЗОЛЮЦІЯ
про створення Львівської регіональної організації
Народного руху України за перебудову

Установча конференція представників первинних осередків Народного руху України за перебудову, самодіяльних товариств та творчих спілок, трудових колективів, що зібралися у м. Львові 7 травня 1989 року

УХВАЛИЛА:

1. утворити Львівську регіональну організацію Народного руху України за перебудову;

2. вищими органами Львівської регіональної організації Руху вважати: Конференцію, Раду, Президію; членів Ради та Президії обрати на конференції;

3. у своїй діяльності Львівській регіон. організації Руху тимчасово (до схвалення власного статуту чи до прийняття Статуту НРУ республіканським установчим з'їздом) керуватися положеннями розділу "Організаційна структура та форми діяльності" проєкту Програми Народного Руху України за перебудову;

4. покласти на Раду обов'язки опрацювати проєкт статуту Львівської регіональної організації Руху і внести його на розгляд наступної конференції;

5. для здійснення практичної діяльності Львівської регіональної організації Руху утворити комісії: організаційну, редакційну, інформаційно-видавничу, зовнішніх зв'язків, науково-теоретичну, міжнаціональних стосунків, екологічну, соціальну, депутатську, проблем села, свободи совісті, правову;

6. заснувати періодичний друкований орган;

7. Конференція уповноважує Раду, її Президію вийти з клопотанням до Львівської міської Ради народних депутатів про виділення приміщень для роботи структурних утворень Львівської регіональної організації НРУ за перебудову.

ПРЕЗИДІЯ

Львівської регіональної Ради Народного руху:

1) Братунь Р. А., поет, голова Львівської філії асоціації "Зелений світ", народний депутат СРСР; 2) Вакарчук І. О., професор Львівського університету, народний депутат СРСР; 3) Влох О. Г., професор Львівського університету; 4) Голубець М. А., член-кореспондент АН УРСР, керівник Львівського відділення Інституту ботаніки; 5) Горинь М. М., психолог; 6) Кагуй П. Б., працівник кооперативу "Знадоба"; 7) Патик В. Й., заслужений художник УРСР; 8) Пилипчук В. І., робітник з-ду "Електропобутприлад"; 9) Сенік Л. Т., кандидат філологічних наук, ст. науковий співробітник Інституту суспільних наук АН УРСР.

ЧЛЕНИ РАДИ: 10) Авакова В. П., чл. вірменського культурного т-ва "Ахп'юр"; 11) Батіг М. І., редактор газети *Ленінська молодь*; 12) Бурлаков В., інженер, представник Трускавецької групи Руху; 13) Білінський Б. Т., професор, проректор Львівського медінституту, голова т-ва "Милосердя"; 14) Бойчишин М. І., інженер, представник групи Руху Інституту конвеєробудування; 15) Гладиш Р. В. (Івано-Франківськ), член Ради культурно-наукового т-ва "Рух", член республіканської Ради "Меморіалу"; 16) Гнатів Н. І., юрист; 17) Говзман Л. Й. (Івано-Франківськ), член Спілки журналістів і т-ва ім. Шолом-Алейхема; 18) Гринів І. О., голова Ради т-ва Лева; Грицак Я. Й., кандидат історичних наук, представник Асоціації молодих істориків; 20) Демчинський Й. С., робітник, представник групи Руху Бродівського з-ду ВО ім. Леніна; 21) Дзіндра О., художник Львівської кераміко-скульптурної фабрики, представник групи Руху; 22) Загайський В. В., робітник науково-дослідної лабораторії Львівського політехнічного інституту, представник групи Руху; 23) Захарчишин Л. Л., представник товариства Лева; 24) Іваничук Р. І., письменник, голова Ради Львівської обласної організації Т-ва української мови ім. Т. Шевченка; 25) Іськів В. П., представник групи Руху Львівської обл. організації Т-ва української мови ім. Т. Шевченка; 26) Калинець О. І., поетеса, представник Марійського т-ва "Милосердя"; 27) Косів М. В., чл. СПУ, зав. відділом Львівського історичного музею; 28) Котлик Б. А., інженер НВО "Рема", член єврейського товариства ім. Шолом-Алейхема; 29) Крушельницька Л. І., кандидат історичних наук, член республіканського і обласного правління т-ва "Меморіал"; 30) Кузьменко В. Л.; 31) Крип'якевич Р. І., канд. техн. наук, член Ради відділення Руху ВО "Львівтеплокомуненерго"; 32) Копись Р. В., голова Ради Бориславського міського відділення Руху; 33) Лубківський Р. М., голова Львівської організації Спілки письменників, секретар правління СПУ; 34) Марчак В. Ф.,

зав. кафедрою живопису Львівського інституту прикладного і декоративного мистецтва, представник групи Руху інституту; 35) Максимчук С. В., актор, представник групи Руху Спілки театральних діячів; 36) Мисько Е. П., голова Львівського відділення укр. Фонду культури, ректор Львівського інституту прикладного і декоративного мистецтва; 37) Мих Р. М., голова Львівської Спілки архітекторів; 38) Микита О. Т., член правління Львівської СХ, член правління Клубу творчої молоді, представник групи Руху Спілки художників; 39) Орлюк С. П. (Броди), голова районної орг. Т-ва української мови, редактор багатотиражної газети *Шлях до комунізму*; 40) Осадчий М. Г., представник групи Руху УАНТЕІ; 41) Морозов В., гол. режисер театру "Не журись"; 42) Павлюк С. П., канд. історичних наук, представник Етнографічного т-ва; 43) Патракєєв Є., представник дискусійного клубу; 44) Петренко М. Є., поет, представник т-ва "Меморіал"; 45) Припін Я. (Самбір), представник групи Руху т-ва ім. Кобільника; 46) Романів О. М., член-коресп. АН УРСР, заст. директора Інституту прикладних проблем механіки і математики; 47) Сергєєв М. В., голова Львівської обл. організації Т-ва російськомовних друзів української культури; 48) Стеців Г., журналістка газети *Ленінська молодь*; 49) Стецьків Т. С., представник групи Руху Т-ва Лева; 50) Фурманов В., робітник меблевої ф-ки "Карпати", представник групи Руху; 51) Хомишин М. Я., представник Ради відділення НРУ Інституту суспільних наук АН УРСР; 52) Хомин М., представник групи Руху ВО ім. Леніна; 53) Швайка М., канд. економічних наук, представник групи Руху Львівського відділення Ін-ту економіки АН УРСР; 54) Швець В. Я., представник групи Руху Ін-ту "Укрпроектреставрація"; 55) Шмідт В., робітник ВО "Електрон", представник групи Руху; 56) Юхновський І. Р., ак. АН УРСР, заст. голови Західного наук. центру АН УРСР; 57) Яковина М. М., художник, представник групи Руху Івано-Франківського Т-ва української мови ім. Т. Шевченка.

ЗВЕРНЕННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ РАДИ НРУ
ЛЬВІВ'ЯНИ!
ДОРОГІ НАШІ БРАТИ І СЕСТРИ —
УКРАЇНЦІ, РОСІЯНИ, ПОЛЯКИ, ЄВРЕЇ, ВІРМЕНИ —
УСІ НАШІ ЗЕМЛЯКИ!

Антиперебудовні сили хочуть нас посварити. Конаючи у безсиллі перед правдою, перед втіленням завдань перебудови і гласності, вони намагаються дестабілізувати ситуацію та спровокувати міжнаціональні конфлікти.

Підкидають сфальсифіковані листівки, погрожують телефонними дзвінками, пропонують квитки на виїзд неукраїнців з

України, розповсюджують чутки про підготовку кривавих погромів.
Робиться це з метою викликати чвари, непорозуміння, ворожнечу.

Не вірте ворогам перебудови! Виявляйте провокаторів!

Ведіть їх із свідками до органів правосуддя.

Львів'яни мусять нарешті знати, хто хоче в нашому місті трагедії. Львів був, є і буде містом братерства!

Ухвалено на засіданні Ради 15 червня 1989 р.

Звернення підтримали: Львівська обласна організація Товариства української мови ім. Т. Шевченка, Львівська обласна Рада російськомовного культурного руху "Друзі українського мистецтва і культури", Товариство польської культури Львівщини, Товариство імені Шолом-Алейхема.

НЕФОРМАЛЬНІ ВИДАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

«ВІЛЬНЕ СЛОВО»

газета груп Народного руху України,
ч. 2, липень 1989, Київ

1 липня 1989 року в м. Києві відбулась установча конференція Київської регіональної організації Народного руху України. 442 делегати від близько 200 осередків Києва і області впродовж майже 10 годин обмірковували найболючіші проблеми сучасного, минулого й майбутнього нашого народу. Конференція прийняла резолюцію, що констатувала утворення організації, обрала координаційну раду та оргкомітет для проведення Всеукраїнського установчого з'їзду Руху. В роботі конференції взяли участь 5 народних депутатів СРСР. 2 липня на площі біля республіканського стадіону під цвітом синьо-жовтих прапорів конференцію продовжив 20-тисячний мітинг "Вся влада радам". Починаємо публікацію матеріалів конференції та виступів на мітингу.

Іван Драч:

За єдність усіх добрих і чесних людей

Рух зараз — це суцільна полісемія. Для багатьох він передовсім — це антипод застою, супротив стагнації, виклик усталеному і узвичасному, осоружному. Просто Рух. Не хочеться так жити як живемо... Рух має в собі іншу внутрішню енергію, ніж фронт. Має інше філософське і моральне оснащення. В ньому швидше може приміститись і органічно в ньому пробувати і Сковорода, і Ганді, і Мартін Лютер Кінг. Може, фронт занадто войовничо і декоративно воодночас... Слово Рух ближче і до дійсності, і до Вічності. Рух можливий і з опонентами. Фронт викликає відразу супротив. Рух викликає надію. Рух — це саме життя... Криком виривається енергія довгого застоюного мовчання, рухом означається дія, в якій присутні тьми і тьми. Проблеми екологічні і економічні, правові і соціальні, національні і молодіжні, проблеми совісті вимагають негайного розв'язання.

... Національна гордість і самоповага перш за все необхідні в ситуаціях, які виникають щоденно. А де її взяти, де її придбати цю національну гідність, абсолютно притаманну більшості народів світу... коли нашу самосвідомість винищували століттями царату і десятиліттями сталінського терору?! Відновлювати справжню історію, здобуватись на справжню самосвідомість, відшукувати свою спадщину

і обстоювати її. Здобувати свою Душу, ставати Людиною через свою національну приналежність — ось одна з прямих наших Руху... Обстоюючи національне відродження, б'ємося за єдність усіх добрих і чесних людей світу.

Координаційна рада Народного руху України м. Києва завжди намагалась вив'язуватись із конфронтаційних ситуацій і прагнула до діалогу з ідеологічними відділами ЦК і міськкому партії. Не завжди і не в усьому вистачало кмітливості, вміння і такту і в нас, і в наших опонентів. Нам було важче зберігати спокій і рівновагу — ми ж бо були бомбардовані не лише нашими колегами журналістами за допомогою організованих листів трудящих. Неоднозначно проти створення Руху висловились керівництво республіки: В. Щербицький, В. Шевченко, В. Івашко, Ю. Єльченко. Наші надії на те, що з'явиться український Бразаускас не справдились, а з наших добрих намірів продовжувала моститися дорога до українського пекла з параметрами Чорнобиля і Народичів, Чернівців з лисими дитячими головами і українськими заводами Хаммера (бо Америка їх не витримує), як плату за радянсько-американське порозуміння. За цих півроку ми вирости на десятиліття. Та в нас ще досить ілюзій для повноцінного українського розвитку. Зрозуміло було, — коли, де і як працював диригентський жезл, та попри все ми виходили на шлях діалогу і дожилися аж до сьогоднішнього дня. Мало вдалось зробити? Мало. Але в стані облоги робиться найнеобхідніше. Воно і робилось. Якби на позитивному балансі Руху було лише виявлення трагічної ситуації в Народичах чи відкриття архіпелагу Биківня, активна участь у виборах і виведення на орбіту справді народних депутатів, чи активізація громадськості навколо голоду 1933 року імені Сталіна, і того вже досить було б для розуміння того, що Рух живе, що він необхідний.

Чому ми змінили назву «Вісник Руху» на «Вільне слово»

Оскільки 1 липня 1989 року, в день відкриття установчої конференції Київської регіональної організації Руху, вийшло дві газети з подібними назвами *Вісник Руху* та *Рух* (остання створена редколегією тимчасової координаційної ради), ми вирішили незалежну газету *Вісник руху* іменувати, починаючи з другого номеру, *Вільне слово*. Напрямі і зміст газети залишаються ті ж, що і при її заснуванні. Вона видається редакційною групою осередків Руху республіканського товариства "Меморіал", українознавчого клубу "Спадщина" та інш.

Дмитро Павличко:

Нас тут зібрала історія

З'ясувалося, що існує начебто дві концепції перебудови. Одна — справді партійна, глибинна... яка дає можливість народам відродитися, підняти з-під ніг суверенітет, мову, культуру, перейти на республіканський госпрозрахунок і на справжнє народне самоврядування. Друга концепція — фарисейська, наша офіційно-республіканська, що у різний спосіб намагається рятувати командно-адміністративну систему, підживляти невдоволення перебудовчими змінами, лякати народ вигаданим розгулом націоналізму серед творчої інтелігенції, малювати ініціаторів Руху, безперечно, чесних і сміливих громадян республіки, як авантюристів, як рвуться до влади.

Негласна друга концепція полягає в тому, що, як каже сіцилійська мафіозна приповідка, треба змінити все так ґрунтовно, щоб нічого не змінилося.

Ми стоїмо за економічну, політичну, культурну суверенність України в рамках СРСР. За суверенність істинну, яка була потоптана сталінським режимом і яка повинна відродитися як основа основ усього нашого життя. Одним з головних прав на неї є наша національна мова. Допоки вона жива, нам потрібні республіканські органи. Коли вона помре, ми станемо обласними регіонами Росії. Цього прагнули царські та сусловські ідеологи. Проти цього повстають свідомі елементи нашого народу і нашого громадянства, незалежно від національної приналежності. По всіх республіках стоять аналогічні проблеми. Але подекуди ситуація складається набагато краще, ніж у нас, тому що там партія і народні рухи за перебудову виступають разом, уникають конфронтації, співпрацюють в ім'я спільних ідеалів. Це для нас приклад. Прекрасний і, думаю, досяжний приклад.

Народний рух України — незалежна, особлива громадсько-політична організація, куди можуть і повинні входити безпартійні й комуністи, представники різних національностей і професій, різних спілок і груп.

Це організація, яка покликана до життя досвідом голоду і репресій, Чорнобиля й незримого радіаційного нищення української та інших національних мов та культур.

Нас тут зібрала історія. Нас пропалює і надихає відповідальність за будущину нашого народу.

Важливі, на наш погляд, фрагменти з промов Івана Драча та Дмитра Павличка надруковані за фонограмою і тому дещо відрізняються від опублікованого "Літературною Україною" за 13 липня тексту, де вони змінені, або частково вилучені.

Віднайти з надр народу вожаків

Питання про владу на сьогоднішніх установчих зборах, звичайно, не ставилося, але я не можу хоча б побіжно не зачепити його. Отож, практика і повсякденне життя, особливо передз'їздівська кампанія і сам з'їзд показали, що партократія залишається в дії. Партократія — це влада єдиної партії. Як вийшло, що я, працівник міліції, а виступаю як противник однопартійної системи в СРСР і, зокрема, на Україні. Справа в тому, що партія, узурпуючи владу, не дає реальної влади Радам, виборним органам від народу. Давай-те подивимось, що залишається народові? Він безправний.

Органи примусу потрібні державі. За словами Леніна, держава без органів примусу є ніщо. Тому чи то міліція, чи поліція, чи то жандармерія — вони були, є і будуть. Але питання в тому, чиї інтереси вони захищають, ким вони фінансуються і ким контролюються. Отож, не тіште себе ілюзіями, нібито побудова правової держави можлива при наявності однопартійної системи. Вона гальмує демократизацію. Ви бачили, що було на з'їзді, адже сталася страшна концентрація влади у партії. Як сталося, що Михайло Сергійович Горбачов не захотів уступити владу генерального секретаря, а треба було сказати, що голова Президії Верховної Ради має більше повноваження, ніж генсек. І ось уперше я недавно почув, що по радіо оголошують спочатку як голову президії Верховної Ради, а потім генсек. Це має велике значення. І ми, як Народний рух, маємо боротися за реальний суверенітет, не декларований, за справжню незалежність нашої республіки.

Суверенітет можливий лише за умов глибокої демократизації всього суспільства. Демократизація в свою чергу можлива за умов плюралізму політичних партій.

Побудова правової держави може відбутися лише за існування різних демократичних партій, при розподілі влади: законодавчої, виконавчої, органів примирення. Суверенітет передбачає регіональний госпрозрахунок, децентралізацію влади.

Товариші, я за децентралізацію міліції. Так, вона потрібна для охорони громадського порядку, для запобігання, припинення і розкриття кримінально-правних злочинців, але не політичних. Товариші! Подивіться, скільки витрачається сил і коштів. Так створено особливі частини (300 чоловік) у Києві нібито для охорони громадського порядку під час масових заходів. Але, товариші, ми можемо від нашого Руху встановити свою громадську безпеку, і ми можемо її продемонструвати під час мітингу. Хай міліція займається своєю справою, і не треба їм бути присутніми там. Я жодного разу не бачив, щоб хтось там когось побив, образив, або були п'яні, бешкетни-

ки, щось вкрали. А вони відволікають великі сили для "охорони" мітингу, тим часом десь у місті можуть статися насильства, крадіжки, убивства, міліція ж тим часом "зайнята" промовцями...

Децентралізація — це значить будь-яка рада від районної до верховної має сама ухвалювати рішення, яку чисельність міліції мати, залежно від обстановки, як її озброювати, технічно й таке інше, які працівники там мають бути. Необхідно зробити конкурс. Чому досі не введено конкурс в міліцію, щоб туди не потрапляли хадуги, хабарники та випадкові особи. Конкурс дає можливість віднайти з надр народу таких вожаків, які знають як повести справу, таких працівників, які за один рік роблять крок в десять років.

Необхідно заборонити використання органів міліції республіки і внутрішніх військ за межами України для нейтралізації громадянських хвилювань, щоб не розпалювати національної ворожнечі. А якщо там виникли хвилювання, тоді необхідно виявити політичну і державну мудрість керівникам нашої держави і провести регіональний або всесоюзний референдум з того чи іншого питання, яке стало предметом хвилювань населення.

АСОЦІАЦІЯ БЕЗРОБІТНИХ

До Асоціації безробітних добровільно входять ті, хто був незаконно звільнений з роботи, серед них чимало таких людей, від кого бюрократичний апарат позбавляється, бо це "незручні", хто критикує, хто вимагає змін. Асоціація ставить собі за мету добиватися поновлення на роботі незаконно звільнених з виплатою їм середнього заробітку за весь період вимушеного прогулу.

Докладніше дізнатися про нашу діяльність можна по телефонах 514-53-16; 227-43-14; 419-26-89.

Мечислав Вишневецький,
голова Асоціації безробітних,
член Київської координаційної
Ради Руху

КООРДИНАЦІЙНА РАДА КИЇВСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РУХУ

Яворівський Володимир Олександрович, народний депутат СРСР, письменник — голова ради.

Заступники:

Кислий Павло Степанович, член-кореспондент АН УРСР, заст. директора Інституту надтвердих матеріалів АН УРСР,

Головатий Сергій Петрович, кандидат юридичних наук,

Одарич Сергій Олегович, інженер АСУ,

Попович Мирослав Володимирович, доктор філософських наук, голова Українського філософського товариства.

Антонюк Галина Петрівна, кандидат технічних наук — відповідальний секретар координаційної ради.

Члени ради:

Айвазян Юрій Климентійович, працівник прокуратури м. Києва,

Артеменко Анатолій Петрович, ст. викладач кафедри САПР Київського політехнічного інституту,

Бєліков Михайло Олександрович, народний депутат СРСР, перший секретар правління Спілки кінематографістів України,

Бадзьо Юрій Васильович, філолог-літератор,

Бідзіля Микола Іванович, кандидат біологічних наук, Інститут фізіології рослин і генетики АН УРСР,

Боровик Яків Миколайович, робітник, НВО "Мікропроцесор",

Брайчевський Михайло Юліанович, кандидат історичних наук,

Брюховецький Вячеслав Степанович, доктор філологічних наук, зав. відділом Інституту літератури АН УРСР,

Бураковський Олександр Залманович, кандидат технічних наук, Товариство єврейської культури,

Вівчарик Степан Петрович, член Спілки архітекторів СРСР,

Вишневський Мечислав Миколайович, голова Асоціації радянських безробітних м. Києва,

Гарань Олексій Васильович, кандидат історичних наук, Інститут історії АН УРСР,

Гейченко Волеслав Васильович, старший науковий співробітник Інституту металофізики АН УРСР,

Головнюв Олександр Свиридович, провідний конструктор Київського механічного заводу ім. Антонова,

Голод Петро Іванович, науковий співробітник Інституту теоретичної фізики АН УРСР,

Гончар Іван Макарович, скульптор, заслужений діяч мистецтв УРСР,

Горбач Станіслав Семенович, інженер, завод "Комуніст",

Гриценко Олександр Андрійович, кандидат технічних наук, Київський університет,

Горбаль Микола Андрійович, вчитель музики,

Гришук Валерій Павлович, народний депутат СРСР, кандидат фізико-математичних наук, доцент КДУ,

Гродзінський Дмитро Михайлович, член-кореспондент АН УРСР, радіобіолог,

Гуля Євген Васильович, машиніст тепловоза,

Дзюба Іван Михайлович, письменник,

Добжанський Едуард Іванович, кандидат економічних наук, учений, секретар науково-дослідного економічного Інституту Держплану УРСР,

Долін Володимир Гдальч, член-кореспондент АН УРСР, голова ентомологічного товариства УРСР,

Дончик Віталій Григорович, доктор філологічних наук, головний редактор журналу "Радянське літературознавство",
Драч Іван Федорович, поет, перший секретар Київської організації СПУ,
Зеленська Катерина Михайлівна, спецкор журналу "Україна", член Спілки журналістів СРСР,
Кисельов Сергій Володимирович, власкор *Литературной газеты* м. Києва,
Костенко Ліна Василівна, поетеса,
Климачук Олекса Євгенович, інженер, Укрдіпро НДІнафта МНП СРСР,
Ковалевський Олександр Іванович, інженер-економіст, НВО "Легпроммеханізація",
Козак Андрій Володимирович, слюсар, Київський метрополітен,
Конфедератенко Володимир Іванович, науковий співроб. Інституту ядерних досліджень АН УРСР,
Кравченко Валерій Олексійович, токар заводу "Ленінська кузня",
Крижанівський Володимир Петрович, нач. відділу УкрНДІстальконструкція,
Кузнєцов Владлен Миколайович, секретар правління Спілки кінематографістів УРСР, співголова Українського товариства "Меморіал",
Куликов Андрій Вікторович, зав. відділом газети "Ньюс фром Юкрейн",
Кулінич Володимир Вікторович, науковий співробітник музею, м. Обухів,
Лещинський Віктор Лукич, науковий співробітник Українського філіалу ІАІАТ,
Лішко Валерій Казимирович, академік АН УРСР, Інститут біохімії АН УРСР,
Лінчевський Віктор Васильович, інженер,
Малишко Микола Іванович, кандидат юридичних наук, Інститут держави і права АН УРСР,
Мовчан Павло Михайлович, поет,
Мосіюк Олександр Миколайович, кандидат фізико-математичних наук, Інститут фізики АН УРСР,
Міняйло Григорій Тимофійович, інженер, Інститут кібернетики АН УРСР,
Недосєков Євген Вікторович, молодший науковий співробітник, КПІ,
Онопрієнко Євген Федорович, кіносценарист, секретар Спілки кінематографістів України,
Осадчук Петро Ілліч, письменник, секретар правління СПУ,
Павличук Дмитро Васильович, поет, секретар правління СПУ, голова товариства української мови ім. Тараса Шевченка,
Павлов Валерій Данилович, оператор "Укртелефільму",
Павлов Михайло Іванович, голова Спілки молодих кінематографістів СРСР, режисер "Укртелефільму",
Паніотто Володимир Ілліч, доктор філософських наук, соціолог, Інститут філософії АН УРСР,
Пиріг Любомир Антонович, доктор медичних наук, професор, заступник директора Інституту урології,
Погрібний Анатолій Григорович, доктор філологічних наук, зав. кафедрою КДУ,
Поїзд Дмитро Васильович, інспектор дізнання Шевченківського РВВС м. Києва,

Радчук Віталій Дмитрович, філолог, доцент КДУ,
Ратушний Михайло Ярославович, учитель, село Гнідин, Бориспільський район,
Решко Йосип Антонович, Інститут автоматики, старший науковий співробітник,
Рибченко Олександр Іванович, наладчик заводу ім. Лепсе, секретар парт-організації цеху,
Семаш Володимир Адамович, керівник сектору інституту "Діпросільмаш",
Середа Валерій Михайлович, Броварський завод пластмас,
Сікора Веніамін Дмитрович, доктор економічних наук, професор Київського інституту культури,
Скорик Лариса Павлівна, кандидат архітектури, доцент Київського художнього інституту,
Скороход Анатолій Володимирович, академік АН УРСР, Інститут математики АН УРСР,
Танюк Лесь Степанович, режисер, співголова Українського товариства "Меморіал",
Тельнюк Станіслав Володимирович, письменник,
Томенко Микола Володимирович, секретар комітету комсомолу КДУ,
Федорук Олександра Георгіївна, науковий співробітник Інституту матеріалознавства АН УРСР,
Фушич Вільгельм Ілліч, член-кореспондент АН УРСР, зав. відділом Інституту математики АН УРСР,
Федоринчик Сергій Михайлович, аспірант Інституту автоматики АН СРСР, голова товариства "Ноосфера",
Черняк Володимир Кирилович, народний депутат СРСР, доктор економічних наук,
Шевченко Анатолій Якович, письменник,
Шульман Леонід Маркович, доктор фізико-математичних наук, працівник астрономічної обсерваторії АН УРСР.

«Вільне Слово», ч. 2

Від редакції

Вважаючи нижче своєї гідності полемізувати з наклепниками, редакція *Вільного слова* закликає своїх читачів не вірити неправдивим публікаціям, які посипались на Рух з усіх інформаційних гармат за командою офіційних кіл республіки та м. Києва. Приводом став великий успіх установчої конференції та мітингу Народного руху України, зростання авторитету Руху серед народу.

Невдовзі після конференції протягом тижня з'явилося близько десяти публікацій в різних газетах, більшість з них далекі від об'єктивності, а виступи т. Килимника та журналіста Деримова рясніють перекрученнями та нездоровими натяками. Останній не гребує

вдаватися до вигадування неіснуюваних подій, фактів, яких ніколи не було. Все, що завгодно, аби догодити замовникам.

Лише один приклад. Чого варті висловлювання про якихось "верзил", які нібито охороняли вхід та походжали по фойє (причому тут же безсоромна брехня, що люди з мандатами нібито не могли пройти на конференцію). До редакції *Вільного слова* звернулася група робітників та інженерів Броварських заводів, яким було доручено підтримувати порядок. Серед них шановані передовики виробництва, члени партії, всі вони поводили себе коректно.

Мета цієї вигадки Деримова — посіяти недовіру, паніку серед обивателів. Нечесна й небезпечна гра!

Сумно, що т. Килимник теж вдається до спроб маніпулювати свідомістю необізнаних людей. Він був присутній на мітингу, мав змогу спілкуватися з народом, довести свою точку зору, розповісти про побоювання, якщо вони у нього виникали. Однак знайшов за можливе для себе ховатися за спинами людей, не зробити жодного зауваження, а ранком о 7 годині по радіо вже критикував і давав свою необ'єктивну оцінку подіям. Хіба так поводить себе переконаний партійний керівник та й просто щира людина?

В деяких газетах народного депутата СРСР Яворівського звинувачено в тому, що він не дав відсіч, коли на площі якийсь провокатор дозволив собі підняти червоно-чорний прапор. Тим часом саме на вимогу Яворівського та організаторів мітингу той "прапор" було негайно винесено з площі.

На засіданні Координаційної Ради Народного руху України регіональної організації Києва і області було засуджено спроби преси посіяти конфронтацію, національну ворожнечу.

— Народний рух України вже вийшов на прямий діалог з своїми опонентами, готовий дискутувати з ними і чекає такої ж позиції від них, — сказав кореспондентам *Вільного слова* Володимир Яворівський. — Педальюється саме національне питання. Ми стурбовані тим, що такі брутальні вигадки, напади, спроби формувати громадську думку в хибному напрямку, сіють міжнародну ворожнечу. Багато хто зацікавлений викликати Рух до мстивої позиції. Рух не пристане на ці методи і вважає їх нижчими своєї гідності.

— Хотілося б почути зважену об'єктивну думку партійних керівників. Готові надати їм слово, — закінчив народний депутат, голова Координаційної Ради. — Тільки в єдності народу, людей всіх національностей — сила перебудови і майбутнє Руху.

Звернення до народу Української Радянської Соціалістичної Республіки

Дорогі співвітчизники!

Оскільки в республіці розповсюджуються наклепницькі чутки

про Рух, звертаємося до вас із словами правди: головні гасла Руху — демократизація, гласність, економічна, політична, культурна суверенність української республіки в складі СРСР, екологічне й національне здоров'я України.

Боремося не за владу, а за те, щоб влада перейшла до рук демократично обраних Рад.

Рух — інтернаціоналістська за духом, багатонаціональна організація, яка виступає за відродження всіх мов і культур у республіці. Рух — за консолідацію всіх передових сил України в процесі перебудови. Рух — за справжню дружбу народів, глибоке взаєморозуміння між ними.

В Русі працюють робітники і письменники, комуністи і безпартійні, українці і росіяни, білоруси і євреї, молдавани і болгары, поляки і угорці, кримські татари і греки, представники всіх національностей, віруючі й атеїсти. В Русі беруть участь народні депутати СРСР.

Підтримуйте Рух! Не вірте брехливим поголокам про нього! Рух — надія, Рух — єднання народу!

Від оргкомітету по
проведенню установчого з'їзду
Народного руху України
Іван Драч
Дмитро Павличко
Володимир Яворівський
Віталій Дончик
Леонід Сандуляк

Народний недільник

Недільник 27 серпня, організований Київською координаційною радою разом з Подільським райкомом Компартії України, став справжнім святом Народного руху України. Він почався мелодійними та бадьорими звуками українських пісень та пісень народів світу, імпровізованим "гайд-парком" біля пам'ятника Г. Сковороді, де був призначений збір учасників.

Працювали на десяти об'єктах старого Подолу, серед яких — церква Миколи Набережного, будинок Мазепа, Гостинний двір, аптека-музей, церква Миколи Притиска, будинок Ігумені Фроловського монастиря, Києво-Могилянська академія.

Дружно, з добрим настроєм працювали робітники, науковці, службовці, лікарі, письменники, люди різних професій, багато хто прийшов зі своїми дітьми-підлітками. Слюсар Дмитро Гирчанко, інженери Олександр Семеренко та Олександр (Мос...?), поети Іван Драч, Віктор Терен, доктор філологічних наук Віталій Дончик, секре-

тар райкому Іван Салій, народний депутат СРСР Володимир Яворівський — всі працювали залюбки. Добре потрудилися Володимир Шваб та інші активісти Народного руху з Броварів.

На недільнику розповсюджували різноманітну пресу, продавали значки, сувеніри, можна було побачити цікаві плакати, про харчування подбали подільські кооператори. Одне слово, вдалася народна толока!

Резолюція мітингу Народного руху України «За демократичні вибори»

м. Київ, 2. 09. 89 р.

Ми, кияни, що зібрались на мітинг Народного руху України "За демократичні вибори", вважаємо, що демократичні вибори на Україні стануть можливими тільки в тому разі, коли їх проведення буде базуватись на законодавстві, що узгоджується з принципами демократії.

Насамперед вимагаємо реалізації в законопроектах про вибори конституційних положень про загальні, прямі і рівні вибори.

Наявне в проектах законів, внесених Президією Верховної Ради УРСР, положення про вибори від громадських організацій, надання окружним комісіям права на добір кола кандидатів, передбачена двоступінчатість вишого законодавчого органу, відсутність принципу прямих виборів, позбавлення можливості балотуватися на повторних виборах кандидатів, що не були обрані, — все це свідчення недемократичності запропонованих законопроектів. Кожен громадянин має право бути депутатом тільки однієї Ради. Звертаємося до колективів висловити своє ставлення до прийнятої резолюції мітингу.

Виходячи з цього, вважаємо, що підготовлені проекти законів спрямовані на збереження непорушними підвалин застою на Україні. Засуджуємо ці проекти. Якщо ці проекти стануть законами, то гасло "Вся влада Радам!" повисне в повітрі.

Підтримуємо основні принципи альтернативних законопроектів, підготовлених республіканським депутатським клубом України і Народним рухом України.

Вимагаємо надрукувати повні тексти проектів альтернативних законів в республіканській пресі для загальнонародного обговорення.

А за два тижні до сесії надрукувати проекти законів, що будуть представлені для розгляду депутатам.

Нинішня Верховна Рада УРСР призначена, а не обрана, вона не репрезентує інтереси народів України, тому, враховуючи надзвичайну важливість змін у виборчому законодавстві, пропонуємо скористатись у цьому разі механізмом загальнореспубліканського ре-

ферендуму для прийняття Закону про виборчу систему УРСР і змін у Конституції, що впливають з його положень.

Якщо апаратні законопроекти будуть прийняті без істотних змін, закликаємо до громадської непокори, бойкоту виборів і загальнореспубліканського страйку.

Щоб жити, ні в кого права не питаюся...

Тема сьогоднішнього мітингу — "Вся влада Радам!" — дуже доречна. Вона безпосередньо стосується Народного руху України за перебудову. Усякий громадянський рух, щоб бути життєздатним та ефективним, мусить мати власну і принципову ідеологію.

Я говоритиму зараз про право і правосвідомість. Те, яку ціну ми заплатимо за демократію і свободу, багато залежить від нашої правосвідомості кожного. Демократична правосвідомість, люди духовно вільні здатні нейтралізувати недемократичний закон. Але й демократичний закон може бути нежиттєвим, бездіяльним, якщо суспільство не готове скористатися своїми правами і не усвідомлює їх.

Народний рух України за перебудову назвав себе народним. Проте ми знаємо і сьогодні в цьому також пересвідчилися, що цей самий Рух, як і всяких вільнодумців раніше, побивали теж "народом".

Що ж таке "народ"? Хто такий "народ"?

Відколи історія прогнала зі своєї сцени феодальне суспільство, феодалізм, політична ідеологія під поняттям "народ" розуміє все громадянське суспільство, усіх громадян у їхньому стосунку до влади. Отже з погляду політ. змісту цього поняття, народ — це і високomorальний передовик виробництва, і гіркий п'яниця, і багатомільйонні профспілки, і Товариство тверезості, і прихильники урядової політики, і їхні принципові супротивники. Українська Гельсінська Спілка — теж народ.

Я ризикую образити моральні почуття багатьох людей, але для повноти істини мушу сказати: Володимир Васильович, якщо він виступає як приватна особа, теж народ.

А що ж таке партія? Народ чи не народ? Це не риторичне запитання. Я скажу так: КПРС — це не партія. Якби вона була справді добровільним об'єднанням громадян, які не претендують стояти над законом, то була б дійсно партією.

Гасло так званого розмежування функцій між партією і Радами — ідея фальшива й спекулятивна. Питання стоїть інакше: розмежування не функцій, а влади, точніше — передача всієї державної влади Радам як представницьким органам усього суспільства.

Отже, стикаються дві ідеології: ідеологія партійного самодер-

жавства і ідеологія самодержавства народу. Тільки на основі ідеології, що забезпечує повновладдя народу, рівність громадян перед законом, рівність прав на самодіяльність і самоорганізацію, у тому числі й на політичну самодіяльність і самоорганізацію, можливе демократичне взаєморозуміння в суспільстві; можливо вийти на якнайлегший, якнайдемократичніший шлях до свободи...

Проблема правосвідомості — це проблема прав і громадянина, і нації.

Мова і культура — тільки частина ширшого питання, принципового, злободенного історичного питання про право націй на самовизначення. Самовизначення не лише культурного й мовного, а й державного.

Можуть бути різні погляди на українську державність. Одначе не може бути законним і прогресивним запереченням права українського народу на свою суверенну, незалежну, самостійну державу. Самостійну. Я навмисне вжив це слово, таке ненависне комусь.

Наш народ, український народ, страшенно покалічений, і це когось дуже тішить. Але він живий. Свідченням цього є і Народний рух України за перебудову. У найтрагічніші часи своєї історії український народ мав підстави сказати:

Я єсть народ, якого правди сила
Ніким звойована ще не була...

Хотів би, щоб закінчення цього прекрасного вірша Павла Тичини прозвучало як заповіт для всіх нас, як вияв громадянської гідності і правосвідомості усіх людей українського суспільства, не тільки українців:

Щоб жить, ні в кого права
не питаюь,
Щоб жить, я всі кайдани розірву.
Я стверджуюь, я утверджаюь,
Бо я живу.

Юрій Бадзьо

На прохання наших читачів вміщуємо дві промови, виголошені на мітингу Народного руху 2 липня.

Вся влада радам!

Це гасло актуальне тому, що, як і інші гасла революції 17 року, воно не виконане в повній мірі, адже в нашій країні функціонувала антидемократична, тоталітарна, партійно-бюрократична система.

Вінцем цієї системи був той чи інший Генеральний секретар Центрального комітету партії, "видатний політичний діяч, вірний продовжувач ленінського діла, палкий борець за мир і комунізм", як правило, кілька разів Герой Соціалістичної Праці.

З ним співпрацювали з десяток політичних діячів, членів та кандидатів у члени Політбюро Центрального комітету партії та підкорений ними апарат ЦК.

Придатком до їх реальної Верховної Влади був формально-існуючий законодавчий орган влади — Верховна Рада, та підпорядкований ЦК виконавчий орган влади — Рада Міністрів. "Видатні" складали свої повноваження на тому світі і на їх місце з ідеями спадкоємності приходили нові лідери, які десь із півроку згадували добрим словом попереднього, а потім усе на нього звалювали.

"Видатні", як правило, більше 50 процентів, у роки сталінізму оголошувалися ворогами народу і розстрілювалися, а в роки застою, попавшись на казнокрадстві, хабарях або корупції, чи програвши боротьбу за "видатного", переходили на пенсію та "заслужений" відпочинок.

Всі вони, а також їх підлабунники, державні і партійні бюрократи рівня республіки, області, міста чи села, не вважали потрібним виконувати волю народу, хоча усі великі й малі, праведні й ганебні справи робилися від нашого імені.

Усі ми бачимо до якої кризи це довело нашу славетну Батьківщину!

Не питаючи нас, прикриваючись нашим іменем, катували природу, грабували казну, руйнували церкви та пам'ятники, знищували інтелігенцію, хапали хабарі, а за це вбиралися орденами...

Наша рідна Київщина, сам красень Київ скрізь заповнені прикладами бюрократичного безглуздя і адміністративної сваволі, людської недотепності та байдужості. Раковою пухлиною безглуздя і сваволі стала Чорнобильська трагедія.

Але всім нам трошечки пощастило. Після кількох помпезних похоронів, Генеральним секретарем стала людина, яка похитнула усю цю систему. В дуже складному консервативному оточенні Горбачов зміг підготувати і провести перший етап реформи політичної системи. Відповідно до тексту резолюції першого З'їзду народних депутатів СРСР, вся влада в країні передана в руки з'їзду та обраної ним Верховної Ради.

Кияни перемогли у виборах. Але це тільки перший крок. Треба іти далі, готуватися до виборів у Верховну Раду України, щоб вона не мала агресивно-слухняної більшості.

І останнє. Один з "видних політичних діячів" епохи застою працює і зараз, перебувавши на словах в лічені часи, але не змінивши нічого практично. Це — В. В. Щербийський.

Я не розумію, як можна спокійно спостерігати з трибуни за ко-

лонами демонстрантів, коли 1 травня 1986 року було вчинено радикаційний геноцид до жителів міста Києва?

Як можна було санкціонувати притягнення до відповідальності рядових комуністів м. Києва за нібито "організацію паніки", коли вони 4, 5, 6 травня вивозили своїх дітей чим могли, а діти високого начальства зникли зі школи ще до 1 травня, а з'явилися тільки в кінці року?

І питань таких у всіх нас дуже багато. Взяти хоча б зганеблені велетенськими забудовами схили Дніпра, розбудовані по всіх куточках України атомні електростанції. Гіркі питання чекають відповіді...

Анатолій Артеменко

старший викладач Київського політехнічного інституту, член координаційної Ради Народного руху України Київського відділення, член КПРС з січня 1989 року.

Звернення Народного руху України

Браття і сестри! Дорогі побратими — українці, росіяни, білоруси, молдавани, євреї, татари, болгары, греки, угорці, поляки — всі наші співвітчизники, які живуть на землі українській!

Народний рух України за перебудову звертається до вас. Біда йде нашою землею. Україна в стані екологічної катастрофи: після чорнобильської аварії радіонуклідами (стронція і цезія) отруєні всі водойми України, її ґрунти і повітря. У десятки, а то й сотні разів вище гранично припустимих норм забруднене повітря наших міст. Земля перенасичена хімією, що переходить у наші кістки й кров. Забрудненість навколишнього середовища збільшується, а оснащення очисними спорудами нашої промисловості зменшується. З року в рік збільшується число онкозахворювань на Україні, яка з цього виду захворювань посіла найтрагічніше перше місце в Союзі і в світі. У восьми областях республіки йде спустошливий процес депопуляції, тобто вимирання українського сільського населення. За приростом населення України на останньому місці в країні.

В цей сумний час Мінатоенерго нав'язує нам нові енергоблоки. Тим часом, вже другий енергоблок на Хмельницькій атомній неприпустимий — він вип'є життєдайну воду Поділля й Покуття. Пуск, скажімо, третього і четвертого енергоблоків на Південно-Українській АЕС може перетворити Миколаївщину і великий регіон півдня України в Сахару. А ми "ситі" Чорнобилем і не хочемо бути заложниками Мінатоенерго...

Ми вимагаємо від урядів республіки і Союзу негайно припинити будівництво нових блоків АЕС на Україні та поступово ліквідувати всі діючі енергоблоки типу РБМК-1000, в першу чергу — пер-

ший і другий блоки на Чорнобильській атомній, скоротити енергомісткі виробництва на Україні і припинити експорт електроенергії за кордон. Оголосити зону ЧАЕС національним еколого-генетичним заповідником. Не допустити створення експериментальної бази МАГАТЕ— будівництва заводу по переробці ядерних відходів, заборонити будівництво сховища радіоактивних відходів у Деряжнянському районі Хмельницької області.

Урядовців, які підписуватимуть проекти нових атомних блоків та відмовлятимуться законсервувати діючі АЕС — у відставку!

Ніяке загальносоюзне відомство не має права розпоряджатися землею України та долею народу українського. Земля, надра, води, повітряний простір — усе це має бути в розпорядженні лише місцевих рад, тобто у розпорядженні народу.

Ми ще маємо снагу, і силу, і розум оборонити себе, свої сім'ї, край рідний, міста і села від відомчого спруга, що може задушити нас.

Тож станьмо п'ятдесятимільйонною стіною проти Мінатоменерго, проти нових блоків, проти АЕС, проти інших відомчих зазіхань на наші води, повітря, землю, на здоров'я наше, на майбутнє дітей, онуків і правнуків наших.

Вимагаймо закону про заборону нових АЕС на Україні!

Не дамо перетворити рідний край на радіаційно-хімічну пустелю! ТИ ЖИТИМЕШ, УКРАЇНО!

Ухвалено оргкомітетом з'їзду.

Київський депутатський

У Києві створено Київський депутатський клуб. До складу клубу входять депутати В. Гришук, С. Рябченко, В. Черняк, Ю. Щербак, В. Яворівський, представники наукової та творчої інтелігенції, трудових колективів та ініціативних груп підтримки депутатів. Координатором клубу обрано Ю. Прилюка, секретарем — кандидата фізико-математичних наук В. Солопенка. Силами клубу та Народного руху розроблено альтернативний проект закону про вибори в УРСР. Випущено газету депутатського клубу *Голос*.

Комісія київської регіональної організації Руху з виборчої діяльності звернулася до громадян республіки із закликом збирати підписи та домагатись рішення рад трудових колективів по таких положеннях:

1. Скасування квоти від громадських організацій.
2. Скасування окружних зборів.
3. Прямі вибори Верховної Ради та Президента республіки.
4. Альтернативні вибори.

Офіційний проект закону містить ще й інші положення, а саме: окружним комісіям надається скасовувати рішення про реєстрацію

кандидата; виборчу кампанію мають вести лише на державний кошт; збори за місцем проживання чисельністю понад 500 осіб; кандидатом округу може бути лише житель округу, за винятком осіб, діяльність яких поширюється на всю територію республіки (!) та інші.

Працюють комісії: по виборах, екології, економіки, інформації. За короткий час економічна комісія підготувала огляд преси, пропозиції і рекомендації до десяти законопроектів для депутатів, членів Верховної Ради. В екологічній комісії вивчають матеріали експерти з будівництва у місті.

В. Черінько

ПОСТУП РУХУ

Рух — це могутня енергія звільненої народної думки. Рух — це відродження людини і нації, це шлях до оновлення життя. Рух — це продовження історичних традицій боротьби українського народу за волю і незалежність, за демократію на своїй землі.

Вперше ідею створення Руху висловив поет Дмитро Павличко на пресконференції, присвяченій екологічному мітингу 12 листопада 1988 р.

Незабаром в Спільці письменників України та Інституті літератури АН УРСР створено ініціативні групи. 31. 01. 89 на загальних зборах київських письменників ухвалено проект програми Руху. Однак уже через кілька днів розгортається організована завідуючим ідеологічним відділом ЦК КПУ Леонідом Кравчуком кампанія цькування письменників та проекту програми.

Ідея створення Руху здобуває широку народну підтримку. Вона схвалюється установчими конференціями Товариства української мови ім. Тараса Шевченка та українського товариства "Меморіал". Підтримку Руху висловлюють київські мітинги — 26. 02. мітинг "Древній Київ", 5. 03. мітинг товариства "Меморіал", 7. 05. мітинг пам'яті жертв сталінізму в Биковні та інші.

Під знаком підтримки Руху проходить в Києві довготривала передвиборна кампанія. Всі 7 народних депутатів, обраних киянами від територіальних округів, у своїх програмах та публічних виступах підтримують Рух.

Оскаженіле оббріхування Руху в партійній пресі лише створює йому популярність, викликає неприязнь багатьох виборців до представників партапарату України, що, можливо, і допомагає багатьом з них програти вибори.

Бурхлива передвиборна боротьба у Львові, стимульована антидемократичним рішенням окружних зборів, які відсіяли Івана Драча, переросла у львівську жовто-блакитну весну і завершилася створенням регіональної організації Руху. До складу її керівної ради було обрано двох народних депутатів — Братуня та Вакарчука.

17 та 24. 06. у Києві відбулися дві наради представників демократичних об'єднань України, на яких обговорювалося питання про створення ділового оргкомітету для підготовки та проведення Всеукраїнського установчого з'їзду Руху.

Передруковуємо з газети *Рух*, (орган Народного руху України), Дніпро-дзержинськ, ч. 1, серпень 1989. Зберігаємо правопис оригіналу. — *Ред.*

Місце в строю

Осередок Руху в Дніпродзержинську виник завдяки двом обставинам, які склалися на початку року. По-перше, в лютому "Літературна Україна" надрукувала проект програми Руху, і більша частина людей, яка була до цього задіяна в "Народному фронті Дніпродзержинська", виявила бажання створити в місті осередок Руху. По-друге, всіх нас обурювало те, що в Прибалтиці народні фронти мають право на існування, а на Україні ні. Адже ми розуміли, що енергія Руху мала бути направлена на утвердження принципів демократії, братерства та справедливості.

В кампанії по засудженню проекту програми Руху партпарат використав всі накопичені роками старі засоби праці. Варто сказати, що ми часу не гаяли, збирали підписи в підтримку Руху, слали листи до республіканських газет. А що роблять товариші, які займають високі крісла? Маючи такий могутній друкарський потенціал, вони навіть не виконали прохання І. Драча надрукувати в республіканських газетах проект програми Руху. Все це нагадує оту гру в одні ворота.

Ланцюжок засудження Руху та його програми дійшов і до нашого міста. Достатньо згадати статті в "Дзержинці" та "Знамени Дзержинки", в яких писалось, що не дай Бог комуністу вступити в Рух... Та апогею в цій справі досяг власкор "Днепровской правды" Микола Піскун. Він так запрацювався, що забув про етику журналіста та про назву своєї газети. Свої негативні погляди щодо НРУ та І. Драча він вкладає в уста В. Ф. Огуя. Після того як статтю прочитав кандидат в депутати, газеті прийшлося опублікувати спростування. Нам дуже хочеться, щоб журналісти з нетвердими моральними принципами не вдавались до подібних фантазій.

Зразу ж після з'їзду справи пішли на краше, але попереду наступні вибори. Створюйте групи Руху за місцем проживання та на роботі. Займайте разом з нами місце в строю тих, кому не байдужа доля перебудови налюбій Україні.

В. Соболев, В. Чорномаз

Наш прапор

Єдиної думки щодо походження синього і жовтого кольорів як національних барв України немає. Дехто вважає, що вони прийшли до нас із Скандинавії (прапор Швеції — жовтий хрест на синьому полі), дехто шукає початок у Київській Русі.

Жовто-сині кольори дістають своє поширення на Західних землях України у XIV ст., зокрема на гербових відзнаках. Якщо у Києві, очевидно під польським впливом, починають входити до геральдики білий та червоний кольори (білий архангел Михаїл на

червоному полі), то в гербах Львівщини, Поділля, Холмщини, Закарпаття зустрічаються саме жовтий та синій кольори. Червоний колір київської землі трансформувався згодом у малиновий колір прапора Запорізьких козаків у XIV-XVI століттях.

Проте, окрім малинового, козацькі полки мали прапори різних кольорів. Жовті та сині барви найчастіше зустрічалися в козацькому одязі часів визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького.

Жовтий та синій кольори як державні барви УНР (Української Народної Республіки) були прийняті офіційно законом Української Центральної Ради в Києві від 1 березня 1918 року.

Вибір кольорів був умотивований такими міркуваннями: символами України є пшеничне поле (жовтий колір) та чисте небо (синій колір). Таке ж забарвлення мав і прапор Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), ухвалений законом про самостійність українських земель Австро-Угорської монархії (листопад 1918 р.).

Як національний прапор українського народу жовто-синє знамено було визнане окупаційною владою панської Польщі в Галичині (20-30 рр.). Прапор вивішувався на різних народних зборах, з приводу національних свят, відзначення роковин Т. Г. Шевченка тощо.

Нині українці всього світу, незалежно від своїх політичних переконань, визнають синьо-жовтий прапор національним прапором українського народу.

Вісник Руху, ч. 1, 1989, стор. 4

РУХ СЬОГОДНІ

Іван Драч, поет, перший секретар Київської організації
Спілки письменників України

Ми розуміємо, що Рух зараз — це суцільна полісемія. Для багатьох він, передовсім, — антипод застою, супроти стагнації, виклик усталеному і узвичаєному осоружному. Просто Рух. Не хочеться так жити, як живемо. Декого це дратує в словосполученні — Народний рух України за перебудову. Кажуть, краще звучало б: Народний фронт України за перебудову, як в Білорусії чи Грузії, чи прибалтійські фронти. Та, як на мене, слово Рух в даних словосполученнях не просто з'явилося і закріпилося як український варіант примарливості, чи як замітник Фронту. Далєбі, Рух має в собі іншу внутрішню енергію, аніж Фронт, має інший філософський і моральний сенс. У ньому швидше може поміститися і органічно в ньому перебувати і Сковорода, і Ганді, і Мартін Лютер Кінг. Може, Фронт — занадто войовничо і декоративно водночас. А безрезультатних воєн на долю наших поколінь припало чималенько — отож війна проти себе хай буде найперспективнішою. Слово Рух ближче і до дійсності і до Вічності. Рух можливий і з опонентами. Фронт викликає одразу спротив. Рух викликає надію. Рух — це саме життя, таке прекрасне і суперечливе, таке прокляте, що нікуди від нього не дінешся, хіба Рухом його обіймеш, проникнеш до нього. Рух — це шойно народжена активність кожної людини. Криком виривається енергія довгого застоюного мовчання, рухом означається дія, в якій присутні тьми і тьми. Проблеми екологічні й економічні, правові і соціальні, національні і молодіжні, проблеми совісті вимагають негайного розв'язання.

Варто лише шодня зайти до спілчанських кабінетів, побачити, яка лавина людей іде в Інститут літератури чи Інститут філософії до Брюховецького чи Поповича, як стає зрозумілим, що наявні в суспільстві інституції або недосконалі, або часом неспроможні виконувати свої функції, або в своїх бюрократичних наповненнях несуть таку безпросвітну нудьгу, що людина хоче іншого, незнаного, незвіданого. Листи, адресовані до найвищих сфер, бумерангом повертаються в інстанцію, на яку людина скаржитья. Зневіра — один з найбільших ворогів перебудови. Але не лише зневіра викреслювала певні прізвища у виборчих бюлетенях, а й віра старанно випікала знайомі всім імена і залишала незнайоме ім'я чи мало знайоме в надії на краще.

Стосунки найближчих, найспорідненіших народів ніколи не були

Передруковуємо з бюлетеня *Рух* (ч. 2-3, серпень 1989). Зберігаємо правопис оригіналу. — *Ред.*

ідилічними, попри всю квазіолеографію наших доморослих писарів. Але ось святкування 280-річчя Полтавської битви патріотичною молодіжною організацією "Россия молодая" примушує задуматися над живучістю великодержавного шовінізму.

...Россия молодая
В бореньях силы напрягая
Мужала с гением Петра.

Це пушкінська думка. Але нам ближче шевченківська, принаймні, мені:

Це той Перший, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
Кати, кати, людюїди,
Накралась обоє,
Наїлися, а що взяли
На той світ з собою?

Адже відомо, що Петро I і Меншиков знищили тисячі українців за так звану зраду Мазепи й на цілі століття ліквідували рештки української автономії, вибореної Богданом Хмельницьким і козацтвом його доби. Така національна нетактовність загрозлива. Що було б, коли б ми для нарощування українського патріотизму організували похід української молоді слідами гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, який 1618 року, разом з поляками, ходив на Москву?! Нам абсолютно справедливо перебили б ноги в першій великоруській області. А чому зрошена на полтавських галушках малоруська наша покірливість дозволяє збиткуватися над нашою душею, нашою долею? Доля Дон-Кіхота українського комунізму Миколи Олексійовича Скрипника нікому зараз не загрожує. Наші керівники проходять таку школу покірливості, що сама думка про якусь там перекірливість просто-таки нестерпна для їхньої всуціль інтернаціональної і абсолютно безхребетної душі. Національна гордість і самоповага передусім необхідна в ситуація, які виникають щоденно. А де її взяти, де її придбати, цю національну гідність, абсолютно притаманну більшості народів світу — росіянам і французам, євреям і німцям, коли нашу самосвідомість винищували століттями царату і десятиліттями сталінського терору?! Відновлювати справжню історію, здобуватись на справжню самосвідомість, відшукувати свою спадщину і обстоювати її, здобувати свою Душу, ставати Людиною через свою національну приналежність — ось одна з прямих наших Руху. Для мене це незаперечно. Проте знаходити в такій свідомій людині ворога всього російського чи всього польського — звичайний нонсенс, вигідний для творення стереотипу українського націоналіста. Слова Леніна "...вільна Україна можлива при спільній дії

пролетарів великоруських і українських: без такої єдності про неї не може бути і мови" мають зараз несподівано сучасне наповнення. Скажімо, відома московська група депутатів ближча мені за духом, аніж невідома українська. Тисячі цинкових гробів, які прилетіли на Україну з Афганістану, перевернулись під час інспірованого виступу С. Червонописького, так ажіотажно підтриманого З'їздом народних депутатів. Позавчора в *Літературній Україні* Олесь Гончар писав: "...Щодня виходячи з готелю, щоб іти на З'їзд, і повертаючись після засідань, бачимо біля входу в метро чи на розі вулиці транспаранти ("Нас 4 мільйони!"), бачимо бліді, скорботні обличчя людей, що, ставши навколішки, проголошують молитви. Довкола натовп москвичів, погляди на тих, що моляться, здебільшого співчутливі. Хто вони? Це віруючі Української католицької церкви (УКЦ), що прибули до столиці шукати захисту від переслідувань, домагатися дозволу молитися своєю мовою та в своєму обряді. В часи сталінських репресій віруючі цієї церкви зазнали жорстоких гонінь і тепер сподіваються, що їм, як і людям інших віросповідань, буде, нарешті, повернуто втрачене, буде надана можливість дотримуватись обраної віри, тобто право, що має забезпечуватись усім громадянам конституційно. "Навіщо ви собі створюєте ще й ці проблеми? — запитують здивовані москвичі. — Чому не повернути людям їхнє елементарне право?" А й справді — чому? — запитуємо й ми. ("ЛУ", 29 червня 1989 р.).

А й справді: Андрій Сахаров і Сергій Аверінцев, всесвітньо відомі "москалі", вступилися за Українську католицьку церкву, а українець Денисенко, він же екзарх всея України, митрополит Київський і Галицький, навіть нашу помірковану й інтернаціоналістичну за суттю програму звинувачує в українському сепаратизмі.

Обстоюючи національне відродження, б'ємося за єдність усіх добрих і чесних людей світу. Спороджене в якомусь гадючому кублі гасло "В крові москалів утопимо жидів" розраховане на конфронтацію і розбрат, на паплюження і безчестя найкращих і найчистіших наших ідеалів. Давати бій провокаціям на кожному кроці — не можна ні втомлюватись, ані піддаватись зневірі. Зневіра і втома — це теж антиподи Руху, це теж наші правічні вороги. Час уже нашому билинному багатиреві встати з правічної української фортеці-печі і почати рухатись. Київська координаційна рада Руху за перебудову завжди намагалася вив'язуватись із конфронтаційних ситуацій і прагнула до діалогу з ідеологічними відділами ЦК і міськкому партії. Не завжди і не в усьому вистачало кмітливості, вміння й такту і в нас, і в наших опонентів. Нам було важче зберігати спокій і рівновагу: ми ж бо були атаковані не лише нашими колегами журналістами за допомогою організованих і неорганізованих листів трудящих — недвозначно проти створення Руху висловилося керівництво республіки — Шербицький, Шев-

ченко, Івашко, Єльченко. Наші надії на те, що з'явиться український Бразаускас, не справилились, а з наших добрих намірів продовжувалася моститися дорога до українського пекла з параметрами Чорнобиля, Народичів, Чернівців з лисими дитячими головами, і українськими заводами Хаммера, — бо Америка їх не витримує, — як плату за американо-радянське взаєморозуміння. За ці півроку ми виростили на десятиліття, та в нас ще досить ілюзій для "повноцінного українського розвитку". Зрозуміло було, де, коли і як працював диригентський жезл. Та, попри все, ми виходили на шлях діалогу і дожили аж до сьогоднішнього дня в Будинку кінематографістів. Мало вдалось зробити? Мало. Але в стані облоги (а цей стан для мене безперечний) робиться найнеобхідніше. Якби на позитивному балансі Руху в Києві було лише виявлення трагічної ситуації в Народичах чи відкриття архіпелагу Биковня, активна участь у виборах і виведення на орбіту справді народних депутатів чи активізація громадськості навколо голоду 1933 року — і того вже досить було б для розуміння того, що київський Рух живе, що він необхідний.

На жовтень запланована сесія Верховної Ради УРСР, де очікуване давно і століттями вистраждане питання про державність української мови має такий глузливо-бюрократичний запис у порядку денному нашого парламенту: "Про проект закону про вільний розвиток і рівноправне використання української та інших мов УРСР...". Колись М. Ю. Лермонтов, характеризуючи свого знайому українку Щербатову та її плем'я, так нас означив:

Как племя родное
И чуждых опоры не просит,
И в гордом покое
Насмешку и зло переносит.

Де віднайти того лермонтовського гордого спокою, щоб витримати глузування доморослих чиновників, які твердять щось несусвітенно лихе: нехай не чекають вони (тобто письменники. — І. Д.), що українська мова стане мовою інтернаціонального спілкування на Україні!? Особливої розмови потребують питання національної символіки. Абсолютну непідготовленість щодо дослідження цієї складної проблеми засвідчило засідання Комісії Верховної Ради України, звіт про яке опублікувала *Радянська Україна*.

Чи можуть бути доказовими, неспростовними аргументами подібні твердження проти використання певних прапорів та символів: "Що ж до жовто-блакитного прапора, то Директорія і Петлюра до кінця зганьбили ці символи своєю жорстокістю і продажністю. Як, до речі, і їхні послідовники — бандерівці, оунівці та інші поплічники гітлерівських фашистів, катів українського народу...", "...Що ж до жовто-блакитного прапора, то невже не розуміють ті, хто прагне

його реанімувати, як це ображає гідність народу, пам'ять про жертви, принесені в боротьбі за нашу свободу і незалежність..."

Опісля таких сумнівно-доказових тверджень не забарилось і узагальнене обговорення, яке газетою подається так: "Неприпустиме використання під час громадсько-політичних заходів прапорів та символів, під якими антинародні сили вели боротьбу проти трудящих, проти їх прагнення до соціального і національного визволення..." Щоб не вдаватися глибше в ці проблеми, давайте бодай звернемося до картини великого російського художника і великого українського патріота Іллі Юхимовича Рєпіна, і ми побачимо, що там, де запорожці пишуть листа турецькому султану, першим зліва стоїть синьо-жовтий прапор. А з приводу того, під якими прапорами і скільки вбито, є абсолютно безсумнівні дані, що під усіма прапорами Київської Русі, козацької держави, литовської та польської окупації України, під царськими прапорами — разом узятими — і під тими жовто-блакитними, звичайно, — не вбито стільки людей, скільки вбито під нашим червоним прапором. І ми ж не збираємося цуратися червоного прапора — символу революції, символу Леніна. Чому нашій високодостоїнній комісії не прислухатись до попередження, яке пролунало з уст Бориса Олійника: "Негоже, побачивши древню символіку, скажімо, у Талліні чи у Львові, одразу хапатися за серце. Адже джерела, які живлять ріку народної історії, не винні, коли цю ріку на якійсь ділянці забруднили поточкою. Її треба очищати, бо грядущі покоління саме з неї тамуватимуть спрагу в пізнанні, чиїх батьків ми діти. Насамкінець хочу сказати, що за останні півроку в надзвичайно складних ситуаціях, в яких опинилися ініціатори Народного руху, для мене був талісманом, оберігом лист робітника з Броварів: "Нехай шаленіють противники проекту програми Народного руху України, нехай застосовують недозволені прийоми, але в Ваших руках найбільша зброя, ім'я їй Правда. Дуже Вам бажаю в цій складній ситуації Перемоги... Навіть коли на Вас чекає поразка у всьому, навіть коли Ви залишитесь одні, я буду з Вами. Бо на Вашому боці Правда і Людність. Навіть коли Ви відмовитесь від себе самого, і тоді я буду з Вашою Правдою..." Ці слова збігаються з Шевченковими "В своїй хаті — своя правда, і сила, і воля". А епіграфом до нашої перебудови можуть стати слова, згадані нами під час зустрічі з М. С. Горбачовим: "Борітеся — поборете, вам Бог помагає!"

Валерій Кравченко, робітник заводу "Ленінська кузня"

Уже п'ятий рік триває перебудова, але десь стороною обминає нас, робітників. Застарілі проблеми, незадовільна організація праці важким тягарем висять на шиї. Вихід тут один: тобі, робітнику, потрібна перебудова, у тебе на виробництві, — то допомагай їй, бери до своїх робочих рук! Інакше ще довго чекатимеш. Такого

дійшли ми висновку й, підтримавши ініціативу групи письменників, створили у себе на заводі осередок Руху.

Перед нашими очима всі недоліки, і ми вказуємо на них адміністрації, партійному керівництву. Та не щоразу вдається розв'язати питання. Ось приклад. Є в нашому цеху чоловік, який і на роботу приходить вчасно, і внески, які слід, оплачує, і навіть у громадському житті бере участь. Невідомо лише, ким він працює. Спитав я було заступника начальника цеху, а той відповідає: "Можу тобі сказати, ким числиться". Мабуть, це не українське слово. Як його перекласти українською мовою, товариші філологи? Рахується, лічиться — у розумінні вважається чи що? Може, коли наша мова стане державною, це слово взагалі зникне. Дай, як-то кажуть, Боже. Заводили члени осередку цю розмову й на цехових зборах, і теж даремно. Хоч не складається наша адміністрація з самих консерваторів, ні. Той же заступник начальника сказав, що без шкоди для виробництва можна скоротити чоловік тридцять. От, мовляв, перейдемо на аренду, тоді буде матеріальна зацікавленість. Але чому треба дождатися аренди, чому вже тепер не дати ладу в кожному колективі, на кожній ділянці? Чи не тому, що таке становище влаштовує ще декого, крім ледарів? І передусім тих, хто, порядкуючи розподілом квартир, путівок для відпочинку, автомашин, інших благ, користується цим як пряником. Мовчи, ходи собі на роботу та з роботи й мовчи, колись отримаєш пряника... Ми, учасники Народного руху, мусимо докласти всіх зусиль, щоб скрізь у виробничих підрозділах, у трудових колективах були наші люди, які твердо стали на шлях перебудови.

Олександр Бураковський, Товариство єврейської культури

Мені доручено привітати вас від Товариства єврейської культури, що я й виконую з великим задоволенням. Перебудову та її дитя — Рух ми приймаємо з ентузіазмом.

Супротивники Руху відверто говорять про нібито націоналістичний характер його програми. Але хіба не українська інтелігенція виступала у найгірші для єврейського народу часи на підтримку папльженої людської гідності? Згадаймо Короленка, Хвильового, Рильського, Тичину, Бажана... А сьогодні зусиллями Драча, Павличка, Тельнюка, Олійника, Дзюби, багатьох інших представників нової української інтелігенції відбувається відродження нашої культури. Нарешті, чи не український письменник місяць тому на сесії, присвяченій 1000-літтю кирилиці, дав відсіч представникові "Пам'яті", який звинуватив у всіх гріхах "жидо-масонів"?

А що апарат, який критикує Рух? Чому, наприклад, ніхто з офіційних кіл не виступив проти "Пам'яті", яка розпалює ворожнечу між народами? Чому дозволяють друкувати в партійній пресі далекі від інтернаціоналізму твори? Чому й досі у київського

товариства єврейської культури нема ані свого притулку, ані друкованого бюлетеня, хоч у Москві, Ленінграді, Прибалтиці, де і євреїв менше, і пізніше за нас вони об'єдналися в товариства, все це вони вже мають? Ось чому ми палко підтримуємо Рух, підтримуємо боротьбу за розквіт української мови, мов усіх народів України. Ми віримо в інтернаціоналізм, у дружбу синів і дочок нашої багатостраждальної землі. Ця земля для нас така ж мати, така ж ненька, як і для всіх, хто живе на ній і любить її. Хай процвітають ленінські принципи людської гідності, ідеали справедливості й честі, хай буде шасливе наше плавання нуртуючим морем перебудови! Подаємо пропозицію: організувати при координаційній Раді Руху секцію розвитку єврейської та інших національних культур у Києві й загалом на Україні.

Марія Овдієнко, вчителька української мови і літератури Броварської середньої школи ч. 3

Я виступатиму не як учителька, а насамперед як голова броварського відділення Товариства української мови імені Тараса Шевченка і як представник низового осередку Народного руху України. У нас дуже багато проблем. Вони не тільки наші, а й усіх тих, кому не байдужа доля народу. Насамперед — реєстрація. Ми живемо за радянськими законами — це незаперечно. Отож кожна нова організація, яка утворюється, яка себе поважає, повинна бути юридично оформлена. Значить, мусить реєструватися. Це такий тяжкий шлях на місцях, що передати вам не можна. Ми четвертий місяць б'ємося з реєстрацією нашого відділення Товариства української мови, хоч воно вже зареєстроване в республіці. І кінця цьому не видно. Я вже не кажу про Рух. Ми провели в Броварах шевченківське свято. Вважаємо, що це було найвартіснішою нашою перемогою і великою подією в житті міста. Але далось воно нам надзвичайно важко — досить лише процитувати постанову нашого міськвиконкому, де, зокрема, зазначено: дозволити провести свято на честь Тараса Шевченка 18 травня (цього дня тіло з труною Кобзаря востаннє було в Броварах). Це було єдине, що нам дозволили. А потім: розпорядження — заборонити брати участь у святі дітям шкільного віку, заборонити свічковий хід вулицями міста. У наш час, час перебудови, в ухвалі міськвиконкому писати "заборонити" — це ганьба. Тим паче, коли йдеться про дітей. Це, як на мене, речі абсолютно неприпустимі. Ви розумієте: ніхто навіть у думках не має того, аби йти на конфронтацію з органами місцевої влади. Все прагнемо робити законно, та й просто по-людському. Але... Ми пішли по інстанціях. Пішли в міськком партії. Нас зустріли спочатку добре. Проте потім сказали, що вони категорично проти такого свята. Тоді й почалася конфронтація. Триває вона й досі.

Через усе це дуже важко працювати в низовому осередку, тому що немає нізвідки ніякого захисту. Скажімо, третій секретар міськкому партії збирає директорів шкіл, керівників освітніх установ, секретарів парторганізацій і приписує нам такі гасла, про які мені навіть соромно зараз говорити. Але тут же відмовляється, що такого, мовляв, не було. Ви розумієте — я навіть не можу подати в суд. Чому? Тому що і директор, і парторг від тієї посади залежні. Вони побояться свідчити проти. Це дуже складна ситуація. І з нею дуже багато низових організацій стикаються на місцях.

Ще один момент. 28 травня, коли відзначався День Києва, наша броварська організація збрала 1455 карбованців на будівництво музею Івана Макаровича Гончара. Ми розповідали, пояснювали — хто такий Гончар, нащо це взагалі потрібно. Позиція наша щодо цього питання така. Ті півтори тисячі, що ми збрали, — це крапля в морі. Ще можна зібрати в такий спосіб певну кількість грошей. Ну хай двадцять тисяч. Але хіба можна за двадцять тисяч побудувати музей Івана Гончара?.. Сільську хату сьогодні не поставиш за 20 тисяч. Тому ми надіслали листа до вищих інстанцій, під яким стоїть 1415 підписів, де наголошується, що будівництво музею Гончара мусить бути державною справою. Там зібрано скарби всього українського народу. Тому опікуватися цією справою мусить держава. І насамкінець не можу оминати такий факт. Нещодавно відбувся пленум обкому партії. В доповіді Г. І. Ревенка називається броварське Товариство української мови як таке, цитую, "що підпало під деструктивний вплив УГС". Вибачте, але мені здається, що робити таку заявку, абсолютно не знаючи нашої роботи, просто ненормально. Тим паче, що до складу нашої ради входить зав. ідеологічним відділом міськкому партії. Як він міг допустити той "деструктивний вплив"? Ще одне. У нас у Броварах споруджують будинок міськкому партії. Нині міськком у цілком пристойному приміщенні — керівництво захотіло ж мати нове. Воно будується в центрі міста. Ми не бачимо потреби в такому приміщенні для міськкому. Наш будинок культури міститься в тому будинку, де колись була колонія безпритульних. Де ще Макаренко працював, Будинку культури в Броварах практично немає. У нас немає Будинку піонерів. У нас найнеобхідніших речей немає, а міськком партії будується. Нам кажуть, що він будується на партійні гроші. Але чому міськкому не зробити широкий жест і сказати: ми віддаємо новий будинок для дітей. Бо в тому приміщенні, що є, можна працювати, як на мене, ще 200 років.

Алоїз Сакалас, представник "Саюдіса", Литва

За дорученням литовського руху "Саюдіс" дозвольте передати привітання вам — тим, що стали на шлях свободи висловлювати

свою думку, не боячись окрику згори, свободи розв'язувати свої державні, екологічні, культурні проблеми тут, на Україні, а не в далекому "центрі". Становище нашої республіки було аналогічне вашому. Хоч і вважалось, що ми суверенна республіка, та ніякого реального суверенітету ми не мали. Всі закони писалися в Москві, у Вільнюсі тільки розмножувалися; всі укази й накази виходили звідти, а в нас тільки поширювались. Це призвело до забудови Литви підприємствами, шкідливими екологічно. Постає, зокрема, заводи азотних добрив, довкола яких гинуть наші ліси, хворіють наші діти, вироджується народ. Балтійське море — чудове місце для відпочинку, але сьогодні частину моря закрито, там неможливо купатися через забруднення, а останнім часом військові підірвали якісь свої фосфорні пристрої, і ось тепер цей фосфор, схожий на бурштин, виноситься на берег, діти беруть його до рук, а він від тепла людської руки спалахує, спричиняючи сильні опіки.

До війни у нас були українські, єврейські культурні центри, школи для різних національностей. Після 1940 року їх позакривали, сьогодні є тільки литовські, російські та польські. І ось уже за часів "Саюдіса" виникла недільна українська школа. Тут деякі промовці казали, що в Прибалтиці ускладнилися національні взаємини. Це не зовсім так. З тими, хто шанує нашу історію, мову, культуру, стосунки нормальні, — для нас важить, як інші ставляться до нашого народу, чи вважають себе рівноправними, чи поводяться як окупанти, зверхньо заявляючи: ми вам принесли свободу, дали добре життя, чого ж ви хочете? Таких людей ми справді не любимо. Проте особливих ускладнень немає. Існував інтерфронт "Єдність", він розпався, й нині ми йдемо до національної злагоди. Я сподіваюся, що й у вас буде національна згода.

Які є шляхи дальшого розвитку? Один, до якого схиляється центр — це косметичний ремонт із збереженням загальнодержавної, тобто нічиєї власності, загальносоюзних законів та однопартійної системи. І яких наслідків можна чекати від такої косметики? Пошлюся на прогноз економістів Академії наук, зроблений буквально два тижні тому в Москві. Вони передбачають, що, оскільки система не зміниться докорінно, революційно, через рік-півтора буде запроваджено карткову систему, а далі країну спіткає голод. Другий шлях — демонтаж адміністративно-командної системи. Власність передається справжньому господареві — сільраді, виробничому колективу чи приватній особі, не має значення. На території кожної республіки влада повинна належати їй, а не "сильному центру". Зв'язки між республіками будуються на основі взаємовигідних угод, торговельного обміну, а не централізованого розподілу. Тільки за таких умов стануть реальними завдання впорядкувати економіку, зацікавити кожного результатами його праці, сформувані правову демократичну державу.

Кілька слів про стан справ у Литві. З певністю скажу, що ми вже маємо повну гласність — у межах закону можемо говорити про все. Це, до речі, засвідчують і півтори сотні незалежних видань.

Прийнято поправки до Конституції, згідно з якими союзним відомствам заборонено будувати на нашій землі, що їм заманеться. В республіці чинні лише затверджені або ж адаптовані нашою Верховною Радою закони. Внесено до Конституції статтю про громадянство Литовської РСР. Ухвалено також закон про економічний розвиток, що для захисту економічних інтересів республіки припускає навіть запровадження власної валюти.

Можливі певні зміни в розстановці політичних сил. Лінію "Саю-діса" ви знаєте, а нещодавно наш комсомол відокремився від ВЛКСМ. Відбувся Пленум ЦК Компартії Литви, на якому розглядали питання: чи може бути суверенною держава, якщо її керівна партія не є суверенною? Відповідь була однозначна: не може. Тому в листопаді буде скликано позачерговий з'їзд Компартії Литви, де вирішуватиметься питання про її самостійність.

Сергій Конєв, народний депутат СРСР

У своїй промові на З'їзді народних депутатів я визначив своє місто Дніпродзержинськ як "батьківщину застою". Зараз усвідомлюю, що був надто лояльним. Обов'язково треба додати: екологічне пекло України,пологовий будинок корупції і догматизму все-союзного масштабу. Часи змінюються, прокидається десятиріччями приспана жива громадська думка, люди згадують, що мають національність, мову, власну культуру, мають право пишатися своєю історичною спадщиною, а не поневірятись у болоті суловських догм про "Єдину спільність". Мета мого виступу — акцентувати увагу на стратегічному напрямку нашої боротьби за відродження ідеалів демократії і свободи на власній землі. Найголовніше сьогодні — готуватися до наступних виборів у місцеві Ради республіки. Якщо ми не переможемо сили застою на цьому фронті, не треба тоді вишукувати монстрів серед функціонерів апарату: рабу — рабська доля. Пропоную негайну конкретну справу — за допомогою первинних осередків Руху у взаємодії з іншими прогресивними громадськими течіями створити сприятливі умови для того, щоб висунути справжніх обранців народу. Й шільно зачинімо двері перед корумпованими діячами. Не повинно бути місця в Радах тим, хто дав наказ проводити першотравневу демонстрацію в Києві 1986 року. Шлях у нас єдиний — іти до людей, у колективи, готувати громадськість до наступних виборів як до вирішального етапу боротьби проти тоталітаризму, консерватизму, національного нігілізму.

Сподіваюсь, з виступу завідуючого ідеологічним відділом вам

стало ясно, що партапарат відвів місце народному рухові, як молодшому помічникові у дрібних господарських питаннях. Вважаю абсолютно недоречним у Статуті й Програмі відображати ставлення Руху до КПРС, то більш визнати її керівництво. В такому разі слід також регламентувати стосунки з комсомолом, ДТСААФ, товариством тверезості... Одне слово, з усіма організаціями. Партія — політична організація, хай займається політикою; Рух — суспільно-політичне утворення, що має працювати незалежно. А суддею стане народ, який екзаменуватиме і партію, і Рух, і профспілки через виборчі урни та представництво у вищих органах влади — Радах народних депутатів. Це єдина інстанція, якій однаковою мірою повинні бути підзвітні і партія, і Рух. Тут ми рівні, й не може бути жодних попередніх умов. На завершення хочу сказати, що вважаю нинішню редакцію програми Руху застарілою, вона містить низку фарисейських елементів. Цим можна улестити консервативних апаратників і домогтися їхнього визнання, одначе народ тих реверансів не зрозуміє.

Владлен Кузнєцов, секретар Спілки кінематографістів, співголова товариства "Меморіал"

Уже минуло чотири місяці відтоді, як тут же, у Будинку кіно, пройшла установча конференція товариства "Меморіал", але ще й досі його не зареєстровано. В областях республіки на запитання — то коли ж усе-таки нас зареєструють? — влада спокійно відповідає: от зареєструють у Києві, зареєструємо й ми. Нам же у Києві кажуть: зареєструють у Москві, тоді зробимо це й у Києві. В Москві теж реєструвати не поспішають. Хіба це не екстремізм?

Нам весь час кажуть: звичайно, в "Меморіалі" є здорові сили, але є й екстремістські елементи, які тягнуть "Меморіал" бознакуди. В такому разі я запитую: назвіть хоча б одну дію "Меморіалу", що може кваліфікуватися як екстремістська? Жодної такої дії не було, а ярлик є. У зв'язку з цим проводиться така думка: от будете добре поводитися, тоді й зареєструємо. Це навіть з'явилося в огляді листів *Радянської України*. Товариш Донцов, який узагалі, можна сказати, без дозволу авторів-співголів "Меморіалу" використав три клаптики нашої статті і потім дав свій коментар, де й обіцяв реєстрацію "Меморіалові", якщо він буде гарно поводитися. А коли вдуматися — й це стосується не тільки "Меморіалу": реєстрація — то є ганебне правило, її взагалі не повинно бути. Якщо протиправних дій та чи та громадська організація не чинить, вона має право працювати й одержати печатку без будь-якої реєстрації. Коли я не помиляюся, то правило реєстрації щодо добровільних спортивних та інших осередків існує в нас ще з двадцятих років.

Щодо формальних і неформальних організацій. Вважаю, що цей поділ суціль абсурдний. Що значить — "неформальна організація"?

А які формальні? КПРС? Так, ми повинні вести діалог. І його треба вести чесно. Бо коли ми не вестимемо його чесно — з обох боків — нічого не буде. А нам потрібно — щоб було. Щоб був Рух. Щоб це була справді народна організація.

Володимир Яворівський, народний депутат СРСР

Що ж ми за народ такий, який доля оселила в центрі Європи, і з чим ми прийшли на кінець ХХ століття, — коли інші народи досягли високих цивілізацій, високих демократій та високих культур? І хто ж ми такі на цьому тлі? Що ми за народ, коли прийшли під фінал століття глухонімими, без своєї мови, й сьогодні вижебруємо право державності цієї мови у Леоніда Макаровича Кравчука, українця з Волині? Що ж ми за народ, якому доля послала такі ґрунти, що можна було б жити, дай Боже? А ми, власне, й без землі ризикуємо залишитися, отруїли її та радіацією засіяли. Що ми за народ, коли посилаємо своїх депутатів на перший з'їзд до Москви, а весь бюрократичний апарат працює, щоб кожен з розумних людей не виступив, а щоб виступили ті, хто знову нагадуватиме, що ми, українці, майже цербери, які вічно кидаються на те добре, світле, що є в інших народів?

Навіщо це робиться? На комітеті з питань архітектури і будівництва ми затверджували міністра Коновалова, під оруду якого перейде атомна енергетика. Я його допитував: хто дав дозвіл будувати в зоні Чорнобильської АЕС завод, де перероблятимуться ядерні відходи, звезені з усього світу?... Притиснутий до стінки, він зізнався: "Та ж сам Патон, президент вашої Академії наук, це запропонував". Скільки сил відібрала боротьба проти спорудження згубного для південної України каналу Дунай—Дніпро! Звертаюся до Полад-заде, який також претендує на посаду міністра, — і той каже: "А це запропонував Щербицький"... Що ж ми за народ такий? Біда, певно, в тому, що ми одвіку не мали своєї державності, не маємо й сьогодні. А народ, позбавлений державності, не має свого справжнього уряду. Коли буде й далі цей уряд, ці керівники, які в нас є, то вони зроблять перебудову "за своїм образом і подобою". Така перебудова нам непотрібна, і саме тому конче потрібен Народний рух. Леоніде Макаровичу, шановний, переконаний, що для пропаганди Руху ніхто не зробив більше за вас і ваш апарат. Якби не вся ота кампанія опору, ми — таки правда лінькувати українці, мабуть, і досі думали б: створювати його чи не створювати?

Павло Кислий, член-кор. АН УРСР, заступник директора Інституту надтвердих матеріалів АН УРСР

Насамперед як представник АН УРСР хочу заявити нашому

зібранню, що переважна більшість учених академії підтримує Рух. Ясна річ, про це ніхто й ніде не може почути.

На той момент, коли вийшла стаття (негативна щодо Руху. — Ред.) за підписом кількох наших віце-президентів, я перебував у лікарні. Маючи багато часу, теж підготував матеріал і надіслав його до *Літературної України*. Я висловлював не тільки свою думку, обстоюючи необхідність створення Руху. Заздалегідь статтю було обговорено в Інституті теоретичної фізики. Її підтримали. Окрім мене, такі статті написали ще кілька вчених. Однак ніхто ніде нічого не друкує. Ви знаєте, що Президія АН УРСР ухвалила ганебну — я ще раз наголошую — ганебну постанову, де йдеться про неприйняття Руху. Це зроблено під тиском. І от я думаю: як собі уявити таку ситуацію, коли державна установа осуджує громадську організацію?.. Тепер хочу спинитися на певних моментах у доповіді Леоніда Макаровича (Кравчука. — Ред.) Звичайно, за такий короткий час я не можу зробити ґрунтовний аналіз того неприйняттого, що він для нас сказав. Але я не можу не сказати про те, що багато з того, що говорив Леонід Макарович, ми прийняти просто не можемо. Передусім ми не можемо прийняти ту тезу, де зазначено: ми вас визнаємо і зареєструємо, якщо ви визнаєте керівну роль партії. Кілька днів тому була дискусія між ідеологічною комісією миськкому партії та координаційною Радою Народного руху. Як і сьогодні, Леонід Макарович там поставив таке запитання-вимогу: а чи приймає Народний рух на себе відповідальність за безгосподарність, за ті негативні явища, які у нас є? Якщо ми визнаємо керівну роль партії, то ми дискредитуємо Рух одразу. Тому що ми візьмемо на себе відповідальність за все те, що в нас є. А я думаю, що потрібно зробити так, щоб усе від'ємне й негативне, що ми маємо, було ліквідоване. Далі. Ми повинні співпрацювати з системою — так нам кажуть. Давайте подумаємо: як ми можемо співпрацювати з системою? Ми повинні систему, яка в нас є, цементувати. Ми ж так говоримо.

Тепер про те — чому ми повинні це зробити? Річ у тому, що всі, хто справді вболіває за долю народу, повинні зрозуміти: у нас знищено матеріальні основи розвитку суспільства. Наше суспільство — таке, як воно є сьогодні, — розвиватися далі не може. У нас створено авторитарну систему праці, де всі сфери життя є зоною діяльності бюрократів. У всіх відомих нам суспільствах бюрократ тільки розподіляв результати роботи. А ми створили суспільство, в якому бюрократ розподіляє не тільки результати роботи, а розподіляє й саму роботу, і ресурси на те, щоб цю роботу виконувати. Тобто людям, які працюють, ми не дали нічого, аби вони свідомо й добре працювали. Тому ясно, що проти такої системи ми повинні виступати. І це, на мій погляд, одне із завдань Руху. Тепер щодо критики господарювання. Ви знаєте, що провідні

економісти — і Шмельов, і Попов, і наш Черняк — пропонують нову систему господарювання. Чому я на цьому наголошую? Тому що партійці завжди говорять: критикувати всі майстри, ви дайте конкретні пропозиції. Конкретні пропозиції дають. Просто їх, напевно, не дуже хочуть приймати.

Насамкінець хочу сказати ось що. Ми повинні усвідомити, з чим ми прийшли в сьогоднішній день. У нас знищено духовні основи розвитку суспільства, уніфіковано мислення. У нас існує монополія партії на правду, совість, милосердя. У нас знищено політичні основи розвитку суспільства — однопартійна система повністю виключає людей з політичного життя. Знищено національні основи розвитку суспільства, вдумайтеся в це. Знищено правові основи розвитку суспільства. Річ у тому, що в нас не тільки не використовуються основні всесвітньовідомі прийняті всіма людьми нашої планети документи. Ці документи невідомі, напевно, навіть для більшості присутніх у цьому залі. Це ті документи, які люди не тільки повинні знати, а повинні користуватися ними в повсякденному житті. Це Декларація прав людини. Декларація про надання незалежності країнам і народам. Міжнародний пакт про громадські й політичні права людини. Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права людини. Я думаю, що Народний рух повинен опублікувати насамперед ці документи. Принаймні це завдання він має покласти перед собою чітко й недвозначно.

Евген Сверстюк, Асоціація незалежної творчої інтелігенції

Здається мені, є ті, що роблять Рух, є ті, що говорять про Рух, і є ті, що душать Рух. Я хочу схилитися перед тими, хто робить. Перед учителькою з Броварів Марією Овдієнко, перед робітником Кравченком... Бо основним питанням, над яким нам усім треба думати постійно, є активізація всіх живих сил у всіх осередках, прагнення знайти навіть там, де нічого не видно, людину, яка будитиме сумління. Мертвою силою я назвав би тих, що іще отримують свої привілеї, але їм уже нема чого сказати живим людям, і вони намагаються сховатися за своїми мертвими буквами у мертвих кабінетах. Тепер декілька слів про честь. Я не скажу нічого нового, коли нагадаю, що наша преса відрізняється від сталінської чи брежнєвської тільки дозою правди в талмуді правдоподібності. Сьогодні допускається більша доза правди. Одначе, мабуть, настала пора чесно переглянути поняття. У нас і досі боязко обминають імена людей, свого часу гнаних та цькованих за те, що вони перші сказали правдиве слово. У нас досі навіть ті, кого мають за сміливців, спотикаються на прізвищах, які заборонила цензура. Я говорю про честь тому, що ніхто не поважає

тієї цензури, але всі танцюють під її дудку. Не перелічуватиму прізвищ, — ви їх знаєте самі, але певен, що Рух утвердиться тоді, коли поняття честі буде не цензуроване.

І ще — з приводу позиції представників України на З'їзді народних депутатів. Мова не про інваліда, який не домагався перегляду злочинної війни, а тільки щоб робили кращі милиці для безногих. Не про Костопрва, який, наче у своєму лікарняному дворі, вчив людей культури поведінки. Йдеться про наших дуже розумних депутатів, які перед виборцями були красномовні, але на З'їзді хіба що позаздрили промові Власова. Я, до речі, запитав Власова, як йому вдалося виступити. Він встав уранці, прийшов до шостої години. О шостій, коли відчинилися двері, записався першим і весь час нагадував М. Горбачову про те, що він — перший.

Інт Цалітіс, член Правління Думи Народного фронту Латвії

Привітавши конференцію від імені Народного фронту Латвії, промовець далі сказав:

Різна історія наших народів, наших республік, але в майбутньому наша дорога спільна, вона повинна вести до справжньої демократії, справжньої правової держави, справжньої незалежності — іншого шляху нема і не може бути. Ми бачимо, що відбувається довкола нас, і не лише в нашій державі, а й за кордонами. Приклад Угорщини, приклад Польщі вказують шлях, яким ми всі підемо. Іншого шляху немає. Або ж ми разом підемо ним, або всі разом нас спіткає катастрофа, до якої нас довели "світлі керівні сили". Ми знаємо, що одна-єдина корінна сила в здоровому суспільстві — народ; демократія — це народовладдя, і тільки народ визначить своє майбутнє. Я вірю, що в спільній боротьбі за дотримання всіх наших прав і обов'язків ми досягнемо нашої кінцевої мети, досягнемо мирним парламентським шляхом. Попереду тривала й важка робота. Сили вчорашнього дня, що довели країну до глибокої політичної, економічної, екологічної та соціальної кризи, своїх позицій просто так не здадуть. Ми мусимо це усвідомлювати, тому повинні настійно домагатися своєї мети і забезпечити дорогу в майбутнє нашим народам.

РЕЗОЛЮЦІЯ УСТАНОВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ КИЇВСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

Конференція проголосує створення регіональної організації Народного руху України за перебудову в м. Києві та в Київській області. В своїй практичній діяльності Київська регіональна організація Руху буде керуватися тимчасово, до Установчого республіканського

з'їзду, організаційними принципами, запропонованими ініціативною групою Спілки письменників України та даною резолюцією. Конференція вважає І з'їзд народних депутатів СРСР певним кроком у напрямку до демократизації суспільства. Як і весь Радянський Союз, Україна переживає винятково відповідальний момент своєї історії. Процес перебудови, покликаний вивести суспільство із стану серйозної кризи, здійснюється важко і суперечливо. Конференція вважає, що на Україні оновлення суспільного життя стикається з особливою живучістю старих структур і методів роботи, стереотипів мислення, опором консервативних сил. Керівництво, здійснюване командно-адміністративними методами періоду застою, викликає ускладнення і соціальну напруженість у суспільстві. Частині людей і сьогодні властива ностальгія по сталіністському минулому. Існують і гранично протилежні настрої серед людей, що остаточно втратили довіру до авторитету керівних органів, чималою мірою через відсутність у цих органів уміння чи бажання вести справжній діалог з народом. Як спроби розв'язувати питання бюрократично-командними методами, так і максималістські тенденції ведуть до дестабілізації суспільного життя, можуть мати важкі наслідки. Наявність масової громадської організації, що має чітку політичну платформу підтримки "знизу" перебудовного курсу, започаткованого КПРС, сприятиме досягненню в суспільстві соціально-політичної рівноваги, уникненню конфліктів, які загрожують активізацією сталіністської реакції. Київська регіональна організація Народного руху України за перебудову братиме активну участь у конструктивній роботі по оновленню соціалістичного суспільства, розвитку демократизації, становленню реального суверенітету УРСР, розвитку економіки на засадах госпрозрахунку та плюралізму форм власності, розвитку національних мов та культур, ствердженню дійсної взаємодопомоги та взаємоповаги у міжнародних відносинах.

Конференція вважає, що виступи значної частини депутатів від республіки на І з'їзді народних депутатів СРСР витримані в дусі консервативного розуміння засад перебудови і не відображають справжньої громадської думки. Конференція вважає, що депутати від Києва і області, які підтримували ідею Народного руху України, повинні активніше працювати у найвищому органі влади, втілюючи в життя демократичні ідеї перебудови.

Конференція висловлюється за активну участь Руху у виборах до республіканської та місцевих Рад народних депутатів. Рух підтримуватиме тих кандидатів у депутати — як комуністів, так і безпартійних, які своїми особистими якостями та громадськими позиціями є дійсними лідерами перебудови. Вибори повинні проводитись у строгій відповідальності до закону, на засадах справжнього демократизму. При висуненні законодавчих ініціатив

та обговоренні закону про вибори Рух виступає проти окружних передвиборних зборів, непрямих виборів до Верховної Ради, окремих виборів од громадських організацій. Враховуючи катастрофічну екологічну ситуацію, що склалася на Україні, у Київській області, зокрема у зв'язку з Чорнобильською трагедією, і розцінюючи її як реальну загрозу виживанню народу, Київське відділення Народного руху України за перебудову наполягає на негайному прийнятті термінових заходів, перелічених у додатку, який має силу резолюції, та продовжуватиме громадську експертизу. Термінові експертизи та негайних заходів вимагає також небезпека нітратного отруєння, пов'язана з порушенням агрохімічних норм та гігантськими тваринницькими комплексами.

Київська регіональна організація Руху домагатиметься втілення в життя принципів соціальної справедливості, зокрема скасування номенклатурних спецпривілеїв.

У контексті боротьби за правдивий підхід до історії України Київське відділення спрямовує свої зусилля на ліквідацію "білих плям" у трагічних сторінках минулого України, за повернення суспільству і належний захист культурної спадщини Київщини, культурних надбань всіх національностей, що живуть поруч з українцями. Якомога швидше повинна бути розказана вся правда про Биківню та інші місця масових поховань, увічнена пам'ять тих, хто був розстріляний у підвалах нинішнього Жовтневого палацу культури.

Конференція приймає рішення про створення при Координаційній Раді таких комісій: економічної, правової, захисту прав людини, молодіжної, охорони здоров'я, народної освіти, екологічної, культурної, свободи совісті, історичної, виборчої, міжнаціональних стосунків, соціологічної, аграрної. Конференція звертає особливу увагу на необхідність організації територіяльних груп Руху в Києві та області. Конференція висловлюється за неухильне просування по шляху оновлення соціалізму, за повновладдя Рад, за підвищення рівня громадської активності мас, за більш рішуче і послідовне проведення політики перебудови.

ДОДАТОК ДО РЕЗОЛЮЦІЇ

1. З населених пунктів, в яких при вживанні продуктів харчування місцевого виробництва прогнозована доза за 70 років перевищує 35 Бер, забезпечити бажаним право виїзду з наданням житла.

2. У цих населених пунктах забезпечити чистими продуктами харчування мешканців, що залишилися, порівнявши їх до професіоналів, які працюють з джерелами іонізуючого випромінювання — надавши відповідні пільги, незалежно від віку і працездатності.

3. Провести загальну диспансеризацію в районі, що має подібні

з Народицьким районом Житомирської області природні умови, але чистому в радіаційному відношенні. Шляхом аналізу результатів диспансеризації і динаміки захворювань у цих районах за останні 8-10 років виявити захворювання, загострення і збільшення частоти яких пов'язане з дією іонізуючого випромінювання. Подібні захворювання порівняти до професійних для осіб, що проживають у районах радіаційного контролю, всіх переселених з цих районів і зони відчуження, а також для учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

4. Заборонити будівництво хімічного інституту зі шкідливим виробництвом в заповідно-ландшафтній зоні Феофанії.

5. Встановити для підприємств плату за шкідливі викиди і вносити її в бюджет міськради.

6. Розглянути питання автотранспорту, забруднення від якого становить близько 60% загальних шкідливих викидів у повітря.

7. Почати підготовку переліку екологічно найшкідливіших виробництв Києва та області і опрацювання варіантів їх скорочення, перепрофілювання, переведення на чисті технології. Шукати наукові організації і творчі колективи, які могли б виконати відповідні проектні розробки.

ЗВЕРНЕННЯ ДО НАРОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Дорогі співвітчизники! Оскільки в республіці поширюються наклепницькі чутки про Рух, звертаємося до вас із словами правди: головні гасла Руху — демократизація, гласність, економічна, політична, культурна суверенність Української республіки в складі СРСР, екологічне й національне здоров'я України. Боремося не за владу, а за те, щоб влада перейшла до рук демократично обраних Рад. Рух — інтернаціоналістська за духом, багатонаціональна організація, яка виступає за відродження всіх мов і культур у республіці. Рух — за консолідацію всіх передових сил України в процесі перебудови. Рух — за справжню дружбу народів, глибоке взаєморозуміння між ними.

У Русі працюють робітники і письменники, комуністи і безпартійні, українці і росіяни, білоруси і євреї, молдавани і болгары, поляки і угорці, кримські татари і греки, представники всіх національностей, віруючі й атеїсти. У Русі беруть участь народні депутати СРСР.

Підтримуйте Рух! Не вірте брехливим поголокам про нього! Рух — надія, Рух — єднання народу!

Від оргкомітету по проведенню Установчого з'їзду

Народного руху України:

Іван Драч, Дмитро Павличко, Володимир Яворівський,

Віталій Дончик, Леонід Сандуляк

ДОЧЕКАЛИСЯ...

Найгірші побоювання народних депутатів СРСР щодо можливого законопроекту про вибори в республіках, на жаль, potwierдилися. Щойно опублікований (6 серпня ц. р.) такий проект закону в нас на Україні успадкував усе негативне, що було в Законі про вибори до Верховної Ради СРСР. Окружні виборчі збори стали комісіями, функції яких не дуже ясні, не порушене і так зване представництво від громадських організацій. Отже, апарат знову намагається скористатися самому собі "наданою можливістю" легко провести своїх кандидатів у депутати.

Слушно говорили народні депутати на своєму з'їзді: нехай громадські організації висувають своїх кандидатів у депутати, але "голосуватися" вони повинні, як і всі інші, на виборчих дільницях округів, а не в келійній обстановці пленуму і конференцій. Інакше ці депутати не мають права називатися народними — вони або партійні депутати, або комсомольські, або ветеранські тощо.

У зв'язку з цим важко зрозуміти положення статті законопроекту, де мовиться, що "виборці беруть участь у виборах на рівних засадах". А насправді? Насправді не всі виборці матимуть один голос — дехто з них матиме і два, і три, і чотири, і навіть більше.

Таких недоладностей у проекті закону про вибори народних депутатів Української РСР чимало, і ми ще до них повернемося.

Про своє негативне ставлення до названих вище положень законопроекту вже висловилися на сторінках журналу "Огонек" (ч. 31, 1989 р.) народні депутати СРСР Олесь Гончар, Валерій Гришук, Володимир Черняк, Юрій Щербак, Володимир Яворівський.

Гадаємо, до їхньої авторитетної думки слід прислухатися всім, кому не байдужа доля перебудови на Україні.

А. Деконський

А КАРАВАН ІДЕ...

Відбулося чергове засідання оргкомітету по підготовці до республіканського установчого з'їзду Народного руху України, який заплановано провести у вересні ц. р. На засіданні було повідомлено, що у з'їзді візьмуть участь понад 1000 делегатів з регіональних організацій Руху, а також близько 500 гостей.

Присутні обмінялися думками щодо ходу підготовки до з'їзду. Члени оргкомітету, які прибули з областей, розповіли про становище на місцях. Силкуючись будь-що задушити піднесення політичної активності народу, адміністративно-бюрократичний апарат через свої каральні органи вдається до грубого тиску на активістів неформальних об'єднань. Починаючи з 7-го липня, в Полтаві було незаконно арештовано багатьох членів Руху. Подібні акти безза-

коння чиняться також у Вінницькій області. Там жертвами сваволі стали доцент політехнічного інституту Петро Феодосійович Кутузов та працівник Художнього музею Максим Петросюк. Через місцеві радіо та пресу ведеться цькування співголови товариства "Меморіал", члена головної ради республіканського товариства української мови імені Т. Г. Шевченка, доцента кафедри філософії Вінницького пединституту В. Муляви, активіста Руху полковника запасу, викладача філософії того ж інституту О. Нижника. За участь в установчій конференції київського відділення звільнено з роботи представника миколаївської міської організації Руху.

А ось найсвіжіший приклад. Член Спілки письменників СРСР, учасник Руху Микола Кагарлицький, проходячи 29 липня 1989 р. повз Будинок Верховної Ради УРСР, де саме відбувалася мирна акція групи киян, побачив як представники загону міліції особливо призначення тягнуть до машини когось із демонстрантів. Він звернувся до одного з міліціонерів із запитанням: "Що ви робите?!" Його замість відповіді тут же підхопили попід руки й теж заштовхали до машини. Відвезли до Печерського відділу міліції м. Києва. Наслідок цієї "подорожі" — два поламані ребра, синці по всьому тілу, пошматований костюм. А найобурливіше — нічим не виправдане приниження людської гідності, на сторожі якої стоїть наш основний закон — Конституція.

Піддалася на вправно дириговану кампанію наклепів на Рух частина болгарського та гагаузького населення Одещини.

Непроста ситуація і в інших регіонах республіки. Проте, як відзначили посланці обласних організацій, навіть за умов тотального тиску й лавини дезінформації та брехні з метою залякати обивателів, посіяти розбрат у народі, кількість прихильників Народного руху України за перебудову невпинно зростає. Слідом за Києвом відбулися установчі збори регіональних відділень Руху в Ровенській та Чернігівській областях, завершується організаційне оформлення Хмельницького, Одеського, Дніпропетровського, Сумського, Миколаївського та інших обласних відділень. Урізноманітнюється соціальний склад учасників. Про підтримку Руху заявили офіцери деяких військових частин, працівники цивільної авіації, члени Товариства сліпих, які в цьому разі виявилися видючішими за багатьох зрячих. Очевидно, переконавшись у марності зусиль зупинити Рух, місцеві радянські партійні органи подекуди зробили перші кроки до співпраці з ним, а в Дніпропетровську працівник обкому партії навіть увійшов до обласного оргкомітету Руху. Що це — ознаки тверезого мислення, а чи зміна тактики? Хоч би там як, але бузсумнівно одне — Рух впевнено прямує до свого республіканського установчого з'їзду.

У СТАЛІНСЬКІ ЧАСИ ВСЕ РОБИЛОСЯ, ЩОБ ЗРУЙНУВАТИ НАШУ ВЕЛИКУ ДРУЖБУ...

Відомий єврейський письменник Григорій Ісаакович Полянкер (нар. 1911 р.) почав творчу діяльність на початку 30-х років. Його оповідання, повісті й романи, видані єврейською, українською і російською мовами, здобули широку популярність у нашій республіці й за її межами. Коли почалася Велика Вітчизняна війна, Г. Полянкер пішов добровольцем на фронт, був військовим кореспондентом армійської газети. Нагороджений бойовими орденами й медалями. На початку 50-х років був репресований, відбував строк у концтаборі під Воркутою. Реабілітований після смерті Сталіна. Живе й працює в Києві. Г. І. Полянкер люб'язно погодився відповісти на запитання кореспондента нашої газети.

ЗАПИТАННЯ: Протягом десятиліть вам твердили, що "національне питання в нашій країні розв'язане раз і назавжди". Виявилось, що це зовсім не так. Задавна хвороба, якщо її вчасно не лікувати, рано чи пізно обернеться бідою: криваві міжнаціональні конфлікти в різних регіонах Союзу — сумне того свідчення. Що б ви, Григорію Ісааковичу, могли сказати з цього приводу?

ВІДПОВІДЬ: Тут можна було б дуже багато говорити, бо це одна чи не з найбільш важких проблем нашого життя. Справді, нас весь час намагалися переконати, що з національним питанням усе гаразд — мовляв, барометр постійно показує "на ясно". Тим часом давно вже було хмарно... І тепер ось ми розплачуємося за всю ту брехню і облуду. Всі ж бачили, як у страшні часи культу Сталіна ми все далі відходимо від ленінських принципів національного будівництва. Люди мого віку ще добре пам'ятають, як у жадних тридцятих роках у нас на Україні "розв'язувалося" національне питання. Здавна у нас існували національні райони: Мархлевський — польський, Коларовський — болгарський, Калініндорфський, Златопільський — єврейські. Та їх ліквідували, позакривали десятки шкіл та учбових закладів на національних мовах, ліквідували всі національні театри, клуби, всі друковані органи національними мовами, а були ж журнали, газети польською, єврейською, болгарською, грецькою, німецькою й іншими мовами. Все це було знищене за вказівками "великого друга народів". Сотні, тисячі прекрасних письменників, журналістів, учених — творців культурних цінностей національних республік — були оголошені "ворогами народу" й знищені або кинуті у в'язниці й сталінські концтабори. Після революції на Україні існувало прекрасне видавництво Укрдержнацменвидав. Тут виходили книги багатьма мовами національностей, що проживали на українській землі. У видавництві працювала велика група різномовних письменників, сюди тягнулися прогресивні митці багатьох країн світу. Братерська дружба єднала пись-

менників різних народів з українськими письменниками. Тут друкувалися переклади творів Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Павла Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосюри, Петра Панча, Андрія Головка і багатьох інших письменників. Це славетне видавництво зліквідували, а більшість співробітників, письменників різних національностей, репресували. Ось так тоді виховувалося "чуття єдиної родини"...

ЗАПИТАННЯ: На Україні здавна живуть євреї. Наскільки відомо, ніколи між ними й корінним населенням не виникало серйозних незгод, конфліктів — ні на побутовому, ні на професійно-виробничому рівнях. Але не секрет, що в сталінські часи, та й пізніше, незрідка за гучною фразеологією про безхмарне братерство народів приховувався огидний антисемітизм...

ВІДПОВІДЬ: Так, із сивої давнини живуть на Україні євреї, вони зробили чималий внесок у духовну і матеріяльну культуру краю. Жили в дружбі з корінним населенням, хоч інколи в деяких місцях виникали окремі непорозуміння, однак не вони характеризували загальний стан справ. Народ український, передові його люди завжди осуджували будь-які прояви антисемітизму, виступали поборниками дружби між нашими народами. Україна, як відомо, була колыскою нової єврейської літератури й мови нашої — ідиш. Їх основоположники були класики єврейської літератури Менделе — Мойхер-Офорім (Ш. Абрамович) та Шолом Алейхем. На українській благословенній землі вони написали десятки томів своїх безсмертних творів. Прикметна риса багатьох з них — шира любов до рідної української землі, її природи, фольклору, пісні.

На цій землі працювали наші прекрасні прозаїки й поети Давид Бергельсон, Перець Маркіш, Давид Гофштейн, Іцик Фефер, Лейб Квітко, зачинатель радянської єврейської поезії Ошер Шварцман, Езра Фінінберг та багато інших митців. Які чудесні речі творили ці письменники, більшість із них перебували під благотворним впливом української класичної літератури. Велика братерська дружба єднала наших письменників з письменниками України. Щоб перекласти твори поета Ошера Шварцмана, Павло Тичина вивчив єврейську мову й переклав книжку побратима з оригіналу. Давид Гофштейн блискуче переклав "Кобзаря" Тараса Шевченка, багато творів Івана Франка, Лесі Українки, а також своїх сучасників. Взаємні переклади стали у нас доброю традицією, яку плідно продовжують у наш час Дмитро Павличко, Борис Олійник, Іван Драч, Абрам Кацнельсон, Станіслав Тельнюк, Петро Осадчук. А твори цих поетів, а також проза Олеся Гончара, Андрія Головка, Остапа Вишні виходять у перекладах єврейською мовою. І це добрий знак нашого дальшого співробітництва й співжиття.

У сталінські часи все робилося, щоб зруйнувати нашу велику дружбу, ліквідувати єврейську культуру, літературу. Всім відома

страшна провокація сталінщини у післявоєнні роки проти нашого народу, коли була сфабрикована так звана "справа єврейського антифашистського комітету". Жертвами цієї провокації стали видатні наші письменники Маркіш, Гофштейн, Квітко, Бергельсон, яких постріляли, а десятки інших запероторили в концтабори...

ЗАПИТАННЯ: Чаша сія не обминула й вас, Григорію Ісааковичу?..

ВІДПОВІДЬ: Так, у 1961 році мене звинуватили в єврейському буржуазному націоналізмі й заарештували. Не буду докладно говорити про всю цю сумну історію — я її відтворив у своїх нотатках, які, сподіваюся, невдовзі вийдуть друком у перекладі українською мовою. Спинюся лише на одній деталі. Доношики, які вишукували в моїх творах націоналістичні збочення, пізніше, коли я вже проходив через реабілітаційну комісію, зізналися, що вони не могли прочитати жодного мого рядка, бо не знали єврейської мови... Та зрештою не в цьому річ. Серед донощиків був і єврей, який, не знайшовши в мене потрібного репресивним органам компромату, все одно написав те, що від нього вимагалось. У такий спосіб фабрикувалися тисячі й мільйони справ на ні в чому не винних людей.

ЗАПИТАННЯ: Нешодавно у Києві засновано Товариство єврейської культури. Ви, Григорію Ісааковичу, — член цього Товариства. Якою уявляєте його діяльність?

ВІДПОВІДЬ: Так, торік було створено Товариство єврейської культури при Українському фонді культури. Це сталося з ініціативи наших українських побратимів, які нам всіляко допомагають у роботі. Уже почали діяти кілька фольклорних ансамблів, виступи яких користуються великим успіхом серед широких мас глядачів. Концерти наших митців проходять не тільки в містах, а й у райцентрах республіки. Теплий прийом цих виступів свідчить про те, що інтерес до єврейського слова, пісні, танцю дуже великий. І не тільки з боку єврейського, а всього населення України. Та це лише, як кажуть, перші ластівки. Попереду багато роботи, чимало проблем, які треба розв'язати. Ми досі не маємо свого клубу, де можна було б проводити культосвітню роботу, вечори, бесіди, лекції. Усі наші звертання до місцевих органів влади залишаються без відповіді. Організували деякі групи по вивченню рідної мови, але у них нема постійного приміщення. Та головна наша турбота — відновлення друкованих видань єврейською мовою: газети, журналу, видавництва чи бодай відділу, де могли б друкуватися наші книжки.

Хочеться вірити, що з допомогою українських і російських письменників, при сприянні Народного руху України за перебудову ми здолаємо всі труднощі і робитимемо свій посильний внесок у скасування вітчизняної культури.

КАРПАТСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ НРУ

Структурний поділ організації Народного Руху не співпадає з існуючим адміністративно-територіальним. При його створенні враховуються активність існуючих підрозділів Руху, можливість гнучкої координації їх роботи та щоденні переїзди громадян на роботу в міста. Тому Рада Львівського регіонального відділення НРУ затвердила структуру Карпатського зонального відділення з такими територіальними поділами:

1. Бориславське об'єднане відділення — м. Борислав, смт Східниця, смт Підбук, села Уріч, Підгородці, Ямельниця, Крушельниця, Н. Кропивник, Ст. Кропивник, Довге, Майдан, Рибник, Опака, Залокоть, Уріж, Ів. Франка, Попелі, Ясениця, Модричі, Смільна, Жданівка, Сторона, а також м. Турка та села Турківського району.

2. Дрогобицька об'єднане відділення — міста Трускавець, Дрогобич, Стебник, смт Мединичі та села Дрогобицького району, що не ввійшли в Бориславське відділення.

3. Самбірське об'єднане відділення — міста Самбір, Старий Самбір та населені пункти цих рахонів.

4. Стрийське об'єднане відділення — міста Стрий, Сколе, Жидачів та населені пункти цих районів.

ВЧЕНА РАДА УХВАЛИЛА

У колективі Інституту філософії АН Української РСР жваво обговорюється проект програми Народного руху України за перебудову. Провідні науковці рішуче виступають проти цього документа і самої ідеї руху. Проте є у неї і прихильники. 28 березня на засіданні Вченої ради Інституту було розглянуто питання про виконання постанови Президії АН УРСР від 27 лютого 1989 року «Про проект програми Народного руху України за перебудову». Подаємо витяг з протоколу цього засідання.

Вчена рада ухвалює:

1. Прийняти до керівництва і неухильного виконання постанову Президії АН УРСР від 27 лютого 1989 року «Про проект програми Народного руху України за перебудову».

2. У зв'язку із створенням у колективі Інституту філософії АН УРСР ініціативної групи Народного руху України за перебудову Вчена рада Інституту філософії АН УРСР рішуче і категорично наполягає на неухильному виконанні в інституті постанови і відмежовується від підтримки цього руху.

3. Звернути увагу на те, що реальний народний рух за перебудову, який розгортається у країні, може бути ефективним лише тоді, коли він спирається на всі громадські організації, як традиційні, так і новостворені, і рішуче протидіє спробам створити політичні структури, альтернативні КПРС.

4. Вважати участь співробітників інституту в цих самодіяльних організаціях справою їх партійної та громадянської совісті, яка регламентується нормами партійної та виробничої дисципліни.

Голова Вченої ради Інституту
філософії АН УРСР, академік АН УРСР
В. І. Шинкарук.

Вчений секретар Інституту філософії
АН УРСР, кандидат філософських наук
М. А. Масловський.

ФОНД НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Шановні читачі!

У цьому випуску журналу *Сучасність* ми відкриваємо "Фонд незалежної української преси". Останні події на Батьківщині — установчий з'їзд Народного руху України за перебудову, багатотисячні мітинги, боротьба за легалізацію УКЦ і УАПЦ — спричинилися до феноменального зросту незалежної преси в Україні. Нині ми нараховуємо коло 40 бюлетенів, журналів і газет, які поширюють вільне слово.

Ми апелюємо до читачів *Сучасности* пожертвувати на видання, яке їм ближче, а ми будемо доставляти ваші пожертви там, де вони призначені. При тому ми будемо висилати, по можливості, копії тих журналів жертводавцям.

Вільна преса — це основний гарант демократії. Наш обов'язок відкрито продемонструвати підтримку великій справі.

Видавництво і редакція Сучасности

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНСЬКА ПРЕСА

(за даними на 29 вересня 1989 р.)

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ СПІЛКИ

Голос відродження (видання УГС, Київ);

Інформаційний бюлетень (Харківська філія УГС);

Львівські новини (Львівська обласна філія УГС);

Український вісник (орган УГС, Київ, Львів);

Национальный вопрос (російськомовний бюлетень Московської філії УГС).

ВИДАННЯ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

Вільне слово (газета НРУ, Київ);

Вибір (видання НРУ в Київському університеті);

Віче (видання Львівської регіональної організації НРУ);

Голос Карпат (видання Карпатського зонального відділення НРУ);

Рух (видання координаційної Ради Київської регіональної організації НРУ);

Рух (газета НРУ, Дніпродзержинськ);

Досвітні вогні (трибуна низових осередків НРУ Київщини);

Точка зрення (Народный союз содействия перестройке, Одесса);

Полтавський вісник (орган НРУ, Полтава).

ВИДАННЯ МЕМОРІЯЛУ

Поклик сумління (інформаційний вісник Львівської організації "Меморіалу");

Дзвін (видання Тернопільського обласного "Меморіалу").

РЕЛІГІЙНІ ВИДАННЯ

Наша віра (видання парафій УАПЦ);

Християнський голос (журнал-хроніка Католицької Церкви в Україні).

РІЗНЕ

Рада (збірка матеріалів з українських проблем, Київ);

Поступ (інформаційний вісник Товариства "Лева", Львів);

Голос (інформаційний бюлетень групи Київських депутатів);

Бюлетень (видання Української народно-демократичної ліги, Київ);

Пороги (альманах літератури, мистецтва та громадського життя, видає Українська асоціація незалежної творчої інтелігенції, Дніпропетровськ);

Дзвін (видання товариства "Громада", Київ);

Кафедра (видання УАНТІ, Львів);

Карби гір (літературно-громадський альманах, Коломия);

Євшан-зілля (літературно-мистецький та науково популярний альманах, Львів);

Часопис (альманах українознавства, видає український клуб "Спадщина" в Києві);

Трибуна (інформаційний вісник українського молодіжного клубу, Рига);

Пролісок (інформаційний вісник громади українців Литви).

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ «СУЧАСНІСТЬ» ЗА 1989 РІК

Особливі видання

ШЕВЧЕНКІЯНА («Сучасність» 1989, 5/337):

Тарас Шевченко: Ісаія. Глава 35.

Шевченкові: 1867... 1903... 1939... 1965... 1988

БАРЛАДЯНУ Василь: Амвросій Ждаха — ілюстратор «Кобзаря» [«Катедра» 1988, 5].

БРАЙЧЕВСЬКИЙ Михайло: Тарас Шевченко й історико-культурна спадщина українського народу.

ПІРНЯК Йосип: Шевченків заповіт свободи і любови [1976].

ГОРДИНСЬКИЙ Святослав: Шевченко над Каспієм (уринок з поеми).

ГРАБОВИЧ Григорій: До питання величі Шевченка: самозображення поета.

ДАРЕВИЧ Дарія: Зображення суспільного і політичного устрою у графіці Тараса Шевченка.

ДЗИРА Ярослав: Геній і платні коментатори його творчости.

ДЗЮБА Іван: Довіку насушний.

ДРАЧ Іван: Смерть Шевченка.

ЖУЛИНСЬКИЙ Микола: Шевченко і сучасна духовна ситуація.

Звернення. До громадян Української РСР, до всіх українців, в Україні й не в Україні суших. — Товариство української мови імені Тараса Шевченка [«Літературна Україна», 2. 3. 1989].

З нової шевченкіяни [Zaitsev Pavlo. Taras Shevchenko. A Life. Edited, Abridged and Translated with an Introduction by George S. N. Luckyj (Торонто—Баффало—Лондон, 1988)]. — *Л. М. Л. О.*

ІВАНЧЕНКО Раїса: Шевченко і Драгоманов.

ІЛЬНИЦЬКИЙ Олег: Шевченко і футуристи.

КАЛИНЕЦЬ Ігор: Залізні стовпи.

КОСТЕНКО Ліна: Кобзареві (уринок з поеми).

КУЛІШ Пантелеймон: Покобзарщина.

ЛЕПКИЙ Богдан: На Тарасовій могилі.

МАЛАНЮК Євген: На тризні.

НОВИЧЕНКО Леонід: Шевченкова вселюдськість.

Плющ Леонід: Екзод Тараса Шевченка. Навколо «Москалевої криниці» (Едмонтон [Алберта], 1986). — *Ігор Михалевич-Каплан.*

ПРИЦАК Омелян: Шевченко — пророк.

РИМАРУК Ігор: Перед «Автопортретом зі свічкою» Т. Шевченка.

РУБЧАК Богдан: Живописаний Шевченко («Журнал» як текст).

РУДНИЦЬКИЙ Леонід: «А до того — я не знаю Бога». Ключ до духового світу поета.

Статут Товариства української мови імені Тараса Шевченка [«Радянська освіта», 7. 3. 1989].

СТЕФАНОВИЧ Олекса: Шевченко.

ФЕДЬКОВИЧ Юрій: Осьмий поменник Тарасові Шевченкові на вічну пам'ять!

ФІЗЕР Іван: До генези однойменних поетичних і художніх творів Шевченка: від тексту до образу чи навпаки?

ШЕВЕЛЬОВ Юрій: Критика поетичним словом. Молодий Шевченко визначає своє місце в історії літератури та дещо про «білі плями».

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ («Сучасність» 1989, 12/344)

БАРЛАДЯНУ Василь: Виступ [«Українські вісті» (Детройт), 12. 11. 1989].

БРАЙЧЕВСЬКИЙ Михайло: Співдоповідь [«Літерат. Україна», 12. 9. 1989].

БУРАКОВСЬКИЙ Олександр: Співдоповідь кандидата технічних наук [«Літературна Україна», 19. 10. 1989].

ВЛОХ Орест: Виступ професора [«Літературна Україна», 26. 10. 1989].

ВОЛКОВ Олександр: Виступ робітника [«Літерат. Україна», 16. 11. 1989].

ГОЛОВАТИЙ Сергій: Співдоповідь кандидата юридичних наук [«Літературна Україна», 19. 10. 1989].

ГОНЧАР Олесь: Вітальне слово [«Літературна Україна», 14. 9. 1989].

ГОРИНЬ Михайло: Виступ [«Літературна Україна», 12. 11. 1989].

ГУНЧАК Тарас: Незабутні три дні в Києві.

Деклярація Львівської регіональної організації НРУ [«Віче» 1989, 1].

ДЗЮБА Іван: Співдоповідь [«Літературна Україна», 5. 10. 1989].

До всіх неукраїнців на Україні [Звернення з'їзду НРУ].

До народу Української Радянської Соціалістичної Республіки [«Літературна Україна», 21. 9. 1989].

До російського населення України!

ДРАЧ Іван: Домінанта української душі за 72 роки [«Літературна Україна», 21. 9. 1989].

Звернення священників до депутата Верховної Ради СРСР Р. Братуня.

Звернення учасників комсомольських зборів групи 50 З-С Полтавського інженерно-будівельного інституту до студентства Полтавщини.

ЗІСЕЛЬС Йосиф: Єврейські організації і Народний рух України [Бюлетень «Хашадот» 1989, 1].

Карпатське відділення НРУ [«Голос Карпат» 1989, 3].

Керівні органи Руху [З канцелярії Народного руху України за перебудову].

КОНЄВ Сергій: Виступ народного депутата СРСР [«Літературна Україна», 26. 10. 1989].

КРАВЧУК Леонід: Виступ завідуючого ідеологічним відділом ЦК компартії України [«Літературна Україна», 21. 9. 1989].

ЛУК'ЯНЕНКО Левко: Виступ на Установчому з'їзді НРУ.

МАРТИРОСЯН Вілен: Виступ народного депутата СРСР, полковника [«Літературна Україна», 16. 11. 1989].

МІХНІК Адам: Виступ відповідального редактора «Газети виборчей», діяча «Солідарности» [Українська пресова агенція (Лондон)].

МОВЧАН Павло: Виступ [«Літературна Україна», 5. 10. 1989].

МОКРИЙ Володимир: Рух на Україні.

«Не можна однією рукою голосувати за демократію, а другою — знищувати її». Інтерв'ю з Л. Кравчуком. — Провів *Тарас Гунчак*.

Неформальні видання про діяльність Народного руху України.

Організаційний комітет Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову.

ПАВЛИЧКО Дмитро: Співдоповідь [«Літературна Україна», 14. 9. 1989].

ПЕТРУК-ПОПИК Георгій: Виступ на Установчому з'їзді Народного руху України 9 вересня 1989 року.

ПИЛИПЧУК В.: Вношу пропозицію.

ПЛАЧИНДА Сергій: Співдоповідь [«Літературна Україна», 21. 9. 1989].

Поступ Руху [«Рух» (Дніпродзержинськ) 1989, 1].

Програма Народного руху України за перебудову.

Про роботу щодо протидії спробам створення так званого Народного руху України за перебудову.

Проти антисемітизму.

Резолюції Установчого з'їзду Народного руху України.

Резолюція спільного засідання Товариства «Рідне слово» та Полтавського осередку НРУ за перебудову.

Резолюція Установчої конференції НРУ у справі взаємин з українською еміграцією.

Розподіл делегатів з'їзду за регіонами.

Рух сьогодні [«Рух» 1989, 2-3].

САЛІЙ І.: Виступ першого секретаря Подільського райкому компартії України міста Києва [«Літературна Україна», 26. 10. 1989].

СВЕРСТЮК Євген: Виступ [«Літературна Україна», 19. 10. 1989].

Статут Народного руху України за перебудову.

Три доби побоювань і надій [«Голос» 1989, 4].

Установчий з'їзд НРУ [Кореспондент «Літературної України»].

Фонд незалежної української преси.

ЦЕКОВ Юрій: Доповідь голови мандатної комісії [«Літ. Україна», 12. 11. 1989].

ЧЕРНЯК Володимир: Співдоповідь [«Літературна Україна», 28. 9. 1989].

ЧОРНОВІЛ В'ячеслав: Виступ на Установчому з'їзді НРУ 10 вересня 1989 року [«Українські вісті» (Детройт), 5. 11. 1989].

ЧУБУК Микола: Причини, наслідки і перспективи.

ШВАЙКА Михайло: Виступ професора [«Літерат. Україна», 26. 10. 1989].

ЮХНОВСЬКИЙ І.: Виступ академіка [«Літературна Україна», 12. 11. 1989].

ЯВОРІВСЬКИЙ Володимир: Що ж ми за народ такий? [«Літературна Україна», 21. 9. 1989].

ПОЕЗІЯ

БАРКА Василь: Поезії (3).

ГОРДИНСЬКИЙ Святослав: Шевченко над Каспієм (уривок з поеми) (5).

ДРАЧ Іван: Смерть Шевченка (5).
 КАЛИНЕЦЬ Ігор: Залізні стовпи (5).
 КАРАБОВИЧ Тадей: Атлантида (4).
 КОЛОМИЄЦЬ Юрій: Коловорот ока (II) (6).
 КОСТЕНКО Ліна: Кобзареві (уривок з поеми) (5).
 КУЛІШ Пантелеймон: Покобзарщина (5).
 ЛЕПКИЙ Богдан: На Тарасовій могилі (5).
 МАЛАНЮК Євген: На тризні (5).
 МОВЧАН Павло: Поезії (9).
 ПЕТИК Ольга (Хиляк): Поезії (7-8).
 РЕВАКОВИЧ Марія: Сорок стилізованих гайку (10).
 РИМАРУК Ігор: Перед «Автопортретом зі свічкою» Т. Шевченка (5).
 РУБЧАК Богдан: Поезії (1).
 САПЕЛЯК Степан: П'ята печать (2); Світку мій (поетичне літочислення) (4).
 СТЕФАНОВИЧ Олекса: Шевченко (5).
 ТАРНАВСЬКА Марта: Три вірші (10).
 Українські поети Канади. ЗУЄВСЬКИЙ Олег: Із книги віршів «Голуб серед ательє»; ГУРКО Стефанія: Поезії; ГОЛОД Марія: Поезії; СЛАВУТИЧ Яр: Сонети сімдесятника; РОМАНЮК Тарас: Сповідь (11).
 ФЕДЬКОВИЧ Юрій: Осьмий поменник Тарасові Шевченкові на вічну пам'ять! (5).
 ШЕВЧЕНКО Тарас: Ісаія. Глава 35 (5).

ПЕРЕКЛАДНА ПОЕЗІЯ

ЕЛІОТ Т. С.: «Спустошена земля» (З англійської переклав *Остап Тарнавський*) (7-8).
 З різних мов і епох: АНДЖОЛЬЄРІ Чекко; Анонім; БЕРНАРДЕС Франсіско Люїс; ЛЮГОНЕС Леопольдо (З італійської, еспанської переклав *Ігор Качуровський*); МЕЛЬНИЧУК Аскольд (З англійської переклала *Леся Храплива-Шур*) (7-8).
 МАЛЛЯРМЕ Стефан: Поезії (З французької переклав *Олег Зуєвський*) (2).

ПРОЗА

АНДІЄВСЬКА Емма: Чоловік із чайником у руці (2).
 ДІМАРОВ Анатолій: Тридцяті (Притча про хліб) [«Прапор» 1988, 6] (6, 7-8).
 КАРМАНСЬКИЙ Петро: «Кільця рожі» [Уривок з роману] (3, 4).
 ПАЛІЙ Ліда: Записки щасливого чоловіка (11).
 СТЕХ Марко: Варіації на данські теми (10).

ПЕРЕКЛАДНА ПРОЗА

ПАРАДЖАНОВ Саркіс (Сергій): Новелі (1).

ЛІТЕРАТУРА

- АШЕР Оксана Драй-Хмара: До 100-річчя з дня народження Михайла Драй-Хмари (10).
- ВОВК Віра: Київ шістдесятих років (9).
- ГРАБОВИЧ Григорій: До питання величі Шевченка: самозображення поета (5).
- ДЗИРА Ярослав: Геній і платні коментатори його творчості (5).
- ДЗЮБА Іван: Довіку насущний (5).
- ЖУЛИНСЬКИЙ Микола: Шевченко і сучасна духовна ситуація (5); Із фаланги вибували найкращі (Роздуми про 1920-1930 рр.) (10).
- ІЛЬНИЦЬКИЙ Олег: Шевченко і футуристи (5).
- КОЧУР Григорій: Феномен Миколи Лукаша (19. 12. 1919 — 29. 8. 1988) (2).
- ЛУЖНИЙ Ришард: Юзеф Лободовський (статтю з польської переклала Ніна Ільницька; вірші — *Святослав Гординський*) (7-8).
- МИХАЛЕВИЧ-КАПЛАН Ігор: Одинадцята старість — перша молодість. Ігореві Калинцеві в альбом з 50-річчям (7-8).
- НАКАІ Казуо: Шевченко в Японії [переклад з англійської] (3).
- НОВИЧЕНКО Леонід: Шевченкова вселюдськість (5).
- ОНИШКЕВИЧ Лариса М. Л. Залеська: Відбитка Чорнобиля в літературі (4).
- ПАВЛИШИН Марко: Тарас Шевченко і його доба у творчості Валерія Шевчука (3).
- РУБЧАК Богдан: Живописаний Шевченко («Журнал» як текст) (5).
- РУДНИЦЬКИЙ Леонід: Петро Карманський — поет, політик, патріот (3); «А до того — я не знаю Бога». Ключ до духовного світу поета (5).
- САМІЙЛЕНКО Ольга: Великий голод у творах радянських письменників (6).
- СВЕРСТЮК Євген: Лицар спокійної гідності [Виступ на вечорі, присвяченому Миколі Лукашеві 30. 3. 1988] (2).
- СМИРНІВ Володимир: Зображення робіт в українській науковій фантастиці (11).
- СТЕХ Марко: Пошуки істини крізь інтелектуальну візію всесвіту. Дещо про поезії Емми Андіївської (2).
- ФІЗЕР Іван: До генези однойменних поетичних і художніх творів Шевченка: від тексту до образу чи навпаки? (5)
- ФРАНКО Зиновія: Іван Франко в історії боротьби за українську мову (1).
- ЧИРКО Іван: І за великим муром (Тарас Шевченко і Китай) (3).
- ШЕВЕЛЬОВ Юрій: Критика поетичним словом. Молодий Шевченко визначає своє місце в історії літератури та дещо про «білі плями» (5).

МИСТЕЦТВО

- БАРКА Василь: На дорозі поступу [твори Зенона Голубця] (7-8).
- БАРЛАДЯНУ Василь: Зорова інтерпретація «Гайдамаків» [«Катедра» 1988, 2] (3); Амвросій Ждаха — ілюстратор «Кобзаря» [«Катедра» 1988, 5] (5).
- БІЛОКІНЬ Сергій: Нарбут і Шевченко (9); Велетень мистецтвознавства [Сте-

- фан Таранушенко] (11).
- Вандали в музеї (Довідка комісії). [— Комісія управління культури Львівського облвиконкому; «Жовтень» 1989, 4] (7-8).
- ГОНЧАР Іван: Музей душі (10).
- ДАРЕВИЧ Дарія: Зображення суспільного і політичного устрою у графіці Тараса Шевченка (5).
- ЖЕНІН Олександр: Творчі та життєві бурлакування Сергія Параджанова (10).
- Інтерв'ю з мистцем Іваном Остафійчуком. — Провела *Ліда Палій* (1).
- КРУК Григорій: Порада Михайла Кміта (2).
- КУЛИНЯК Данило: «Дзвонкова вода» пам'яті (10).
- ПАДОХ Ярослав: Чому Архипенко не створив пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні? (IV) (3).
- ПАЛІЙ Ліда: Два світи мистця Романа Бараника (6).
- ПЕВНИЙ Богдан: Селективним оком (2, 4); Біль, гнів і радість (6).
- ПОПОВИЧ Володимир: Мистець оновлення — Іван Остафійчук (1).
- СВЕРСТЮК Євген: На святі Андрія Антоюка (11).
- СЕЛІВАЧОВ Михайло: Слово про Феодосія Гуменюка з цитуванням думок художника (9).
- СОРОКЕР Яків: «Мойсей» Івана Франка і «Мойсей» Станіслава Людкевича (1).
- ЯРЕШКО Павло: На срібному екрані (2).

ТЕАТР, МУЗИКА

- ВАРВАРІВ Тамара: Пам'ятаю і бережу... [Спогад про Й. Гірняка] (7-8).
- ВИШНЯ Остап: Мистецькі силуети: Йосип Гірняк (4).
- ГІРНЯК Йосип: Землякам [1963] (4).
- МОРОЗ Валентин, мол.: Деякі пісні українського Різдвяного циклу в Канаді (1).
- РЕВУЦЬКИЙ Валеріян: Шевченко — театральний критик (3); Смерть нескореного (4); Перший історик українського театру (9); Забутий ювілей (11).
- ТАНЮК Лесь: Драма української драми [«Прапор» 1988, 7]; Post scriptum до статті «Драма української драми» (9).

СУСПІЛЬСТВО, ІСТОРІЯ, ПОЛІТИКА, НАУКА

- БРАЙЧЕВСЬКИЙ Михайло: Тарас Шевченко й історико-культурна спадщина українського народу (5).
- ВОЙНАР о. Мелетій, ЧСВВ: Церковний устав Ярослава Мудрого (6).
- ВОРОНИН Олександр: Царгород і Православна Церква на Україні після Переяславської угоди (3).
- ЗЕМБА Анджей А.: Католицька Церква в Польщі і українці після Другої світової війни (2).
- ІВАНЧЕНКО Раїса: Шевченко і Драгоманов (5).

КОРОПЕЦЬКИЙ Іван: Економічна спільнота і національна суверенність (10).
КУЗЬО Тарас: Гласність і проблема голоду 1930-их років в Україні (9).
ПОТІЧНИЙ Петро: Українознавство в Китаї (6).
ПРИЦАК Омелян: Шевченко — пророк (5).
ПРОКОП Мирослав: Українське протицистицьке підпілля 1941-1944 (7-8).
ПУНДІЙ Павло: Піклування Митрополита Андрія Шептицького народним здоров'ям (До річниці смерті) (11).
СИСИН Франк: Релігія, культура та нація на Україні 17-ого ст. в українській православній думці 20-ого ст. (1).

ДОКУМЕНТАЦІЯ, ПУБЛІКАЦІЇ

[ДРАЙ-ХМАРА М.] про лист Максима Горького щодо української мови [факсиміле першої стор.; 8. 4. 1927] (10).
Звернення. До громадян Української РСР, до всіх українців, в Україні й не в Україні суших. — Товариство української мови імені Тараса Шевченка [«Літературна Україна», 2. 3. 1989] (5).
Звернення учасників харківської конференції, присвяченої проблемам функціонування української мови [8. 12. 1988] (10).
КРУЧА Олекса: Нова хвиля українізації: чинники і перспективи (3).
ПЛЮЩ Леонід: Згадуючи Василя Стуса (9).
Статутні принципи Української гельсінкської спілки. — Виконавчий комітет Української гельсінкської групи [7. 7. 1988] (2).
Статут Товариства української мови імені Тараса Шевченка [«Радянська освіта», 7. 3. 1989] (5).
СТУС Василь: Листи до сина і дружини (1, 9); Листи до Віри Вовк (9).
Урядам і народам світу. Хартія Свободи Поневолених Народів СРСР. — Звернення представників національно-демократичних рухів народів СРСР [28. 1. 1989, Вільна] (4).
Установча конференція Товариства української мови імені Тараса Шевченка. — Зібрала *Анна-Галля Горбач* (11).
ХРАМОВ Микола: Група «Довір'я» у Львові: перші кроки (1).

СПОГАДИ

ДРАЖЕВСЬКА Любов: Шкільні роки (1).
ЛЕБЕДЬ Дарія: В ті далекі роки (3).
ЛУК'ЯНЕНКО Левко: Прошай, Сибіре! (11)
ПИЛИПЕНКО Тетяна Кардиналовська: Спомини з 1920-1930-их років (10).
ПЛУЖНИК-БІЛОУС Галина: Останні дні з Євгеном Плужником (6, 7-8).

НА АКТУАЛЬНІ ТЕМИ

БАДЗЬО Юрій: Хто гальмує перебудову, або чи переможе соціалістична революція комуністичну партію? (11)

- БАЮРСЬКИЙ Демондор: Prolegomena до характеристики хахлацької мови (7-8).
- КЛОПЕР Роза: Навіщо піднімати забороло? (З приводу статті С. Гречанюка «З заборолом чи без забороло» [«Литературная газ.», 26. 10. 1988]) (6).
- КРАСНОВ Владислав: «Пам'ять» — шлях до змін? (4)
- КУЗЬО Тарас: Національне незадоволення у прибалтицьких республіках (4).
- МАРПЛЗ Дейвід: Україна за М. Горбачова (2).
- НАЙТ Емі В.: КГБ і перебудова [«Problems of Communism» 1988, вересень-жовтень] (7-8).
- Народний рух України: бути йому чи ні? (Редакційний коментар) (6).
- Н. Д., А. К.: Союз нерівноправних: національне питання в СРСР; Вісті з національних республік (1).
- ОНИШКЕВИЧ Лариса М. Л.: Відкритий лист до редакції тижневика «Культура і життя» (3).
- ПЛЮЩ Леонід: Сцилла й Харібда культобміну з СРСР (7-8).
- ПРОКОП Мирослав: З'їзд депутатів СРСР і національне питання (10).
- Про першу публікацію Василя Стуса в Україні. До редакції газети «Молодь України». Анонім про музу Василя Стуса. — *Михайлина Коцюбинська, Євген Сверстюк* [24. 4. 1989] (9).
- САБАЛЬ Віктор: Міжнародна ситуація на початку 1989 року (4); Постанова ЦК компартії України — поворот в національній політиці власть існуючих СРСР? (6); Сили суспільного й національного прогресу і фронт реакції (7-8).
- [САПЕЛЯК Степан] Відкритий лист поета: До Комісії за громадську реабілітацію літературної спадщини та діячів культури, секретарям Спілки письменників України: Іванові Драчу, Дмитрові Павличку, Романові Лубківському, Юрієві Мушкету (6).
- СТЕЦЕНКО Валерій: «Меморіал»: пам'ять, спрямована у майбутнє (10).
- ЧАЙКІВСЬКИЙ Богдан: «Земля — селянам!» — орендна система в дії (3).
- ШЕВЕЛЬОВ Юрій: На берегах хроніки поточних подій (11).

ДИСКУСІЇ, РОЗМОВИ

- БЕЛЬШЕВІЦ Візма: Ми — у повітрі. — Провела *Фатіма Салказанова* (переклад з російської); «Форум» 1989, 20] (9).
- ГУНЧАК Тарас: Думки з приводу статті Івана Дзюби (3).
- Інтерв'ю з Віталієм Коротичем. — Провів *Тарас Гунчак* (7-8).
- Інтерв'ю з Левком Лук'яненком. — Провів *Григорій Панчук* (9).
- М. П.: Страх перед історичною правдою. Нова радянська версія українського визвольного руху (4).
- ПЕЛЬМАН Григорій: Неформальні клуби Москви. — Провів *В. Малінкович* (переклад з російської); «Форум» 1989, 20] (9).
- ФІЗЕР Іван: Про повну чи неповну структуру української національної культури (2).

Чи є альтернатива до об'єднання демократичних сил? Інтерв'ю з Ларисою Богораз та Сергієм Ковальовим. — Провів В. Малінкович (переклад з російської; «Форум» 1988, 19) (2).

ШЕВЧЕНКО Олесь: Наша мета — суверенна Україна (переклад з російської; «Форум» 1989, 20) (7-8).

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ

ABOUT THE HARROWING OF HELL. A 17th Century Ukrainian Play in Its European Context. Translated, with an Introduction and Notes by Irena R. Makaryk (Едмонтон: Канадський інститут українських студій, Албертський університет, 1989);

КОПАЧ Олександр. Мініятури (Торонто: Об'єднання письменників «Слово», 1988). — Л. М. Л. О. (11).

HAYNES, V., VOJCUN, M. The Chernobyl Disaster. The True Story of a Catastrophe. An Unanswerable Indictment of Nuclear Power (Лондон, 1988). — *Тарас Кузьо* (4).

ГІММЕЛЬРАЙХ Кость. Спогади командира Відділу особливого призначення «УПА-Схід», у: «Літопис УПА», т. 15 (Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 1987). — *Є. Ш.* (2).

Григорій Костюк та його спогади. — *Петро Одарченко* (6).

З нової шевченкіани [Zaitsev Pavlo. Taras Shevchenko. A Life. Edited, Abridged and Translated with an Introduction by George S. N. Luckyj (Торонто—Баффало—Лондон, 1988)]. — Л. М. Л. О. (5).

КАЛИТОВСЬКА Марта. Світлотіні (В-во «Сучасність», 1987). — *І. Ф.* (1).

LAND OF SILENT SUNDAYS. Chrystia Hnatiw, Gloria Kupchenko Frolik, Lydia Palij (Стратфорд [Онтаріо], 1988). — Л. М. Л. О. (11).

ПАЛІЙ Ліда. Дивовижні птиці (Торонто: Об'єднання письменників «Слово», 1989). — *Лариса М. Л. Онишкевич* (11).

ПЛЮЩ Леонід. Екзод Тараса Шевченка. Навколо «Москалевої криниці» (Едмонтон [Алберта], 1986). — *Ігор Михалевич-Каплан* (5).

Появився 17-ий том «Літопису УПА». — *Євген Штендера* (7-8).

ПУДЛО Казімеж. Лемки: Процес вrostання у середовище Нижнього Шльонську, 1947-1985 (Вроцлав, 1987). — *бвч* (1).

50-томне зібрання творів І. Франка в оцінці сьогодення. — *Зиновія Франко* (10).

СТУС Василь. SELECTED POEMS [Переклад і редакція Ярополка Ласовського; передмова Юрія Шевельова (Мюнхен, 1987)]. — *Аскольд Мельничук* (7-8).

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ, т. 1, А-Г (Київ, 1988). — *Іван Фізер* (10).

Уночі дерева розмовляють. Роздуми над образністю однієї збірки Романа Бабовала. — *Ліда Палій* (1).

Читаючи третє число «Термінусу». — *Лариса М. Л. Онишкевич* (6).

YARMAROK: Ukrainian Writing in Canada Since The Second World War. Jars

Balan, Yuri Klyunov (редактори) (Едмонтон: Канадський інститут українських студій, Албертський університет, 1987). — *Юлія Войчишин* (11).

ГОЛОСИ З УКРАЇНИ

- Відродження гідності. — Розмова кореспондента *С. Васильєва* з поетом *Романом Лубківським* [«Культура і життя», 6. 11. 1988] (3).
- ДЗЮБА Іван: Здобувати, а не втрачати. Роздуми над листами до редакції. «Бо то не просто мова, звуки» [«Вечірній Київ», 23. 1. 1989] (7-8); Дискутувати про мову чи розвивати її? [«Вечірній Київ», 19. 7. 1988] (10)
- ДРАЧ Іван: Сучасні проблеми і тривоги молодих [«Літературна Україна», 22. 12. 1988] (7-8).
- ЖУЛИНСЬКИЙ Микола: Історія української літератури: духові оази і замулені криниці [«Літературна Україна», 22. 12. 1988] (4).
- ІВАНЕНКО Леонід: «Мовний романтизм» і конструктивна проза [«Вечірній Київ», 6. 2. 1989] (7-8).
- ПАХАРЕНКО Василь: Голодний 1933-ій [«Молодь Черкашини», 18 і 24. 7. 1988] (6).
- СВЕРСТЮК Євген: Виступ на вечорі в СПУ про 30-ті роки (4).
- ХАРЧУК Борис: Слово і народ [«Прапор» 1988, 10] (3).
- [ХМАРА Степан:] Солодкі мрії і гірка дійсність. Виступ на засіданні Українського культурологічного клубу (4 жовтня 1987, Київ) (2).

ЕКОЛОГІЯ

- СОКІЛ Василь: Не стрінеться Дунай з Дніпром; Неспроста за столом президії мовчали... (1)
- ЩЕРБАК Юрій: Берегти природу — берегти життя (6).

ОГЛЯДИ, НОТАТКИ

- В. С.: З українського життя Південної Америки (7-8).
- ПІРНЯК Йосип: Шевченків заповіт свободи і любови [1976] (5).
- Л. М. Л. О.: Зі сторінок преси України (1, 2, 4); Нові книжки у книгарнях України... (6)
- Л. С. О.: Усмішки і шпильки театру-студії «Не журись!» (2)
- Перші лавреати премії імени Василя Стуса [І. Світличний, О. Заливаха, Львівський український молодечий театр] (Матеріал з України). [— Українська асоціація незалежної творчої інтелігенції] (9).
- РОЗУМНИЙ Ярослав: Франківський симпозиум у Манітобському університеті (1).
- [РОМАНИШИН М.; НОВАКІВСЬКИЙ А. Звернення:] Всім, до кого це стосується (9).
- РМт: [Знімається фільм про голод 1932-33; «Культура і життя», 5. 3. 1989 (4)]; [Наклади] видань в Україні (7-8)

СОКІЛ Василь: Новини нового каталога (2).

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

МОВЧАН Юліян[: Лист до редакції] (2).

ПАЩУК Андрій: Ще до питання «Чому Архипенко не створив пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні?» (2)

ВІД РЕДАКЦІЇ

Просимо виправити (1 [1988, 10: «Марену топити» *Б. Рубчака*], 7-8 [1989, 5: стаття *Ю. Шевельова*], 10 [1989, 7-8: «З різних мов і епох»; стаття *І. Михалевича-Каплана*]); Де переклади Павнда? (7-8)

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

З листа про Миколу Лукаша [1919-1988] і його похорон. — Лист письменника до приятеля на Заході (2).

[ГРНЯК Йосип, 1895-1989 (4)]

[ЛУКАШ Микола, 1919-1988 (2)]

Нев'янучий калиновий вінок на могилу Дарії-Оди Лебедь [1912-1989]. —

Ольга Фроляк-Еліяшевська (6).

Про авторів

Микола Чубук — журналіст, живе в Києві.

Олесь Гончар — письменник, народний депутат СРСР, живе в Києві.

Володимир Яворівський — письменник, народний депутат СРСР.

Володимир Черняк — народний депутат СРСР, доктор економічних наук.

Михайло Швайка — кандидат економічних наук, живе у Львові.

Іван Драч — письменник, голова НРУ, живе в Києві.

Михайло Брайчевський — кандидат історичних наук, живе в Києві.

Сергій Головатий — кандидат юридичних наук, живе в Києві.

Михайло Горинь — психолог, голова Секретаріату НРУ.

Дмитро Павличко — письменник, народний депутат СРСР, живе в Києві.

Іван Дзюба — письменник, живе в Києві.

Євген Сверстюк — письменник, живе в Києві.

Сергій Плачинда — письменник, живе в Києві.

Георгій Петрук-Попик — член правління СПУ, член Ради НРУ.

Левко Лук'яненко — юрист, живе в Чернігові.

Сергій Конєв — народний депутат СРСР, живе в Дніпродзержинську.

Орест Влох — професор Львівського університету.

Павло Мовчан — поет, живе в Києві.

Василь Барладяну — поет, живе в Одесі.

І. Юхновський — академік, живе у Львові.

І. Салій — перший секретар Подільського райкому Компартії України (м. Київ).

Юрій Цеків — голова мандатної комісії.

Адам Міхнік — редактор *Газети виборчої*, діяч «Солідарности».

Леонід Кравчук — завідувач ідеологічним відділом ЦК КПУ.

Олександр Бураковський — кандидат технічних наук.

Чорновіл В'ячеслав — публіцист, член Української гельсінкської спілки.

Йосиф Зісельс — провідний діяч єврейської організації.

Вілен Мартиросян — народний депутат СРСР, полковник.

Щоб дані про авторів були якнайкомплектніші, ласкаво просимо кожного шановного автора подавати редакції разом із статтями також стислі точні дані про себе. — *Редакція.*